

NATIONAL INTEREST

JOURNAL FOR NATIONAL AND STATE ISSUES

ISSN 1820-4996 UDK 323.1(=163.40) година VII vol.11. № 2/2011.

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА ПИТАЊА

Национални ИНТЕРЕС

РАЗМЕЂА ЕВРОПСКЕ И
АМЕРИЧКЕ ПОЛИТИКЕ

Дејана М. Вукчевић
Зоран Милошевић
Александар Саша Гајић

ТРАДИЦИЈА И ИСКУШЕЊА
САВРЕМЕНЕ СРБИЈЕ

Бојан Јовановић
Бранко Надовеза
Зоран Петровић Пироћанац
Срђан Словић
Предраг Д. Радојевић

ЧЛАНЦИ И СТУДИЈЕ

Ђорђе Стојановић
Невен В. Цветићанин
Слободан Јанковић

ОСВРТИ И ПОЛЕМИКА

Јован Б. Душанић

ПРИКАЗИ

Љубиша Митровић
Слађана Младеновић
Дубравка Стајић

Часопис за национална и државна питања

УДК 323.1(=163.41)

ISSN 1452-2152

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

Година VII, vol. 11

Број 2/2011.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА
ПИТАЊА

ISSN 1452-2152 УДК 323.1(=163.41)

Број 2/2011 год. VII vol. 11 стр. 1-358

Часопис покренут поводом 200 годишњице савремене српске
државности.

Часопис излази три пута годишње.

Издавач:

Институт за политичке студије

Адреса:

Светозара Марковића 36, Београд

Телефон: 3039-380, 3349-205

Email: ipsbgd@eunet.rs

Оснивачи часописа:

Милан Матић, Живојин Ђурић

Главни уредник:

Милош Кнежевић

Одговорни уредник:

Живојин Ђурић

Редакција:

Милош Кнежевић

Миломир Степић

Зоран Петровић-Пироћанац

Живојин Ђурић

Пословни секретар:

Смиљана Пауновић

Прелом:

eselog@д.о.о.

Штампа:

eselog@д.о.о.

Тираж: 300 примерака

Сећање на Милана Матића

Пре пет година – 10. октобра 2006. - умро је Милан Матић, угледни политиколог и један од оснивача часописа *Национални интерес*.

Правник по професионалном образовању, политиколог по животној вокацији, упорним радом учествовао је у изградњи политичких наука као посебног научног и истраживачког подручја у широкој области друштвених наука. Матић је био у невеликој групи прегалаца који су настојали, и у том настојању успевали да издвоје и еманципују политичке науке од сродних наука: социологије, права, економије, психологије, историје. Међу корифејима политикологије код нас Матић се истицао ерудицијом и полихисторским занимањима. Ни у једном трену, током читавог стваралачког живота, није напуштао нити маргинализовао спознаје до којих је долазио упоредним проучавањима непотитиколошких дисциплина.

Напротив, поклањајући пажњу управо специфичностима света политике и претежним политичким својствима разноликих феномена у људском свету, професор Матић је умешно досезао препознатљив политиколошки тип дискурса који се, потом, из студије у студију, надграђивао у особени политиколошки жанр. Матића су стваралачки обузимале све кључне појаве и појмови политикологије: појам политике, интерес, сукоб, моћ, власт, држава, устав, сувереност, политички систем, политички процес, народ, нација, демократија, аутократија, јавност, избори, људска права, грађанин, идеологија, политичка култура, политичка одговорност... Кретање између политиколошких макро-појмова одговарало је Матићевој интерпретативној оријентацији, и више од тога, било је саобразно страсти разумевања у дубини кључних узрока, али и на површини појавних облика света политике.

Током живота је објавио више запажених и читаних књига међу којима се издвајају: *Повратак одговорности*,

Мит и политика, Либерализам, популизам и демократија, Човек и политика, Српска политичка традиција, Политички систем – теорија и принципи, О Српском политичком обрасцу и др. Својим интелектуалним напором (уредник) је допринео да се појави изузетно дело *Енциклопедија политичке културе*.

Као један од утемељивача Факултета политичких наука, читав живот је провео као професор у тој угледној институцији, доприносећи развоју научних дисциплина, међу којима је вредно поменути: Политички систем, Политичка антропологија, Политичка култура. Део свог стваралачког рада остварио је радећи и у Институту за политичке студије, бавећи се питањима српске нације и државе, политичке традиције, културе и идентитета.

Обухватом и дубином погледа проф. Матић је за живота и данас доживљаван као један од најугледнијих политиколога у Србији и некадашањој Југославији. Матићево политиколошко мишљење испољавало се изван крутог схематизма, идеолошке ортодоксије и догми које су наметане из структура моћи. Широкиим занимањима, динамичном асоцијативношћу и лепим стилем излагања и писања, професор Милан Матић није стицао само наклоност студената него и бројних читалаца које је занимала политичка теорија.

Живојин Ђурић и професор Милан Матић основали су и уређивали часопис *Национални интерес*. Као човек изузетне ерудиције и интелектуалне савести, рано је схватио значај политичке традиције и баштине српског народа. У зрелом периоду стварања није се либио да, у том часу на необичан начин, у своје анализе уведе и теме које други истраживачи и теоретичари нису радо узимали у списатељски фокус. Реч је, наравно, о темама из етно-националног, српског домена, у разуђеним областима етнологије, антропологије, карактерологије и митологије, укратко, додирних и сродних дисциплина које су у том времену углавном остајале по страни.

Уз речено, потребно је додати и чињеницу да је у последњој декади живота Милан Матић тежио филозофском и поетичком осмишљавању политиколошког приступа. Управо је сазнајни релационизам, па и релативизам који је у великој мери обележио епохални преокрет у драматичној

трансформацији под именом транзиција, осликан и у радовима Милана Матића. Велико померање и преображење свести утицало је на Матићев романескни искорак, роман *Четврто доба* (2003).

Покретањем часописа *Национални интерес* 2004/2005. године и објављивањем прва два броја под његовом икусном уредничком руком, Милан Матић је уверљиво указао на потребу зналачког промишљања круцијалних питања везаних за далекосежни и стратегијски - српски национални и државни интерес. Смело одбацујући приговоре о неумесности постављања националног интереса у средиште научне пажње Милан Матић је, иако у позним годинама, успео да полетно започне часописни пројекат чије израстање и зрелост изненадним одласком, на жалост, није успео да дочека.

У часу када се поводом петогодишњице смрти сећамо нашег драгог професора, пријатеља, угледног политиколога Милана Матића указујемо на потребу истраживања и реафирмисања националне политиколошке баштине и ауторе који су је својим делом обележили. У незаобилазне ауторе српске политикологије чија дела су задржала сазнајну и мисаону снагу, свакако спада и Милан Матић.

Редакција

САДРЖАЈ

РАЗМЕЂА ЕВРОПСКЕ И АМЕРИЧКЕ ПОЛИТИКЕ

Дејана М. Вукчевић

ЕВРОПЕИЗАЦИЈА НАЦИОНАЛНИХ СПОЉНИХ
ПОЛИТИКА – ИДЕЈНИ ОКВИР..... 9-28

Зоран Милошевић

ТОТАЛИТАРНИ ПОКРЕТИ И ИДЕЈЕ НА
ИСТОКУ ЕВРОПЕ..... 29-57

Александар Саша Гајић

САД И РАСПАД ЈУГОСЛАВИЈЕ – ПОГЛЕД
ИЗ ДВАДЕСЕТОГОДИШЊЕ ПЕРСПЕКТИВЕ..... 59-83

ТРАДИЦИЈА И ИСКУШЕЊА САВРЕМЕНЕ СРБИЈЕ

Бојан Јовановић

ВРЕДНОВАЊЕ НАЦИОНАЛНЕ ТРАДИЦИЈЕ 87-99

Бранко Надовеза

ТИТО И СРБИ..... 101-122

Зоран Петровић Пироћанац

KOSOVO ET METOCHIE
- UNE INTRODUCTION A LA TRAGEDIE
DES „TERRES A HAUT RISQUE“ 123-149

Срђан Словић

ИСТОРИЈСКА ГЕНЕЗА И ПРИРОДА
МОДЕРНИХ ЕТНИЧКИХ СУКОБА
НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ..... 151-170

Предраг Д. Радојевић

АНАЛИЗА ОСНОВНИХ ДИМЕНЗИЈА
ИМИЦА СРБИЈЕ..... 171-222

ЧЛАНЦИ И СТУДИЈЕ

Ђорђе Стојановић

УТИЦАЈ ИМПЛЕМЕНТАЦИОНОГ ПРОЦЕСА
И ПОЛИТИЗАЦИЈЕ ЈАВНЕ УПРАВЕ НА
ПОЛИТИЧКИ КАПАЦИТЕТ 225-241

Невен В. Цветићанин

ШЕЗДЕСЕТОСМАШИ, НОВИ ДРУШТВЕНИ
ПОКРЕТИ И ПОТИРАЊЕ КЛАСИЧНЕ
ПОДЕЛЕ НА ЛЕВИЦУ И ДЕСНИЦУ
У ПОСТМОДЕРНОМ ДОБУ 243-260

Слободан Јанковић

ПРОМЕНЕ НА БЛИСКОМ ИСТОКУ
И У СЕВЕРНОЈ АФРИЦИ – КА
ПОСТСУВЕРЕНОМ СВЕТСКОМ ПОРЕТКУ 261-315

ОСВРТИ И ПОЛЕМИКА

Јован Б. Душанић

ПОКУШАЈ РЕАНИМАЦИЈЕ
НЕОЛИБЕРАЛИЗМА 319-335

ПРИКАЗИ

Љубиша Митровић

ДЕМОКРАТИЈА НА ЗАЛАСКУ 339-344

Слађана Младеновић

У ТУЂЕМ ВЕКУ 345-348

Дубравка Стајић

СРПСКИ СОЦИЈАЛИСТА
ДР ЖИВКО ТОПАЛОВИЋ (1886-1972) 349-353

CONTENTS

EUROPEAN AND AMERICAN POLITICS AT THE CROSSROADS

Dejana M. Vukcevic

EUROPÉANISATION DES POLITIQUES ÉTRANGÈRES NATIONALES – CADRE CONCEPTUEL	9-28
---	------

Zoran Milosevic

TOTALITARIAN MOVEMENTS AND IDEAS IN EAST EUROPE	29-57
--	-------

Aleksandar Sasa Gajic

U. S. AND DISINTEGRATION OF YUGOSLAVIA – THE TWENTY-YEAR PERSPECTIVE	59-83
---	-------

TRADITION AND TEMPTATION OF CONTEMPORARY SERBIA

Bojan Jovanovic

VALUATION OF NATIONAL TRADITION	87-99
---------------------------------------	-------

Branko Nadoveza

TITO AND SERBS	101-122
----------------------	---------

Zoran Petrovic Pirocanac

KOSOVO ET METOCHIE - UNE INTRODUCTION A LA TRAGÉDIE DES „TERRES A HAUT RISQUE“	123-149
--	---------

Srdjan Slovic

HISTORICAL GENESIS AND NATURE OF THE MODERN ETHNIC CONFLICTS IN KOSOVO AND METOHIA	151-170
--	---------

Predrag D. Radojevic

ANALYSIS OF BASIC DIMENSION OF SERBIAN IMAGE	171-222
---	---------

ARTICLES AND STUDIES

Djordje Stojanovic

IMPACT OF IMPLEMENTATION PROCESS AND
THE POLITICIZATION OF PUBLIC
ADMINISTRATION AT POLITICAL CAPACITY ... 225-241

Neven V. Cveticanin

SIXTY-EIGHTH, THE NEW SOCIAL MOVEMENTS
AND STRIKING OFF THE BISECTION OF
LEFT AND RIGHT IN POST-MODERN AGE 243-260

Slobodan Jankovic

CHANGES IN THE MIDDLE EAST
AND NORTH AFRICA – TOWARDS
A POST-SOVEREIGN WORLD ORDER 261-315

REVIEWS AND DEBATE

Jovan B. Dusanic

ATTEMPTED REANIMATION
OF NEOLIBERALISM 319-335

REVIEWSALS

Ljubisa Mitrovic

DEMOCRACY ON THE WANE 339-344

Sladjana Mladenovic

IN OTHER PEOPLE'S CENTURY 345-348

Dubravka Stajic

SERBIAN SOCIALIST
DR ZIVKO TOPALOVIC (1886-1972) 349-353

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

**РАЗМЕЂА ЕВРОПСКЕ
И АМЕРИЧКЕ ПОЛИТИКЕ**

Дејана М. Вукчевић

ЕВРОПЕИЗАЦИЈА НАЦИОНАЛНИХ
СПОЉНИХ ПОЛИТИКА – ИДЕЈНИ ОКВИР ... 9-28

Зоран Милошевић

ТОТАЛИТАРНИ ПОКРЕТИ И ИДЕЈЕ НА
ИСТОКУ ЕВРОПЕ 29-57

Александар Саша Гајић

САД И РАСПАД ЈУГОСЛАВИЈЕ – ПОГЛЕД
ИЗ ДВАДЕСЕТГОДИШЊЕ ПЕРСПЕКТИВЕ.. 59-83

*Дејана М. Вукчевић**

ЕВРОПЕИЗАЦИЈА НАЦИОНАЛНИХ СПОЉНИХ ПОЛИТИКА – ИДЕЈНИ ОКВИР**

Сажетак

Циљ овог чланка је да укаже на оправданост концепта европеизације кроз проучавање односа између националних спољних политика и спољне политике ЕУ. Да ли је концепт европеизације решење или проблем? Аутор европеизацију посматра као интерактивни, међусобно конституишући процес промене који повезује европски и национални ниво, где се реакције држава чланица на интеграциони процес усмеравају ка европским институцијама и политикама и обрнуто. Чланак ће бити подељен у два дела. У првом делу, разматраће се појам европеизације. У другом делу, аутор ће настојати да појасни корисност концепта европеизације узимајући као предмет анализе област спољне политике. Циљ је да се кроз пропитивање односа националних спољних политика и спољне политике ЕУ укаже на оправданост појма европеизације. Аутор ће одговорити на питање да ли је европеизација адекватан приступ који нам омогућава разумевање односа између спољне политике ЕУ и националних спољних политика, тј. да ли нуди аналитичку перспективу која олакшава истраживање повезаности између ова два нивоа анализе.

* Институт за политичке студије, Београд

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије

Кључне речи: европеизација, европске интеграције, политички актери, национални идентитет, политички капацитет, административни капацитет.

„Европеизација је средство и циљ, метод и суштина, пројекат и визија, она означава одређену политичку, социоекономску и културну реалност, али је исто тако и идеологија, симбол, мит“¹. Ово помало поетско одређење појма европеизације наговештава његову комплексност. Иако се са овим термином све више сусрећемо у области међународних односа (друштвених наука), а нарочито у анализи политичког система Европске уније, европеизација остаје неодређен и нејасан, па чак и оспораван термин, који изазива одређене недоумице. Која је додатна вредност овог појма у односу на већ постојеће сличне термине, као што су европска интеграција или „преливање“? Како су ови појмови међусобно повезани и да ли увођење појма европеизације значи нови изазов за теорије европске интеграције, нову интерпретацију природе ЕУ? Већина научних радова о пореклу и развоју ЕУ у последњих 50 година била је усмерена на процес институционалне изградње и политичку интеграцију на европском нивоу. У теоријама европске интеграције, национална политика је основни експланаторни фактор европског интеграционог процеса. Тако је неофункционалистичка теорија сматрала да је основни мотив преноса надлежности на европски ниво надметање између домаћих интересних група, политичких партија и елита, док либерална теорија међувладиних односа објашњава процес европске интеграције као резултат преговарања националних држава, док су националне преференције производ деловања домаћих економских и друштвених учесника, који учествују у процесу формирања националних преференција тако што врше притисак на националне владе да промовишу њихове интересе. Међутим, проучавање европске интеграције као експланаторног фактора промене или константности у националној политици било је занемарено, и изучавање националних политичких система одвијало се изван анализе процеса европске интеграције. Сајмон Хикс (Simon Hix) и Клаус Гец (Klaus Goetz) сматрају да за то

1 Othon Anastasakis, „The Europeanization of the Balkans“, *The Brown Journal of World Affairs*, vol. XII, n° 1, 2005, p. 78.

постоје три разлога. Прво, ова подељеност је проистекла из „природне поделе посла“ у области политичких наука, која је постојала између компаративне политике, усмерене на домаће политичке институције и процесе, и међународних односа, који се баве међународним системом и регионалним интеграцијама. Друго, многи аутори компаративних студија европске политике заузели су скептичан став према проучавању процеса европске интеграције, сагледавајући га било као нормативни пројекат било као концепт који не даје значајан допринос у области политичких наука. Треће, докле год је утицај европске интеграције на националне политике био мали, дотле је он био занемарен као значајна варијабла.² Постепено усложњавање Европске уније као *sui generis* творевине у којој постоји управљање на више нивоа, чини порозном границу између компаративне политике и међународних односа. Отуда је било неопходно анализирати који је то утицај процеса европске интеграције на владу и политике у националним политичким системима, и европеизација представља одговор на овај изазов.

Рад ће бити подељен у два дела. У првом делу, аутор анализира појам европеизације и његове механизме, у циљу сагледавања корисности овог термина у односу на већ постојеће сличне термине. У другом делу рада, аутор ће настојати да оправда корисност концепта европеизације узимајући као предмет анализе област спољне политике. Аналитички циљ је да се кроз пропитивање односа националних спољних политика и спољне политике ЕУ укаже на оправданост појма европеизације. Одговориће се на питање да ли је европеизација адекватан приступ који нам омогућава разумевање односа између спољне политике ЕУ и националних спољних политика, тј. да ли нуди аналитичку перспективу која олакшава истраживање повезаности између ова два нивоа анализе.

Појам европеизације

У литератури наилазимо на мноштво различитих дефиниција европеизације, који стварају конфузију у анализи овог појма. Један број аутора поистовећује овај термин са проце-

2 Simon Hix, Klaus H. Goetz, „Introduction: European Integration and National Political Systems“, *West European Politics*, vol. 23, n° 4, 2000, p. 1.

сом европског управљања. Тако Рис (Thomas Risse), Коулз (Maria Green Cowles), и Капорасо (James Caporaso) дефинишу европеизацију као „појаву и развој различитих структура управљања на европском нивоу“.³ Према овој дефиницији, европеизацију одликује образовање новог институционалног центра. Она, дакле, ставља акценат на процес европског управљања, а не на последице интеграције на националном нивоу. Ипак, оно што представља проблем са овом дефиницијом је непостојање разлике са концептом европске политичке интеграције. Примера ради, неофункционалиста Ернст Хас (Ernst Haas) дефинисао је политичку интеграцију као „процес у којем су политички актери (...) наведени да преместе националну приврженост, очекивања и политичке активности на нови и шири центар“.⁴ Према неофункционалистичкој теорији, политичка интеграција настаје када елите „пребацују“ лојалност и политичку активност ка новом центру, који има већу надлежност у односу на националне државе, што постепено доводи до образовања нове политичке заједнице. Дакле, европеизација се код Риса, Коулза и Капораса не схвата само као процес промене на нивоу ЕУ, већ и као (неизбежно) успостављање политичке заједнице. Слично схватање европеизације налазимо и код Јана Олсена (Jan Olsen), који сагледава европеизацију и као политичку интеграцију и као унификацију. Овај аутор указује на вишедимензионалност појма европеизације, настојећи да на тај начин избегне ограничења у дефинисању овог појма, те отуда за њега европеизација значи промену у спољним границама (процес проширења ЕУ), развој институција на европском нивоу (ово значење европеизације има сличности са дефиницијама које овај појам схватају као процес развоја капацитета управљања на нивоу ЕУ), продирање у националне системе управљања, као и „извозни облик политичке организације“ и пројекат политичке унификације.⁵

3 Thomas Risse, James Caporaso, Maria Green Cowles, „Europeanization and Domestic Change. Introduction“, in Maria Green Cowles, James Caporaso, Thomas Risse (eds.), *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*, Cornell University Press, Ithaca NY, 2001, p. 3.

4 Ernst B. Haas, „International Integration: The European and the Universal Process“, *International Organization*, vol. 15, n° 3, 1961, pp. 366-367.

5 Jan Olsen, „The Many Faces of Europeanization“, *Journal of Common Market Studies*, vol. 40, n° 5, 2002, pp. 923-924.

Поједини аутори одређују европеизацију као процес у коме националне политике бивају подвргнуте политичком одлучивању на нивоу ЕУ. Предност оваквог схватања европеизације је јасна разлика у односу на европску интеграцију. Док интеграција представља процес конвергенције на нивоу ЕУ, концепт европеизације означава последице овог процеса које могу имати различити ефекат на националном нивоу. У исто време, фокус анализе се измешта са европског на национални ниво, и тежи се објашњењу како су се националне владе прилагодиле утицају ЕУ. Тако Ледрех (Robert Ladrech) дефинише појам европеизације као „градуелни процес који преусмерава правац и облик политика до нивоа на којем политичка и економска динамика ЕУ постаје део *организационе* логике националних политика и политичког одлучивања“.⁶ У средишту ове дефиниције је улога организационе адаптације, учења и политичке промене. И Радаели (Claudio Radaelli) полази од Ледреховог становишта, те дефинише појам европеизације као „процесе изградње, ширења и спровођења формалних и неформалних правила, процедура, политичких парадигми, стилова, „начина чињења ствари“ и заједничких веровања и норми које се прво дефинишу и консолидују у оквиру политичког процеса унутар ЕУ, а затим уграђују у логику домаћих дискурса, идентитета, политичких структура и јавних политика“.⁷ Ова дефиниција тежи да у сагледавање појма европеизације укључи и неформална правила, парадигме, идеологију и културу, и подвлачи значај промене у логици понашања. Како сâм аутор наводи, дефиниција је довољно широка да обухвати најзначајнија питања из области политичких наука, као што су политичке структуре, јавна политика, идентитети и когнитивна димензија политика.⁸ Радаели указује и на специфичност појма европеизације у односу на друге сличне термине. Тако, овај термин се не може поистоветити са појмом конвергенције или униформности, јер европеизација може произвести и различитост,

6 Robert Ladrech, „Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France“, *Journal of Common Market Studies*, vol. 32, n° 1, 1994, p. 69.

7 Claudio Radaelli, „Whither Europeanization? Concept stretching and substantive change“, *European Integration online Papers*, vol. 4, n° 8, 2000, <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-008a.htm> (приступљено 28. 05. 2011), p. 4.

8 *Ibid.*

будући да се националне политичке и културне структуре различито прилагођавају утицајима који долазе од стране ЕУ. Ово мишљење заступа и Клаудија Мејдор (Claudia Major), која наводи да нека директива ЕУ може бити различито уведена у правни систем неке државе чланице, у складу са јединственом националном структуром која је резултат посебних историјских односа између државе, друштва и тржишта.⁹ Затим, европеизација је шири појам од појма хармонизације, јер и поред тога што државе хармонизују прописе у складу са европским, постоји отворен простор за формулисање или настављање аутентичних националних решења за одређена питања. Такође, како истиче Радаели, европеизација се не може поистоветити ни са процесом интеграције, који теорије изучавају кроз призму степена јачања или слабљења суверенитета држава чланица, док се европеизација односи на домаће институције и актере, те стога представља само један од механизма у оквиру процеса интеграције. Европеизација, дакле, не би постојала без процеса европске интеграције. Међутим, европска интеграција подразумева „онтолошки“ степен истраживања, тј. објашњење процеса у којем државе преносе своју сувереност на наднационални ниво, док је европеизација „пост-онтолошка“, тј. односи се на то шта се дешава када су институције ЕУ формиране и производе одређени утицај.¹⁰

Неки аутори су се, пак, бавили одређивањем различитих типова утицаја ЕУ на националне политике, како би објаснили разлике не само између држава, већ и унутар једне државе, када је реч о утицају ЕУ на националне политике. Тако

9 Claudia Major, „Europeanisation and Foreign and Security Policy – Undermining or Rescuing the Nation State?“, *Politics*, vol. 25, n° 3, 2005, p. 178.

10 Claudio Radaelli, „Whither Europeanization ? Concept stretching and substantive change“, *op. cit.*, p. 6. Ово становиште је настојао да покаже и Ледрех на примеру европеизације политичких партија – Robert Ladrech, „Europeanization and Political Parties : Towards a Framework for Analysis“, *Party Politics*, vol. 8, n° 4, 2002, p. 395. Осим Ледреха и Радаелија, у групу аутора који европеизацију сагледавају као процес у коме индивидуални актери и институције одговарају на измењене услове настале услед развоја Европске уније, можемо сврстати и Хелен Волас (Helen Wallace), која дефинише европеизацију као развој и очување системских европских аранжмана за управљање прекограничним везама, тако да европска димензија обликује политике националних држава – Helen Wallace, „Europeanisation and Globalisation : Complementary or Contradictory Trends?“, *New Political Economy*, vol. 5, n° 3, 2000, p. 370.

Книл (Christoph Knill) и Лемкул (Dirk Lehmkuhl) сматрају да су одређени типови механизма европеизације, а не одређена област политике, кључни у истраживању утицаја разних политика ЕУ.¹¹ Ови аутори разликују три типа политика на нивоу ЕУ: позитивну интеграцију, негативну интеграцију и „оквирну“ интеграцију, које карактеришу одређени механизми европеизације. Позитивна интеграција настаје као резултат обавезујућих институционалних правила ЕУ. На тај начин, ЕУ „позитивно прописује“ одређени институционални модел коме национални институционални системи морају да се прилагоде. Негативна интеграција је више имплицитна, и односи се на могућност ЕУ да утиче на национални ниво кроз промену домаћих правила игре. Ово може имати за последицу измену постојеће институционалне равнотеже на националном нивоу. Ипак, овде се не ради о експлицитној „прописаности“ одређеног институционалног модела од стране ЕУ, већ о изазову које утицај политика ЕУ има на постојећу националну институционалну равнотежу. Коначно, „оквирна“ интеграција је „најслабији“ облик европеизације, јер утиче на националне политике путем промене веровања и очекивања домаћих актера. Промене у веровањима могу утицати на стратегије и преференције домаћих актера и довести до одговарајућег институционалног прилагођавања. У овом случају ефекат деловања ЕУ на национални ниво за-снима се на когнитивној логици.¹²

Поједини аутори, попут Балера (Jim Buller) и Гембла (Andrew Gamble), не прихватају европеизацију као процес, већ је одређују као „ситуацију у којој су одређени облици европског управљања изменили аспекте домаће политике“.¹³ Наведени аутори сматрају да је предност ове дефиниције у томе што се јасније сагледава шта је заправо европеизација, да ли она постоји и како се може анализирати на национал-

11 Christoph Knill, Dirk Lehmkuhl, „The national impact of European Union regulatory policy : Three Europeanization mechanisms“, *European Journal of Political Research*, vol. 41, n° 2, 2002, p. 256.

12 Christoph Knill, Dirk Lehmkuhl, „How Europe Matters. Different Mechanisms of Europeanization“, *European Integration online Papers*, vol. 3, n° 7, 1999, <http://www.eiop.or.at/eiop/texte/1998-007a.htm>, (приступљено 29. 05. 2011), pp. 1-2.

13 Jim Buller, Andrew Gamble, „Conceptualising Europeanisation“, *Public Policy and Administration*, vol. 17, n° 4, 2002, p. 17.

ном нивоу. Истовремено, дефиниција даје предност утицају европског развоја на национални ниво, али се и разликује од појма европске интеграције.¹⁴

Ми ћемо прихватити дефиницију по којој европеизација представља два међусобно повезана процеса: с једне стране, то је процес путем којег националне политичке, социјалне и економске снаге образују нови супранационални политички и институционални оквир, и, с друге стране, ради се о процесу путем којег политичка, социјална и економска динамика Европске уније представља све значајнији део домаћег политичког система. Дакле, европеизација је у овом чланку схваћена као интерактивни, међусобно конституишући процес промене који повезује европски и национални ниво, где се реакције држава чланица на интеграциони процес усмеравају ка европским институцијама и политикама и обрнуто. Као двосмеран процес, европеизација подразумева димензију „одозго-надоле“ („top-down“), која се односи на утицај ЕУ на националне политичке системе, као и димензију „одоздо-нагоре“ („bottom-up“), где државе чланице ЕУ обликују политичке резултате и институције на европском нивоу.¹⁵ Двосмерност процеса европеизације подразумева промене у националним политикама и механизмима политичког одлучивања („downloading“), као и пројекцију националних преференција и циљева на ниво ЕУ, уз образовање нових структура на том нивоу („uploading“).

Европеизација националних спољних политика

Који су механизми европеизације? Како можемо да сагледамо да ли је услед процеса европеизације дошло до промене на националном нивоу услед утицаја ЕУ и обрнуто, да ли су државе чланице извршиле утицај на политике и институције ЕУ? Велики број аутора прихвата три већ наведена основна механизма европеизације у разматрању утицаја ЕУ

14 *Ibid.*, pp. 17-18.

15 Ограничићемо наше поље истраживања на утицај који ЕУ има не само на постојеће чланице ЕУ, већ и на кандидате за чланство у ЕУ, иако европеизација није само везана за европски континент.

на национални ниво, а које су развили Книл и Лемкул. То су позитивна, негативна и оквирна интеграција. Притом се као један од показатеља узима институционална компатибилност између домаћих институција и политике на нивоу ЕУ (goodness of fit¹⁶). Уколико не постоји усклађеност („misfit“), очекује се да ће бити додатних адаптационих притисака на национални ниво. Примера ради, ако се политика једне државе „уклапа“ у политику на нивоу ЕУ, неће се десити европеизација, јер ће се тај процес и даље наставити у том смеру. Уколико, пак, једна држава спроводи политику која је у потпуности различита у односу на политику ЕУ, онда је готово немогуће да се оствари процес адаптације. Дакле, утицај европеизације ће постојати само у случају умерене усклађености. Ипак, овај показатељ је само валидан у одређеној мери, будући да захтева јасан, вертикалан „ланац команди“, који се од нивоа ЕУ „спушта“ до националних држава, и зато се најбоље може применити само у случају позитивне интеграције.¹⁶ Али, исто тако, државе чланице утичу на обликовање политика на нивоу ЕУ, оне у проактивне у покушају да „изведу“ националну политику на нивоу ЕУ.

Разматрање европеизације националних спољних политика изискује најпре одређење самог појма спољне политике. Најопштије речено, спољна политика указује на спољне активности и односе једне суверене државе са другим државама, у циљу реализације одређених циљева у међународној заједници.¹⁷ Дефиниција спољне политике најпре упућује, како наводи Дејвид Ален (David Allen), на дефиницију циљева или интереса, а затим и на средства за њихову реализацију. Тако се спољна политика сагледава као процес кохерентне, координисане и конзистентне идентификације и праћења националних интереса. У складу са тим, Ален дефинише спољну политику као „покушај да се дизајнира, управља и контролише спољна активност државе у циљу заштите и унапређивања договорених циљева“.¹⁸ У случају Европске

16 Simon J. Bulmer, Claudio Radaelli, „The Europeanization of National Policy?“, *Queen's Papers on Europeanisation*, n° 1, 2004, p. 9.

17 Jozef Bátora, „Does the European Union transform the institution of diplomacy?“, *Journal of European Public Policy*, vol. 12, n° 1, 2005, p. 46.

18 David Allen, „Who speaks for Europe? The search for an effective and coherent external policy“, in John Peterson, Helene Sjursen (eds.), *A Common Foreign Policy*

уније, не можемо, међутим, да говоримо о јединственом државном актеру, нити о јасним и конзистентним спољнополитичким циљевима. Дакле, уместо једног кохерентног центра одлучивања, сусрећемо се са националним спољним политикама које делују насупрот или у складу са спољном политиком ЕУ. Будући да спољна политика ЕУ није плод једног јединственог центра/актера одлучивања, анализа односа националних спољних политика и спољне политике ЕУ постаје комплекснија. Отуда се намеће и питање: шта је заправо европеизација националних спољних политика?

Мало је студија које су се бавиле европеизацијом спољне политике, и оне су углавном оријентисане на студије случаја, а не на покушај да се развије општи концептуални приступ европеизације у овој области. Бен Тонра (Ben Tonra) дефинише европеизацију у области спољне политике као трансформацију процеса формирања националних спољних политика, одређења и испуњења професионалних улога, као и доследну интернализацију норми и очекивања који проистичу из сложеног система заједничког европског политичког одлучивања, док Менерс (Ian Manners) и Витман (Richard Whitman) сматрају да се овај термин фокусира на ограничења у реализацији независних спољних политика држава чланица, проистеклих из чланства у ЕЗ/ЕУ.¹⁹

Однос између националних спољних политика и спољне политике ЕУ, тј. процес европеизације настојаћемо да сагледамо као двоструки процес.²⁰ Прво, анализираћемо национално прилагођавање нивоу ЕУ, које подразумева промене у националним политикама и механизмима политичког одлучивања („downloading“). Друго, европеизација обухвата и пројекцију националних преференција и циљева на ниво ЕУ,

for Europe? Competing Visions of the CFSP, Routledge, London, 1998, p. 46.

- 19 Ian Manners, Richard Whitman, „Conclusion“, in Ian Manners, Richard G. Whitman (eds.), *The Foreign Policies of European Union Member States*, Manchester University Press, Manchester, 2000, p. 245.
- 20 Stephan Keukeleire, Jennifer MacNaughtan, *The Foreign Policy of the European Union*, Palgrave Macmillan, London, 2008, p. 142; Ruben Wong, „Foreign Policy“, in Paolo Graziano, Maarten Vink (eds.), *Europeanization. New Research Agendas*, Palgrave Macmillan, London, 2008, p. 325; Claudia Major, Karolina Pomorska, „Europeanisation : Framework or Fashion?“, *CFSP Forum*, vol. 5, n° 5, 2005, p. 1; Charalambos Tsardanidis, Stelios Stavridis, „The Europeanisation of Greek Foreign Policy : a Critical Appraisal“, *European Integration*, vol. 27, n° 2, 2005, p. 220.

уз образовање нових структура на том нивоу („uploading“). Ова два процеса одражавају тзв. вертикалну европеизацију.

Процес националне адаптације („downloading“) обухвата промене у структурама и процесима политичког одлучивања једне државе, затим у сâмој националној спољној политици, као и у виђењу и идентитету које је у средишту националне политике.²¹ Промене у структурама и процесима политичког одлучивања се одвијају на политичком и бирократском нивоу. Формалне процедуре, организациона пракса и механизми координације се усложњавају у циљу формулисања националних позиција, и у том процесу, долази до промене у равнотежи снага и интеракцији између националних актера. Постојеће националне политике се мењају услед процеса консултација, координације и заједничког одлучивања на нивоу ЕУ. Чињеница је да у оквиру заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ постоји пракса редовне комуникације и консултације о спољнополитичким питањима. Још од настанка европске политичке сарадње, претече заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ, устаљена је пракса међусобног консултовања држава чланица пре усвајања коначних националних позиција. Затим, дискусије око спољне политике ЕУ су поверљиве, у циљу подстицања поверења међу државама чланицама. Правило поверљивости је нарочито значајно када се ради о питањима која су од посебне важности за поједине државе чланице, а обично се односе на унилатералне домаће (сепаратизам) или спољне проблеме (став Грчке према Турској), билатералне проблеме између држава чланица ЕУ (пример северне Ирске), или војне кризе у неким не-чланицама ЕУ које су од интереса за неке чланице (Африка).²²

У већој или мањој мери, државе узимају у обзир заједничке одлуке на нивоу ЕУ приликом обликовања националне спољне политике. Тако европеизација може да доведе до укључивања у националне спољне политике оних питања којима се једна држава раније није бавила. Аустрија, Финска

21 Stephan Keukeleire, Jennifer MacNaughtan, *The Foreign Policy of the European Union*, Palgrave Macmillan, London, 2008, p. 142.

22 Michael E. Smith, „Conforming to Europe : the domestic impact of EU foreign policy co-operation“, *Journal of European Public Policy*, vol. 7, n° 4, 2000, pp. 615-617.

и Шведска могу да буду примери држава које су прилагодили своје спољне политике као резултат процеса адаптације на чланство у ЕУ, јер су од класичне неутралности постале тзв. пост-неутралне државе.

На административном нивоу, национално прилагођавање условљава реорганизацију унутрашњих административних структура. Адаптација административних капацитета подразумева експанзију националних дипломатских служби и реоријентацију националних министарстава спољних послова у циљу што ефикаснијег бављења европским питањима везаним за спољну политику ЕУ.

Дакле, прва димензија европеизације националних спољних политика указује на опсег и начин на који је процес европске интеграције утицао на национално спољнополитичко одлучивање. Европеизација отуда представља трансформацију политике држава чланица услед захтева и потреба које су происекле из чланства у ЕУ и из самог процеса европске интеграције. Притом треба бити обазрив у поистовећивању ове димензије европеизације са модернизацијом, како то чине поједини аутори²³, али и са становиштем да ЕУ може утицати на национално спољнополитичко одлучивање само након пријема у чланство у ЕУ. Напротив, искуство са политиком проширења ЕУ према земљама централне и источне Европе, а нарочито према земљама западног Балкана, указује на значајан утицај процеса европеизације у прет-приступном процесу. Исто тако, не можемо тврдити да је европеизација настала само на основу тога што постоји компромис међу најутицајнијим политичким снагама унутар једне државе око њене европске оријентације. Напротив, о процесу европеизације можемо говорити уколико је политички систем једне државе непрекидно у обавези да узима у обзир и да примењује методе, праксу, норме и вредности ЕУ. Тако Рубен Вонг (Ruben Wong) разликује четири основна индикатора националне спољне политике у процесу адаптације: повећан обим европске политичке агенде, прихватање заједничких циљева, превага заједничке политике над *domaines réservés* и интернализација чланства у ЕУ и њеног интеграционог процеса („ЕУ-изација“).²⁴

23 Stephan Keukeleire, Jennifer MacNaughtan, *The Foreign Policy of the European Union*, op. cit., p. 144.

24 Ruben Wong, „Foreign Policy“, in Paolo Graziano, Maarten Vink (eds.), *Europea-*

Иако се већина аутора слаже да је спољна политика држава чланица измењена услед партиципације у спољној политици ЕУ, постоје тешкоће да се концепт европеизације, који је првобитно формулисан за супранационалне политике ЕУ, примени и на област спољне политике ЕУ. Због специфичности ове политике, постоји бојазан од „прецењивања“ процеса европеизације и превида других важних фактора везаних за развој националне спољне политике. У овој области не постоји јасан, вертикалан „ланац команди“, те је стога тешко применити механизам институционалног прилагођавања („goodness of fit“) у циљу утврђивања да ли се европеизација догодила. Јер, Европска унија, услед једногласности као основног начина доношења одлука у области спољне и безбедносне политике, не прописује јасан модел спољне политике, којима државе чланице треба да се прилагоде. Отуда се ЕУ не може сагледавати као пуки законодавац као што је случај са наднационалним областима, већ као форум за размену идеја и ставова. За ову област је погодније да се анализира и кроз процес хоризонталне европеизације, која је мање линеарна и аутоматска. Европеизација у овој области се отуда може сагледати као процес учења о политичкој пракси, при чему ЕУ постаје оквир за усклађивање идеја и трансфера политике, насупрот наметнутом обавезујућем прилагођавању.²⁵ Процес учења је део процеса социјализације, тј. процеса увођења актера у норме и правила одређене заједнице.²⁶ Кроз усвајање норми заједнице, социјализација условљава да актер „пребацује“ своје понашање са логике последица (logic of consequences) на логику прикладности (logic of appropriateness). Социјализација подразумева консензус о нормама, идејама и вредностима, које треба да важе за одређену заједницу, и када се дође до тог консензуса, те норме се „утискују“ у заједницу. У случају спољне политике ЕУ, навике и процедуре европске политичке сарадње су институционализоване кроз образовање и развој спољне и безбедносне политике ЕУ, и оне су постале део корпуса европских вредности и норми, и

nization. New Research Agendas, Palgrave Macmillan, London, 2008, p. 326.

25 Simon J. Bulmer, Claudio Radaelli, „The Europeanization of National Policy?“, *op. cit.*, p. 12.

26 Jeffrey Checkel, „International Institutions and Socialization in Europe : Introduction and Framework“, *International Organization*, vol. 59, n° 4, 2005, p. 804.

условиле промену националних ставова и преференција упркос одсуству механизма обавезујућег прилагођавања. Тако се европеизација спољне политике ЕУ може сагледати више као процес социјализације него као процес наметнутог прилагођавања.

Друга димензија европеизације националних спољних политика је национална пројекција, тј. могућност да државе пројектују спољнополитичке циљеве, приоритете и приступе на ниво ЕУ („uploading“). Другим речима, ради се о начину на који националне спољне политике утичу и доприносе развоју заједничке спољне политике ЕУ. Европеизација у овом случају представља активно национално ангажовање у трансформацији спољне политике на нивоу ЕУ, што подразумева и утицај на улогу ЕУ као међународног актера. Национална пројекција, тј. утицај и допринос националних спољних политика на развој заједничке спољне политике ЕУ подразумева неколико аспеката. Прво, државе кроз овај процес настоје да увећају национални утицај у свету. Друго, државе могу да утичу на спољне политике других држава чланица. Треће, државе чланице користе ЕУ као „кишобран“: националне елите имају могућност да или пренебрегну или усвоје одређене политике које се не уклапају у традиционалне обресе националних спољних политика. Четврто, ова димензија европеизације подразумева екстернализацију националних спољнополитичких позиција на нивоу ЕУ.²⁷

Европеизација се у овом виду може сагледати као могућност за државе да прошире своје спољнополитичке циљеве, као и да превазиђу домаће притиске и отпор према промени. Тако, државе чланице могу да „пребаце“ проблематична питања са националног на ниво ЕУ, у циљу испуњења одређене националне „линије“ или успостављања билатералних односа (колонијалне силе). Такође, државе могу да добију разне облике подршке (буџетску, дипломатску, економску) од стране институција ЕУ и од других држава чланица ради ефикаснијег реализовања циљева и постизања већег утицаја. Међутим, способност националних актера да искористе нове могућности зависи од њихових организационих капацитета, тј. ресурса којима их снабдевају националне институ-

27 *Ibid.*

ције, као што је приступ јавној сфери, капацитет политичког одлучивања, финансијски капацитети. Законска правила и процедуре држава чланица у великој мери одређују дистрибуцију ресурса између централне државе и региона. Региони у федералним државама поседују значајне ресурсе (овлашћења у политичком одлучивању, финансијска средства, организационе капацитете), који им омогућавају да искористе нове могућности на нивоу ЕУ, док региони у централизованим или слабо децентрализованим државама често имају мањак капацитета да се изборе на европском политичком нивоу. Емпиријска истраживања указују да уколико региони поседују више ресурса на националном нивоу, веће су могућности да се искористе погодности европеизације.²⁸

С обзиром да је спољна и безбедносна политика ЕУ заснована на једногласности одлучивања, „национална пројекција у овој области је од посебног значаја, јер државе имају кључну улогу у процесу одлучивања, али и спровођења политика ЕУ на национални ниво. Државе активно пројектују своје преференције са циљем да смање ризике у процесу адаптације и да повећају свој утицај. При томе и сâм утицај најмоћнијих држава да пројектују своје интересе на европски ниво бива ограничен на два поља. С једне стране, у овом процесу су одлучујући домаћи притисци и и ниво посвећености државе развоју политике ЕУ. С друге стране, Европска унија постаје све сложенија и обухвата све већи број држава, те је ових државама све сложеније и теже да пројектују своје националне спољнополитичке циљеве на европски ниво.

*
* * *

Европеизација „премошћава“ европски и национални ниво кроз један међусобно конституишући процес промене, и тако тежи да ухвати дијалектички однос између актера и система, националних држава и ЕУ, и тежње ка колективној акцији и очувању националних политика. Док је теорија међувладиних односа могла да објасни процес европске политичке сарадње, па и почетну фазу развоја заједничке спољне

28 Tanja Börzel, „Towards Convergence in Europe? Institutional Adaptation to Europeanization in Germany and Spain“, *Journal of Common Market Studies*, vol. 37, n° 4, 1999, p. 577.

и безбедносне политике ЕУ, данас је, усложњавањем и развојем Европске уније, тешко у оквиру ове теорије објаснити утицај спољне и безбедносне политике ЕУ на националне политике њених држава чланица. Европеизација представља комбинацију рационалистичког и конструктивистичког приступа. Отуда се овај концепт чини погодним и корисним за изучавање односа између спољне политике ЕУ и националних спољних политика. Ипак, треба бити обазрив приликом сагледавања промена у националним спољним политикама кроз призму европеизације, јер она не може представљати свеобјашњавајући концепт. Промене у националној спољној политици могу бити и резултат и других (ендогених и егзогених) фактора, те је потребна обазривост у изоловању „ефекта ЕУ“ у анализи националне спољнополитичке промене. Јер промене у спољној политици на националном нивоу увек ће бити производ комбинација различитих фактора, међу којима је европеизација један од њих.

Dejana M. Vukcevic

*EUROPÉANISATION DES POLITIQUES
ÉTRANGÈRES NATIONALES
– CADRE CONCEPTUEL*

Sommaire

L'objectif de cet article est de démontrer l'utilité du concept d'eupéanisation par le biais de l'analyse de relation entre les politiques étrangères nationales et la politique étrangère de l'UE. L'eupéanisation est –elle une solution ou un problème ? L'auteur considère que l'eupéanisation est un processus interactif et mutuellement constitué de changement, qui relie le niveau européen et national, où les réactions des Etats membres à l'intégration européenne se dirigent vers les institutions et politiques européennes et vice versa. L'article sera divisé en deux parties. Dans la première, l'auteur envisagera la notion de l'eupéanisation. Dans la deuxième partie, l'auteur tend à clarifier la validité du concept d'eupéanisation en analysant le domaine de la politique étrangère. L'objectif est de vérifier l'utilité de ce concept à

travers l'analyse de la relation entre la politique étrangère et de sécurité commune de l'UE et les politiques étrangères nationales. L'auteur répondra à la question si l'eupéanisation est une approche adéquate qui nous permet la compréhension de la relation entre la politique étrangère de l'UE et les politiques étrangères nationales, c.a.d. si elle offre une perspective analytique qui facilite l'exploration de la connexion de ces deux niveaux d'analyse.

Mots-clefs: eupéanisation, intégration européenne, acteurs politiques, identité nationale, capacité politique, capacité administrative.

Лумепамыра

- Allen, David, „Who speaks for Europe? The search for an effective and coherent external policy“, in John Peterson, Helene Sjusren (eds.), *A Common Foreign Policy for Europe? Competing Visions of the CFSP*, Routledge, London, 1998.
- Anastasakis, Othon, „The Europeanization of the Balkans“, *The Brown Journal of World Affairs*, vol. XII, n° 1, 2005.
- Bátora, Jozef, „Does the European Union transform the institution of diplomacy?“, *Journal of European Public Policy*, vol. 12, n° 1, 2005.
- Börzel, Tanja, „Towards Convergence in Europe? Institutional Adaptation to Europeanization in Germany and Spain“, *Journal of Common Market Studies*, vol. 37, n° 4, 1999.
- Buller, Jim, Gamble, Andrew, „Conceptualising Europeanisation“, *Public Policy and Administration*, vol. 17, n° 4, 2002.
- Bulmer, Simon J., Radaelli, Claudio, „The Europeanization of National Policy?“, *Queen's Papers on Europeanisation*, n° 1, 2004.
- Checkel, Jeffrey, „International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework“, *International Organization*, vol. 59, n° 4, 2005.
- Graziano, Paolo, „Europeanization or Globalisation?: A Framework for Empirical Research (with Some Evidence from the Italian Case)“, *Global Social Policy*, vol. 3, n° 2, 2003.

- Haas, Ernst B., „International Integration: The European and the Universal Process“, *International Organization*, vol. 15, n° 3, 1961.
- Hix, Simon, Goetz, Klaus H., „Introduction: European Integration and National Political Systems“, *West European Politics*, vol. 23, n° 4, 2000.
- Keukeleire, Stephan, MacNaughtan, Jennifer, *The Foreign Policy of the European Union*, Palgrave Macmillan, London, 2008.
- Knill, Christoph, Lehmkuhl, Dirk, „How Europe Matters. Different Mechanisms of Europeanization“, *European Integration online Papers*, vol. 3, n° 7, 1999, <http://www.eiop.or.at/eiop/texte/1998-007a.htm>.
- Knill, Christoph, Lehmkuhl, Dirk, „The national impact of European Union regulatory policy: Three Europeanization mechanisms“, *European Journal of Political Research*, vol. 41, n° 2, 2002.
- Ladrech, Robert, „Europeanization and Political Parties : Towards a Framework for Analysis“, *Party Politics*, vol. 8, n° 4, 2002.
- Ladrech, Robert, „Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France“, *Journal of Common Market Studies*, vol. 32, n° 1, 1994.
- Major, Claudia, „Europeanisation and Foreign and Security Policy – Undermining or Rescuing the Nation State?“, *Politics*, vol. 25, n° 3, 2005.
- Major, Claudia, Pomorska, Karolina, „Europeanisation: Framework or Fashion ?“, *CFSP Forum*, vol. 5, n° 5, 2005.
- Manners, Ian, Whitman, Richard, „Conclusion“, in Ian Manners, Richard G. Whitman (eds.), *The Foreign Policies of European Union Member States*, Manchester University Press, Manchester, 2000.
- Olsen, Jan, „The Many Faces of Europeanization“, *Journal of Common Market Studies*, vol. 40, n° 5, 2002.
- Radaelli, Claudio, „Whither Europeanization ? Concept stretching and substantive change“, *European Integration online Papers*, vol. 4, n° 8, 2000.
- Risse, Thomas, Caporaso, James, Cowles, Maria Green, „Europeanization and Domestic Change. Introduction“,

- in Maria Green Cowles, James Caporaso, Thomas Risse (eds.), *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*, Cornell University Press, Ithaca NY, 2001.
- Smith, Michael E., „Conforming to Europe: the domestic impact of EU foreign policy co-operation“, *Journal of European Public Policy*, vol. 7, n° 4, 2000.
- Стојадиновић, Миша, „Србија пред изазовима“, *Српска политичка мисао*, вол. 25, бр. 3, 2009.
- Стојановић, Ђорђе, Матић, Петар, „Концепт стратешке културе: случај ЕУ“, *Политичка ревија*, вол. 25, бр. 3. 2010.
- Тодоровић, Јелена, „Србија и политика условљавања Европске уније“, *Политичка ревија*, вол. 28, бр. 2, 2011.
- Tsardanidis, Charalambos, Stavridis, Stelios, „The Europeanisation of Greek Foreign Policy: a Critical Appraisal“, *European Integration*, vol. 27, n° 2, 2005.
- Vukcevic, Dejana, *L'émergence d'une Europe de la défense : difficultés et perspectives*, Editions universitaires européennes, 2010.
- Wallace, Helen, „Europeanisation and Globalisation: Complementary or Contradictory Trends?“, *New Political Economy*, vol. 5, n° 3, 2000.
- Wong, Ruben, „Foreign Policy“, in Paolo Graziano, Maarten Vink (eds.), *Europeanization. New Research Agendas*, Palgrave Macmillan, London, 2008.

Résumé

Parler d'eupéanisation est à la mode. Mais qu'est-ce que signifie cette notion? Le concept d'eupéanisation est un concept assez nouveau, qui devient objet d'étude privilégié de la science politique. Il se situe entre les institutions de l'Etat-nation et une organisation supranationale qui est l'Union européenne. Quelle est la valeur ajoutée de l'eupéanisation par rapport aux termes similaires tels que l'intégration, harmonisation ou convergence? L'eupéanisation est un double processus : d'une part, c'est un processus par lequel les forces politiques, sociales et économiques nationales forment un cadre politique et institutionnel supra-

national, et d'autre part, il s'agit d'un processus par lequel l'UE influence les systèmes politiques nationales. L'eupéanisation tend à saisir la relation dialectique entre les acteurs et systèmes, les Etats nationaux et l'UE, la tentative vers l'action collective et la préservation des politiques nationales. Dans le domaine de la politique étrangère, l'eupéanisation comprend l'adaptation des politiques étrangères nationales à l'influence de l'UE. Cela inclut le changement dans les structures et dans le processus de prise de décision politiques, dans l'identité qui est au cœur de la politique nationale. De même, l'eupéanisation de la politique étrangère nationale comprend la projection nationale, c.a.d. la possibilité pour les Etats de projeter leurs objectifs, priorités et approches au niveau de l'UE. La politique étrangère et de sécurité commune de l'UE est un espace complexe d'analyse pour l'eupéanisation, car même si la PESC n'est pas et n'a jamais été une simple arène intergouvernementale, elle devient un processus d'intégration alternatif à l'Europe communautaire, un processus sui generis qui s'impose de plus en plus comme tel. Ainsi, ce domaine ne peut pas être analysé seulement du point de vue de l'eupéanisation verticale, mais aussi à partir de l'eupéanisation horizontale. L'eupéanisation semble une approche adéquate qui nous permet la compréhension de la relation entre la politique étrangère de l'UE et les politiques étrangères nationales. Elle offre une perspective analytique qui facilite l'exploration de la connexion de ces deux niveaux d'analyse.

Овај рад је примљен 1. јуна 2011. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 19. септембра 2011. године.

*Зоран Милошевић**

ТОТАЛИТАРНИ ПОКРЕТИ И ИДЕЈЕ НА ИСТОКУ ЕВРОПЕ**

Сажетак

Реинкарнација фашизма догађа се у одређеним деловима Европе због потреба крупног западног капитала да заузимањем „источне европске територије“ дође до нових сировина и јефтине радне снаге. У том смислу се од стране САД и Европске уније подржава оживљавање фашистичких традиција, тј. мржње према Русима код њихових суседа, као и ближих народа (у територијалном смислу), мислимо на Прибалтичке државе, Украјину, Румунију...). Оживљавање фашистичких традиција, између осталог, намеће се и политиком условљавања „придруживања Европској унији“ ради „Европске перспективе“ ових држава.

Кључне речи: Фашизам, политика, Србија, Европска унија, САД, Русија, савременост, источна политика, политичке институције

Други светски рат, који су изазвали фашисти, је један од најтрагичнијих и најкрвавијих оружаних сукоба у историји човечанства, с обзиром на процену да је погинуло најмање 55, а рањено 35 милиона људи, од чега, што је посебно интересантно, припадници оружаних формација чине само 10 посто од укупног броја жртава.

* Институт за политичке студије, Београд

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије

Током шест година Другог светског рата, у њему је учествовала 61 држава, мобилисано 100, а погинуло између 55 и 60 милиона људи. Рат је формално завршен 9. маја 1945. године када је немачки фелдмаршал Вилхелм Кајтел потписао акт о безусловној и коначној капитулацији немачких оружаних снага у Берлину, док су у име чланица Антифашистичке коалиције свој потпис на документ ставили совјетски маршал Георгиј Жуков и британски генерал Артур Тедер. Иако је Други светски рат званично завршен 2. септембра 1945. године у Токијском заливу где је потписана безусловна капитулација Јапана, којој је претходило америчко бомбардовање Хирошимае и Нагасакија атомском бомбом, симбол слома фашизма и коначног обрачуна великог дела света са сулудом идејом о стварању новог поретка представља управо 9. мај. Тај датум означио је и крај Великог отаџбинског рата који је СССР водио против нациста и њихових европских савезника у трајању од 1.418 дана. На Источном фронту уништено је 75 одсто нацистичких дивизија, а две трећине укупног броја жртава чини 26.225.000 совјетских грађана. У знак сећања на њих сваке године се Дан победе над фашизмом обележава традиционалном војном парадом на Црвеном тргу у Москви.¹

Фашизам је настао као полемички и теоријски појам и ово двојство је и данас присутно код теорија о фашизму. Сам термин, који је први користио Мусолини, садржински је празан и неодређен: *fascio* је савез, удружење, а фашисти су савезници. Појам фашизам остао је једна од кључних речи XX века, имао је властиту историју и утицао је на историју. Отуда је историја теорија о фашизму у ствари историја различитих облика антифашизма. С обзиром на разноврсност фашистичких режима и покрета данас превладава мишљење да нема јединствене теорије о настанку фашизма и да истраживање мора бити у методолошком погледу плуралистичко и компаративно. Премда је општи појам фашизам нужан, ипак би морао бити прилично диференциран. То је антисоцијалистичка, антилиберална, антимодерна шовинистичка идеологија са различитим уделом антисемитских, окултних, митологијских, романтичарских садржаја и особеном мили-

1 Маја Ћановић, „Koliko je fašizam koštao svet“, 09 maj 2011., <http://www.akter.co.rs/drutvo/3631-koliko-je-faizam-kotao-svet.html>

тантном политичком културом. Фашистичке партије јављају се унутар капитализма и тзв. друштава у транзицији и ослањају на одређене слојеве овог друштва, а никада унутар развијеног социјализма.²

За разлику од проучавања класичног фашизма које је, упркос неслагањима, ипак достигло завидну фазу синтезе, биланса и упоредивости, код истраживања савременог десничарског екстремизма и фашизма влада потпуна непрегледност и хаотичност у погледу терминологије, појмова и предметног разграничења. Користи се више појмова: десни екстремизам, десни радикализам, десни популизам, неофашизам, неонацизам итд. Нова идејно-политичка поларизација тражила је измену појмовног и теоријског апарата код проучавања екстремне деснице (антитоталитаризам и антипопулизам нпр. потискују класични антифашизам). У исто време требало је изнова разграничити сродне појмове као што су: шовинизам, расизам, ксенофобија, етноцентризам и сл. Из мноштва нових појмова фашизам се могао издвојити само уколико се познавала историја теорија о фашизму.

Савремени модерни идеолошки жаргон (свеопште позивање на правну државу, поделу власти, демократију, на идеализоване наддржавне творевине или међународне цивилне и војне организације) веома успешно замагљује дубље циљеве политичких покрета, њихов успех, брзи развој и отежава препознавање основног усмерења.³

Требало би уочити тачке континуитета и дисконтинуитета између старог фашизма и нове екстремне деснице, друштвена изворишта и обрасце манипулације, ирационалну и плански дозирану фашизацију код разнородних савремених покрета и режима. Глобализација политике и “космополитизам” савременог мултинационалног капитала рађају нове облике реакције фашистичког типа који се прилагођавају окружењу, али каткад отворено својатају традицију и фашистичке узор. Данас на пример, у Европској унији има око пет милиона странаца па је она због гипкије интеграције упућена на грађанско, а не етничко схватање нације. *Jus sanguinis* (крвно право) на ком је почивала традиционална конзервативна за-

2 „Kako razlikovati novi fašizam od njegove klasične razvijene verzije“, <http://forum.srpskinacionalisti.com/viewtopic.php?f=1&t=3258#p30079>

3 Исто.

мисао народа и нације постало је анахроно. Упркос томе, у великом делу Европе после ишчежавања комунистичког интернационализма дошло је до нагле етнизације политике, што је олакшало испољавање “лудистичких садржаја” у субкултури угрожених - мржње према странцима и мањинама да би се превазишла отуђеност свакодневнице. Ако су класичне теорије о фашизму биле више упућене на разумевање институционалне стране фашизма (систем, партија, идеологија) нове би више требало да се позабаве неинституционализованим отпорима и дифузним неидеологизованим покретима лица захваћених кризом. Најпосле, колико је савремени десни екстремизам резултат постмодерне, а колико остатак класичног фашизма?⁴

У чему је разлика између класичног фашизма и савремене европске екстремне деснице? Фашизам је ауторитарни национализам који садржи расизам, антисемитизам, антикомунизам, брани корпоративно-сталешку визију ситно-буржоаског капитализма, а у организационом погледу располаже милитаристичком партијом са оружаним партијским трупама и харизматским вођом. Препознатљив је и по снажном шовинистичком романтичарском величању властите, тобоже, угрожене нације уз жестоку критику космополитских струја које изнутра разарају заједницу крви и тла. Савремена европска екстремна десница оспорава космополитизам и декаденцију модерне, противи се мешању народа и раса јер то угрожава национални и европски идентитет, враћа се миту и пред-просветитељској традицији, противи се материјализму атлантско-америчког запада и истиче борбени пан-европски, римокатоличко-протестантски и западњачки поглед на свет. Етнизирање политике огледа се у заговарању права народа против “идеологије о људским правима”, а подвлачењем културних разлика међу народима ублажава се стари расизам. Ови општи идејни обраци допуњавају се локалним садржајима и предрасудама.⁵

Фашизам је и данас велика опасност за савремена друштва. Иако је настао као италијанско-немачко-јапански про-

4 Исто.

5 Исто.

јекат он је заразио и многе друге. Подаци из Другог светског рата то убедљиво сведоче.

Из историје и школских уџбеника познато је да су Немци одговорни за масовно убиство шест милиона Јевреја, али и других народа (што се мање спомиње). Међутим, јавност је мало упозната да су и многи други народи инспирисани фашизмом помагали Немцима да изврше своју злу мисију, али и да под њиховом заштитом реализују своје мрачне политичке циљеве.⁶ Прећуткује се да део Украјинца, Литванца, Летонца, Естонаца, Румуна, Хрвата... такође имају кржаве руке. Код неких народа, као код Хрвата, то је била опште-национална идеја и политика. Дочек фашистичких војника, 1941. године, У Загребу био је масован и крајње еуфоричан. Слично је било и код Естонаца...

Стручњаци као што је Дитер Пол из Немачког института за савремену историју процењују да је више од 200.000 странаца – отприлике исто колико и Немаца и Аустријанаца - “припремало, извршавало и помагало у извршењу убистава”. Често су били исто онолико немилосрдни као и Хитлерови кољачи.⁷

Шта је навело румунског диктатора Јона Антонескуа и његове генерале, војнике, службенике и румунске сељаке, да побију 200.000 Јевреја (а можда и двоструко више) “на своју руку”, како је рекао историчар Армин Хајнен? Зашто су балтички ескадрони смрти убијали по немачком наређењу у Летонији, Литванији, Белорусији, Украјини и Русији? И зашто су немачке *Einsatzgruppen* - паравојне “интервентне јединице” под руководством СС-а - тако успешно наводиле нејеврејско становништво да изврши погром од Варшаве до Минска?

Потпуно је неспорно да се холокауст никад не би догодио да није било Хитлера, шефа СС-а Хајнриха Химлера и многих других Немаца. Али исто тако је сигурно “да Немци не би могли сами да побију милионе европских Јевреја”, каже историчар из Хамбурга, Михаел Вилд.

У пољима смрти дуж источне Европе, на сваког немачког полицајца било је по 10 локалних помагача. Исти однос важио је и за друге логоре. Не за Аушвиц, јер су њиме упра-

6 „Hitlerovi evropski pomagači“, 24.06.2009., <http://www.pescanik.net/content/view/3333/1134/>

7 Исто.

вљали скоро искључиво Немци, али да, за Белзец (600.000 жртава), Треблинку (900.000) или Демјањуков Собибор. Тамо је шачици СС-оваца помагало око 120 украјинских чувара.⁸

Без њих, Немци никад не би успели да убију 250.000 Јевреја у Собибору, каже бивши логораш Блат. Украјинци су чували логор, изводили Јевреје из вагона и камиона након доласка у логор и батинама их утеривали у гасне коморе.

Та застрашујућа бројка намеће неугодна питања, и берлински историчар Гоц Али је почео да их поставља пре неколико година: да ли је такозвано коначно решење заправо било “европски пројекат који се не може објаснити само посебним околностима у немачкој историји?”⁹

С обзиром да се фашизам, очигледно, поново оживљава, постоји друштвена и научна потреба да се он поново проучава. У том смислу наша хипотеза, коју ћемо покушати да докажемо гласи да је савремени фашизам резултат постмодерне, тј. тежње САД и људи који је контролишу да створе „нови свет“ или Нови светски поредак са једном светском владом за нашу планету. У том смислу фашизма се (зло)употребљава, јер овом поретку су потребни екстремисти као јуришници на „непослушне владе и државе“ у „хришћанском“ делу света, као што муслиманске екстремисте користе у свету где у доминантном броју живе припадници ове вероисповести.¹⁰

САД и (нео)фашизам

Руси су постигли историјски успех. Истерали су ђавола на чистину. Сада се јасно види ко је у свету бео, а ко црн, ко анђео, а ко ђаво. Наиме, како преноси ТВ станица „Раша Тудеј“ 23. децембра 2010. године у извештају Анастасије Чуркине из Њујорка, Русија је у Генералној скупштини Уједињених нација предложила Резолуцији која позива чланице да се

8 Исто.

9 Исто.

10 Види опширније о томе: Данило Лазић, „У мисији Новог светског поретка“, *Печат*, бр. 170, Београд, 17. јун 2011, стр. 10-14.; Зоран Милошевић, „Ко су ‘Муслиманска браћа’“?, *Печат*, бр.171, Београд, 24. јун 2011, стр. 53. Упор.: Ивица Стојановић, „Глобализација – орвеловска визија економије Вавилона“, *Национални интерес*, бр. 1, Београд, 2011, стр. 277-298.

боре против прослављања фашизма.¹¹ Резолуцију је подржало 129 држава, а против су биле САД, једина од великих држава. Другим речима, 129 држава је казало да оне хоће да се боре против прослављања фашизма на својим територијама, а Америка је казала сасвим супротно – да је потребно славити фашизам и нису потписали предложени документ. Ово је посебно интересантно јер су САД ратовале против фашизма током Другог светског рата, а сада им он не смета. Да ли зато што САД фашисте (опет) истурају у прве борбене редове против Русије? Чак су Иран и Израел постигли сагласност по овом питању, што се никада није догодило, а Америка је кренула против свих.¹²

У САД поводом овог догађаја сви ћуте и званичници и медији. Међутим, током ове године у САД су објављени документи који су посведочили да је после Другог светског рата дошло до сарадње ове државе са бившим нацистима. Циљ сарадње је био борба против СССР-а. Ради се о сарадњи са најокорелијим нацистима (Waffen SS) који су били задужени за операционализацију фашистичких циљева у живот. Они су спроводили етничка чишћења и извршили многе преступе против човечности. Са овим људима САД су започеле сарадњу после слома нацистичке Немачке. Посебно је интересантно да су балтички СС батаљони преживели рат и обрели се у САД – и са њима је такође започета сарадња, са циљем да се победи СССР.¹³

Латвија је јединствена држава у свету која данас слави своје војнике припаднике СС батаљона као хероје и назива Русију окупатором, иако се Русија борила против фашизма. Латвија организује параде својих СС-оваца и уништава споменике совјетским војницима, а најновији догађај у Скупштини ОУН показују ко стоји иза тога.

Професор универзитета Крис Симпсон о томе каже: „То је био систематичан програм америчке владе, а посебно обавештајних служби. У циљу добијања информација они

11 Анастасия Чуркина, „Америка отказалась осудить фашистов“, „RT“, Россия, 24. 12. 2010.

12 Види: Зоран Милошевић, „Америка и фашизам“, *Печат*, бр. 147, Београд, 2011.

13 Види: *Мировые войны XX века*, Кн. 3, Вторая мировая война, Исторический очерк. Москва, 2002. стр. 397.

су користили избеглице из Прибалтика, а међу њима је било много фашистичких преступника или бивших колаборациониста. То је довело до ситуације да свако ко је изјавио да је борац за слободу или антикомуниста из Источне Европе аутоматски је био поштован или га чак схватали као хероја. Међутим, ако погледамо стварно стање многи од тих људи били су фашистички сарадници¹⁴. Ово на најбољи начин показује како су прокламовани принципи и вредности у САД били само гола демагогија.

Историчари ово тумаче жељом САД да се покажу као безгрешне, тј. да оне током историје нису чиниле никакве грешке. Чак сматрају да је овакво понашање Американаца део њиховог менталитета – не желе да гледају уназад и признају своје грешке.

Током 2001. године ЦИА је отворила своју архиву о сарадњи ове службе са нацистима. У њима се јасно види да су сарадници СС и ГЕСТАПО-а који су били осуђени од међународног трибунала добили запослење у ЦИА, односно да су постали сарадници ове службе. „Нема сумње“, каже Томас Баер, члан владине групе која је радила на отварању досијеа нациста, „да су САД очувале контакте са нацистичким преступницима“. Можда је најружнији пример сарадња са Клаусом Барбием, познатом као „Лионски месар“.

„Частан, идеалиста... воли добро јело и пиће...“ Тако је 1952. године ЦИА окарактерисала нацистичког идеолога Емила Аугсбурга, сарадника по злу чувеног Ванзејског института, аналитичког центра СС. Одељење СС којим је командовао Аугсбург испуњавало је „посебне задатке“ – уништавање Јевреја и других „непожељних елемената“ за време Другог светског рата. У Пољској су га тражили због ратних злочина, но Аугсбургу је успело да се договори са Американцима... Године 1949. добио је посао у ЦИА као експерт за СССР.¹⁴

Откривање архива ЦИА омогућило је да светло дана угледају и документа о ратним злочинима нациста, али и нешто што је представљало врхунску тајну – коришћење шпијунске мреже нациста за рат против Совјетског савеза. Нацистима је ово била шанса да избегну затвор и они су је искористили. Тако се догодило да су у хладном рату победи-

14 Борис Грушин, „Сотрудничество американцев с фашистами“, http://www.duel.ru/200122/?22_7_6, 23/12/2010.

ли нацисти – каже Ели Розенбаум, главни „гонич нациста“, директор одељења за посебно важне послове Министарства правде. Документи који су угледали светло дана дефинитивно показују да су нацистички преступници избегли заслужене казне, зато што је ЦИА у њима видела „оружје за борбу против СССР-а“.

Одлука да се нацисти користе у борби против СССР-а је била она кап која је умногоме покварила односе САД и Совјетског савеза, али је та одлука била и основа за многа каснија кршења људских права и преступе Вашингтона у име борбе са комунизмом. „Савез са ђаволом“ послужио је за тајна, антидемократска мешања у послове других држава. Кључни човек у овом послу је био немачки генерал Рајнхард Гелен, који је током Другог светског рата командовао свим војним обавештајним групама у Источној Европи и СССР-у. Гелен је Американцима обећао формирање мреже за антикомунистичку борбу од ветерана који су служили нацистима. Без обзира на то што су по Јалтском договору САД биле дужне да СССР-у предају све заробљене немачке официре који су учествовали „у борбама на Истоку“, Гелен је брзо био пребачен у форт Хант, у Вирџинији, а одатле до запослења у ЦИА био је само корак. Покровитељ Гелена био је лично директор ЦИА, Ален Далес. Гелен се у Немачку вратио 1946. године са циљем да обнови своју шпијунску мрежу на Истоку, али овај пут у корист САД. Овај податак показује да је Вашингтон започео хладни рат много раније него што се мислило. Но, овај савез САД са нацистима показује да хладни рат није настао као последица агресивне политике Совјетског савеза, већ Вашингтона. Из базе у предграђу Минхена, Гелен је започео врбовање хиљаде ветерана ГЕСТАПО-а, Вермахта и СС. Чак су и чланови више нацистичке бирократије који су руководили административним апаратом Холокауста срдечно примљени у организацију Гелена. Елиоз Брунер, заменик Адолфа Ајхмана, мајор СС Емил Аугсбург и капетан ГЕСТАПО-а Клаус Барбие – Лионски месар, тако постају сарадници ЦИА. Гелен и његова организација потом почињу да играју важну улогу у НАТО-у, јер су две трећине информација о државама варшавског договора баш они давали. Под окриљем ЦИА, а

потом као главни секретар обавештајне службе Западне Немачке, Гелен има значајан утицај на политику САД.¹⁵

Организација Гелена је спасла на хиљаде Немаца – нациста пребацивши их у Јужну Америку или друге државе, често са одобравањем америчких тајних служби. Неки од војних „избеглица“ постали су „саветници за безбедност“ у неколико блиско-источних и латино-америчких држава, где су створили ултра-десне ескадроне смрти. На пример, Клаус Барбе је давао помоћ низу војних хунти у Боливији. Он је обучавао војнике и помагао да се сачува трговина кокаином од 1970 – 1980. године.

Да иронија буде већа, неки од Геленових агената у Европи су продужили да руководе неофашистичким организацијама које су биле прожете антиамериканизмом. Једна од последица сарадње ЦИА са Геленом је и данашња обнова фашистичког покрета у Европи, који своје корене и родослов црпи од Хитлера и Гелена. „Ово је била невероватна грешка, не толико морална и политичка, већ обавештајна“ – сматра Ричард Бретман, професор универзитета и члан групе за проучавање новодоступне архиве ЦИА.¹⁶

Године 2006. у Италији је објављен документ који сведочи о томе да је нацистички ратни злочинац Карл Хас, низ година радио за америчку обавештајну службу. Из документа се види да је мајор СС Хас почео да ради за ЦИА и да је 1947. године пребачен у Аустрију где је представљен шефу америчке војне обавештајне службе (ЦИЦ) Жозефу Петеру Луонгоу. У Аустрији је СС мајор добио нови пасош на име Џустини и поново је враћен у Италију да скупља информације о раду италијанских политичара и Комунистичких организација.

Поред тога, Хас је имао пуномоћје да у случају победе левичара на изборима брзо Американцима организује контакт са крајње десним римским групацијама ради „онемогућавања окупације“ важних институција и радио-станица.

15 Види: Зоран Милошевич, „Веймарска метафора’ и Россия, К вопросу об отношениях России и США“, у зборнику: *Традиции в контексте русской культуры*, Череповец, 2006.

16 „Скандал в США : Америка оказалась прибежищем фашистов“, <http://blog.alexv.biz/2010/11/16/skandal-v-ssha-amerika-okazalas-pribezhihem-fashistov/>

Хас је био оптужен за масовно убиство мирних становника римског реона Фосе Ардеатине у пролеће 1944. године, када су СС-овци стрељали 335 невиних људи. То је био акт освете за акцију италијанских партизана у којој је убијено 30 немачких војника.

Грегори Даглас је објавио неколико књига у САД о томе како је Вашингтон користио везе и искуство заробљеног Хенриха Милера, који је за време Другог светског рата водио тајну полицију (ГЕСТАПО). Када се прва књига појавила 1994. године, тврдње аутора ЦИА је одбацила као нетачне, што је утицало на медије да нагло смање интерес за књигу. Догодило се и супротно – почела је њена дискредитација, а архива Армије САД, где су се налазили докази о сарадњи са Милером су „изгорели у пожару“. Међутим, Даглас је дошао до дневника Милера у коме је он бележио све важне догађаје. Тако је брука избила на светло дана и више нико није порицао сарадњу ЦИА и Милера. Године 1999. дневник је и објављен и изазвао је велики политички интерес.

Милер је у марту 1945. године побегао из Берлина малим спортским авионом у Швајцарску са лажним документима. Касније су ту стигле и опљачкане драгоцености. Милер је мајсторски исценирао своје самоубиство, тако да је и сам Хитлер у то поверовао. Но, један амерички агент му је ушао у траг и 1948. године, на иницијативу Хари Трумана заврбовоао га да ради за ЦИА уз гаранцију политичког азила. Тако је Милер добио ново име, одличну кућу и високу плату, али све у тајности. Већ 6. децембра 1948. Милер је био у Вашингтону.

Милер је живео у кући у Џорџтауну, али је 1951. године прешао и кућу близу Вашингтона. Он се бавио борбом против Коминтерне. У Америци је Милер срео младу жену из виших кругова са којом се оженио.

Но, скандал се овде не завршава. Има још много важних нациста који су радили за ЦИА. Ту је био и Ото фон Болшвинг, иначе аутор плана чишћења Немачке од Јевреја. У НАСА је дуго година радио бивши руководиоца војног завода где се користио рад ратних заробљеника, Артур Рудолф. Он се бавио конструкцијом ракета. Њега називају оцем ракете Saturn 5. Ту је и злочинац Иван Демјањук, који је убијао логораше у логору Треблинка.

Према налазима познатог „ловца на нацисте“ Симона Визентала, уз помоћ америчке владе из Немачке је сакривено у САД око 30.000 хиљада хитлероваца. Тако су САД извршиле фашизацију своје политике, а гласање у Скупштини ОУН то потврђује.

Фашизација „ради Европске перспективе...“?

Ступањем у Европску унију свака држава престаје да сама формулише своју политику и прихвата обавезу да је прилагоди (и) интересима САД и водећих држава Европске уније.¹⁷ Осим тога, Европска унија спроводи политику условавања за придруживање унији, а ти „услови“ се разликују од државе до државе. Тако суседи Русије и Украјине, поред осталог, имају обавезу да радикализују своје јавно мњење у односу на „нецивилизоване“ Русе.¹⁸

Богдан Ђуровић износи занимљиву хипотезу „да се неонацистичка интернационала шири свуда где дође НАТО“. „Заправо, свуда где НАТО шири свој антируски утицај. Тако, на пример, Грузија, која је дала 700.000 бораца Црвеној армији, од којих се скоро половина није вратила кућама, буквално руши сваки траг антифашистичке борбе. Ако је Грузијац, Мингрел Милитон Кантарија, пре 66 година био један од оних који су подигли Барјак победе над Рајхстагом, данашњи председник Михаил Сакашвили наредио је да се сруши величанствени споменик у Кутаисију, подигнут у знак сећања на 300.000 погинулих припадника овог кавкаског народа. Споменик је срушен динамитом, као допринос обрачуну са „тоталитарном прошлошћу“, а том приликом погинуле су једна девојчица и њена мајка, пошто су се комади „прошлости“ разлетели више од 150 метара унаоколо.

Прибалтичке државе су посебан пример. У литванском уџбенику историје, тако, пише да су „Литванци рат дочекали са радом, јер је он спасио од руског терора“. У суседној

17 Види: Зоран Милошевић, „Србија, придруживање Европској унији и источна политика (неких) нових чланица Европске уније“, *Политичка ревија*, бр. 2, Београд, 2011.

18 Види: Момчило, Суботић, „Србија и Европска унија“, *Српска политичка мисао*, бр. 1, Београд, 2010. Упор.: Зоран Милошевић, „Европска унија и Русија – стратешко партнерство или стратешка заблуда?“, *Политичка ревија*, бр. 4, Београд, 2008.

Летонији, пак, злогласни концентрациони логор у Саласпилсу, у којем је побијено око 100.000 људи, историјске читанке називају „поправно-радним“, наводећи да су у њему боравили „криминалци, дезертери, клошари, Јевреји и остали“. Док су, са друге стране, нацистичке „Летонске легионаре красили велика издржљивост, умеће и одважност“! А у Естонији су отишли и корак даље. Њихов бивши премијер, а садашњи министар одбране, историчар по образовању Март Лар (и велики Сакашвилијев покровитељ) пише да је „нада у ослобођење букнула 22. јуна 1941. године, када је немачка војска прешла границу СССР-а“...

Да (нео)фашистичка интернационала буде у пуном саставу, побринуо се, за многе неочекивано, и актуелни румунски председник Трајан Басеску. Овај контроверзни политичар изазвао је велики дипломатски скандал када је у потпуности оправдао учешће Румуна у Другом светском рату на страни Хитлера. Гостујући, управо 22. јуна, у телевизијској емисији канала „БТВ“, изразио је пуно разумевање за одлуку ратног премијера, маршала Јона Антонескуа, који је румунским снагама наредио заузимање данашње Молдавије и делова Украјине. „И сам бих дао исту такву команду – румунски војници, наређујем да пређете Прут! Имали смо савезника. Када би били такви услови, вероватно бих тако и поступио“, искрен је био Басеску.

Ово нимало не чуди. Басеску је, наиме, својим „снагама“ одавно наредио да пређу Прут, с обзиром на то да је припајање Молдавије Румунији практично приоритет и спољне и унутрашње политике од када је он на власти.¹⁹

У Кијеву је половином јуна 2011. године, организован и спроведен „марш неонациста“ у организацији преживелих бандетероваца, који су се за време Другог светског рата борили на страни Хитлера.²⁰ Иконографија учесника марша призвала је мрачну прошлост и подсетила многе на немиле догађаје из Другог светског рата. На челу поворке била је велика фотографија украјинског фашисте, Евгенија Коно-

19 Богдан Ђуровић, „Неонацистичка интернационала“, *Печат*, бр. 173, Београд, 8. јул 2011, стр. 45.

20 Яковлев Фёдор, „Фашизм на Украине насаждается на примерах исторического идиотизма“, <http://www.km.ru/ukraine/2011/05/30/vnutripoliticheskaya-situatsiya-na-ukraine/fashizm-na-ukraine-nasazhdaetsya-na-pr>

валеца, а маршом се, заправо, обележавала 120 годишњица од његовог рођења. Учесника је било око 300, а скоро сви су носили капуљаче или заштитне маске, да се не могу препознати. Учесници марша узвикивали су борбене паролe: „Слава нацији!“, „Смрт непријатељима!“, „Кољимо Москаље!“ (погрдан назив за Русе – З.М.).²¹ И све то после 9. маја 2011. године када су у Лавову неонацисти напали учеснике прославе Дана победе, тј. борце Црвене армије који су дошли у овај град на централну прославу победе над фашизмом. Неки украјински медији су објавили податак да само у Лавову има 22.000 регистрованих неонациста, док њихов број у другим деловима Украјине није утврђен.²²

После ових догађаја у Украјини, међународни покрет „Свет без фашизма“ организовао је, 21. јуна 2011. године, округли сто у Москви на тему „Неонацизам у Источној Европи и државама бившег СССР – 70 година после“, где се покушало одговорити на неколико важних питања: Зашто се догађа реинкарнација фашизма на овом простору који је у борби против овог зла положио 27 милиона људских живота? Зашто се рехабилитују нацисти, иако су СС трупе Хитлерове Немачке од Нирнбершког суда и службено проглашене злочиначким? Како је то могуће кад се зна да су СС трупе у Белорусији и Русији извршили злочине какве свет до тада није видео? Зашто се ствара култ Организације украјинских националиста (украјинских фашиста)? И, на крају, зашто никаква аргументација не помаже у овој новој борби против неонацизма?²³

Фјодор Јаковљев²⁴ у анализи развоја фашизма у Украјини каже да се популаризација фашизма догађа као класични „историјски идиотизам“. Он каже да су догађаји у Лавову поводом 9. маја (медији су ово назвали „Лавовско бојиште“) дефинитивно потврдили значајне промене у самосвести не-

21 Александр Романов, „Москалей – на ножи!“ – требуют бандеровские недобитки, <http://www.km.ru/ukraina/2011/06/16/vnutripoliticheskaya-situatsiya-a-na-ukraine/moskalei-na-nozhi-trebuyut-banderovski>

22 Игорь Панюта, „Украина, как полигон фашизации“, 28.06.2011, <http://hvylya.org/analytics/politics/11454-ukraina-kak-poligon-fashizatsii.html>

23 Виталий Млечин, „Через 70 лет после начала Великой отечественной войны борьба против нацизма не закончена“, <http://worldwithoutnazism.wordpress.com/2011/06/21/pressconf200611/>

24 Яковлев Фёдор, Нав. дело.

ких Украјинаца, посебно оних на Западу земље. Никада до сада украјински фашисти нису јавно кретали да се физички обрачунавају са борцима против фашизма из Другог светског рата, као 9. маја 2011. године. При томе, сами су снимали видеокамерама свој напад и батинање старих бораца (као да тиме оправдавају уложени новац и њих!?).²⁵

Међутим, за познаваоце прилика у Западној Украјини и Украјини уопште ово није било изненађење, јер се фашизам овде негује одавно и доста успешно. То се радило пре свега давањем херојског предзнака Бандериној Организацији украјинских националиста, на званичном, државном нивоу. Бивши „нараџансти“ председник Украјине, Виктор Јушћенко, је чак прогласио „Херојима Украјине“ двојицу доказаних фашиста, Бандеру у Шухевича, а количина пропагандног материјала којим су се величали подвизи украјинских фашиста „за борбу за ослобођење Украјине“ је стваран у невероватним количинама.²⁶ Та пропаганда је, очигледно, наишла на плодно тле, не само код потомака украјинских фашиста, него и код других људи који следе унијатизам (грко-католици) и украјински национализам. Данас су припадници СС дивизије „Галичина“ за многе Украјинце јунаци које треба поштовати и следити, а то значи борити се и данас против Руса, најважнијих непријатеља украјинских фашиста.²⁷

Идејни, организациони и политички корени украјинског фашизма

Идеолог украјинског фашизма је Димитриј Донцов (пореклом Рус из породице Митка Шелкоперова), који је био шеф пропаганде у влади гетмана Скоропадског.²⁸ Он је 1926. године објавио брошуру „Национализам“ у коме је осудио „Украјински национално-патриотски покрет“ за меко-

25 Види: Зоран Милошевић, „Фашизација Украјине“, *Печат*, бр. 173, Београд, 8. јул 2011, стр. 46-48.

26 Мартынюк Виктор, „Нет смысла закрывать глаза... Нацизм пришел на Украину“, <http://www.km.ru/ukraina/2011/05/25/polozhenie-russkoyazychnogo-nase-leniya-ukrainy/net-smysla-zakryvat-glaza-natsizm->

27 Види: Зоран Милошевић, *Од Малоруса до Украјинаца*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2008.

28 Иван Симоненко, „Украинский фашизм: идейные, организационные и политические корни“, 27 октябрия 2009, <http://www.soborslav.ru/public/?item=56>

ћу и формулисао основе „новог“ украјинског национализма фашистичког типа. После тога, не без помоћи нацистичке Немачке, у Берлину је 25. јуна 1928. године створен Савез украјинских фашиста, а 3. фебруара 1929. године, у Берлину, после уједињења са другим организацијама којима је идеологија Донцова била по укусу, створена је Организација украјинских националиста (ОУН), чији је руководилац постао руководилац Украјинске војне организације (УВО), пуковник Е. Коновалец. Сви руководиоци ОУН били су грко-католици, тј. православни који су признавали папу за врховног поглавара, а по месту рођења Галичани.²⁹

Иако су украјински фашисти претендовали на целу Украјину он је по својим особеностима био заправо Галицијски (са центром у граду Лавову), јер други региони Украјине нису прихватили ову идеологију, чак ни у околним регионима (Волин и Закарпатје). Тамо где нема унијата нема ни украјинског фашизма, мада се он данас ствара великом пропагандом, огромним новцем и радом партија, медија, политичара, неких интелектуалаца и пословних људи. Рекло би се да је распрострањавање фашизма по Украјини домаћи задатак који се испуњава „ради Европске перспективе Украјине“.

Брзом ширењу фашизма у Галицији, поле 1920. године, кумовала је Грко-католичка црква, која је у овој идеологији видела шансу за продор на Исток и даље поримокатоличавање православних Руса.³⁰ Практично сви важнији руководиоци и војни команданти и командири украјинског фашизма били су школовани од Грко-католичке цркве, а већина их је и рођена и породицама унијатских свештеника. Такви су били Н. Михновски, С. Охримович, С. Ленкавски, С. Бандера и Јарослав Стецко.³¹ Чак су и значајан део финансијских средстава за своју делатност украјински фашисти добијали од Ватикана, односно Грко-католичке цркве. Тачније, новац за организације украјинских фашиста давао је лично унијатски

29 Мирослава Бердник, „Вклад украинских коллаборационистов в подготовку Германии к Великой Отечественной войне“, <http://hvylya.org/analytics/history/11363-vklad-ukrainskih-kollaboratsionistov-v-podgotovku-germanii-k-velikoj-otechestvennoj-vojne.html>

30 Види: Ф. Гальдер, *Военный дневник*. Ежедневные записи начальника генерального штаба сухопутных войск 1939–1942 гг. М., 1968–1971. Т. 2. С. 81.

31 Юрий Рубцов, „Украина в зеркале плана ‘Ост’“, <http://hvylya.org/analytics/history/11351-ukraina-v-zerkale-plana-ost.html>

митрополит Андреј Шептички. Но, важан удео у формирању и развоју украјинског фашизма (као антируске и антиправославне идеологије) имали су (полу)Пољаци, Јевген Коновалец и Николај Сциборски, полујевреј-полусловенац Рико Јариј, затим Руси, Кожевников, Костарев и Олена Телига. Један део украјинских фашиста, поред Грко-католичке цркве и Ватикана, финасирани су Пољаци, а други Немци (ОУН је на пример учествовала у стварању хитлеровског „Савеза заграничних национал-социјалиста“ (NSDAP), који од 1937. године бивају рекламирани као фашистичка интернационала.

Украјински фашизам данас

Августа 2009. године украјински фашисти славили су 126 година од рођења творца њихове идеологије, Д. Шелкоперова (тј. Д. Донцова). У слављу је учествовало мноштво политичких партија Украјине, а све је водила партија Украјински национални ансамбл (УНА), коју води Ј. Шухевич, син „хероја“ украјинског абверовца Романа Шухевича, а у манифестацију су били укључени и ђаци основних школа, па је тако 1.300 основаца из целе Украјине као награду за написане радове на задату тему доведено у Ђурин (Тернопољска област) и упознато „са традицијама украјинског фашизма“.³² Партија „Слобода“ организовала је митинг, а отворена је и гимназија у Милитополе (Запорошка област), где је учио идеолог ОУН, а све на иницијативу А. Ивченка, до недавно директора „Њефтгаза Украјине“ и партије Народни савез „Наша Украјина“, тадашњег председника В. Јушћенка. Отворне су „Школе ОУН“, који сваки семестар својим полазницима предају „Основе донцовшћине“, а организоване су на десет Универзитета у Украјини. Чак је Кијевски национални универзитет културе и уметности (15. октобра 2009. године) и Кијевски национални економски универзитет Вадима Хетмана (16. октобра 2009. године) имао предавање и идеологији ОУН. Наравно ово „просвећење“ није мимоишло и житеље других украјинских градова (чак Харкова и Черногова).

32 Президиум Международного правозащитного движения „Мир без нацизма“: „Страшное зрелище, которое наблюдали украинцы и россияне в городе Львове 9 мая, ничто иное, как возрождение нацизма“, <http://worldwithoutnazism.wordpress.com/2011/05/16>

Из историје је познато да је део Украјинаца следио фашистичку идеологију пред почетак и током Другог светског рата. Ако се овај процес, захваљујући традицији Западне Украјине, одржавао међу православнима који су признали папу као свог врховног поглавара (унијатима) и који је подржан од Ватикана, САД и неких других центара светске моћи, дотле је продор ове злокобне идеологије и на југ и исток земље, где никада није имала присталице, дело медија и партије „Слобода“, коју предводи извесни Тјагнибок. Овај неонациста је у Украјини постао познат као заговорник украјинског фашизма и поштовалац СС дивизије „Галичина“. Такође заговара довршење процеса стварања „украјинске нације“, а за све оне који то оспоравају захтева увуђење смртне казне („за преступ против нације и државе“). Неки други аутори примећују да је од 2006. године профашистичка „Слобода“ имала подршку крупног капитала повезаног са Западом. Из те подршке ова партија и црпи моћ.

Док је председник Украјине био Јушћенко његови медији су са поносом писали да је напад на Совјетски савез започео немачки Украјинац, тридесетогодишњи обер-лајтант Роберт Олијник, који је оборио совјетски авион-ловац над небом Западне Украјине два минута пре официјелног напада Немаца на совјете.³³ Следбеници Јушћенка до недавно су тврдили да су украјински фашисти из реда Организације украјинских националиста С. Бандере били „борци за независност Украјине“, те да су били „трећа сила“ у Другом светском рату. „Украјина је већ две деценије, а посебно после 2005. године и доласка на власт проамеричког режима Виктора Јушченка, учинила много на рехабилитацији (про)нациста и релативизацији њихових злочина. А када је и та, припремна фаза окончана, прешло се на отворену хероизацију фашистичких сатрапа – таквих озлоглашених „хероја“ попут Степана Бандере или Романа Шухевича“.³⁴

Но, историјски документи говоре јасно да су они били у служби фашизма и Хитлерове Немачке. Некада тајни, а сада доступни документи, посебно „Генерални план Исток“, који је представљен Химлеру 15. јула 1941. године предвиђао је де-

33 *Украина молодая*, № 110, 20.06.2009.

34 Богдан Ђуровић, „Неонацистичка интернационала“, *Печат*, бр. 173, Београд, 8. јул 2011, стр. 44.

портацију 80-85 посто становника Пољске, 50 посто Чешке, али и 65 посто становника Западне Украјине, дакле управо оних украјинских фашиста помагача Хитлеровој Немачкој. То, заправо, говори колико нису имали мудрости и колико су следили мржњу према Русима, а не реални живот. Подсетимо, да је у септембру 1941. године Хитлер посетио Украјину, после чега је записао: „У Кијеву је изгорео цео квартал, но у граду још живи доста људи. Они одају веома лош утисак, подсећајући на пролетере, зато њихов број треба скратити за 80 до 90 посто“, наводи др Јуриј Рубцов, историчар.

Треба ли подсетити и да су украјински фашисти, који су служили Хитлеру, желели да уз његову помоћ створе „Украјинску саборну самосталну државу“ (УССД), чија је идеологија била не само фашистичка већ и превасходно антируска. Украјински фашисти су били организовани у партију „Организација украјинских националиста“ и нису се борили само против Совјетског савеза, већ и против Пољске, 1939. године (1.300 официра и 12.000 војника). Да је и овде новац имао важну улогу сведоче архивски документи у којим се јасно види да су Немци вођи украјинских фашиста, С. Бандери, предали у априлу 1941. године 2,5 милиона марака за активизацију илегалне делатности против СССР- а у Украјини. И као што је некада Хитлер маскирао своју припрему агресије на СССР причом о „самосталној Украјини“, тако данас САД и Европска унија желе да искористе Украјинце као топовску храну за агресију на Русију. Зато обрћу тезе и чињенице и буквално хушкају Украјинце, на Русе.

Јасно је да украјински медији, односно одређени центри моћи, од Украјинаца праве будале. Овим проблемом се бавио Александар Роџерс за сајт „Хвиля“. Наиме, Роџерс тврди да у Украјини цвета митологија неслућених размера која у главама становника ове велике словенске државе прави кашу. Интересантно је, тврди Роџерс, да се ова каша уз помоћ медија и различитих „експерата“ најчешће, из тзв. невладиног сектора, прима у главама не малог броја људи.³⁵ Оно што је јуче била истина – данас није. И ништа није изостављено од преиспитивања. Просто, митологија цвета, чему доприноси

35 Александр Роджерс, „Мифотворчество: как из украинцев делают стадо баранов“, 23.06.2011, <http://hvylya.org/analytics/politics/11356-mifotvorchestvo-kak-iz-ukraintsev-delajut-stado-baranov.html>

и скрајнутост истинске науке и научника из јавног мњења. Просто у медијима гостују људи сумњивих моралних и политичких убеђења, а што је још горе стално се смењују, као и идеје које заступају. Резултат је збрка у главама Украјинаца, или каша, како каже спомињани Роџерс. Он наводи и занимљив пример. Наиме, тзв. либерали и „украјински националисти“ (заправо фашисти), сматрају да сва рудна богатства треба да припадну западним компанијама, јер оне имају традицију и умеће добре организације рада. Украјинци просто треба да раде за њих. Овај став понављају медији, невладин сектор и део „независних аналитичара“. Други пример, да би се прва жеља реализовала, потребно је развласти садашње власнике украјинских компанија, па се против њих (олигарха – што има негативну конотацију) води права кампања под оправдањем „увођења правде и социјализма“. „Украјински капитализам није прави капитализам“, он ће то бити тек кад власници ресурса и компанија постане Запад! Такође, шири се мит да само присуство „правих Украјинаца“ (са Запада Украјине – унијата) може да спречи корупцију у земљи. Но, на питање ко су били А. Кравчук, Кучма, Јушћенко (председници државе), Иљченко, Балого (у врху украјинске политике) – нема одговора (јер су били екстремни Украјинци).

„Фашизација украјинског друштва се одвија агресивно, нападачки уз примену свих пропагандних техника које нуди савремено сазнање, укључујући и билборде и средства за масовну комуникацију, али и најобичније летке, брошуре и слично“. Јаковљев тим поводом закључује: „При очувању оваквих стереотипа и агресивне идеолошке ‘обrade’ становништва за неколико година просечан члан партије ‘Слобода’ ће заиста искрено мислити, како то пише у лецима украјинских фашиста, да су војници украјинске СС дивизије „Галичина“ заједно са америчким војницима ослободили Берлин, који је окупирала Црвена армија и војска Хитлера заједно, а да је застава која је постављена на Рајхстаг била плаво-жута – данашња украјинска застава“.

На ову историјску неистину наравно нико сем Руса не реагује, јер на Западу је већ утврђен стереотип да је америчка војска ослободила Европу од фашизма, без икакве помоћи совјетске Црвене армије и СССР-а. Оне који буду негирали нову верзију украјинске историје и улоге СС дивизије „Га-

личина“ у ослобођењу Берлина ућуткиваће судовима и вишегодишњим затворским казнама – о чему се већ говори и припрема терен. „Слобода“ је већ тужила у Кијеву посланика (депутата) Врховне раде (парламента) А. Голубу због његове тврдње у једној тв емисији да је ова украјинска партија фашистичка и да спроводи политику фашизма, као и да је ова партија водила сукобе 9. маја у Лавову. При томе се адвокати „Слободе“ позивају на Европску конвенцију о заштити права човека и основних слобода и чињеницу да и у Немачкој фашисти имају право на јавни рад и политичко организовање.

Један од разлога фашизације Украјине је, свакако, потпуно одсуство (са изузетком партије „Родина“ и то само у Одеси) друштвено-политичких организација које би могле да се супротставе овом новом злу успешном антифашистичком пропагандом.

Следећи разлог фашизације Украјине је подршка овом обрасцу идеолошког и политичког мишљења скоро свих партија из Украјине, укључујући Партију региона, актуелног председника Виктора Јануковича. „Борци против фашизма“ Партије региона у школама деле књиге о „подвизима“ Организације украјинских националиста, полажу цвеће на споменике Бандери и организују концерте у част подвига украјинских фашиста током Другог светског рата. Први заменик председника Партије региона, В. Рибак, изјавио је чак да поводом одликовања („златни крст“, са образложењем „за посебне заслуге“) од ветерана СС дивизије „Галичина“ председника партије „Слобода“, О. Тјагнибука, да о томе ништа лоше не може рећи. Мали допринос отклањању Партије региона од фашистичке традиције Украјине, дао је актуелни председник Јанукович, који је поништио одлуку свог претходника о проглашењу „херојима“ С. Бандере и Шухевича, но то није дозвољено, јер је урађено под притиском Русије, а не својевољно.

Да Јанукович није искрени борац против украјинског фашизма сведочи и податак да до Дана победе 9. маја 2011. године није потписао Закон о измени закона Украјине о слављењу Победе у Великом отаџбинском рату 1941 – 1945. године који је парламент (Врховна рада) усвојио 21. априла, према ком упоредо са истицањем украјинске државне заставе треба да се истичу и симболи победе у Другом рату. И не само то, поводом 755 годишњице града Лавова, Јанукович је

истакао да је то град који за Украјину има „фундамент духовности и државности“, да је чувар „историјске свести поколења“, док су грађани Лавова (у значајном броју следбеници фашистичких вредности и идеологије) за њега увек „на стражи националних интереса Украјине“. Ако знамо да је у Лавову од грко-католика (тачније њихових спонзора Ватикана и Пољске, касније и Беча и Берлина) формирана идеологија и мит о украјинској нацији (до Октобарске револуције Украјина се звала Малорусија, а становници Малоруси), као и фашистичка идеологија и организација, онда иступи Јануковича имају више него трагичан карактер.

Одмах после немилих догађаја 9. маја 2011. године у Лавову, локална власт коју су држали украјински фашисти, обратила се председнику државе В. Јануковичу захтевом да се заложи за ослобађање *Ивана Демјањук*, који је у Немачкој осуђен за масовна убиства заробљеника у нацистичким концентрационим логорима, „јер та пресуда дели украјинско друштво и подрива имиџ наше државе на међународној арени“. Напоменимо да је намачки суд установио да је Демјањук у 1943. години (који је био припадник Организације украјинских националиста), као чувар у концентрационом логор био саучесник у убијању 28.060 Јевреја. Лавовски фашисти су се тим поводом више пута огласили демонстрирајући непоштовање одлуке немачког суда, јер је Демјањук за њих херој.

Украјински неонацисти хвале своје „хероје“ Бандеру, Шухевича, Стецка и друге, иако су били сагласни да Хитлер раздели Украјину, као и следећој употреби становника, како је то посведочио нацистички функционер Кох у штампи, новембра 1942. године: „Украјина је за нас само објект експлоатације, како бисмо могли да платимо рат, а становништво, као другостепени народ мора бити искоришћено за решавање војних задатака“. Да ова изјава Коха није његов изум сведочи и нешто ранија изјава Хитлера, кога су „украјински националисти“ прогласили, под редним бројем један, за главног атамана све козачке Украјине: „Мене Украјина интересује само као резервоар, као колонија... Од локалног становништва оставићу само младе и здраве, способне да обаве сваки посао. Остали нам нису потребни“. То је изјавио Хитлер у мају 1941. године, пре напада на СССР. Хитлер је, такође, у Генералштабу, 19. септембра 1941. године, одбацио идеју о „сло-

бодној Украјини“ уз следеће образложење: „Словени припадају породици питомих зечева. Природно стање коме теже Украјинци – то је општа дезорганизација“.

*Подришка Европске уније
украјинским фашистима*

Крајем јуна 2011. године Јохан Бекман, председник Антифашистичког комитета Финске, је изјавио, како преноси сајт „worldwithoutnazism“, „да у Европском парламенту седе посланици који се активно баве фалсификовањем историје“.³⁶ Бекман је истакао да се процес обнове фашизма догађа у целој Европи и да они који не желе да се он заиста обнови раде у оквиру организације „Свет без фашизма“, која је створена пре две године и делује у преко 30 држава света, а сада се региструје њен огранак у Француској. Фашизам постаје помодна појава у свим новопримљеним чланицама Европске уније, од Приблатичких држава до Мађарске, Румуније и Бугарске. Свуд постоји проблем појаве неонацизма и фалсификовања историје у циљу рехабилитације ове зле идеологије и њених носилаца. Тако се у оквиру те нове нацистичке идеологије пропагира став да је напад Хитлера на СССР би праведан, што је велика неистина. Такође, истиче Бекман, рехабилитује се и немачки СС, тврдњом да је то била лична Хитлерова гарда. Овде предњаче неонацисти Естоније, Летоније, Финске и Украјине фалсификујући историјску истину тврдећи да су озлоглашене СС дивизије ратовале за независност ових држава. Јасно је да је то лаж. Нису могли ратовати за независност јер није било Естоније (и других држава). Они су ратовали лично за Хитлера. Шта су они штитили? Независност? Не, они су држали конц-логоре и убијали Јевреје и Словене буквално до краја рата. Како је то могуће тврдити, на пример, код Финске, кад је финска СС дивизија ратовала у Чеченији. Другим речима, како су фински фашисти могли у Чеченији да ослобађају Финску? Јасно је да се овде ради о фалсификовању историје.

36 Вадим Колесниченко – выступления в защиту Демьянюка раскалывают украинское общество, 16. мај 2011, <http://worldwithoutnazism.wordpress.com/2011/05/16>

За Бекмана је опасност од неонацизма оправдана, јер ову злу идеологију подржавају многи политички делатници у Европи, посебно у новим чланицама Европске уније. Све се то ради јер постоји план да се поново нападне Русија, а за то су потребни људи који ће из мржње ратовати против народа ове велике земље. Другим речима, неонацизам је угрожавање националне безбедности Русије – опасност рата.³⁷

Колико власти Европске уније подржавају неонацизам и фалсификовање историје, истиче Бекман, говори податак да данас деца у школама уче фалсификовану историју, уче да су есесовци хероји који су ратовали за нашу независност, а да је главни криминалац Стаљин!

Главни проблем око подршке неонацизму се налази у Европском парламенту.³⁸ Ту седе посланици који се активно баве фалсификовањем историје која је усмерена против Русије, против интереса Русије. Они се само баве лобирањем против Русије... Тако је Европарламент усвоји Резолуцију којом је изједначио нацизам и комунизам. Када се све сабере (и одузме) размах фашизма у Украјини није случајна појава, то је, цена коју ова држава мора да плати ради уласка у „обећану земљу“ – Европску унију, а та цене је садржана у животима њихових становника који морају поћи у рат – рат против браће Руса.³⁹

37 Упор.: Зоран Милошевић, „Зашто се распадају државе?“, *Национални интерес*, бр. 1, Београд, 2011, стр. 243-261.

38 Йохан Бекман: „В Европарламенте есть депутаты, которые активно занимаются фальсификацией истории“, <http://worldwithoutnazism.wordpress.com/2011/06/27/bekma/#more-927>

39 Да су Руси озбиљно схватили нову претњу својој безбедности, територијалном интегритету и националној култури сведочи потписана Декларација са Кином „О заједничкој одбрани у случају напада на Русију, САД и Европске уније“. Види: Зоран Милошевић, „Пут свиле и зид особености“, *Печат*, бр. 172, Београд 1. јул 2011, стр. 52-55.

Zoran Milosevic

*TOTALITARIAN MOVEMENTS
AND IDEAS IN EAST EUROPE*

Summary

Reincarnation of fascism has been happening in certain parts of Europe due to the needs of big Western capital for new raw materials and cheap labor force by taking over "Eastern European territory". In this sense the USA and the European Union has been supporting the revival of fascist traditions, that is, the hatred towards Russians among their neighbors as well as among their (in territorial sense) closer nations such as Baltic states, Ukraine, Romania...The revival of fascist traditions, among other things, has been imposed by a politics of conditioning their "joining to the European Union" for purpose of "European perspective" of these states.

Key Words: fascism, politics, Serbia, European Union, USA, Russia, contemporarity, eastern politics, political institutions

Литература

Бекман, Йохан: „В Европарламенте есть депутаты, которые активно занимаются фальсификацией истории“, <http://worldwithoutnazism.wordpress.com/2011/06/27/bekma/#more-927>

Бердник, Мирослава: „Вклад украинских коллаборационистов в подготовку Германии к Великой Отечественной войне“, <http://hvylya.org/analytics/history/11363-vklad-ukrainskih-kollaboratsionistov-v-podgotovku-germanii-k-velikoj-otechestvennoj-vojne.html>

Гальдер, Ф.: *Военный дневник*. Ежедневные записи начальника генерального штаба сухопутных войск 1939–1942 гг. М., 1968–1971.

- Грушин, Борис: !Сотрудничество американцев с фашистами!, http://www.duel.ru/200122/?22_7_6, 23/12/2010.
- Ђуровић, Богдан: !Неонацистичка интернационала!, *Печат*, бр. 173, Београд, 8. јул 2011.
- „Kako razlikovati novi fašizam od njegove klasične razvijene verzije“, <http://forum.srpskinacionalisti.com/viewtopic.php?f=1&t=3258#p30079>
- Колесниченко, Вадим: – выступления в защиту Демьянюка раскалывают украинское общество, 16. мај 2011, <http://worldwithoutnazism.wordpress.com/2011/05/16>
- Лазић, Данило: „У мисији Новог светског поретка“, *Печат*, бр. 170, Београд, 17. јун 2011.
- Мартынюк, Виктор: „Нет смысла закрывать глаза... Нацизм пришел на Украину“, <http://www.km.ru/ukraina/2011/05/25/polozhenie-russkojazychnogo-naseleniya-ukrainy/net-smysla-zakryvat-glaza-natsizm->
- Милошевић, Зоран: „Америка и фашизам“, *Печат*, бр. 147, Београд, 2011.
- Милошевић, Зоран: „Фашизација Украјине“, *Печат*, бр. 173, Београд, 8. јул 2011.
- Милошевић, Зоран: „Ко су ‘Муслиманска браћа’“?, *Печат*, бр.171, Београд, 24. јун 2011.
- Милошевић, Зоран: „‘Веймарская метафора’ и Россия. К вопросу об отношениях России и США“, у зборнику: *Традиции в контексте русской культуры*, Череповец, 2006.
- Милошевић, Зоран: „Србија, придруживање Европској унији и источна политика (неких) нових чланица Европске уније“, *Политичка ревија*, бр. 2, Београд, 2011.
- Милошевић, Зоран: *Од Малоруса до Украјинаца*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2008.
- Милошевић, Зоран: „Европска унија и Русија – стратешко партнерство или стратешка заблуда?“, *Политичка ревија*, бр. 4, Београд, 2008.
- Милошевић, Зоран: „Зашто се распадају државе?“, *Национални интерес*, бр. 1, Београд, 2011.

- Милошевић, Зоран: „Пут свиле и зид особености“, *Печат*, бр. 172, Београд 1. јул 2011.
- Мировые войны XX века*, Кн. 3, Вторая мировая война, Исторический очерк, Москва, 2002.
- Млечин, Виталий: „Через 70 лет после начала Великой отечественной войны борьба против нацизма не закончена“, <http://worldwithoutnazism.wordpress.com/2011/06/21/pressconf200611/>
- Панюта, Игорь: „Украина, как полигон фашизации“, 28.06.2011, <http://hvylya.org/analytics/politics/11454-ukraina-kak-poligon-fashizatsii.html>
- Президиум Международного правозащитного движения „Мир без нацизма“: „Страшное зрелище, которое наблюдали украинцы и россияне в городе Львове 9 мая, ничто иное, как возрождение нацизма“, <http://worldwithoutnazism.wordpress.com/2011/05/16>
- Роджерс, Александр: „Мифотворчество: как из украинцев делают стадо баранов“, 23.06.2011, <http://hvylya.org/analytics/politics/11356-mifotvorchestvo-kak-iz-ukraintsev-delajut-stado-baranov.html>
- Романов, Александр: „‘Москалей – на ножи!’ – требуют бандеровские недобитки“, <http://www.km.ru/ukraina/2011/06/16/vnutripoliticheskaya-situatsiya-na-ukraine/moskalei-na-nozhi-trebuyut-banderovski>
- Рубцов, Юрий: „Украина в зеркале плана ‘Ост’“, <http://hvylya.org/analytics/history/11351-ukraina-v-zerkale-plana-ost.html>
- Стојановић, Ивица: „Глобализација – орвеловска визија економије Вавилона“, *Национални интерес*, бр. 1, Београд, 2011.
- „Скандал в США : Америка оказалась прибежищем фашистов“, <http://blog.alexv.biz/2010/11/16/skandal-v-ssha-amerika-okazalas-pribezhihem-fashistov/>
- Симоненко, Иван: „Украинский фашизм: идейные, организационные и политические корни“, 27 октября 2009, <http://www.soborslav.ru/public/?item=56>
- Суботић, Момчило: „Србија и Европска унија“, *Српска политичка мисао*, бр. 1, Београд, 2010.
- Украина молодая*, № 110, 20.06.2009.

- Фёдор, Яковлев: „Фашизм на Украине насаждается на примерах исторического идиотизма“, <http://www.km.ru/ukraine/2011/05/30/vnutripoliticheskaya-situatsiya-na-ukraine/fashizm-na-ukraine-nasazhdaetsya-na-pr>
- „Hitlerovi evropski pomagači“, 24.06.2009., <http://www.pescanik.net/content/view/3333/1134/>
- Čanović, Maja: „Koliko je fašizam koštao svet“, 09 maj 2011., <http://www.akter.co.rs/drutvo/3631-koliko-je-faizam-kotao-svet.html>
- Чуркина, Анастасия: „Америка отказалась осудить фашистов“, “РТ”, Россия, 24. 12. 2010.

Resume

Considering the fact that fascism has obviously been revived, there is a social and scientific need to make an analysis of it again. In this sense author of the text supports a hypothesis that contemporary fascism is a result of a post-modern or an aspiration of the USA and people controlling them to create a “new world” or a New World Order with one world government for our planet. In this sense fascism has been politically (mis)used, because this order needs extremists as some sort of warriors against “disobedient governments and states” in “Christian” part of the world, just like they have used Muslim extremists (from Al Qaeda to “Muslim Brothers”) in the world where there is dominant number of members of this religion.

For purpose of important argumentation to substantiate this author’s claim the author presented one event in the United Nations when Russia proposed the Resolution which invited members of the UN to fight against celebration of fascism. The Resolution was supported by 129 states and among great powers only the USA was against it. In other words, 129 states stated that they wanted to fight against celebration of fascism on their territories and America stated quite the opposite thing – that it was necessary to celebrate fascism and so it did not sign the proposed document. This is interesting in particular for the fact that the USA fought against fascism during the Second World War and

nowadays they do not mind it. Is it due to the fact that the USA is (again) placing fascists in first fighting rows against Russia?

Even Iran and Israel have reached a consent regarding this matter, which has never happened before, and America made a move against everybody.

In regard to this thing both the USA officials and the media have kept silent. However, during this year the USA published documents which proved that after the Second World War there was collaboration of this state with former fascists. This collaborations' objective was a battle against the USSR. It was collaboration with most ardent Nazi staff that was in charge for operationalization of fascist objectives into life. They made ethnic cleansing and many crimes against humanity. The USA started collaboration with these people after the break down of Nazi Germany. It is in particular interesting that Baltic SS battalions survived the war and appeared in the USA – the collaboration started with them, too, with the objective to defeat USSR.

Decision to use the Nazi people in the battle against the USSR was a decisive event which made relations between the USA and USSR deteriorate, but this decision was also a basis for various later violations of human rights and offences of Washington in the name of the battle against Communism. The "Pact with the Devil" served for secret anti-democratic involvements into the affairs of other states.

However, the USA and European Union have not given up the services of the Nazis. Development of fascism in the East of Europe, ranging from Baltic states, Ukraine and Romania to Bulgaria clearly proves that modern fascism has been supported by the USA and European Union and that their savagery and even redrawing of history in this part of the world has not been convicted by the West.

*Александар Саша Гајић**

САД И РАСПАД ЈУГОСЛАВИЈЕ *поглед из двадесетогодишње перспективе***

Сажетак

У раду се из двадесетогодишње перспективе преиспитује улога политике САД у периоду распада Југославије имајући у виду уобичајена мишљења стручне јавности о две њене фазе; прве - у којој су се САД декларативно залагале за очување СФРЈ насупрот немачким захтевима за признавање независности Словеније и Хрватске, и друге, од почетка 1992. године - када су САД почеле да предњаче у заговарању признања независности свих југословенских република и кажњавању Србије, тј. СРЈ. Рад прати еволуцију целог процеса распада СФРЈ, имајућу при томе у виду однос начина мешања САД у југословенску кризу, њене стратешке приоритете и циљеве, као и неспорне исходе који су, у готово свим битним елементима, одговарали овим циљевима. САД на простору бивше Југославије, али и ширих геополитичких планова. На основу свега тога намеће се хипотеза да су у свим фазама југословенске кризе САД биле вођене пре свега интересним, реалполитичким разлозима, који су се у својим различитим видовима тј. начинима мешања у ток кризе мењали у зависности од међународних прилика и стања на терену, будући да се ови стратешки циљеви никако нису могли остварити без јасног и консеквентног стратешког деловања.

* Институт за европске студије - Београд

** Овај рад је урађен у оквиру пројекта 179014 кога финансира Министарство за науку и просвету Р. Србије

Кључне речи: САД, распад СФРЈ, грађански, геостратешки интереси, хуманитарни интервенционизам

Ни две деценије касније, преовлађујућа мишљења о битним узроцима распада СФРЈ и улози унутрашњих и спољних актера у овом процесу у суштини није много јаснија, а тумачења и објашњења овог процеса нису темељнија, свестранија и поузданија у односу на претежно пропагандна виђења ондашњих страна у сукобу, укључујући ту и међународни фактор који се прво индиректно, а после и директно, умешао у овај конфликт. Разлози за то су бројни: пре свега, тешко је разлучити сложене односе између унутрашњих и спољних чинилаца који су допринели дезинтеграцији земље. Доступни извори и јавни потези те прокламације нису довољни да би, у конфузној драми са много актера и током много фаза, њихов интензитет било могуће прецизније одредити.

Чини се да је, ипак, неспорно да се социјалистичка Југославија распала на самом крају хладноратовске епохе управо у интеракцији спољних и унутрашњих узрока који су деловали, упркос конфузији, повременим амплитудама у интензитету деловања и тактизирању актера, кумулативно. Унутрашњи узроци распада Југославије лежали су у погоршаној социо-економској ситуацији на простору целе федерације праћеној урушавањем комунистичке идеолошке парадигме; уставној и уопште правној расцепканости која је створила парламентарну фрагментацију простора са шест јединица које су имале бројне елементе државне самосталности; различитој интересној перспективи републичких политичких руководства која су, у периоду ишчезнућа комунистичке идеолошке парадигме, заиграла листом на карту национализма и извршили вешту мобилизацију становништва унутар сопствених федералних јединица; парализи институција, моралном суноврату, корупцији и дезоријентацији.... Спољни узроци распада лежали су у директним и индиректним, јавним и тајним утицајима међународног фактора на унутрашње прилике, пре свега са циљем остваривања сопствених интереса и стратешких планова. Тешко је рећи који су узроци били претежнији и да ли би се југословенска федерација распала на исти начин при мањем или чак без таквог учешћа међународног чиниоца. Највероватније не, краткорочно гледајући.

По свему судећи, саме унутрашње дезинтеграционе силе и процеси били су довољни да онемогуће дугорочни опстанак федерације; међутим, исход тог распада и могуће прекомпозиције простора СФРЈ без такве улоге међународног фактора био би засигурно другачији.

У правом мору стручних радова, од периодике до монографских публикације, а посебно у публицистици, бројно преовлађује једно крајње поједностављено, једнострано виђење улоге међународног фактора у распаду СФРЈ и пре свега, САД као појединачно најважнијег међународног субјекта у целој постхладноратовској епохи и на свим конфликтним и постконфликтним подручјима у свету, па тако и на Балкану. Наиме, у складу са тадашњом медијском сликом, у анализама распада Југославије дубоко је уврежена тврдња како је „позиција САД у процесу распада Југославије и признања појединих република прошла кроз врло различите фазе. “У периоду до фактичке дезинтеграције и ескалације грађанског рата САД су, наводно пружале подршку опстанку федералне државе. Американци су били енергично против немачке иницијативе за признавање Словеније и Хрватске, вршили су притисак на европске владе да је не прихвате, нису се придружили одлуци Европске заједнице о признавању, а онда су у рано пролеће 1992. године направили заокрет – почели су активно да лобирају код својих европских савезника да се призна Босна и Херцеговина.¹“ Њихово почетно становиште, према заговорницима оваквог виђења, променило се услед дешавања на терену и увиђања да се држава фактички распала. Опредељење СА за касније деловање на страни муслиманског и хрватског фактора дошло је услед немирења са резултатима ратних сукоба и етничког чишћења, све са циљем да се оно поништи, сукобљене стране усмере пут за све мање-више прихватљивог решења и доведу до краја рата - до пацификације турсног балканског простора и укључења новоформираних држава у међународну заједницу.²

1 Ковачевић Живорад, *Америка и распад Југославије*, Филип Вишњић и ФПН, Београд, 2007, стр. 95.

2 Слично виђење нпр. изнесе и Глени Миша, *Пад Југославије – трећи балкански рат*, Б92, Београд, 2002, и Рамет Сабрина у Ramet Sabrina, *Balkan Babel*, Westviewpress, Boulder, 2002, док је Рају Томас нешто изнијансиранији, види Raju G.C. Thomas, “Sovereignty, Self-determination and Secession”, *Yugoslavia Unraveled* (ed. Raju Thomas), Lexington Books, Boulder, 2003.

Излишно је указивати колико је ова упрошћена слика о улози САД у дешавањима на Балкану током 90-тих година прошлог века неодржива сваком иоле упућенијем и непристраснијем познаваоцу процеса распада СФРЈ. Но, овај редуccionистички приступ и даље преовладава у тумачењу историје распада СФРЈ у међународној стручној јавности, без обзира на учинке САД на овим просторима који се, са двадесетогодишње дистанце, врло лако дају уочити. САД су представљале кључног спољног актера чија је активност била од велике важности за избијање, трајање те исход рата и мировних преговора. Њихов утицај на међународне институције и друге међународне актере био је огроман. Сlike које су креиране у америчким медијима директно су утицале на успостављање стереотипа у међународном јавном мњењу и утицале на опредељивање према сукобљеним странама чије је трајање и последице и до дан-данас углавном неизмењене. Њихова војна подршка, а касније и директна интервенција (у БиХ и на Косову и Метохији) претворила је ове просторе у међународне протекторате где је реч Америке била одлучујућа.

Осим пресудне улоге на сам ток балканске кризе, и исходи процеса распада СФРЈ указују да су на овом простору САД у послехладноратовској епохи оствариле готово своје главне стратешке циљеве. Све новонастале државе, и ткз. „савезничке“ и „одметничке“, у протекле две деценије подвргнуте су претежном војнополитичком и економском утицају Сједињених Држава и међународних институција у којима оне играју главну улогу (ММФ, Светска банка итд). Њихов друштвено-економски систем преобликован је у складу либерално-тржишном парадигмом. У процесима приватизације, даљег међународног задуживања и спољног инвестирања незаобилазну улогу имале су Сједињене Државе и мултинационалне корпорације поникле на њеном тлу. Чак и оне државе које су једно време решене да воде макар једним делом другачију економску политику (Словенија, пре свега) или су преферирале блиске привредне и политичке односе са другим иностраним партнерима у процесима даљих међународних интеграција - биле су принуђене на прилагођавање трендовима које су диктирале САД. У свакој од њих несразмерно је велики утицај вашингтонске дипломатије и на формирање и на развргавање „демократских власти“ по-

редећи га у односу на све друге актере. Све оне су, временом, укључене у облике војне сарадње са САД, од „Партнерства за мир“ све до статуса кандидата или пуноправних чланица НАТО-а. Свима њима је заједничко да су им постојећи борбени ефективи бројно драстично смањени и прилагођени НАТО стандардима, док су им командне структуре, формално или неформално, интегрисане у систем западне војне алијансе. Готово све војностратешке тачке на западном Балкану контролишу САД: „У Хрватској су Американци заузели све важне позиције на читавом Јадрану, а избили су 1996. и на Дунав код Вуковара. У БиХ контролишу све, од подземног аеродрома Бихаћ, преко Купреса до Мајевице. У Македонији држе Криволак, најважнији војни тренажни полигон посткомунистичке југоисточне Европе.“³ У Србији војно контролишу простор противправно отцепљене покрајине Косово и Метохија са новоизграђеном базом „Бондстил“ код Урошевца, док у Црној Гори, мимо војне сарадње и обавештајног присуства, показују интерес за базу у Боки Которској. И не само то: десетогодишње „фазно“ ратно одвијање на простору бивше Југославије шире их стратешки позиционирало на сва кључна места у земљама у окружењу – у Бугарској, Румунији, Мађарској и Албанији да би се завршило уласком ових земаља у НАТО војну алијансу. И не заборавимо – сам атлантски савез добио је, током бомбардовања СРЈ у пролеће 1999. године, не само свог новог „противника“ и сопствени нови *raison d`etre*, већ и нову стратешку концепцију са циљевима усмереним према истоку. Побројани статешко позиционирање и резултати, требало би да нам је очигледно – *нису се могли остварити без јасног и консеквентног стратешког деловања који се реализовао паралелно са процесом распадања социјалистичке Југославије.*

Геополитички значај друге Југославије и амерички стратешки интереси

Југославија, најзначајнија држава Балканског полуострва током већег дела 20. века, створена је и одржавана уз помоћ тадашњих великих сила из пре свега геополитичких разлога. Уједињујући културно-цивилизацијски различи-

3 Петровић Пироћанац Зоран, „Пролегомена: тезе о Србији и српској стратегији“, *Српска политичка мисао*, бр. 4, вол 22, Београд, 2008, стр. 111.

те јужнословенске народе на простору јужне, медитеранске „кључаонице“ између западног и средишњег дела Римланда (обода евоазијског континента што одваја континенталну масу од приступа светским морима), ова држава служила је испрва не само као важна карика у ланцу одвајања совјетске континенталне силе од приступа Средоземљу, већ и као део бедема, својеврсног „buffer zone“ - а између средње Европе и совјетизованог истока континента, који је служио да спречи поновно ширење германског утицаја према југоистоку, односно исламском свету. У хладноратовској констелацији, а након Титовог „одметања“ из табора Стаљиновог Совјетски Савеза 1948. године, улога друге, социјалистичке Југославије представљала је незваничну модификацију њене међуратне улоге са додатном, идеолошком компонентом. Наиме, истргнувши се из тада монолитног континенталног социјалистичког блока, Југославија је, истовремено, представљала пример самосвојне алтернативе совјетској верзији социјализма који је био у солидним односима са Западом и за којом су и друге земље истог уређења могле да се потенцијално поведу. Такође, својом политиком међублоковског посредовања и предвођења покрета несврстаних на трећесветским, постколонијалним просторима, Југославија је играла важну улогу у спречавању да се ове земље сврстају на страну источног блока.

Све у свему, у датом односу снага и поделе интересних сфера, опстанак Титове Југославије, баш такве каква је била, западном блоку доносио је довољну корист да буде подржавана, а Истоку недовољну штету да би јој се трајније и оштрије противиле. Међутим, са завршавањем „хладног рата“ чији је исход ишао у корист Запада и дисолуцијом источног идеолошког блока, престајала је потреба за подршком тој и таквој Југославији. То се експлицитно да уочити у изјавама америчког амбасадора Ворена Цимермана, који је по доласку у Београд у априлу 1989. године јасно ставио до знања „нову поруку: Југославија више не ужива геополитичку важност коју су јој Сједињене Државе придавале у току „хладног рата.... Од сада ће Југославија бити подвргнута истом строгом просуђивању наводног кршења људских права које је омогућило Сједињеним Државама и њеним савезницима да извр-

ше селекцију будућих руководстава источноевропских земаља међу благонаклоним „жртвама“.⁴

Балкан је тако поново враћен у игру као простор прекомпозиције и надметања између блискоисточних сила, Средње Европе као стратешког дела Запада и источног утицаја који је у том тренутку био у константном повлачењу. „Ликвидирана је тампон зона између два супротстављена блока, коју је чинила СФРЈ... а геополитички простор Балкана, због спољних интереса, реорганизован је у више мањих државица.“⁵ Стратешки интереси Сједињених Држава били су у том процесу прилично јасни: „САД, као највећа сила, директним продирањем на Балкан, жели да осујети доминацију Немачке и Русије – на том простору... Контролишући Балкан, САД реализују још два циља: контролишу немачки транзит Дунавом са Блиским и Средњим истоком и преко савеза са Турском блокирају црноморске мореузе.... Улогу коју је у том погледу имала америчка 6. флота у Средоземљу, сада замењују копнене снаге НАТО-а, у којима САД имају одлучујућу снагу. Тако се данашња америчка стратегија приклонила Макинדרовој тези да превласт у Евроазији може да има само онај ко влада централним делом евоазијског простора.“⁶ Зарад ширења у његову дубину, према црноморско-каспијским басенима и Средњој Азији, требало је „покрити“ Балкан и претворити га у чврсту тачку ослонца за даље наступање на исток. Овако усмерена интервенција имала и шире стратешке последице: „Она је помогла да се цементира као кључни стратешки савез са Турском, као и осталим муслиманским земљама у луку до Централне Азије које обухватају знатне резерве петролеја у каспијском региону.... Босна је у минијатури пружала слику конфликта „Словени против муслимана“, слику која је могла да има цену у аналогiji евентуалних ривалстава са Русијом ширењем турске зоне утицаја, међу припадницима турско-алтајских језика бившег Совјетског Савеза, који сежу све до Кине. То је такође била корисна демонстрација да, упркос непоколебљивој подршци Израелу и разарању Ирака које је било у току, Сједињене државе ни-

4 Џонстон Дајана, *Сулуди крсташи*, Игам, Београд, 2005, стр. 36.

5 Нишић Станко, *Глобална сила и безбедност Балкана*, Војноиздавачки завод, Београд, 2002, стр. 26.

6 Исто.

су антимуслимански настројене.⁴⁷ Штавише, овакав приступ олакшавао је сарадњу са муслиманским земљама претварајући САД у потенцијалну „улогу лидера неформалне групе муслиманских нација од Залива до Балкана. Регије којима је некад владала Отоманска царевина показују знаке да би могле да постану срце треће Америчке империје“⁴⁸ - како су у јануару 1996. у часопису „New Republic“ указивали његови уредници Јакоб Хајлбрун и Мајл Линд.

Југословенска драма у троуглу Немачке, ЕУ и САД

Обзиром да се исход распада СФРЈ у највећој мери подударао са (оствареним) политичким, економским, идеолошким и војностратешким циљевима САД, није тешко устврдити да су „тадашње начелне изјаве да су за целовиту Југославију, биле пука дипломатска рутина“ америчких званичника на почетку деведесетих година прошлог века, у којима се препознаје „индиректна стратегија великих сила која подразумева да су велики ратови онемогућени, али да они мали, локални, морају да трају, да се потхрањују, било политички или правно.“⁴⁹ Исто, је у тренуцима ескалације кризе 1991. године, тврдио и члан председништва СФРЈ, Борисав Јовић: Једно јавно причају, а друго раде - и то не само САД, него и Немачка и Мађарска, преко којих САД остварују политику разбијања Југославије, ради својих идеолошких и стратегијских интереса.⁴¹⁰ Но, мимо сведочанстава актера политичких збивања, поузданих, јавно доступних докумената у прилог директне потврде о таквом тајном деловању који иду у прилог овој тези, за сада – нема, односно, они нису доступни.

И поред тога хронологија јавног деловања и, поступно, све јаче подршка сепаратистичким тенденцијама са једне стране, узевши је у обзир у односу на нечињење или несупротстављање помагачима сепаратизма са друге стране, те

7 Цонстон Дајана, *Сулуди крсташи*, Игам, Београд, 2005, стр. 60.

8 Helbrunn Jacob, Lind Michael, „The Third American Empire, with a Balkan Frontier“, *International Herald Tribune*, 4. januar 1996.

9 Петровић Пироћанац Зоран, „Пролегомена: тезе о Србији и српској стратегији“, *Српска политичка мисао*, бр. 4, вол 22, Београд, 2008, стр. 106.

10 Јовић Борислав, *Последњи дани СФРЈ*, Б. Јовић, Београд, 1996, стр. 229.

искључиво декларативна подршка коју су пратили реал-политички потези што су овој „подршци“ заправо окретали леђа, довољни су да оспоре тезу о залагању САД за опстанак СФРЈ у првој фази југословенске кризе. На немачку политику подржавања северозападних република и преурађено признавање Словеније и Хрватске комбиноване са притисцима на земље ЕЗ да учине исто (уцењујући их различитим модусима везани за споразум у Мастрихту који је постао институционални темељ прерастања ЕЗ у ЕУ), дакле, не може се пребацити искључива одговорност за спољнополитичко подупирање распада Југославије. Ову политику САД су, у најмању руку, пасивно подржале својим упадљивим нечињем које није могло бити случајно.

Опредељење уједињене Немачке за подршку сецесионистичким републикама и њена улога у распаду СФРЈ није спорна. Она је била последица што стратешких интереса, утицаја историјских стереотипа, реваншистичких сентиментална и културно-историјске блискости са неким од јужнословенских република те жеље да се, након уједињења, поново игра континентална политика великог стила¹¹ којом би се, истовремено, Немачка укључила у војне мировне мисије ван своје територије и ратосиљала негативног баласта своје двадесетовековне прошлости. Тесне везе појединих немачких државних структура са антијугословенском екстремистичком емиграцијом током дугог низа година нису биле тајна, и они у томе нису изузетак, нити су у томе знатније предњачили. У годинама уочи распада Немачка је у међународним организацијама играла улогу тужиоца бивше Југославије. „Хронолошким праћењем кризе могу се лако уочити подељене улоге Немачке и Аустрије у односу на интернационализацију југословенске кризе. Немачка је деловала преко ЕЗ, а Аустрија преко КЕБС-а. Још 15. августа 1990. године Аустрија је покренула механизам КЕБС-а, за заштиту људских права у Југославији због увођења „привремених мера“ на Косову. Незадовољна одговором, покренула је марта 1991. године други степен механизма... централна тачка у дипло-

11 Видети нпр. Ставовe Руперта Шолца, подпредседника ЦДУ/ЦСУ фракције у Бундестагу и једног од креатора немачке спољне политике на почетку 90-тих година прошлог века, темељно обрађене код Џонстон Дајане, *Сулуди крсташи*, Игам, Београд, 2005, стр. 90-91.

матској акцији Аустрије био је положај Косова и Војводине, који је наводно „угрожен после доношења Устава Републике Србије“ наводи се у „Aid Memoire“ - у који је уручен Савезном Секретаријату за иностране послове СФРЈ 28.03.¹² 1991. Немачка је, пак, од новембра 1990. године при састанцима министара чланица ЕЗ жучно пропагирала како људска права имају приоритет над одржавањем југословенског јединства, што је у први мах било слабог одјека у другим европским земљама. Након окршаја у Борову селу у мају 1991. године, Немачка је начинила нацрт оштре резолуције којом је осуђивана политика у Београду и предлагала да га ЕЗ министри усвоје. Међутим, када је у лето Холандија (чији је министар спољних послова Ван ден Брук, од јула месеца 1991. преузео председавање ЕЗ) почела да пропагира много искључивији приступ према Србији и опстанку југословенске федерације који је, као неизбежне, прихватао отцепљење Словеније и Хрватске, Немачка се окренула Француском, много умеренијем предлогу. Насупрот најавама о моменталном признању западних југословенских федералних јединица, Немачка се суздржала од овог акта током тромесечног мораторијума на признање независности југословенских република, све до децембра 1991. године.

Чак и да су САД у крајем 1990. и првој половини 1991. године били приоритетно окренути кризи и рату у Заливу као и односима са „умирућим“ Совјетским Савезом, управо због овог другог је просто незамисливо да су оне потпуно из вида изгубиле овакве немачке спољнополитичке потезе. Суперсила уочи наступања периода свог тада већ јасно видљивог, несумњивог тријумфа у „хладном рату“ свакако није била благонаклона да трпи „искакања“ својих савезника - да јој то није ишло у прилог и косило се са њеним даљим намерама. Да су САД иоле стварно подржавале опстанак СФРЈ, оне би те активности Немачке ефикасно зауздале и одложиле; САД би, код других западних држава, без велике муке могле да утичу да се не осврћу на немачке захтеве пошто су се многе од њих, пре свега из историјских разлога, крајње неповерљиво односили према првим спољнополитичким потезима ује-

12 Аврамов Смиља, *Постхеројски рат Запада против Југославије*, ЛДИ, Ветерник, 1997, стр. 258.

дињене и ојачале Немачке. Међутим, оне то нису чиниле. По свему судећи, САД су свесно допустиле Немачку „истурену позицију“ и замерали јој само по питању начина на који су се ове залагале за признање западних југословенских република што се косило са принципима КЕБС-а; односно, у контексту ишчекивања развоја догађаја у Совјетском Савезу – играле су опортуну политику са више припремљених сценарија у случају различитог развоја догађаја. Осим тога, Немачку су занимале пре свега две западне југословенске републике, а САД - Босна и Македонија у смислу њихових стратешких планова у муслиманском свету. Разлика је, према том, у приступу постојала, али је била више тактичке природе и у оквиру ширег контекста, па и по питању временског фактора (пре и после распада СССР) - мада не суштинска. Сједињене Државе су - када су процениле да се „геополитички девалвирана“ СФРЈ не може у једном комаду интегрисати у западну сферу - одлучиле да примене „целовито решење“ за све њене парчади, и потом спрече да делове разбијене државе, и њене истурене и битне савезнице и потенцијални противници, интересно трајније привуку себи. Рат и дуготрајна криза су тако постали средство да се дође до тог „целовитог решења“ са много пробитачних геостратешких аспеката на много различитих страна, све да би се у крајњем исходу могло показати ко је „једини газда“ и зауздати (раније подстакнути) савезници.

Еволуција ставова у ЕЗ у лето, те процес интернационализације југословенске кризе коју су САД јавно „препустиле ЕЗ“, просто је превазилазила спољнополитичке капацитете тек уједињене Немачке, укључујући и оне „уцењивачке“ везане за наступајуће преговоре са европским партнерима око будућег уговора о Маастрихту. Само једна сила на простору Европе имала је способност за тако нешто – САД. Само једна сила је простору завађених република СФРЈ била је у стању да се унутар њених федералних институција, преко манипулације министра спољних послова Будимира Лончара, дође до тога да се на Брионима, кроз неформалне разговоре и без сагласности надлежних органа федерације, пласира ткз. „Брионска декларација“ као правни основ за интернационализацију кризе под покровитељством ЕЗ. Управо на основу тога је формирана „Међународна конференција за

мир у Југославији“ (са председавајућим Британцем Лордом Карингтоном) и „Арбитражна комисија“ (ткз. Бадинтерова комисија). У замешателству везаном за „брионску епизоду“ - непобитна је историјска чињеница - главни актери нису били Немци, већ амерички амбасадор Цимерман и холандски (која је тада председавала ЕЗ) амбасадор Фиетеларс.¹³ Исто тако, насупрот немачком притиску за брзо признање, Митеранова идеја о правној експертизи пред угледним председницама пет европских судова на челу са Бадинтером под нечијим утицајем се претворила у пресуђивање о престанку постојања земље и њеној деоби по административним границама на основу сумњиве аналогije са римским правним принципом *uti posseditis*. Овај се принцип у међународном праву једино примењивао на колонијалне просторе у смислу да деколонизоване државе наслеђују као државне границе административне границе које су одредиле некадашње колонијалне власти. И приликом (не)прихватања одлуке Бадинтерове комисије - утицање на републичка руководства није ишао од стране Немачке, већ од оних којима је више погодновало да федерална држава прво правно нестане и да настане шест новонасталих држава, него да се крше међународне норме признавањем само две међу њима.

Америчко залагање за јединствену Југославију

Чак и само декларативно америчко залагање за јединствену Југославију било је крајње контраверзно. У саслушању пред сенатским комитетом за спољне послове Лоренс Инглбергер је, још 15. марта 1989. године, означио Милошевића и Србију за главног кривца за новонасталу ситуацију и затражио корекцију дотадашњих ставова према Југославији.¹⁴ Иако је у то време савезни премијер Анте Марковић сложио за „америчког играча“ и био „једина личност чији су приоритети друкчији од већине републичких лидера, јер су у основи били усмерени у првом реду на економске реформе

13 Види код Месић Стјепан, *Како је срушена Југославија*, Мислав Прес, Загреб, 1994, стр. 94.

14 Zimmerman Warren, *Origins of Catastrophe*, Times Books, New York, 1996, str. 8.

и развој¹⁵, он никада није, као њихов миљеник, добио стварну подршку. Напротив. Приликом посете Вашингтону октобра 1989. године где се срео са конгресменима, пословним и финансијским магнатима и, на крају, тадашњим председником САД Бушом, Марковић није добио никакву новчану помоћ за реформске подухвате, већ само вербалну подршку независности, јединству и суверенитету Југославије. Са друге стране, извесна средства била су усмерена ка републичким руководствомима. Већ у фебруару 1990. године, као крајње маргинална личност на форуму у Давосу, Анте Марковић је био третиран више као експонент Бона, пошто је везао југословенску монету за немачку марку. Његова суштинска потцењеност и окренутост САД већ током 1990. године ка новим републичким руководствомима јасно говори да на њега и савезну владу нико није озбиљно рачунао као политичког фактора, поготово не као неког ко би могао да „очува Југославију“. Иглбергерове изјаве при наредној посети крајем фебруара 1990. године о импресионираности Марковићевим реформама не могу а да нам не изгледају као иронија.

Оно што је битније је да је Иглбергерова посета означила почетак истицања новог приоритета, уз задржавање начелне подршке јединству Југославије. „Иглбергер је, поред осталог, рекао да људска права, слобода и тржишна привреда могу најбоље напредовати ако Југославија остане уједињена. Друго, Америка свакако неће заступати распад Југославије, али ако се то деси, неће имати другог избора него да то прихвати.“¹⁶ Од овакве поруке „подршке опстанку СФРЈ“, потенцијални сепесионисти за почетак бољу нису могли ни очекивати, па су очигледно „били охрабрени другим коментаром из којег је имплицитно произлазило да Сједињене Државе и НАТО немају намеру да употребе силу да би Југославију држали на окупу“.¹⁷

Током 1990. године, додуше, било је још начелне подршке очувању Југославије изречене од стране Стејт Департамента и председника Буша. Оне су у јавност биле упућене са образложењем да у првом реду служе да одагнају утисак

15 Ковачевић Живорад, *Америка и распад Југославије*, Филип Вишњић и ФПН, Београд, 2007, стр. 44.

16 Исто, стр. 46.

17 Исто.

да САД према Југославији „јаше на два коња.“¹⁸ Но, већ од децембра 1990. године описана подршка садржи једну важну допуну као ограничење подршке опстанку савезне државе - допуну да се САД неће сложити са употребом војске против оних република које се крећу у правцу независности. Паралелно са еволуцијом ставова у Конгресу је усвојен ткз. „Никлсов амандман“ по коме ће САД ускратити привреду помоћ Југославији ако не дође до демократских избора у свим њеним републикама и ако Србија не престане да крши људска права Албанаца на Косову и Метохији, који је ступио на снагу у мају 1992. године.¹⁹ Иако су у том периоду одбациле и Туђманову молбу за „техничком помоћи у унапређивању полиције“ (што је био еуфемизам за наоружавање) САД су снажно окренуле леђа опстанку федералне државе у тренутку када су сецесионисти из других извора већ били наоружани и када се војни сукоб јасно назирао. Овај став САД експлицитно саопштен председништву СФРЈ у јануару 1991. године путем амбасадора Цимермана: „Сједињене Државе ће се снажно супротставити било каквом коришћењу силе, притисака или подстицања на насиље које би блокирало демократске промене или довело до недемократског јединства у земљи“²⁰. Цимерман је, између осталог, запретио Јовићу да ће они који користе силу бити изоловани од Европе и међународне заједнице.

Још израженијег облика били су поменути моменти „подршке“ Сједињених Држава опстанку Југославије изнесени су у данима када се она фактички распадала и када је државни секретар Бејкер дошао у званичну посету Београду (21. јун 1991). Приликом одвојених састанака са свим републичким председницима понаособ, Бејкер се начелно залагао за мирно решење кризе и поштовање начела Хелсиншке конференције, при томе у први план истичући заштиту људских права. Међутим, Бејкер је оптуживао само Србију за

18 Јовић Борислав, *Последњи дани СФРЈ*, Б. Јовић, Београд, 1996, стр. 197.

19 Касније је замрзавање деловања „Никлсовог амандмана“ коришћено као средство притиска од стране САД у најдраматичнијој фази парализе савезник институција, онда када је на место председника председништва СФРЈ требало довести Стипета Месића, човека који је јавно прокламовао да му је посао да Југославија буде уништена.

20 Јовић Борислав, *Последњи дани СФРЈ*, Б. Јовић, Београд, 1996, стр. 232.

њихово наводно кршење. Он је, између осталог, приликом посете вршио притисак и да се Месић напокон изабере на место председника председништва савезне државе и упућивао претње Милошевићу да ће бити изолован због прибегавања сили, сматрајући њега, а не сецесионистичка руководства, главним кривцем за југословенску кризу. Бејкерову посету, на основу свега наведеног, јасно је обележила дубока контрадикторност, много већа него што је била она између његових изјава и развоја догађаја на терену: са једне стране, Бејкер је уверавао саговорнике да су САД и ЕЗ спремне да пруже значајна економска средства онима који истрајавају у мирном решавању кризе, док је, са друге стране, ова посета означавала почетак јавног повлачења - односно крај активне улоге Бушове администрације у југословенској кризи. У њој ће се САД реактивирати тек када се земља буде распала у крвавом грађанском рату. Када у септембру исте године буде донета резолуција 731 о ембаргу на испоруку оружја Југославији, у Бејкеровим изјавама моћи ће се пронаћи само изјаве осуде активности Србије и ЈНА. У сличном контексту САД су учествовале у заједничкој декларацији са ЕЗ и СССР која је претила неугодним последицама онима који желе насиљем променити унутрашње или спољне границе СФРЈ. Каква је била права природа ове начелне подршке мирном решавању кризе и, у ратним условима, парадоксалном залагању за истовремени опстанак савезне државе и федералних јединица у административним границама - говори анегдота о августовском разговору америчког амбасадора Цимермана са хрватским председником Туђманом, чија је федерална јединица крајем јуна једнострано прогласила независност и отцепила се од Југославије. „На изражену сумњу америчког амбасадора у способност хрватске војске у повоју да води рат против моћне југословенске армије, Туђман оншалантно примећује: „О, па ваша земља ће нам притећи у помоћ са својим војним снагама.“ Он одбија са премоћним осмехом Цимерманов категорички одговор да нема ни најмање шансе за америчког војно ангажовање. „Можда ја више знам о вашој земљи него ви, господине амбасадоре“.²¹

21 Ковачевић Живорад, *Америка и распад Југославије*, Филип Вишњић и ФПН, Београд, 2007, стр. 71.

Ангажман САД у југословенским грађанским ратовима

Ако се ангажман САД у првом делу југословенске кризе може назвати контраверзним и недореченим, са једном јавном, начелном причом и чињењем (или нечињењем) које је постепено ишло мимо или супротно прокламованим ставовима а, у ствари, у складу са сопственим ширим интересима и тактичким проценама - друга фаза деловања САД на простору тада већ бивше Југославије била је потпуно доследна у правцу подршке дисолуцији земље, поступном укључивању у руковођење „кризним менаџментом“ што је еволуирао у војну интервенцију где су сви стратешки циљеви доследно остваривани на штету српских виталних интереса.

У оваквој политици Сједињене Државе убедљиво предњаче у односу на све своје савезнике. У рано пролеће 1992. године оне активно лобирају код других држава да се призна независност БиХ, односно да се признају све четири републике (Словенију, Хрватску, БиХ и Македонију) у пакету и тако анулира „избијање Немачке у први план, испред САД“ (Иглбергер).²² Саветујући Изетбеговића да одбије предложени Кутиљеров план о кантонизацији Босне по етничком принципу кога су претходно прихватиле српска и хрватска страна (чувено Цимерманово питање упућено Изетбеговићу: „Ако вам се не свиђа (план), зашто га потписати?“²³) што је овога утврдило у ставу да САД немају ништа против да од Кутиљеровог плана одустане), америчка дипломатија је убрзала избијање грађанског рата.

Сви потези САД у босанском ратном гротлу били су од одлучне важности и за његово избијање и за његов исход. На оштру дипломатску офанзиву САД дошло је до изолације Србије, њеног суспендовања из КЕБС-а, повлачења признања „треће Југославије“ – СРЈ (сачињене од Србије и Црне Горе)

22 Вудворд Сузан, *Балканска трагедија*, Филип Вишњић, Београд, 1997, стр. 279.

23 Према Смајловић Љиљана, „Моја улога у Босни, интервју са Вореном Цимерманом“, *Време*, 27. јун 1994, такође и код Raju Thomas, „Sovereignty, Self-determination and Secession“, *Yugoslavia Unraveled* (ed. Raju Thomas), Lexington Books, Boulder, 2003, стр. 7-8.

као сукцесора претходне државе, као и до покретања медијске кампање у корист босанских Муслимана и сатанизације Срба и Србије те увођења политичких и економских санкција УН према СРЈ. Већ у јуну 1992. године Стејт Департмент израђује план о употреби силе против војних снага Р. Српске. Он није био реализован само из разлога што ни Буш, ни Чејни (тадашњи министар одбране САД) нити командант главног штаба Колин Пауел нису хтели да ризикују америчко војно ангажовање у *open ended* мисији без јасног циља и излазне стратегије, а обзиром на процењене високе губитке. Због тога се, током целог трајања босанског грађанског рата, у америчкој администрацији континуирано трагало у два правца (*twin track*): ка остваривању стратешких циљева путем преговора са зараћеним странама, пре свега Хрватима и Муслиманима у оквиру тадашњих мировних иницијатива 2) ка инсистирању на раду Хашког Трибунала за ратне злочине почињене на простору тада већ бивше Југославије. Нова, Клинтонова администрација уобличавала је своју нову спољнополитичку доктрину „хуманитарних интервенција“ управо у босанском сукобу, у први мах безуспешно заговарајући формулу „*lift and strike*“ – што је садржавала залагање за укидање ембарга на увоз оружја за муслиманску ратну страну и ваздушне војне ударе на српске положаје. Почетком 1994. године, након наставка рата и пропасти читаве серије мировних преговора под покровитељством ЕУ (чему су несебично свој допринос дали и Американци), Клинтон је покренуо нову америчку иницијативу, позивајући се на четири интереса: доказивања НАТО-а као једине веродостојне мировне снаге у Европи; 2) избегавања проширења сукоба; 3) заустављања таласа избеглица; 4) прекидање „опсаде“ Сарајева.²⁴ Отпочела је и реализација раније (августа 1993. године, на састанку Клинтоновог изасланика редмана са шефом хрватске дипломатије Гранићем) идеје о обустављању рата између Хрвата и Муслимана у Босни, све ради формирања хрватско-бошњачке федерације. У америчкој амбасади у Бечу 4. марта 1994. године састављени су предлози Устава Федерације и (никада реализовани) предлог о конфедерацији са

24 Подобник Зоран, *Политика САД према Републици Хрватској у раздобљу 1991-1995*, магистарски рад, Филозофски факултет - Свеучилиште у Загребу, Загреб, 2005, стр. 47-48.

Хрватском, да би 18. марта био закључен тзв. „Вашингтонски споразум“ између Туђмана и Изетбеговића о стварању хрватско-муслиманске конфедерације и њиховог даљег ратног савезништва против Срба. Томе је претходио „Споразум о прекидању непријатељстава“ (23. фебруара) између хрватског генерала Роса и муслиманског Делића, закључени под притиском Американаца, уз сваковрсне претње – од увођења санкција до препуштања зараћених страна да се саме носе са будућим исходом сукоба. Иако је „Вашингтонски споразум“ фактички заживео тек потписивањем новог споразума о његовој примени (22. јула 1995), овим уплитањем САД су „сачувале“ међународни субјективитет БиХ и спречиле њену поделу по националном кључу, те створиле војне и политичке услове да се дојучерашњи супарници, а сада савезници у сукобу са Србима, наоружају и, уз ваздушну и логистичку подршку, доведу до промене односа снага на терену.

Сва кључна дешавања у 1995–тој, завршној години рата, прошла су под сенком америчког утицаја. Након Туђмановог отказивања мандата УНПРОФОР-у а пристајања на план 3-4 у Крајини, америчке дипломате Холбрук и Галбрајт су га убедиле да промени мишљење, док му је потпредседник САД Ал Гор у Копенхагену дао пуну подршку „успостављању суверенитета на целој територији авнојевске Хрватске“. Када је, уз америчко посредовање да се СРЈ не укључи у нови ратни сукоб око РСК, Туђман добио дискретни миг да отпочне војно-полицијску офанзиву против Р. Српске Крајине у две етапе – у мају 1995. у западној Славонији („Бљесак“); и у августу општи напад („Олуја“) – и то се одиграло уз директно и индиректно учешће САД. Авијација НАТО-а директно је бомбардовала српске положаје у Крајини, док је једна, формално приватна фирма у власништву пензионисаних високих официра америчке војске, вршила обуку хрватске војске за операцију „Олуја“ и директно утицала на план и ток опсежне војне операције уништења РСК. Слична ситуација се поновила непун месец дана касније. Тада је, након другог сумњивог масакра на пијаци Маркале у Сарајеву од тајанствене минобацачке гранате за шта је тренутно оптужена српска страна, започела највећа војна операција у дотадашњој историји НАТО-а „Умерена сила“ са 3400 борбених летова изведених против војске Републике Српске.

Хрватско-муслиманска офанзива у септембру месецу представљала је само пешадијску компоненту ове операције која је преокренула војни однос снага на терену, и - када су Американци закључили да је он довољан за присиљавање зараћених страна да седну за мировни сто који их је чекао у САД – резултирали новембарским преговорима у Дејтону, крају рата и размештању НАТО трупа као мировних снага на простору оба ентитета – и БиХ Федерације и Републике Српске. Три године доцније, читав процес настанка и интензивирања кризе, преко међународног посредовања и интернационализације па све до хуманитарне интервенције у виду 78- дневног НАТО бомбардовања Србије поновиће се на Косову и Метохији. Јужна покрајина Републике Србије ће, након окупације овог простора од стране НАТО-а под формалним (и накнадно прибављеним) покровитељством УН бити претворена у међународни протекторат у коме ће главну реч водити Сједињене Државе.

* * *

Наведени кратак преглед кључних америчких ставова, изјава и потеза не оставља сумње да су САД у целој кризи која се завршила распадом Југославије континуирано деловале на остваривању сопствених реалполитичких, стратешких циљева, и то различитим тактикама и у различитим околностима, директно или преко других актера. Њихово поступање било је одмерено пре свега у односу на шири контекст краја „хладног рата“ и ишчекивање исхода кризе Совјетског Савеза. Након тог су се САД, директно и отворено (премда водећи рачуна да остваре своје циљеве у региону са што мање сопствене штете и, најчешће, о туђем трошку) умешале у кризу. Ескалација кризе и њени исходи сасвим су погодовали за остварење циљева постхладноратовске хегемоније САД на простору бивше Југославије. Кроз преузимање кризног менаџмента и уобличавање доктрине ткз. „хуманитарних интервенција“ САД су, у измењеном односу светских снага, доследно остварили своје стратешке циљеве водећи рачуна о традиционалном значају Балкана у оквиру југоисточног дела европско-медитеранског Римланда. Искористивши интересе других спољних играча регионалног домета, САД су,

постепено, од њих преузеле стратешку иницијативу, делом задовољиле а делом обуздале њихове апетите и задржале за себе непорециву улогу хегемона која им је омогућавала даљу реализацију геостратешких планова: спречавања уласка новонасталих држава у интересне сфере других међународних актера и њихову политичку радикализацију (зато је подржан концепт „мултикултурне“ БиХ), даљег геополитичког ширења на исток и, у оквиру тога, стратешке сарадње са стварно или потенцијално савезничким делом муслиманског света.

Поред тога, распад и дуготрајни рат на простору бивше Југославије омогућио је САД постигнуће ширих стратешких интереса и на простору западне, савезничке Европе. Прво, кроз онемогућавање процеса прерастања ЕУ у „тврђаву Европу“ са моћном, интегрисаном привредом и монетом које би угрозиле супрематију САД у глобалној економији, све кроз задржавање свог присуства и преовлађујућег утицаја на „старом континенту“. Друго, кроз показивање неспособности ЕУ да се самостално носе са решавањем проблема у кризним процесима без учешћа, односно лидерства САД. Треће, кроз противљење настанку независне, јединствене „Европске спољне и безбедносне политике“ предвиђене „Уговором у Маастрихту“ која је подразумевала и изградњу заједничких војних снага које би присуство трупа САД и самог НАТО-а у пост-хладноратовском амбијенту постепено учиниле излишним. Крвави, дуготрајни конфликт у европском јужном дворишту пружио је идеалан алиби за задржавање трупа САД на њеном простору, односно, кроз пребацивање војних контингената на нова трусна, ратом захваћена подручја - дао је НАТО пакту нови разлог постојања који ће бити доктринарно уобличен 1999. године, током агресије на СРЈ поводом косовске кризе.²⁵

Распад Југославије, дакле, дао је шансу САД да практично реafirмишу своју улогу хегемона на „старом континенту“ у постхладноратовској епохи и тако оствари све своје циљеве предвиђене ширим геостратешким плановима. Уосталом, доктринарно уобличавање онога што се на про-

25 О овим стратешким интересима говори и Дејвид Гибс у Gibbs David, *First do no Harm, Humanitarian Intervention and destruction of Yugoslavia*, Vanderbilt University Press, Nashville, 2009, str. 25-30.

стору бивше Југославије непосредно реализовало почетком 1992. године обелодањено је у „Водичу за планирање одбране“, званичном документу сачињеном под руководством Пола Волфовица, тадашњег заменика секретара одбране, и то јасно и недвосмислено: „Наш први циљ је да предупредимо појављивање нових ривала било на територији бившег Совјетског Савеза или негде другде... Ово је преовлађујуће становиште које стоји унутар нове регионалне одбрамбене стратегије... Постоје три додатна аспекта овог циља: Прво, САД морају показати лидерство неопходно да успостави и заштити нови поредак који се држи становишта о убеђивању потенцијалних такмаца да не требају да претендују на већу улогу или теже за агресивнијим ставом при заштити својих легитимних интереса. Друго, у неодбрамбеним сферама, морамо водити довољно рачуна да обесхрабримо настојања да интереси развијених индустријских нација угрозе наше лидерство или траже преметање постојећег политичког и економског поретка. Коначно, морамо задржати механизме да одвратимо потенцијалне такмаце ако покажу аспирације за већом регионалном и глобалном улогом.“²⁶ У процесу реализације ових циљева, федерална Југославија, чије је постојање изгубило дотадашњи геополитички значај - нашла се као готово идеално средство.

Aleksandar Sasa Gajic

*U. S. AND DISINTEGRATION OF YUGOSLAVIA:
THE TWENTY-YEAR PERSPECTIVE*

Summary

This paper examines the role of U. S. policy during the breakup of Yugoslavia from the twenty-year perspective having in mind common expert's opinion about existing of two phases; the first one – in which United States declarative advocated for the preservation of Yugoslavia although German demands the recognition of independence of Slovenia and Croatia, and the second

26 US Department of Defense, *Defence Planing Guidance*, FY1992-1999, February 23. 1992.

one begins in 1992 - when United States began to lead in advocated for the independence recognition of all Yugoslav republics and the punishment of Serbia. This paper analyses the evolution of the process of disintegration of SFRY, keeping in mind the interference of U. S. in the Yugoslav crisis, its strategic priorities and objectives, and indisputable outcomes that are corresponding to these objectives. In according to this we can argue that United States was driven by their personal interests, political reasons, which varied in accordance to specific international situations and the field situations, and they demanded clear and strategic action.

Keywords: United States, the disintegration of Yugoslavia, civil, geostrategic interests, humanitarian interventionism.

Литература

- Аврамов Смиља, *Постхеројски рат Запада против Југославије*, ЛДИ, Ветерник, 1997.
- Вудворд Сузан, *Балканска трагедија*, Филип Вишњић, Београд, 1997.
- Gibbs David, *First do no Harm, Humanitarian Intervention and destruction of Yugoslavia*, Vanderbilt University Press, Nashville, 2009.
- Глени Миша, *Пад Југославије – трећи балкански рат*, Б92, Београд, 2002.
- Zimmerman Warren, *Origins of Cathastrophe*, Times Books, New York, 1996.
- Јовић Борислав, *Последњи дани СФРЈ*, Б. Јовић, Београд, 1996.
- Ковачевић Живорад, *Америка и распад Југославије*, Филип Вишњић и ФПН, Београд, 2007.
- Месић Стјепан, *Како је срушена Југославија*, Мислав Прес, Загреб, 1994.
- Нишић Станко, *Глобална сила и безбедност Балкана*, Војноиздавачки завод, Београд, 2002.
- Смајловић Љиљана, „Моја улога у Босни, интервју са Вореном Цимерманом“, *Време*, 27. јун 1994.
- Петровић Пироћанац Зоран, „Пролегомена: тезе о Србији и српској стратегији“, *Српска политичка мисао*, бр. 4, вол 22, Београд, 200

Подобник Зоран, *Политика САД према Републици Хрватској у раздобљу 1991-1995*, магистарски рад, Филозофски факултет - Свеучилиште у Загребу, Загреб, 2005.

US Department of Defense, *Defence Planing Guidance*, FY1992-1999, February 23. 1992.

Helbrunn Jacob, Lind Michael, „The Third American Empire, with a Balkan Frontier“, *International Herald Tribune*, 4. januar 1996.

Џонстон Дајана, *Сулуди крсташу*, Игам, Београд, 2005.
Yugoslavia Unraveled: Sovereignty, Self-determination and Secession, (ed. Raju Thomas), Lexington Books, Boulder, 2003.

Resume

Even two decades after disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia prevailing views on important causes of its disintegration and the role of internal and external factors in this process have not been made clear – interpretations of this process have not been substantially, comprehensively and trustworthily based in regard to mainly propagandist views of the conflicted sides in the conflict within the SFRY of that time. The SFRY was disintegrated at the end of the Cold War epoch due to an interaction of external and internal causes acting in a cumulative way. Internal causes for the disintegration of Yugoslavia were: a worsening socio-economic situation on territory of the whole federation followed by disintegration of communist paradigm, the Constitutional and general legal fragmentation that had created parallel state fragmentation, different interest perspective of the Republic political authorities who used the issue of nationalism for a skillful mobilization of the peoples within their own federal units, paralysis of institutions, moral decline, corruption and disorientation... External causes of the disintegration were both direct and indirect ones and impacts of international factors on domestic factors were both public and secret ones, primarily with the objective of accomplishing their own interests and strategic plans.

From this retrospective view author of the text attempted to reconsider the role of politics of the United States in the period

of disintegration of Yugoslavia, by considering experts' common views in regard to two phases of the disintegration – first phase of the USA's declarative support for preservation of the SFRY in contrast to demands of Germany for recognition of independence of Slovenia and Croatia and second phase starting from the beginning of 1992 when the USA started to lead the way of supporting recognition of independence of all Yugoslav republics and punishment of Serbia, that is, the Federal Republic of Yugoslavia. This highly simplified picture on the role of the USA in the events which took place in Balkan during 1990's is scientifically untenable. The USA was the key external factor whose activity was of great importance for the outbreak, duration and outcome of the war and the peace-negotiations. They had great influence on international institutions and other international factors. The images created in American media directly influenced establishment of stereotypes in international public opinion and determined opinions toward conflicted sides and duration and consequences of such activity have not changed much up to this day. Their military support as well as their later direct intervention (in Bosnia and Herzegovina and in Kosovo and Metohija) turned these regions into international protectorates in which America has decisive word. In addition to this, the outcome of disintegration of the SFRY undoubtedly shows that on its territory the USA has achieved almost all of its strategic objectives: political, economic, military and geopolitical ones. On the basis of all this one should take into consideration a hypothesis that in all phases of Yugoslav crisis the USA were primarily lead by the motives of interest and real politics that have been changing its forms or the ways of getting involved into the crisis depending on the state of international affairs and situation on the field due to the fact that these strategic objectives could not be achieved without a clear and consequent strategic activity. By taking over the crisis management and formation of a so-called "humanitarian intervention" doctrine the USA consistently accomplished their strategic objectives in the environment of altered balance of the world powers, having in mind traditional significance of Balkan within the southeastern part of Europe-Mediterranean Rimland.

By using interests of other foreign players in the regional domain, the USA gradually took over strategic initiative from them and then partly satisfied and suppressed their appetites and

then kept their unquestionable hegemonic role for themselves, which then provided them with opportunity for further realization of their geo-strategic objectives: prevention of enrollment of the newly-created states into interest spheres of other international factors and prevention of their political radicalization as well as further geo-political spreading toward the East and, within this objective, strategic cooperation with real or potential allied part of Muslim world.

Овај рад је примљен 21. јула 2011. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 19. септембра 2011. године.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ТРАДИЦИЈА И ИСКУШЕЊА
САВРЕМЕНЕ СРБИЈЕ

Бојан Јовановић

ВРЕДНОВАЊЕ НАЦИОНАЛНЕ ТРАДИЦИЈЕ .. 87-99

Бранко Надовеза

ТИТО И СРБИ 101-122

Зоран Петровић Пироћанац

KOSOVO ET METOCHIE
- UNE INTRODUCTION A LA TRAGEDIE
DES „TERRES A HAUT RISQUE“ 123-149

Срђан Словић

ИСТОРИЈСКА ГЕНЕЗА И ПРИРОДА
МОДЕРНИХ ЕТНИЧКИХ СУКОБА
НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ 151-170

Предраг Д. Радојевић

АНАЛИЗА ОСНОВНИХ ДИМЕНЗИЈА
ИМИЦА СРБИЈЕ 171-222

*Бојан Јовановић**

ВРЕДНОВАЊЕ НАЦИОНАЛНЕ ТРАДИЦИЈЕ

Сажетак

Очување сопствене културне традиције један је од најважнијих националних интереса. У том процесу битан чинилац је њено вредновање засновано на одговарајућем обрасцу који би спречавао екстреме у односу према културном наслеђу, односно његовом радикалном оспоравању или глорификовању. Будући да и традицију карактерише промена, аутор указује на одговарајуће односе према различитим садржајима културне прошлости. За разлику од одређених преживелих и музејски архивираних вредности битних за разумевање сопствене културне прошлости, неки од ових садржаја, попут одећа, јела и пића и елемената народне архитектуре, могу се актуализовати, оживљавати или неговати као део материјалне и духовне културе, уметничког стваралаштва и фолклорног наслеђа. Такав однос према културном наслеђу указује на живу традицију која постоји и у оним трансформисаним и преображеним традиционалним вредностима везаним за наш свакодневни живот. У равни језика, понашања, обичаја, социјалних форми, традиција живи и у нашој савременој култури, па је зато од пресудног значаја њено препознавање, именовање и вредновање.

Кључне речи: култура, прошлост, традиција, образац, вредности, језик, религија, хришћанство.

* Балканолошки институт САНУ, Београд

О традицији се може говорити на различите начине, а питања која се постављају поводом њеног вредновања у савременој култури претпостављају и различите одговоре као потенцијалне чиниоце једног интегралног увида у проблем нашег односа према сопственом културном наслеђу. Суочавамо се, дакле, са изузетно значајни питањем у актуелном прелазном периоду који, чини се, већ довољно дуго траје да би се на почетку друге деценије трећег миленијума могао да оцени и исход досадашњег транзиционог процеса. Сумирајући његове резултате суочавамо се са одсуством правог одговора на питање о разлозима његове спорости, неефикасности и негативних последица које се са становишта власти потискују, минимализују и лажно приказује у повољном светлу. Јасно је, међутим, да усвојени модел транзиције, незаснован на уважавању специфичности домаће културе и поштовању сопствене традиције, није прилагођен вредностима које је требало сачувати и транспоновати у нове форме.

Нежељене непријатности које нам се у процесу транзиције дешавају и извршавање туђих захтева оцртавају илузију наше слободе и упућују на реалност у којој се и поставља питање односа према прошлости и према сопственој традицији. Показује се да је и садашњи однос према вредностима традиције последица одсуства одговарајућег обрасца који би омогућио њихову адекватну ревалоризацију. У том смислу је важно указати да би такав образац подразумевао оне битне а често занемариване одлике традиције. Реч је о континуитету који се остварује кроз сталне промене.

Будући да је свест о том континуитету изражена у наслеђу које обликује појединце и њиховој тежњи да га сачувају, у равни културе тај континуитет се огледа у преношењу културних искустава од предака потомцима. И њиховом сталном обогаћивању¹. За разлику од интегралног културног

1 Назив традиција потиче од латинског глагола *традо*, *традере* у значењу *предати*, *дати*, *давати даље*, *предати у руке*, односно његовог именског адекватна *традитио* који значи *предање* везано за усмену традицију *приповедања*, *обичајну праксу*, *веровања* и *животне обрасце*. Српски назив за тај шири аспект наследства *стеченог предајом* је *баштина*, који у смислу непосредног наследства значи *очевину*, *родно место*. У том смислу *предање* није само усмена *духовна култура*, већ и *знање* и *вредности* садржане у *обрасцима мишљења* и *понашања* који су изабрани из *дотадашњег искуства* да би се пренели *наследницима*. - Упор. Б. Јовановић, „Традиција у светлу промена“, *Национални интерес*, бр. 3, Београд, 2009, 99-101.

наслеђа, традиција претпоставља одређени однос према њему, односно израз свести о његовом значају који се преноси потомству као основа и улог у његово будуће постојање. Предаја и континуитет културног искуства, стеченог знања и већ формираних духовних и уметничких садржаја један је од услова очувања идентитета сваке заједнице. Преношењем тих традиционалних вредности наредној генерацији која их прихвата, успоставља се културни континуитет колектива који тиме потврђује свој идентитет, односно оно што је у њему константно, непроменљиво и исто.

Традиција је, дакле, чинилац културног идентитета и у традиционалним друштвима се не поставља питање њеног постојања и другачијег односа према њој јер је она жива и дуготрајућа културна реалност. У односу на данашњи тренд у свету у којем се све што је ново сматра вредним, у традиционалним друштвима као и у античком свету, највећу вредност је имало оно што траје. Трајне вредности оличавају принцип који је битан за утврђивање праксе на којој се темељи људска извесност. Фасцинације и помаме за новим, игноришу и одбацују традицију, а са њом и могућност заснивања промена на константним вредностима. Уклањањем принципа традиције као основе промена, постулиран је значај необавезног брбљања, као манифестација политичке, економске, војне и медијске моћи која се у савременом свету намеће као принцип.

За разлику од њеног значаја у традиционалном друштву у којем је традиција, као детерминанта личне и колективне самобитности, одређивала садашњост и будућност човека, у савременом друштву значај сопствене културне традиције је релативизиован у контексту слободног избора и формирања свог идентитета. У том светлу треба сагледати и чињеницу да су традиционални приступ, заснован на обрасцима традиционалног знања, као и традиција тумачења од њених лаичких до научних нивоа изгубили свој некадашњи значај. Наиме, у радикалном критичком односу према традиционалном обрасцу као конструкту идентитета, културна прошлост добија и негативно значење јер се представља као безначајни терет и сметња снажнијем и бржем искораку ка будућности и свету.

Овакав однос према традицији потиче из просветитељства које је, са становишта и критеријума рационализма и потребе за просвећеношћу, негативно одређивало посебно иррационалне садржаје народне традиције. Будући да су ти садржаји били присутни у митским представама, веровањима и магијско-религијској пракси, они су добијали негативно значење и сматрани празноверјем кога се требало ослободити. Радикалан вид таквог односа према целокупној дотадашњој културној традицији изражавали су потом револуционари који су на новим темељима хтели да изграде нови свет. Сматрајући културну прошлост као препреку бржем и одлучнијем кретању ка будућности и српски комунисти су се обрачунавали са сопственом националном традицијом. И данас њихови наследници у Србији видећи у традицији узроке актуелних невоља и негативних појава, настоје да је идеолошки и политички дисквалификују. Такав негативан однос према сопственој традицији профилисан је у оквиру појединих партија, извесних институција, одређених невладиних организација и неких медија². Клеветнички однос према српској традицији дошао је до изражаја у време када се у њој настојало да открију и виде узроци актуелним невољама на Балкану³. Традиција је, међутим, само један од елемената културног самопотврђивања, а свако њено радикално негирање отвара бројна питања људске слободе, права на чување сопствене културне прошлости и формирање сопственог идентитета.

2 У том контексту се национална традиција настоји да подели на србијанску, везану за Србе у Србији, и српску, коју је створио српски народ изван Србије. Без интегралног односа према целокупној српској традицији коју су створили Срби, национално културно наслеђе је изложено присвајању од стране других нација и отуђењу.

3 Тако су, на пример, у оптужници за ратне злочине на основу које је суђено Слободану Милошевићу у Хагу и целокупна српска историја и традиција добиле негативну конотацију. Узроци почињених злочина, нису тражени у започињању сецесионистичких ратова од стране Словенаца, Хрвата, Муслимана (Бошњака) и Албанаца на подручју бивше Југославије, већ у политици коју је оптужени председник Србије водио, а корени те политике су везивани за српску прошлост, историју, културу и традицију. Зато је оптужница против Милошевића била уједно и оптужница против Срба и њихове дотадашње историје и културе.

Несвесно изражавање традиције

Иако смо у критици према сопственој прошлости склони да негирамо своју традицију, суочавамо се са чињеницом да је она присутна, да је жива и да не можемо лако оспоравати и негирати њене вредности. Било да смо је свесни или не, ми живимо и сопствену културну прошлост као манифестни или латентни аспект свог идентитета. Као што не долазимо на свет као неисписана табла, већ са одређеним претпоставкама и склоностима, тако и искорак из сопствене средине носимо своје културно искуство, традицију у којој смо одрасли: језик, навике, обичаје, менталитет. Речју, традиција је чинилац нашег идентитета, а обликујући наш менталитет и извесне карактерне црте који одређују наш однос према свету и према другима, она се исказује као наша судбина.

Дошљаци у новој средини проговарају другим језиком, усвајају нове културне навике и традицију, али прикривена сопствена традиција долази до изражаја приликом њиховог дубоког емоционалног реаговања. Одричући се олако и принудно своје традиције да би што успешније наставили живот у другом амбијенту, у тренуцима када се свађају и изражавају љубав, чине то језиком своје традиције. У несвесној реакцији испољава се садржај потиснуте традиције као дубља одредница културног идентитета.

С традицијом идемо у свет, дакле, и када смо спремни да је потиснемо, заборавимо, прилагодимо се другој средини и прихватимо туђу културу. Потиснута традиција постаје садржај друштвеног и културног несвесног, а проговара из појединца и колектива управо у тренутку када они нису свесни њеног значаја и њених вредности. Њеним спонтаним, несвесним изражавањем потврђује се веза између човекове дубоке прошлости и његове садашњости. Увек када колектив дође у кризу, обредно се враћа својим почецима, актуализујући митско доба, *illo tempore*, почетно безвремено стању у којем добија снагу за нови почетак. То је, уједно, и начин социјалног самообнављања али и модел спречавања кризе и начин изласка из ње. Без обзира на то што постоји као устаљени традиционални обред, овакав несвесни образац индивидуалног и колективног реаговања у тренуцима кризе говори о

снази традиције као битном чиниоцу саме егзистенцијалне ситуације.

Премда има, дакле, и свој несвесни аспект, традиција снажно мотивише да се према њој успостави свесни однос који актуализује њене могућности у равни формирања и потврђивања идентитета. Градећи свој идентитет на сопственој или туђој културној традицији, допуштајући потиснутим садржајима можда само несвесно да се испоље и проговоре, традиција потврђује своју важност и неопходност у нашем животу. Историја је показала да се и након револуционарних промена успоставља нова традиција. Поништавањем претходних, веома брзо се из најближе прошлости стварају садржаји нове традиције: митске, религијске, обредне, ритуалне⁴.

Музејска, актуелизована и жива традиција

Традиција је комплексна и није иста у свим временима. Њени садржаји су променљиви, што подразумева и различит однос према сопственој културној прошлости. Према традицији се можемо односити најпре као према одређеним преживелим вредностима које су биле актуелне само у већ завршеном културно-историјском периоду. Таква традиција постоји данас као архивирана вредност која је значајна првенствено за разумевање наше прошлости, па се у том смислу и њени садржаји чувају, излажу и приказују као музејски експонати.

Међутим, неки од ових садржаја, попут одећа и симбола који постају чиниоци моде, традиционалних јела и пића и елемената народне архитектуре, могу се актуелизовати, оживљавати или неговати као део материјалне и духовне културе, уметничког стваралаштва и фолклорног наслеђа.

И најзад, према културном наслеђу може се имати и однос као према живој традицији. Ради се о оним трансформисаним и преображеним традиционалним вредностима које постоје у нашем свакодневном животу. Било да смо је свесни или не, та традиција, у равни језика, понашања, обичаја, социјалних форми, живи и у нашој савременој култури.

4 K. G. Jung, *Simboli preobražaja*, KD Atos, Beograd, 2005, 33.

У зависности од поимања значаја ових момената, традиција се различито представља: рекламира се и користи у пропагандне и дневно политичке сврхе, али може бити и важан чинилац културне политике чије би се стратешко промишљање њеног значаја и вредности потврдило у будућности. Данас се суочавамо са одсуством дугорочног културног плана у којем би и традиционалне националне вредности добиле адекватан третман, па је утолико и ургентнији одговор на питање како одржавати, преносити и представљати сопствену традицију. Од тог одговора и зависи како ће бити осмишљена наша културна политика која треба да оствари захтев да постајући део света останемо оно што јесмо, не губећи културни идентитет и сопствену традицију.

Приближавање свету

Колектив као чувар идентитета има обавезу да брине о сопственом културном наслеђу и адекватно представља своју традицију. У настојању да се поправи наш углед у свету, снимљен је и рекламни филм о Србији, њеним природним лепотама, културним знаменитостима и традицијским обележјима, који је приказан у плаћеном термину на каналу SNN. Да би се приближили и у што бољем светлу приказали свету, чинимо не само овакве гестове, већ и некритички и апологетски прихватамо туђа културна искуства.

Више је примера који показују некритичко прихватање стране културе и традиције. Тако је биста глумца Силвестера Сталонеа, познатог као боксера Рокија из истоименог филма снимљеног у више наставака, после Филадельфије постављена и у банатском селу Житиште⁵. Прихватањем Дана заљубљених као Светог Валентина праћено је и организовањем апсурдног такмичења у најдужем љубљењу, односно механичког држању спојених усна такмичарског пара што је, у ствари, супротно суштинском значењу пољупца⁶. Будући да се дешава управо у Врњачкој Бањи, средини која има богату сопствену културну традицију, поставља се и питање да ли

5 Б. Јовановић, *Речник јавашлука*, Прометеј, Нови Сад, 2009, 225-228.

6 Б. Јовановић, „Симулирање љубави“, *Вечерње новости*, 19. фебруар, Београд, 2011.

могло управо из те традиције да се нађе подстицај за слављење узвишеног принципа љубави.

Тетовирањем хришћанских светаца верници настоје да потврде и покажу свој православни идентитет. Међутим, та потреба се не може задовољавати неопаганским средством тетовирања свеца који се слави, јер је таква манифестација вере непримерена православном хришћанству. Прилагођавајући се првенствено модним захтевима поткултуре цртањем трајних обележја на кожи, кроз лик свеца проговора дух неопаганства. Већ и ови примери довољно говоре о стању наше духовне конфузије у којој је традиција изгубила свој некадашњи значај. Премда су корени ове тенденције знатно дубљи, у време транзиције народна култура је замењена популистичком, а забављачка и масовна култура постале су доминантна и маргинализовале све друге културне садржаје. Фестивализација савремене и карневализација традиционалне културе постали су данас доминантни обрасци њиховог презентовања⁷.

Замагљено огледало језика

Сопствена традиција је увек предмет преиспитивања, али је однос према њој показатељ стања духовне конфузије и самонеразумевања. Са тим неразумевањем се суочавамо и у односу према најзначајнијем аспекту традиције, према сопственом језику. Српски језик се и данас назива српскохрватски, а тај неадекватни назив није само обележје конфузног идентитета и траг заблуда прошлог времена, већ и показатељ моћи која то стање одржава до данас. У недавно објављеном уџбенику *Српског језика и језичке културе за 8. разред основне школе*,⁸ оспорава се реалност српског језика и истиче постојање српскохрватског. Када се националном језику, као основи традиције, негира његов аутентичан назив, онда се оспорава и традиција и читав корпус народног стваралаштва

7 Уколико, на пример, сагледамо домаћу филмску продукцију, онда видимо да је њена оскудност у несразмери са бројним нашим фестивалима на којима се ти филмови приказују и валоризују, што је показатељ раскорака између индустрије и уметности и безуспешног покушаја да ове супротности усагласе као резултат једне промишљене културне политике према овој врсти уметничког стваралаштва.

8 Д. Кликовац, *Српски језик и језичка култура за 8. разред основне школе*, Завод за уџбенике, Београд, 2010.

настао на том језику. Истраживачи српске традиције су користећи Вукове збирке народних лирских и епских песама, народних приповедака и његов речник без икаквог основа изводили закључке о наводном српскохрватском наслеђу.

Међутим, тај непостојећи српскохрватски језик добија и свој речник у оквиру пројекта Института за српски језик и Српске академије наука и уметност⁹. Иако је, иницијативом Стојана Новаковића, пројекат покренут крајем 19. века са идејом да се направи речник српског језика, после светских ратова први том је објављен 1959. године као резултат политичког компромиса под називом српско-хрватски језик. Истовремено је и ЈАЗУ започела објављивање речника хрватског или српског језика. Међутим, након сецесионистичких ратова које су против заједничке државе повеле најпре Словенија, а потом Хрватска и БиХ, њихово осамостаљивање, уз помоћ Запада, учинило је бесмисленим заједничке тековине, па је и назив којим је именован српски језик постао апсурдан. У том контексту је и остало питање назива Речника који није довршен. Преовладало је, међутим, мишљење у САНУ да није значајан назив под којим се Речник објављује, већ да је примарно да се он заврши и то под називом под којим је пројекат започет.

Премда је почетни назив изгубио сваки смисао, то није био аргумент да се пронађе неко друго решење и адекватније заврши овај велики посао. Једно од решења је дигитализација грађе како претходно објављених томова тако и оних који се припремају за штампу, и објављивање речника српског језика. Тиме би се у 21. веку и остварило оно што је замишљено и започето још у 19. веку: да српски народ добије свој речник. Будући да се започети пројекат настоји да заврши под називом српско-хрватског језика, прави је нонсенс сматрати неважним назив језика чији се вишетомни монументални речник израђује. Читав пројекат речника се заснива на потреби тачног језичког одређења више стотина хиљада прикупљених речи, јер речници и постоје да би се речи значењски прецизно дефинисале. Када се тврди да грађа за овај речник потиче првенствено из српске културне традиције и да је он де факто речник српског језика, зашто се неадекват-

9 Б. Јовановић, *Речник јавашлука*, 84-90.

но назива и зашто се у називу језика доследно не примењује критеријум који важи и за све друге речи?

Језик није само средство изражавања и комуникације, већ и духовни узвишица одакле наслућујемо долазеће, обликујемо будућност и видимо даље од садашњости. Уколико језик замутимо, онда не можемо јасно видети себе и друге. Именовањем српског штокавског језика називом народа који га је присвојио, замућен је његов извор и оспорен битан чинилац националне традиције и националног идентитета. Однос према језику је показатељ одсуства јасног односа према традицији што постаје узрок њеног радикалног оспоравања или глорификовања и бекства у традиционализам. То некритичко прихватање и величање традиције заснива се на предрасуди о њеној непроменљивости што и чини јаз између прошлости и садашњости. Тиме се спречава да се традиција угради у садашњост и буде основ будућности. Овакав однос према традицији може се схватити као екстремно становиште чију супротност представља тежња да се традиција негира и оспори њена вредност.

Потврда идентитета

Традиција се обично схвата у њеној статичности, конзервираности и непроменљивости њених садржаја и облика, материјалне, социјалне и духовне културе. Таква се традиција сматра вредном, а њена непромењивост гарант очувања тих вредности. Заборавља се да је наслеђујемо и баштинимо захваљујући њеној промени, у мањем или већем степену, и да је памтимо индивидуално и колективно зато што се током времена мењала. Принцип промене постоји у самој традицији, али се он замењује заблудом о непроменљивости традиције.

Пут промене и преображаја којим се чува традиција, различит је од схватања традиције као непроменљиве и према којој се исказују дијаметрално супротни ставови. Када се у сопственој националној традицији виде узроци напретка али и ретрадације, онда је и однос према њој обележен крајности: глорификовањем и омаловажавањем, а зависно од становишта које претпоставља њен позитивни или негативни аспект она се слави и велича или се пак оспорава, негира и мрзи. Када је реч о позитивном односу према сопственој

традицији, онда је и он обележен двојакошћу: потребом да се традиција сачува али и страхом од њеног губљења. Пред агресивним насртајима данашњих неоколонијалиста уништавају се старе културе и традиције народа који се њиховој сили не могу одупрети. У том контексту је и оправдан страх за српско културно наслеђе на Косову и Метохији које се настоји да преименује и отуђи од нас.

Актуелна транзиција и глобализација су процеси који одређују нашу садашњост, али од њиховог исхода зависи и наша будућност. Учешће у широј европској заједници и формирање европског идентитета један је од највећих изазова. Кретање ка свету, ка Европи, доживљава се као супротност традиционалним националним вредностима, па се као услов приступа том свету сматра одрицање сопствене традиције. Те претпоставке се пренаглашавају и преувеличавају, а страх од одрицања дела традиције се доживљава као опасност губљења идентитета. Међутим, стварање идентитета на вишем степену општости какав је европски не претпоставља и одрицање од дела себе и своје традиције него памћење себе као предуслов прихватања другог.

Засновано на вредностима савременог друштва, формирање европског идентитета подразумева комплементарност са националним на nižем степену општости, а не њихово супротстављање. То би уједно и био одговор на питање како помирити привидне супротности изражене у захтеву да се сачува сопствена традиција и постане део света. Конкретизован у виду примењивог начела, тај одговор подразумева и ново потврђивање значаја виталног принципа промене иманентног традицији и свету. У том смислу треба имати у виду да разноврсни садржаји наше традиције, од музејских, преко актуализованих до живих, говоре на различите начине о исходу културних промена које потврђујући наш идентитет не доводе у питање вредности наше културне прошлости као битног чиниоца слике коју имамо о себи и коју не без поноса можемо носити у свет.

Bojan Jovanovic

VALUATION OF NATIONAL TRADITION

Summary

Preservation of national cultural tradition is one of most important national interests. Within this process one important factor for preservation of the tradition is its valuation. This valuation is based on an appropriate framework regarding the cultural heritage which prevents extremes or radical impeachment or glorification regarding the cultural heritage. Author of the text underlined appropriate relations toward various contents of cultural past taking into consideration the fact that even tradition might be characterized by some changes. Certain valuables that are important for understanding of one's own cultural past have survived time and are archived in museums. In contrast to them, some of these contents of cultural past such as the clothes, food and beverage and elements of national architecture may be actualized, revived and well cared for as a part of material and spiritual culture, artistic creation and folk heritage. Such relation toward the cultural heritage underlines a live tradition which has existed even in some transformed and transfigured traditional values which are related to our daily life. In case of the language, behavior and norms the tradition lives even in our contemporary culture and therefore it is of crucial importance to recognize, designate and value it.

Key Words: culture, past, tradition, framework, valuables, language, religion, Christianity

Литература

- Б. Јовановић, „Традиција у светлу промена”, Национални интерес, бр. 3, Београд, 2009.
- Б. Јовановић, „Србија и западни Балкан“, Национални интерес, бр. 1. Београд, 2011.
- Б. Јовановић, Речник јавашлука, Прометеј, Нови Сад, 2009.
- Б. Јовановић, „Симулирање љубави“, Вечерње новости, 19. фебруар, Београд, 2011.
- К. G. Jung, Simboli преобрађаја, КД Атоs, Београд, 2005.
- Д. Кликовац, Српски језик и језичка култура за 8. разред основне школе, Завод за уџбенике, Београд, 2010.

Resume

Preservation of cultural tradition is one of the most important interests for all countries. Current attitudes towards the tradition values are a consequence of the absence of the appropriate form that would allow their proper revaluation. Such pattern would imply the continuity that is achieved through constant changes. That continuity is reflected in the transmission of cultural experiences and its constant enrichment. In modern society the importance of cultural tradition is relativized in the context of free elections and the formation of their identity. Although we often deny our own tradition we are faced with the facts that it is present all around us, it is alive and that we can't easily contradict its value. Tradition is an important factor of our identity. It is shaping our mentality and certain character traits that define our relationship to the world and to others; it is recognized as our destiny. The tradition is a very complex phenomenon that is constantly changing over time. Today we are faced with the absence of long-term cultural plan in which the traditional national values would be adequately threatened. Collectivity as an identity guardian has an obligation to take care of cultural heritage and to adequately represent tradition.

Овај рад је примљен 19. август 2011. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 19. септембра 2011. године.

*Бранко Надовеза**

ТИТО И СРБИ

Сажетак

Рад се бави проблемом улоге Јосипа Броза Тита у сужавању српског етничког и територијалног простора у корист осталих народа Хрвата, Муслимана, Црногораца и Македонаца. Тито је то радио под маском комунистичке идеологије и става о перманентној великосрпској опасности. Титова Југославија била је „држава равнотеже“ која се заснивала на тези „слаба Србија, јака Југославија“, што представља логички и политички апсурд једне „недовршене државе“.

Кључне речи: Кључне речи: Јосип Броз Тито, српски народ, Југославија, КПЈ, СКЈ

О Титовој политици на сужавању српског етничког и територијалног простора, о којој српски историчари углавном ћуте, сведочи овај „несмотрен“ исказ хрватског историчара: „Начин на који је 1945. завршен Други светски рат на простору бивше Југославије не само да је онемогућио велико – српско – четничке аспирације, већ је увелике поништио и српске великодржавне успјехе из претходних раздобља. Вољом владајуће комунистичке партије Југославија је постала (кон) федерација шест република (Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија, Црна Гора и Македонија), које усаглашено управљају заједничком (над)државом. У склопу нових реалитета Србија је сведена на данашње границе

* Институт за новију историју Србије, Београд

при чему су Војводина и Косово стекли статус аутономних покрајина са широким самоуправама. Наведени опсег Србије нити изблиза није био сукладан традиционалним захтевима Српске државне идеје. Но, за трајање стабилне комунистичке диктатуре могло се тек нагађати у којој је мјери (кон) федерализација Југославије утјецала на наведену идеју“.¹

Ова мисао једног хрватског историчара у малом резимеу могла би представљати улогу Јосипа Броза Тита у етничком и територијалном сужењу српског народа у 20 веку.

Тито је сужавао српски народ на два принципа:

- етнички,
- територијални.

Његов допринос стварању македонске, црногорске и муслиманске нације на штету српске нације је огроман. Период од 1937-1974. и доношење последњег Устава СФР Југославије је погубан за српски народ. У том периоду Тито је стао на чело комунистичке идеологије која је имала идеју једнакости људи, али погубан удео у вишенационалној творевини Југославији за српски народ као најмногобројнији, који је он оценио као хегемонистички, а остали следбеници његовог пута то прихватили. За разлику од ставова IV конгреса КПЈ у Дрездену октобра 1928. године, Тито је био за федерализацију а не за разбијање Југославије. Идеје Тита и КПЈ о претварању Југославије у федерацију врло су сличне идејама Влатка Мачека и ХСС о стварању „историјских“ покрајина од Југославије.

Мачек је захтевао федерацију од седам јединица.² Сачињавале би је: „Стара Србија, Хрватска, Словенија, Босна, Војводина, Црна Гора и Македонија“.³ У једном писму Ситон-Вотсон, између осталог, В. Мачек пише: „Треба се дакле, како већ горе рекох вратити на год. 1918. Србија мора и Хрватској и Црној Гори признати њихов насиљем и преваром отети државно-правни суверенитет, који мора доћи до изражаја слободним избором парламента, коли хрватском толи црногорском. Становништву Босне са Херцегови-

1 Саша Мрдуљаш, *Просторно-демографски резултати Српске агресије у Босни и Херцеговини*, Часопис за савремену повјест, бр. 1 (2009), Загреб, 2009, стр. 199.

2 Југословенски лист 8. XII 1935.

3 Амерички Србобран, 2. XII 1935.

ном и Војводине треба омогућити, да одлучи плебисцитом, хоће ли формирати своје самосталне јединице или се желе у цјелини или дјеломице прикључити Србији или Хрватској или Црној Гори. Кад је тако изведена подјела треба да парламенти Хрватске, Србије, Словеније, Црне Горе, Македоније, а евентуално Босне и Војводине, сачине федерални уговор, споразумјевши се о пословима, који се имаду предати заједници. Лахко ће бити стећи гаранције за очување слободе сваке поједине слободе и то под једним јединим увјетом, да се Србија одрекне својих тежњи за хегемонијом и то не само теоретски него и фактички, пуштајући из својих руку сва средства која су кадра ту хегемонију подржавати те је и данас држе“.⁴

Дакле, пројекат КПЈ и ХСС, односно Тита и Мачека је готово идентичан.

Титова улога у разбијању српског етничког и територијалног простора могла би се грубо временски скицирати у два периода. Први, 1937-1945 и други, 1946-1980.

Први период обухвата деловање у Краљевини Југославији, Коминтерни, период Другог светског рата, када је КПЈ била илегална организација, без политичког утицаја, затим се уздизала као носилац ослободилачке борбе против окупатора, творац првих незваничних политичких одлука, попут АВНОЈ-а и сл. У другом периоду је КПЈ је носилац власти, изграђује социјалистички друштвени систем, доноси уставе и друге законске акте.

Ни један догађај својим последицама није више утицао на историјски ток као V Земаљска конференција КПЈ одржана у Дубрави крај Загреба од 19-23. октобра 1940. Са 108 делегата то је био највећи скуп комуниста у дотадашњем илегалном раду. Смернице те конференције одредиле су сплетом историјске околности и каснији ток догађаја и АВНОЈ и каснију изградњу Југославије. Национално питање је добило предност над класним. „Борба за националну равноправност и слободе“ у Југославији, којој се приближава вихор рата који је захватио западну Европу, се узима као примат, а великосрпска хегемонија и унитарна и централистичка Југославија су означене као главна опасност, иако су Хрвати претходне го-

4 Ситон-Вотсон, Кореспонденција, Загреб-Лондон, 1976, стр. 220.

дине добили своју бановину и означили свој етнички простор. Сама КПЈ је већ имала КП Словеније, КП Хрватске и посебно КПЈ за Босну и Херцеговину, КПЈ за Црну Гору, Боку, Санцак, Косово и Метохију, КПЈ за Војводину; будући шаблон српског етничког простора.

У документима ове, по југословенску државу и српски народ судбоносне конференције, налазимо следеће закључке: „У овим судбоносним данима империјалистичког освајања, када се грубом силом уништавају остаци слободе и независности малих народа и шпекулише са угњетеним народима појединих земаља за постигнуће својих освајачких циљева, пред нашу партију се поставља у још оштријем облику једна од најважнијих и актуелних задаћа – борба за националну равноправност угњетених и националних мањина Југославије.

- a) борба за равноправност и самоодређење македонског народа против угњетавања од стране српске буржоазије али у исто време раскринкавање талијанских и бугарских империјалиста и њихових агената који исто тако путем демагошких обећања хоће да подјарме македонски народ,
- b) борба за равноправност и самоодређење црногорског народа, али у исто време и одлучна борба против водства федералиста, који помоћу италијанских империјалиста припремају нови јарам црногорском народу.
- c) борба за слободу и равноправност арнаутских мањина на Косову, Метохији и Санцаку а у исто време и борба против италијанских агената који у тим крајевима настоје разним обећањима обманути угњетене Арнауте и изазвати ратни сукоб на том делу Југославије,
- d) борба против колонизаторских метода српске буржоазије у тим областима и протеривање свих оних колонизоваих елемената помоћу којих српска буржоазија угњетава македонски, арнаутски и друге народе.
- e) борба за слободу и равноправност мађарских, румунских, њемачких и других националних мањина у Војводини а у исто време борба против покушаја

мађарских, немачких и других реакционара да помоћу империјалистичког освајачког рата тобоже реше национално питање у тим и осталим областима,

- f) борба против покушаја српске и хрватске буржоазије да међусобно деле Босну и Херцеговину и не питајући народе тих области. Ми комунисти сматрамо да народи Босне и Херцеговине да се сами слободно одреде и нађу решење за уређење у тим областима путем аутономије и слично.
- g) борба за истинско решење националног питања Хрвата и Словенаца а против злочиначког оговарања и споразумевања између српске, хрватске и словеначке буржоазије на рачун радног народа тих покрајина⁵

Тито је вешто умео да национално питање баца у други план, истичући важније принципе Комунистичке идеологије, попут класне борбе или тренутним појавама на политичкој сцени Југославије или Европе, попут надоласка фашизма или нацизма или касније стање Другог светског рата.

Довољно је пажљиво прочитати његова аутобиографска казивања, па видети какву је улогу наменио Србији и српском народу у држави коју је намерио да ствара. Ево његове оцене историјске улоге КПЈ, а то значи и његове сопствене улоге. „Године 1937. реализована је одлука о формирању комунистичких партија Словеније и Хрватске у оквиру југословенске Комунистичке партије која је донесена још у децембру 1934. То је учињено у вријеме када су већ биле ликвидиране вишегодишње фракцијске борбе, нарочито у врховима Партије, и кад је био у току доста брз процес консолидације КПЈ. Процес консолидације, који је оспособио нашу Партију за авангардну револуционарну улогу у предстојећим судбоносним догађајима и за радничку класу и за читаву земљу, претходило је чишћење партијских организација од фракционаша, провокатора, колебљиваца и свих сумњивих елемената. Ликвидирана је идејна конфузија која је паралисала рад партијских организација, разбијала њихово јединство и кидала везе између радничке класе и њене авангарде. Није

5 Пета земаљска конференција КПЈ, Архив ЦК СКЈ.

потребно истицати од коликог је значаја било пресељавање партијског руководства у земљу, успостављање непосредних веза са организацијама на терену и враћању повјерења у Централни комитет у редовима чланства. Тако је дошло до обнављања организација које су биле разбијене, до њиховог омасовљавања, као и до формирања нових. Упоредо са тим развијала се са тим интензивна политичка активност на разобличавању вањске и унутрашње политике реакционарних режима и на мобилизацију свих прогресивних снага на питањима која су тада била од виталног интереса за радничку класу и све националне и социјално угњетене слојеве друштва.

Оснивање КП Хрватске КП Словеније и касније КП Македоније, била је логична последица која је проистицала из правилне линије КПЈ по националном питању.⁶

Или када говори о Другом заседању АВНОЈ-а 1943, у првом плану су му борба против фашизма и окупатора, непријатељске офанзиве, херојство партизана, успеси у борбама и успешан развој народноослободилачког покрета на целој територији Југославије, а национално питање у сасвим неком другом плану. Али иза кулиса су се вешто наметале антисрпске концепције.

О томе Броз пише: „Наша борба морала је добити дефинитивно организован карактер у савременијем смислу, тако да неки државни орган може да да налог или донесе уредбу или закон о општој мобилизацији, о обавези људи за служење у војсци где год дођемо, где год ослободимо терен. Постојала је маса проблема и на заседању 29. новембра донете су, по мом мишљењу, за ту етапу наше револуције и наше револуционарне борбе три најважније одлуке које ће се увек у нашој хисторији сматрати као круна оних напора и успеха које смо постигли у једној неједнакој над човечанској борби с многобројним непријатељима, надмоћнијим и у техници и у сваком другом погледу. Те одлуке имале су огроман значај.“⁷

Историјски гледано неоспорно је да се КПЈ нашла на челу борбе против окупатора Немаца, Италијана, Бугара и Мађара, да се одупрла усташком покрету; да је била носилац идеје социјалне правде и праведнијег друштвеног уређења

6 ЈБ Тито, Аутобиографска казивања, Београд 1982, стр. 176.

7 Исто, стр. 374.

него што је била Краљевина Југославија, на тој основи придобила је део југословенских народа а нарочито српског народа. Али у антисрпској државотворној концепцији исто тако слична је концепцијама црногорског и македонског сепаратизма, муслиманске идеологије бошњаштва, војвођанског сепаратизма и сл.

Не толико својом политичком снагом, колико сплетом историјских околности, КПЈ је *de facto* 1945. дошла на власт у Југославији, при том су јој помогли многи догађаји, попут 27. марта 1941, признање савезника, одлуке Краља Петра новембра 1944. године, итд.

Тито је од 1941. изједначавао четнике и усташе. Његов рад из децембра 1942. је свакако један од најзначајнијих историјских докумената који је имао битан каснији утицај. Он у раду о националном питању истиче да је бивша Југославија створена на Крфу, у Паризу и Лондону, да су Хрвати, Словенци и Црногорци били „подчињени народи“; Македонци и Арнаути „поробљени и подвргнути истребљењу“ а мађине Мађари, Немци и муслимани монета за поткусуривање у „борби против Хрвата“. Покрет Драже Михајиловића назива великосрпским. У току 22 године постојања Југославије, по Титу сви њени државници су били великосрби. Једино КПЈ има праве идеје у смислу решења националног питања.

Ево шта о томе пише Броз: „Верна својим начелима, да сваки народ има право да одлучује о својој судбини комунистичка партија, за читаво време опстанка Југославије стајала је непрекидно у борби против такве националне политике великосрпских хегемониста. Комунистичка партија Југославије устала је најодлучније против угњетавања Хрвата, Словенаца, Македонаца, Арнаута, Црногораца и других. Баш због тога се искаљивао сав бес великосрпске хегемонистичке слободe на нашу Комунистичку партију. Због тога су се кроз 22 године пуниле југословенске главњаче најбољим комунистичким борцима. Због тога нас и данас лондонска избегличка слобода и њихови агенти мрзе неодољивом мржњом, због тога јер знају – да је национална слобода и равноправност народа Југославије највећа запрека за њихове себичне циљеве, за њихову пљачку и експлоатисање.“⁸

8 ЈБ Тито, Национално питање у Југославији у свјетлости народно-ослободилачке борбе, *Пролетер*, децембар 1942. бр. 16.

Свирепе крволоке, расисти, нацисте, најмонструозније убице, усташе он изједначава са идеолошки хетерогеним четничким покретом. Ваљда због тога што су у одређеном моменту крајем 20-их и почетком 30-их година КПЈ и усташе били на истим позицијама.

Броз је увек настојао да за хрватске усташке злочине и злочинце исконструише пандан на српској страни. Србофобија је осећање које га је пратило читавог живота. Тако и за време зверског злочина Хрвата над Србима у Другом светском рату. Разуме се, Броз то види другачије: „Шта представља данас Павелић и његова усташка банда у Хрватској? Ништа друго до обичне агенте у окупираној и поробљеној Хрватској. Шта представља данас Недић и компанија у Србији? Ништа друго до агенте окупатора у окупираној и поробљеној Србији. Шта представља данас Дража Михајловић и његови четници у Југославији? Ништа друго до агенте и савезнике окупатора у борби против народа. Али сва та банда не представља само агенте већ и свирепе крвнике у служби окупатора помоћу којих он немилосрдно истребљује наше народе, помоћу којих настоји да одржи у ропској почињености народе Југославије“⁹ -писао је Тито.

Управо је борбу против фашизма и окупатора Тито искористио у својој антисрпској државотворној концепцији. Против фашизма и окупатора у редовима српског народа нису се борили само комунисти, а учешће осталих народа и мањина осим Хрвата, Далматинаца готово да је занемарљиво и сведено на симболичку меру.

Данас је знано не само историчарима, како је Тито настојао да НОБ прикаже као дело свих југословенских народа, поготово Хрвата који су готово плебисцитарно, све до пада Италије –септембра 1943, били у домобранима и усташама, а у партизанским јединицама симболично. Броз, међутим, да би придобио савезнике у рату, а касније за свој федеративни модел послератне југословенске државе, која ће почивати на тези : „Слаба Србија јака Југославија“, партизанским јединицама у Хрватској, у чијем саставу су Срби чинили више 90% људства, давао је хрватска имена. Биле су то велике војне формације-бригаде, дивизије и

9 Исто.

корпуси са српском војском и хрватском командом. Ова превара је била успешна, као и многе друге. Због тога је Броз могао да каже и ово: „Данашња народно-ослободилачка борба и национално питање у Југославији, нераздвојно су везани. Наша народноослободилачка борба не би била тако упорна и тако успешна а да народ Југославије не би видели данас у тој борби осим победе над фашизмом и победу над оним што је било из прошлих режима, победу над онима који су угњетавали и теже даљем угњетавању народа Југославије. Реч – народноослободилачка борба – била би само једна фраза па чак и превара када она не би имала осим опште југословенског смисла и национални смисао за сваки народ посебице, тј. када она не би значила осим ослобођење Југославије у исто време ослобођење Хрвата, Словенаца, Срба, Македонаца, Арнаута, муслимана итд., када народноослободилачка борба не би имала ту садржину да заиста носи слободу, равноправност и братство свих народа Југославије. У томе и јесте суштина народноослободилачке борбе“.¹⁰

Нема сумње да је Тито нову Југославију створио „тековинама“ и догађајима Другог светског рата, хтео је приказати као социјално и националну бољу и равноправнију него претходну Југославију и да је то у интересу свих народа и мањина.

О томе Броз вели: „Каква је наша нова Југославија? За њу се говори да је демократска федеративна Југославија. Ваља добро схватити њену суштину а ту дубоку суштину морају разумети првенствено наши чланови Партије, јер комунисти, који су били за време борбе на челу, у првим редовима, где је било најопасније, треба и сада да буду на челу у изградњи истинске федеративне Југославије. Ми имамо ради тога федеративну Југославију што постоји више народа: Хрвати, Срби, Словенци, Македонци, Црногорци, имамо и Босну и Херцеговину где живе Хрвати, Срби и Муслимани. Али када би смо ми сада ишли по линији мањег отпора, да сваки у своме оквиру ствара једну снажну федеративну јединицу, Хрватску, Србију итд., на рачун друге то би било погрешно. Ми стварамо једну државу – Југославију у којој сваки народ има своја права и потпуну равноправност.

10 Исто.

У томе јесте суштина: да из њих, из више федералних јединица, створимо једну снажну југословенску националну државу. На томе се заснива и оно друго питање, друга задаћа – јединство и братство народа Југославије. Баш такву државу, баш такву Југославију, треба да сачувамо. Увек ће бити елемената раздора. Баш зато комунисти Хрватске, Србије, Босне и Херцеговине и осталих покрајина морају бити она спона која ће сачувати то јединство и братство. Они морају бити елемент који ће уједињавати све у једну целину. Код комуниста се мора развијати дубоки смисао за интернационализам. Волети своју нацију, Хрватску или Србију, не значи негирати општу нашу земљу – Југославију. Напротив, волети своју федералну јединицу – значи волети монолитну Југославију. Према томе, сви ви комунисти у Србији, а преко вас говорим и свим комунистима у Југославији, морате бити они који ће спречавати сваки шовинизам. Старе оставштине националног шовинизма нису још искорењене. Ми смо тек при почетку искорењивања шовинизма. Не сме бити питања: хоће ли ово или оно село припасти овој или оној федералној јединици, јер оно припада читавој Југославији. Није Трст само словеначки, него и југословенски. Није Ријека само хрватска, него и југословенска. Није Београд само српски, него и југословенски. Овако треба постављати те ствари“.¹¹

Југославију је покушао приказати као пандан свим национализмима, сепаратизмима, индивидуалности. Хтео је показати да су историјске, културне и економске сличности народа Југославије јаче од њихових националних индивидуалитета, ако је то уопште искрено мислио.

Тито је током 1941-1945. године успео наметнути свој покрет пред међународним факторима као једини који се бори против немачког окупатора. Југословенско питање постављено је и у Техерану и на Јалти на састанку представника победничке алијансе. Током а нарочито крајем 1944. године он је успео политички поразити четнички покрет Драже Михајиловића, као и избегличку југословенску владу у Лондону, која је раније изгубила свој кредибилитет. Фактички он је успео обезбедити опстанак Југославије, само се

11 Владимир Дедијер, *Нови прилози за биографију ЈБ Тита*, III том, Београд 1984, стр. 142.

постављало питање државног и друштвеног уређења, мада је врло брзо постало јасно да ће Југославија постати федерација а не унитарна држава, а да ће комунистички покрет у друштвеном уређењу наметнути своју идеологију. Југославија је постала најважнији фактор светског рата на Балкану. Тито се наметнуо врло брзо као равноправан политички фактор са владом у Лондону, већ тада вешто балансирајући између савезника чија је победа у рату већ била очигледна.

Када је реч о новој држави и њеном територијалном разграничењу интересантан је следећи став. „Нова поставка унутрашњих граница била је неопходна да би заменила контроверзну и недоследну из 1941. – у основи увећану, конфедералну Хрватску и неодређену Србију а све у оквиру националне монархије. Сада монархија није имала шансу да поново освоји власт. Тито и делегати АВНОЈ већ су одлучили да ће бити шест република где ће се сада одвојене Македонија, Црна Гора и Босна и Херцеговина придружити Србији, Хрватској и Словенији. Стварност ако не и формални помоћни статус Косова и Војводине у Србији требало је да спречи повратак међуратне администрације из Београда. Једину поставку потпуних унутрашњих граница имала је Босна и Херцеговина. Добро успостављене пре Првог светског рата, оне су биле потврђене уз додатак Неума, да би се обезбедио излаз на Јадран. Једине границе које ће изазвати контроверзе биле су границе нове републике Македоније с Бугарском и Грчком, прокламоване у августу 1944. Тито је у почетку предложио да се прикључи и Пирински регион на бугарској страни, а многи Грци су били забринуте да ће њихов Егејски регион бити такође укључен. Словеначка западна граница проширена је да би обухватила и Словенце који су били под фашистичком Италијом, али не и претежно италијанску луку Трст за којом је Тито такође жудео. Иако ће питања Пирина постојати до 1948, а италијанска граница бити спорна до 1954. унутрашње границе две друге републике представљале су дуготрајне проблеме“.¹²

Афирмишући авнојевску концепцију из 1943. као једину државотворну, Тито је унутар КПЈ али и народно-ослободилачког покрета успео елиминисати све остале

12 Џон Лемпи, *Југославија као историја*, Београд, 2004, стр. 205.

концепције, које су више биле примедбе и корекције на одлуке АВНОЈ-а него оригинални ставови. До 1945. и ослобођења земље и доношења устава из 1946, Тито је ликвидирао покушаје предлога аутономије Срба у Хрватској, посебно покушаја аутономије Лике, Кордуна или Далмације. У томе су му се понекад и супротстављали комунистички идеолози и функционери, попут Моше Пијаде, а да не говоримо о идејама припадника четничког покрета, одлука из села Ба, концепција Стевана Мољевића, или аутономије Далмације Нике Бартуловића и слично. Исто тако касније је кроз народни фронт ликвидирао нејаку грађанску опозицију која се није компромитовала сарадњом са окупатором, а то су остаци радикалне, демократске и других странака, као и ХСС у Хрватској. Око 1950. године једна група српских омладинаца (Угљеша Крстић, Димитрије Ђорђевић) издавала је тајно лист „Велика Србија“. Остала опозиција је ликвидирана или је емигрирала на запад, или је осуђена на вишегодишњу робију. Познати су случајеви убиства Пунише Рачића и Крсте Цицварића. Јаша Продановић и Васа Чубриловић су се супротставили стварању федеративне Македоније и Црне Горе.

Али већ дочек Тита октобра 1944. у ослобођеном Београду наговештавао је исход политичке борбе која ће се ускоро одвијати у Србији и Југославији. Нова комунистичка власт сматрала је да је национално питање решено у рату. Ако је и било са српске стране неких приговора, то су били појединачни вапаји. „Поменути искази противљења решењу српског националног питања од стране грађанских политичара нису имали већег одјека на практична решења и због тога што је то питање већ решено у рату. Они су показивали да су српски грађански политичари у опозицији или у структурама власти покушали да током 1945. године изразе своје посебно мишљење и бригу за српски етнички простор. КПЈ је својим решењем српског националног питања српски народ поделила на неколико федералних јединица, чиме је слабила његов положај као најбројнијег народа, у новој држави. Формирањем Македоније и Црне Горе, цепан је и српски народ и територија која је српско грађанство сматрала да су српске националне територије. Осим тога, обнова Југославије на принципу равноправности носила је и ћутање

српског народа о геноциду извршеним над Србима, што је такође тиштало српске грађанске политичаре¹³.

Устав из 1946. формално правно је утемељио тековине рата. Победио је принцип федерализације тј. историјских покрајина на чему је инсистирала хрватска страна без обзира на идеолошку припадност. Врло брзо је утахла српска опозиција. Тако се нпр. Милан Грол супротставио федерализацији Црне Горе и Македоније.

У листу „Демократија“ од 27. септембра 1945, стоји и ово: „У времену Првог светског рата један бугарски националист рекао је: За нас је Добруца питање стомака, излаз на Бело море, питање плућа, а Македонија сентимент. За ово четврт века стварност је умерила многе сентименте па и ове код српског и бугарског народа. Кад је реч о Мекедонији, за Србе је испред сентимента остало питање плућа. И то је оно што се на нашој страни пре свега има на уму кад се подвлачи недељивост линије Мораве и Вардара. И федералан положај Македонији ми просуђујемо само с тим животним интересом, привреде, културе, живог општицаја вредности, материјалних и моралних, и у толико националних у ширем смислу. Ако се данас јављају резерве, оне су изазване тенденцијама искључивости, сужавања федералног оквира Македоније на једну културну аутархију неприродну, несавремену, која народу Повардарја необезбеђује услове живог напретка, док народ на овој другој страни у Поморављу, узнемирује као тенденција нове бране природном развоју ненационалног него општег живота“¹⁴.

У Уставу Југославија је правно и политички вечна категорија, отцепљење федералних јединица није могуће. Ипак све до Устава 1974. настављено је рушење Југославије. Иза свих тих аката стоји личност Јосипа Броза Тита. Његов први акт је био проглашење Косова као посебне војне области а последњи потписивање Устава из 1974. Чак и такав остатак Србије је вешто уништаван, пример је разграничење неких мањих општина.

Новом реорганизацијом 1952. године, МНО Лепосавић и МНО Слатина добијају називе Народни одбори општине, а

13 Наташа Милићевић, *Југословенска власт и српско грађанство 1944-1950*, Београд, 2009, стр. 128-129.

14 *Демократија*, бр. 1, 27. септембар 1945.

на територији среза студеничког формира се општина Лешак (Лешак, Врачево, Бело Брдо и Бистрица).

Данашња општина Лепосавић формирана је крајем 1959. и почетком 1960. године спајањем три општине: Лепосавић, Ибарска Слатина и Лешак (општина Рашка, срез Краљево). Овом коректуром границе АП Косово и Метохија дубоко је зашла низ Ибар, односно проширена на север, низ Ибарску долину. На овај начин сва насељена места око средњег тога реке Ибар прикључена су територији АП Косово и Метохија. Данас овај клин који се дубоко завукао низ Ибар, политичари и новинари често називају Северно Косово, што је у географском смислу нетачно.¹⁵

Тако је добар део ибарско-копаоничког краја припао покрајини Косово са касније тешким последицама по Србију и српски народ.

„Ибарско-копаонички крај обухвата слив реке Ибра и Копаоник, једну од највећих планина Србије. Међутим, како су делови слива Ибра обухваћени другим географским целинама, *Ибарско-копаонички крај у ужем смислу обухвата долину Ибра низводно од Косовске Митровице и западне падине Копаоника*. Ибарска долина и Копаоник јужним деловима припадају АП Косову и Метохији. Новијом коректуром границе, Косову је прикључен и Лепосавић са околином, чиме је граница овог краја дубоко зашла низ Ибар.

Изворишни део Ибра припада крају Црногорских брда и површи, део Ибра од ушћа и његове леве притоке Видрењака (односно републичке српско-црногорске границе) до Косовске Митровице припада Старовлашко-рашкој висији, а део Ибра непосредно уводно и низводно од Косовске Митровице и притоке Ситница и Лаб припадају Косову. Ибарско-копаонички крај у ужем смислу на западу је ограничен Рашком, на северу западним Поморављем, на североистоку Александровачком жупом, односно Рашином, а на истоку Јужним Поморављем. *Ибарско-копаонички крај представља северни продужетак Косова, односно источно долинско-планински наставак Старовлашке-рашке висије* а подељен је између уже Србије и АП Косово и Метохија. Површина Ибарско-копаоничког краја износи 1.780 км².¹⁶

15 Благоје Павловић, *Насеља и миграција становништва општине Лепосавић*, Лепосавић 2003, стр. 16.

16 Јован Марковић, *Географске области СФРЈ*, Београд, 1966, стр. 408.

Мада се причало да је још током рата Тито Косово обећао Албанији. У листу *Зери* и *Популит* је писало да је Тито рекао Енверу Хоџи по завршетку рата: „Косово и други албански региони припадају Албанији и ми ћемо вам их вратити, али не сада, јер великосрпска реакција не би прихватила тако нешто“.¹⁷

Тито је од 1945. па до смрти фактички изашао као победник из свих сукоба, било спољних, било унутрашњих. На то му је у прилог ишла објективна ситуација у свету, стање хладног рата.

Најжешће му се опирала српска политичка емиграција, али она је била политички нејака, разједињена и без подршке у земљи и иностранству. Један од најзначајнијих је Лазо М. Костић.

„Циљ Броза, Кардеља, раније Ђиласа и других подударара се углавном са циљем Хитлера, Мусолинија, Павелића и Секуле Дрљевића: повратити Србију у границе пре Првог балканског рата. Све друго отцепити од ње, рашчеречити је, раскомадати, демембрирати. Тада ће она сама од себе да угине, кад се једном телу најпре одсече нога, онда рука, после и друга нога, уво итд, организам може још неко време да животиари, да вегетира док не угине сасвим. То знају анатоми који владају данашњом Југославијом и они су решили да не стану на пола пута.

Неко ће рећи да је Србија мала живела и пре 1914, па није пропала ни она ни Српство. Да, то је тачно. Али је цело Српство било с њом и духовно повезано и у сваком погледу солидарно. Чинило је с њом националну целину, компактнију можда него данас. Поред тога, тада се није могло говорити о распарчавању и демембрацији, јер се Србији и Српству није ништа одузимало. Ако би се дозволило упоређење с организмима, оно би изгледало овако: тадашња Србија је била један младенац у развоју, али са свим органима живог људског бића. Он је могао да расте или да закржља, али није ампутиран. У међувремену је порастао и добио дефинитиван природни изглед и облик. Сад се он рашчеречује и то не може дуго да преживи. И док живи, он је само торзо, осакаћено биће, богаљ. И за живота може само саучешће да изазива а

17 Зери и Популит, 17. мај 1981.

смрт га вреба на сваком кораку. То хоће и томе гредe руководиоци данашње Југославије да Српство умре, и то као бедник који се од себе распада“.¹⁸

Процес признања муслиманске нације и покушаја стварања босанске нације на штету српског народа ипак је ишло тешко код босанско херцеговачких Срба.

Али је то рачун без крчмара - сматра Костић - баш што се тиче босанских Срба. Они неће ни регионално да се означају Босанцима, а камоли национално. Кад неко пита тамошњег Србина да ли је Босанац, он одговара да је „из Босне“, али никако да понови да је Босанац. Само су муслимани говорили да су Бошњаци. Неће се они лако одрећи српства.

„У Македонији је то ишло веома лако; у Црној Гори није такође било већег опирања. У Босни и Херцеговини ићи ће много теже. Ту ће се опрети и Срби и Хрвати (муслимани се неће опирати, па макар били национално опредељени). А нико се жешће у новој историји није национално опирао као Срби Босанци и Херцеговци. То је постало пословично.

Ја верујем да у овим крајинама тиња још увек крв Принципа и његових неумрлих другова. Ту се могу руководиоци Југославије и да преваре. Ту им може бити почетак њихова слома, као што је био и Аустрији.

Но не треба ни овде пропустити прилику да се укаже на какве све опасности наилази српска нација у Југославији. Рећи ће се: у комунистичкој Југославији. Да, ми ћемо одговорити, али не зато што је комунистичка, већ што је Југославија. Јер бугарски народ у Бугарској, маџарски у Маџарској, румунски у Румунији, пољски у Пољској итд, немају те опасности одрођивања диктираног одозго. То је само нама Србима сужено у заједници која се зове Југославија.

И веома болно мора на сваког Србина да утиче писање српско-југословенске штампе у емиграцији, која сва у последње време, као по договору, доказује потребу да се задржи посебност Босне и Херцеговине и у трећој Југославији. Писци чији патриотизам не може да се оспори, у крајњој линији траже исто што и Јосип Броз. Они можда не желе исто, али би неминовно испало на исто“.¹⁹

18 Лазо М. Костић, *Југословенство и комунизам*, Сабрана дела, том 8, Београд, 2000, стр. 676.

19 Лазо М. Костић, *Српска национална традиција*, Сабрана дела, том 6, Бео-

Босна је у комунистичкој Југославији била средиште свих њених противуречности. Иако центар југословенства, југословенство је у њој најмање успело. Покушај етничког а самим тим и територијалног сужавања српског народа наишао је на одлучан отпор.

„Ови Југословени улазе у рачун проф. г. Костића као неопредељени по народности. Ако наука и историја треба да буде правоверна чињеница, онда ова констатација није тачна. Муслимани су и по крви и по језику, по осећању и по традицији, по соју и по роду, дакле и у етничком погледу и по судбини – Јужни Словени. Ако су Штросмајер и Скерлић, и толики други поред њих, могли да у југословенству гледају потпуније облике и шире оквире националне заједнице свих Јужних Словена, зашто да у том изостану Муслимани чија се словенска свест формирала исконски, и без олтара у цркви и без михраба у џамији. То доказује од давнина и прошлост Босне и прошлост Муслимана.²⁰

У многим другим догађајима између 1945-1980. у обрачуна са унутрашњом опозицијом, која је привидно имала политички, идеолошки или економски карактер, Тито се увек обрачунавао са српским противницима. Пример за то је 1948. и сукоб са ИБ-овцима.

Међутим, федерализам као „лек против хегемона Србије“ показује се већ принципијелно као депласиран. Та парола остаје и даље као мобилизаторски антисрпски поклич код Хрвата: чак и онда када Србије нема (најпре у Бановини Хрватској 1939-41; затим у њеној проширеној ратној наследници независној држави Хрватској 1941-1945; онда, у Хрватском делу југословенске емигрантске владе у Лондону; у хрватским исељеничким масама и интелектуалцима изван Европе; у партизанском покрету Хрвата Јосипа Броза Тита. Па и – круна свега! – у комунистичкој држави: као војничком делу једног Хрвата (Тита) а дипломатском делу другог (Шубашића)! као „историјска коректура хегемона Србије“ у тој држави, дошла је комунистичка федерација: којом је Србија сатерана у своје некадање предкумановске оквире: политички, административно и привредно.²¹

град, 2000, стр. 550.

20 Исто, стр. 551.

21 Лазар Прокић, *Записи из туђине*, прва књига, Београд, 1995, стр. 172.

Према подацима из 80-их година административно је кажњено и упућено у логоре (Голи оток, Свети Гргур и др.), 16.312 лица, међу којима 12 учесника Октобарске револуције, 36 шпанских бораца, 268 предратних чланова КПЈ, 1.673 носилаца партизанске споменице 1941, 2.300 официра и подофицира, 1.618 припадника органа унутрашњих послова, 23 савезна и републичка министра, 99 помоћника министара и сл. Нека, међутим, новија истраживања говоре да је тада ухапшено 55.663 људи, а највећи број 28.661 били су Срби. Југославија се, несумњиво, морала бранити, али, како? Да ли на начин као што ће следећи редови делимично показати?²²

Пример је и Брионски пленум ЦК СКЈ 1. јула 1966, који је имао велике последице на будући развој Југославије. Борба између република и федерације у расподели моћи превазишла је идеолошку компоненту, добила је националну димензију. Јединство државе и партије је нарушено. Криза у држави није само економска, питање привредних реформи, већ је и добила политичку димензију. Комунистички морал је био у фази нестајања, а сепаратизам и демократија су све више јачали.

Други ток, који је бивао све присутнији, мада од јавности прикриван, а који је кризу заостравао и чинио све више драматичном, био је све убрзанији процес конституисања република а убрзо аутономних покрајина, као самосталних друштвених, економских и политичких заједница. Све је било очитије, видљивије, а посебно у нормативним актима, осамостаљивања република, њихово затварање и национална хомогенизација.

Ту на врх није избило само питање нејединства Југославије, већ и питање нејединства у питање у врху српске елите. Српска комунистичка елита на ореолу доношења социјално праведне државе српском народу прихватила је концепцију КПЈ о великосрпском хегемонизму као главној опасности у смислу опстанка Југославије. То се видело и током АВНОЈ-а, доношења свих устава, формалног разграничења, као и брионског пленума или обрачуна Тита са српским либералима. Увек су нађене политичке жртве међу српском, политичком и културном елитом.

22 Мирољуб Васић, *Брионски пленум ЦК СКЈ 1966, почетак краја Југославије*, Лесковачки зборник, Лесковац, 2010, стр. 355.

Шта је био је стварни циљ Брионског пленума? „Оптерећено хипотеком великодржавног хегемонизма и великосрпског национализма, руководство СК Србије и Србија у целини, после Брионског пленума, неће значајно утицати на политику ЦК СКЈ и на процесе даљег развоја Југославије. То руководство ће на свом пленум (одржаном септембра 1966. године) једногласно прихватити одлуке, препоруке Брионског пленума о борби против централизма, бирократизма, етатизма, унитаризма и великосрпског хегемонизма, утркујући се ко ће више и жешће (Добривоје Радосављевић, Душан Петровић, Јован Веселинов, Вели Дева) да осуди Александра Ранковића и великосрпски национализам као највећу опасност по Југославију; иако је било евидентно да су отворени процеси декомпоновања федерације, али и Србије, јер су већ покренути разговори, уз подршку врха СКЈ о промени положаја аутономних покрајина у Србији“.²³

Кризу комунистичке идеологије Тито је посматрао као моралну а не суштинску. Први пут се помиње у његовом познатом говору у Сплиту 6. маја 1962. године.

„Упркос свим упозорењима, започети процеси дезинтеграције Југославије су настављени. Нови Устав Југославије, донет 7. априла 1963, којим је држава добила име СФРЈ, државу је дефинисао као савезну државу добровољно уједињених и равноправних народа и социјалистичких демократских заједница, засноване на власти радног народа и самоуправљања. Њиме су републике дефинисане као државне социјалистичке демократске заједнице. Доношењем савезног Устава, а потом и републичких устава – процес преобликовања карактера југословенске федерације и осамостаљивање федералних јединица ушао је у нову, још интензивнију фазу.“²⁴

Брионски пленум је у много чему био почетак краја Југославије.

За свога живота и периодом доминације комунистичким покретом 1937-1980, у коме се десило низ бурних историјских догађаја и један највећи историјски догађај, Други светски рат, Јосип Броз звани Тито, је од Југославије ство-

23 Исто, стр. 360.

24 Исто, стр. 356.

рене 1918. као дела Версајског система и три народа Срба, Хрвата и Словенаца, успео да је претвори у дело шест народа и осам политичких јединица, далеко највише на штету српског народа.

Branko Nadoveza

TITO AND SERBS

Summary

This paper deals with the role of Josip Broz Tito in the narrowing of the Serbian ethnic and territorial space for the benefit of other people Croats, Muslims, Montenegrins and Macedonians. Tito was doing this under the guise of communist ideology and position on a permanent great serbian danger. Tito's Yugoslavia was a "state of balance" which was based on the thesis "weak Serbia, strong Yugoslavia", which is logically absurd and politically a "unfinished state."

Keywords: Josip Broz Tito, Serbian people, Yugoslavia, Communist Party of Yugoslavia, League of Communists of Yugoslavia.

Литература

- Američki Srbobran, 2. XII 1935.
 Dedijer, Vladimir *Novi prilozi za biografiju JB Tita*, III tom, Beograd, 1984.
Demokratija, br. 1, 27. septembar 1945.
 Jugoslovenski list 8. XII 1935.
 JB Tito, *Autobiografska kazivanja*, Beograd, 1982.
 JB Tito, Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlosti narodno-oslobodilačke borbe, *Proleter*, br. 16. decembar 1942.
 Kostić, Lazo M. , *Jugoslovenstvo i komunizam*, Sabrana dela, tom 8, Beograd, 2000.
 Kostić, Lazo M., *Srpska nacionalna tradicija*, Sabrana dela, tom 6, Beograd, 2000.

- Lempi, Džon, *Jugoslavija kao istorija*, Beograd, 2004.
- Marković, Jovan, *Geografske oblasti SFRJ*, Beograd, 1966.
- Milićević, Nataša, *Jugoslovenska vlast i srpsko građanstvo 1944-1950*, Beograd, 2009.
- Mrduljaš, Saša, *Prostorno-demografski rezultati Srpske agresije u Bosni I Hercegovini*, Časopis za suvremenu povjest, br. 1, Zagreb, 2009.
- Pavlović, Blagoje, *Naselja i migracija stanovništva opštine Leposavić*, Leposavić, 2003.
- Peta zemaljska konferencija KPJ, Arhiv CK SKJ.
- Prokić, Lazar, *Zapisi iz tuđine*, prva knjiga, Beograd, 1995.
- Siton-Votson, Korespondencija, Zagreb-London, 1976.
- Zeri i Populit, 17. maj 1981.
- Vasić, Miroljub *Brionski plenum CK SKJ 1966, početak kraja Jugoslavije*, Leskovački zbornik, Leskovac, 2010.

Resume

The specific historical background and Josip Broz Tito's personal involment has led to ethnic and territorial narrowing of Serbian people to the area before the Balkan wars. He imposed creating the two Serbian provinces, Kosovo and Vojvodina, and at the same time he did not allow Croatia in the area where Serbian people lived to establish autonomy. Also, territorial demarcation of Serbia provoked the taking away of Baranja, Eastern Slavonia and Western Srem and their connection to Croatia. The idea of (con) federalism of Yugoslavia was taken over from Croatian Peasant Party and British (Siton Watson), and second World War and it's struggle against fascism completely served it. His political activities were mostly influenced by the policy of the Communist International in the 1920s which took the view that the Yugoslav state should be broken down and form a national states of many nations instead of it. Such a policy was consistently pursued by the Communist Party, which at its Fourth Congress in Dresden in 1928, went one step further and the recognized the right to self-determination and the formation of nation-states not only to the Croats and Slovenes, but also to Montenegrins, Macedonians, and the Hungarian and Albanian national minorities. No event has influenced more the course of history as the Fifth National

Conference of the Communist Party held in Dubrava near Zagreb from 19 to 23 October 1940. With 108 delegates, it was the largest gathering of Communists in the previous illegal work. Guidelines from the conference determined the subsequent course of events and the following construction of AVNOJ Yugoslavia. The national question was given precedence over the class. "The fight for national equality and freedom" in Yugoslavia, where whirlwind of war that swept through Western Europe was approaching, is taken as the primacy and hegemony and the unitary and centralist Yugoslavia had been marked as a major threat, though the Croats got their banovina a year ago (territorial and organisational part of first Yugoslavia) which marked their ethnic area. Communist Party itself has already had a Communist Party of Slovenia, Croatia and especially the Communist Party of Bosnia and Herzegovina, the Communist Party of Montenegro, Boka, Sandzak, Kosovo and Metohija, the Communist Party of Vojvodina, as a future template of Serbian ethnic area.

The Constitution of 1946. formally established a legacy of the war. The principle of federalism ie. principle of historic province that Croatian side insisted on has won regardless of ideological affiliation. Very quickly Serbian opposition withered. Thus, for example. Milan Grol opposed the federalization of Montenegro and Macedonia.

At the end of the 1950's area of Serbian municipalities and settlements north of Kosovska Mitrovica in the length of over 40 kilometers were added to an autonomous Kosovo. Today, when we fight over Kosovo, the Western powers are declaring a second Albanian state, this municipalities are incorrectly referred to as northern Kosovo. None of Serbian politicians pointed out this historical truth.

After the Brioni plenum, which, along with Broz's support, defeated the separatist forces, began the process of dismantling the Yugoslav state. The Constitution of 1974 was based on the legacy of this victory which was the political and legal grounds for breaking up and disintegration of Tito's Yugoslavia.

*Zoran Petrović Piroćanac**

KOSOVO ET METOCHIE - UNE INTRO- DUCTION A LA TRAGEDIE DES „TERRES A HAUT RISQUE“**

Résumé

Dans cet essai l'auteur reconstruit une brève histoire de ces „ terres à haut risques “, comme on appelle encore Kosovo et Métochie. Cette revue historico - politique de la région serbe de Kosovo et Métochie fait partie d'une plus grande analyse réalisée durant les recherches doctorales de l'auteur à Paris.

L'auteur démontre l'influence des décisions et de la politique du Komintern aux événements historiques en Yougoslavie et au Kosovo déjà avant la Deuxième guerre mondiale, la modernisation générale du peuple albanais au Kosovo et Métochie pendant le régime titiste, l'influence de l'islam, c'est-à-dire de la force des derviches kosovars, ainsi que l'accélération de la crise dans la région sud de Serbie, qui dirigera les événements historiques vers la sécession des Albanais à la fin du XXe siècle.

Mots-clés : Komintern, l'aire culturelle, derviches, modernisation, Fond de la Fédération, irrédentisme, ressources naturelles,

* Институт за политичке студије. Београд

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије

*Les conséquences des Congrès
de Bakou et de Dresde*

Depuis des décennies l'intelligentsia kosovare réexamina- it la définition donnée à l'entité kosovare dans le cadre serbe. Les intellectuels nationalistes albanais sont infatigables, pour prouver que cette région était depuis toujours albanaise et que la situation démographique aujourd'hui n'était que l'expression de la réalité historique permanente. Ainsi établie par les auteurs albanais, la question du Kosovo prenait la forme d'un problème de décolonisation.

La géopolitique et la géographie serbes avaient leurs propres arguments pour nier les positions albanaises sur le Kosovo et la Métochie.¹ Le géographe et géopoliticien serbe, Milovan Radovanović, explique la question centenaire balkanique: „*Kosovo et Métochie sont une des déterminations-clefs de l'intégrité politico-territoriale et de la souveraineté de l'État de Serbie, d'une importance géostratégique et géopolitique cardinale. Le sécessionnisme kosovar-albanais est une question beaucoup plus funeste pour l'existence de l'État serbe, que toutes les autres confrontations à l'intérieur de l'ex-Yougoslavie. Dans cette relation le problème des relations serbo-croates et serbo-musulmanes sont d'une importance secondaire. N'importe quelle solution politique qui ouvrirait irréversiblement les portes à une forme quelconque de 'république albanaise', mène très vite à la constitution de la 'grande Albanie', qui serait jointe, par la même logique, à la Macédoine Occidentale. Cela signifie une fragmentation successive de l'Etat serbe et sa réduction à l'actuelle 'Serbie centrale'. Répercussions et implications de la désintégration des États serbe et macédonien, où le rôle du cheval de Troie est justement joué par le séparatisme kosovar-albanais, mène très probablement vers une guerre inouïe de dimension régionale, avec des conséquences catastrophiques pour les peuple serbo-monténégrin, macédonien et albanais*“.²

1 Ce toponyme, Métochie, qui témoigne du passé chrétien de la région, est toujours évité par les Albanais kosovars.

2 Témoignage personnel de Milovan Radovanović à l'auteur, juillet 2006, à Belgrade.

La surface du Kosovo est de 10 887 km², et d'après le recensement de 1981, il y avait 1.6 millions d'habitants, dont 219 000 vivent dans la capitale, Priština. La composition nationale montrait que 77.4 % de la population étaient des Albanais, 13.3 % des Serbes, 1.2 % des Monténégrins, le reste était fait de minorités variées plus petites.³

Les Archives historiques du PCY ont publié les décisions de l'exécutif du Komintern (mars-avril 1925) qui condamnaient la „Yougoslavie de Versailles“, création de l'Europe occidentale et du „grand - serbisme“, et qui recommandaient sa destruction. Le commissaire de la révolution bolchévique Zinoviev expliquait: „Notre point de départ est une haine sacrée de la bourgeoisie, dont nous devons trouver le talon d'Achille. Comment ne pas exploiter le fait national dans des États comme la Yougoslavie?“⁴ Répandre les haines nationales, non seulement contre la bourgeoisie „grand-serbe“, mais aussi contre tout le peuple serbe considéré comme „la nation dominante“, devint un principe du Komintern en vue de disloquer la Yougoslavie et de créer à sa place les États indépendants destinés à s'intégrer par la suite dans une Fédération soviétique des Balkans. Les documents montrent que le PCY, l'organisation clandestine directement liée au Komintern, suivit en tout les instructions de Moscou.⁵

Pour comprendre cette politique du Komintern envers la Yougoslavie et ses peuples il nous faut évoquer deux dates historiques antérieures, qui influencèrent la politique du Komintern en Yougoslavie. D'abord les deux mille délégués qui assistèrent au Premier Congrès des peuples de l'Orient, organisé par l'Internationale communiste, à Bakou, en septembre 1920. Les délégués orientaux se réclamaient d'entités ethniques fort diverses et hétérogènes et se répartissaient en communistes et en sans-parti, qui formèrent cinq groupes: les „mercantis“, les musulmans de Russie et d'Asie Centrale, qui défendirent avec véhémence les positions du communisme national; les délégations de Transcaucasie, composées en majorité des représentants de petits groupes ethniques, protégés par les bolcheviks; les délégués orientaux

3 K. Christich, „The Kosovo Crisis“, *The European Journal of International affairs*, vol. 1, no. 2, Autumn 1988, pp. 102-103.

4 Istorijski arhiv KPJ, Belgrade, 1949, t. IV.

5 Istorijski arhiv KPJ, Belgrade, 1949, t. IV; et *Komunistička Internacionala o KPJ*, Belgrade, 1925.

étrangers, parmi lesquels seuls les nationalistes turcs se firent entendre; les représentants du Komintern et des partis communistes occidentaux.⁶

Un autre moment crucial et mal connu de l'histoire du Komintern: l'été 1921 où la révolution marqua le pas, où l'URSS se replia sur elle-même. Le deuxième Congrès du Komintern, qui s'était tenu un an plus tôt, était placé sous le signe du progrès de la révolution. Les délégués rassemblés à Pétrograd et Moscou en juillet 1920 avaient défini la tactique communiste pour le sursaut jugé imminent en Occident et en Orient. De juillet 1920 à juin 1921, le tableau était complètement changé.

L'Armée Rouge qui, un an plus tôt, s'efforçait d'aider au soulèvement du prolétariat allemand, a été rejetée loin de Varsovie. En mars 1921, l'échec de l'insurrection armée en Allemagne confirmait qu'elle n'était pas mûre pour une révolution communiste. Partout en Europe, la situation politique se stabilise. Zinoviev écrit: „*Le temps de la révolution mondiale est, pour diverses raisons, en voie de ralentissement*“.⁷

La NEP, adoptée au début de l'année 1921 pour permettre à l'État soviétique de reprendre le souffle, arrête sa marche forcée vers le communisme. Différents traités signés avec les pays capitalistes en 1921 marquent le retour aux relations entre gouvernants, aux relations internationales de type classique, traduisant la déception des bolcheviks devant l'apathie du prolétariat.⁸ Cela signifie un changement de politique du Komintern aussi envers la

Yougoslavie dans les années vingt, entre-autre, en absence de la conception d'une révolution communiste imminente en Europe.

Le IVe Congrès du Parti communiste yougoslave (PCY) s'est tenu en Allemagne, à Dresde, en novembre 1928. Le congrès était présidé par le haut envoyé du Komintern, Dmitry Manuilsky, membre du CC PCUS. De Moscou est arrivé aussi le représentant du Komintern, Palmiro Togliatti.⁹ Le rôle de l'opérateur principal

6 E. HABRIER, Les délégués au Premier Congrès des peuples de l'Orient (Bakou, 1er-8 septembre 1920), Cahiers du monde russe, 26/1, 1985.

7 *Kommunistitcheskii internacional*, n°16 (31 mars 1921).

8 M. Rebérioux, Ch.-A. Julien and Hélène CARRÈRE D'ENCAUSSE, Les communistes et l'Orient en 1921, Le Mouvement social, No. 82 (Jan.-Mar., 1973), pp. 103-113, Editions l'Atelier, Association Le Mouvement Social, 1973.

9 B. Dikić, „Države iza barake za nudiste“ (États derrière une baraque

revenait à Josip Čižinsky, un Tchèque né à Sarajevo et grandi en Union Soviétique, envoyé de Moscou, responsable pour la Jeunesse communiste de l'Internationale. Les camarades yougoslaves le connaissaient comme Milan Gorkić. Avec les instructions de Moscou, Čižinsky mit à exécution la directive du Komintern: l'exigence de démanteler la Yougoslavie. Au sommet du Komintern on jugeait que l'État yougoslave était un soi-disant point d'appui militaire prévu pour l'attaque des impérialistes contre l'URSS. Cela expliquait pourquoi dans une des résolutions du Congrès de Dresde on introduisait la directive du Komintern: la Yougoslavie devait être brisée et on devait créer „les républiques nationales de Croatie, Monténégro, Macédoine, Albanie et Slovénie“. Par la notion „Albanie“ on pensait Kosovo et Métochie.

Le Komintern était un des facteurs-clefs de cette équation géopolitique dans les Balkans, qui consistait à juger les directives pour le mouvement communiste concernant cette aire du Sud-Est européen. Dans les documents du IVe Congrès du Parti communiste yougoslave (PCY), dans le chapitre intitulé *Lutte pour le rôle dirigeant dans les mouvements des nations opprimées*, on disait: „Le Parti doit concentrer la lutte de la classe ouvrière, de la paysannerie et des nations opprimées, avant tout contre l'ennemi principal, l'hégémonie de la bourgeoisie serbe et sa monarchie militaire“.¹⁰

L'article 6 plus spécifiquement recommandait la lutte au Kosovo: „Le Parti déclare la solidarité des ouvriers révolutionnaires et des pays des autres nations en Yougoslavie, et avant tout de Serbie, avec le mouvement national-révolutionnaire albanais, en la personne du Comité Kosovar et fait appel à la classe ouvrière pour aider généralement la lutte du peuple albanais morcelé et opprimé, pour une Albanie indépendante et unifiée“.¹¹

L'aire culturelle et la modernisation des Albanais (1945-1980)

L'auteur albanais Albert Doja appela cette région une aire culturelle. „Les nationalistes et les apologistes des cultures locales donnent toujours la prééminence à la durée temporelle con-

pour les nudistes), dans *Politika*, 10 07 2006.

10 Istorijски arhiv KPJ, Belgrade, 1949, t. IV.

11 Istorijски arhiv KPJ, Belgrade, 1949, t. IV.

stante (l'inaltérable essence des origines) des entités ethniques dont ils font la propagande. La considération de la région comme une aire culturelle se définit comme un champ composite. L'aire de peuplement albanais n'est pas seulement celle d'un pays de l'Europe de l'Est des politologues contemporains, ni celle d'un pays de l'Europe balkanique post-byzantine ou ex-ottomane, pas plus le lieu d'expansion de certains modèles occidentaux ou d'enracinement d'identités locales, mais bien tout cela à la fois ".¹²

Toute la vie sociale albanaise peut rentrer dans les trois codes de conduite: *ligji i shtetit*, la loi de l'Etat qui prédomine dans la société, *sheriati*, la loi islamique musulmane, ou *ligji i kishes*, la loi canonique des catholiques, sans une vraie influence décisive, et *ligji i fshatit*, le droit coutumier local.

Les évolutions récentes dans les milieux albanais et kossovien démontrent que les gens se réfèrent de plus en plus au code coutumier, qui ne prévoit pas d'intervention de l'Etat. Par les temps de crises on revient de plus en plus aux anciennes valeurs normatives.¹³

L'occupation italienne pendant la Seconde Guerre mondiale créa la Grande Albanie comprenant aussi le Kosovo et la Macédoine occidentale. Après la défaite des Italiens, les Albanais anti-communistes se réunirent au Kosovo en 1943 pour former la Deuxième *Ligue de Prizren*.¹⁴

La victoire des communistes en Albanie, aidés par les conseillers yougoslaves, ne résolvait pas la question albanaise.

12 A. DOJA, „Formation nationale et nationalisme dans l'aire de peuplement albanais“, *EUROPA*, Volume 3, No 2-2000.

13 „Il en existait plusieurs normes juridiques traditionnelles dans l'aire de peuplement albanais. Le droit coutumier le plus connu est le *Kanuni i Leke Dukagjinit*, que la tradition fait remonter au prince *Leke Dukagjini*, compagnon de *Skanderbeg*, sans qu'on puisse confirmer la validité de cette relation. La plupart des travaux ethnographiques dénomment par ce terme les normes juridiques coutumières observées dans la région de *Dukagjini* en Albanie du Nord et sur le Plateau de *Dukagjini* jusqu'au Kosovo, c'est-à-dire sur le territoire des anciens domaines de la principauté des *Dukagjini*.“ Dans: Albert Doja, *Ibid*.

14 La *Première Ligue de Prizren* était un élément important dans la constitution de l'idéologie nationale albanaise, la première émanation de la conception de la „Grande Albanie“, dirigée contre les pays balkaniques (Serbie, Monténégro et Grèce), mais aussi contre la Turquie. La Ligue réussit pourtant à unifier les Albanais des trois religions, mais son orientation anti-serbe a pesé durablement sur les rapports entre les deux peuples.

Leur leader Enver Hoxha pensait que les habitants du Kosovo choisiraient eux-mêmes leur destin. Tito, pourtant, songe sérieusement à une confédération balkanique, ce qui voulait dire que l'Albanie était prévue pour figurer comme la septième République de la Fédération yougoslave, ou Priština serait la capitale, et non pas Tirana. Enver Hoxha ne le voulait pas et il rejoint Moscou en 1948. L'Albanie s'est retrouvée ainsi dans ces frontières de 1913.

La fin des relations de Tito avec Staline signifiait aussi la fin des relations entre Belgrade et Tirana, la fin du plan communiste titiste de créer la Fédération balkanique. Pourtant, la formule précise de ce projet résolvant toutes les questions nationales dans les Balkans, y compris kosovare, n'était jamais découverte. Cela n'empêchait pas Tito de continuer ses propres projets concernant le Kosovo.

A partir des années soixante, Tito y instaura la nomenklatura albanaise kosovare comme la caste dirigeante. Il appliquait le processus de formation de la bureaucratie nationale léniniste, mélangeant idéologie et nationalisme. Grâce aux connections existant dans le Parti, ainsi que dans l'élite dirigeante serbe, cette nomenklatura albanaise réussit à devenir une caste népotique munie des pleins pouvoirs, et à favoriser le développement du nationalisme albanais, qui renforçait sa mainmise sur le Kosovo.¹⁵

La libération de la Yougoslavie, et bientôt l'instauration de l'autonomie au Kosovo, et de l'égalité en droits des Albanais en Yougoslavie, étaient de grands acquis historiques du régime de Tito. La région autonome socialiste du Kosovo était entrée dans la période de la construction socialiste avec presque 90% d'analphabètes, et une production très attardée, principalement naturelle de type précapitaliste. Plus de 80% des habitants du Kosovo étaient agriculteurs.

Le processus de l'affirmation de la nationalité albanaise était lent. Pendant plusieurs années après la guerre, un Albanais ne pouvait pas être à la tête de la LC de la Région. Les fonctions supérieures en Serbie dans la Fédération n'étaient pas non plus accessibles aux cadres albanais. On favorisait des cadres de nationalité serbe et monténégrine du Kosovo, et leur nombre était

15 K. Christitch, „The Kosovo Crisis“, *The European Journal of International affairs*, vol. 1, no. 2, Autumn 1988, p. 112.

incomparablement plus grand que la participation des Serbes et des Monténégrins dans la population.

Les progrès de la société kosovare étaient visibles surtout en 1963, l'année du grand bond dans l'aménagement constitutionnel du pays, de la nouvelle Constitution. Les Régions autonomes, Voïvodine et Kosovo, ont obtenu des droits et des garanties constitutionnels beaucoup plus larges.

Un nouveau tournant se produisit en 1966, durant le Quatrième plénum de Brioni. Tito provoqua le règlement des comptes au sommet de l'État, pour épurer les forces potentiellement dangereuses pour lui, avant tout celles qui étaient derrière le ministre de l'intérieur, le Serbe Aleksandar Ranković. Tito fait croire à l'opinion publique qu'il s'agit d'un règlement de comptes entre les forces centralistes et anti-réformistes et contre les déformations dans les organes de sécurité. Aleksandar Rankovic, un des trois dirigeants les plus distingués de la Yougoslavie, est soudainement considéré à ce Plénum du Parti comme la personnification des forces conservatrices et anti-réformatrices. A l'île croate de Brioni, en Adriatique, le Maréchal condamne spécialement tout ce qui se faisait contre les Albanais par les organes de sécurité de Kosovo, où dominaient des Serbes et des Monténégrins.¹⁶

Ainsi, depuis l'été 1966, il y a eu aussi des changements dans la composition de la police au Kosovo et les portes étaient toutes ouvertes aux cadres albanais. Ceux-ci commençaient à dominer dans tous les organes de la Région autonome, puisqu'ils représentaient déjà presque 80% de la population au Kosovo. C'était „la renaissance albanaise“, malgré le fait que la direction serbe ne l'acceptait pas facilement.¹⁷

En 1968, il y avait de grandes manifestations albanaises à Priština. A elles se joignaient de jeunes Albanais de la région de Tetovo en Macédoine. Ils exigeaient le rattachement au Kosovo.¹⁸

16 En mai 1976, Aleksandar Rankovic raconte à Dobrica Cosic pourquoi est-il révoqué de ses fonctions en 1966: „J'ai du quitter la dirigeance du pays, car avec moi ils ne pourraient affaiblir ainsi la Serbie et proclamer la Constitution de 1974. Ils ne pourraient pas créer des états de Voïvodine et de Kosovo. Depuis le VIIe Congrès et le nouveau Programme de la LCY, on se dirigeait vers la confédération. Je me confrontais stridemment...Ils ont du m'écarter pour pouvoir réaliser leur but.“ Dans: Dobrica Cosic, „Les notes de l'écrivain, 1969-1980“, p. 247.

17 R. Dizdarević, „La Grande duperie“, Radio Free Europe, RFE/RL, 2004.

18 K. Gjeloshaj, „La question du Kosovo: instrumentalisation et lutte

Les dirigeants kosovars albanais pourtant profitaient de la nouvelle atmosphère politique dans le pays. Ils ignoraient la distinction entre le développement de l'auto conscience nationale et des sentiments nationalistes. Il y a même eu dans une période le phénomène de l'albanisation des membres de certaines nationalités non-albanaises, par exemple de la minorité des Turcs, qui n'étaient pas peu nombreux au Kosovo d'alors. Entre les directions de Serbie et albanaise au Kosovo il y avait une méfiance et même une suspicion mutuelle. La direction en Serbie voyait les régions autonomes plutôt comme des départements administratifs et non pas comme le concept d'autonomie et le facteur constitutif de la Fédération. Et les régions autonomes avaient une tendance à l'autonomie directement et uniquement dans le cadre de la Fédération.

La direction de Serbie, juste après le Quatrième plénum du CCLCY (en été 1966) était considérée comme beaucoup plus démocratique et libérale par rapport à l'équipe épurée en 1966. Elle était présidée par Dobrosav Radosavljević, de 1966 à 1968, et par Marko Nikezić de 1968 à 1972. Latinka Perović était le secrétaire du CC, d'orientation progressiste.¹⁹

Au plénum du CC LCS, en 1972, deux mois avant d'être révoquée, L. Perović dit en anticipatrice: „*La Serbie, qui serait conservatrice et nationaliste de l'intérieur, poserait vite la question de son rôle spécial de ses droits en Yougoslavie*“.²⁰

Islam, Albanais et la force des derviches kosovars

Le plus d'Albanais au Kosovo sont de foi islamique. Mais pour les Albanais le plus important, c'est *l'albanité*, la foi en nation, plus que la manière de croire en Dieu. Paško Vasa exprime le mieux l'essence: „*Ne faites pas attention à l'église ou à la mosquée. La religion des Albanais est l'albanité.*“²¹

interne“, *Confluences Méditerranée*, No 30, Été 1999.

19 „*Les libéraux serbes de cette période veulent moderniser la Serbie, la mener 'par le chemin des portées civilisatrices plus élevées', la sortir de l'emprisonnement de la tradition nationaliste. C'était la seule direction unie dans la lutte de principe contre le nationalisme grand-serbe*“ R. DIZDAREVIC, „*La Grande duperie*“, Radio Free Europe, RFE/RL, 2004.

20 Cité dans: R. Dizdarević, „*La Grande duperie*“, Radio Free Europe, RFE/RL, 2004.

21 Dans : *NIN*, le 19.01. 2006.

Scenderbey aussi changeait la foi, dit-on. Son père était orthodoxe, et il est mort à Hilandar, le monastère serbe le plus saint, en Grèce, comme un moine chrétien orthodoxe, ainsi que son fils, le frère de Scenderbey.²²

La chrétienté était aussi toujours intéressée pour les Albanais, surtout l'Église Catholique. Dans la Yougoslavie de Tito, Rome ne cesse d'élargir son influence parmi les habitants majoritairement musulmans de cette zone des Balkans. Skelzen Malliqi en écrit: „*Les Albanais n'étaient jamais complètement en paix avec leur islam. Durant les années Quatre-vingt-dix les Albanais musulmans considéraient sérieusement l'idée de la reconversion collective en catholicisme. Ils se demandaient eux mêmes, mais aussi ils demandaient leurs amis- et quelque chose de cela je l'ai aussi entendu: est-ce possible revenir à la foi de nos ancêtres? Ce désir pour la conversion en masse dans le catholicisme montre la relation complexe qui existe entre les Albanais et l'Europe.*“²³

Une dimension de la confession des Albanais au Kosovo et Métochie a été toujours négligée, bien que d'une grande importance pour la compréhension de la mentalité, la culture et la religion du peuple albanais au Kosovo. C'est le phénomène des derviches.

Avec les communistes au pouvoir en Yougoslavie en 1945, il semblait que, comme dans tous les Balkans, les ordres de derviches allaient disparaître. La plupart d'ordres de derviches étaient devenus clandestins. Plus que d'autres communautés religieuses, les derviches résistaient au contrôle. Leurs guides gagnaient le statut d'après la lignée familiale, et on croyait que leur pouvoir spirituel était héréditaire.

Dans les années 1960, les autorités yougoslaves ont finalement pris une attitude beaucoup plus libérale envers les communautés religieuses, mais soumises au régime totalitaire. Dans les

22 Boško I. Bojovic, Mont Athos, les princes ropumains, Jean Castriot et la Tour albanaise (Arbanaški pîrg, dépendance de Chilandar) *Balkanica*, 2006.

23 Le journal kosovar, „Laim“, a publié même que „*le président Ibrahim Rugova s'est converti de musulman en catholique-romain.*“ Bien que ces affirmations ne sont pas sûres, l'information est reçue en tant que véridique. Le journal dit „*que le changement de foi est effectué le 24. avril 1974 à Vatican . Le baptême a fait apparemment le Pape Jean-Paul II.*“ Ibrahim est devenu Pierre, en albanais- Pjeter.“ Dans: NIN, „Petar Rugova, Katolik“, le 19.01. 2006.

années 1970 les derviches ont gagné de manière inattendue une nouvelle force. Les cheiks albanais du Kosovo ont fondé en 1974 l'Union des ordres de derviches, à la tête de laquelle se trouvait depuis lors le cheik de Prizren, Djemail Shehu ²⁴.

De 1974 à 1984, de 32 membres qui représentaient un nombre correspondant de *tekia* (l'unité de base de rassemblement religieux de derviches), le nombre atteint 126. Au début des années quatre-vingt, la Communauté a affirmé rassembler plus de 50 000 derviches, principalement concentrés au Kosovo.

La sociologue de Priština Sladjana Djurić, affirmait qu'ils étaient 100 000 partisans en 1998, rien qu'au Kosovo ²⁵. Il y existait un facteur social à part, par lequel on pouvait expliquer partiellement pourquoi les ordres de derviches étaient redevenus importants au Kosovo. Le boom démographique et la surpeuplement dans des régions campagnardes avaient augmenté la pauvreté et l'insécurité existentielle et politique. La communauté islamique au Kosovo ne jouissait pas d'un grand renom parmi la population, et l'influence de la Médressé à Priština sur la vie intellectuelle dans la région autonome était négligeable.

La majorité des Albanais musulmans, spécialement dans des villes, de toute manière ne pouvait pas être comptée parmi les croyants dévoués. Cela jetait une lumière différente sur l'hostilité locale entre les sheiks kosovars et les représentants albanais de la Communauté islamique au Kosovo, une hostilité entre les ordres islamiques „orthodoxes,„ et les ordres suffis „hétérodoxes“. C'était valable au moins pour certaines parties du Kosovo, surtout en Métochie.

Le renom social des *sheiks* derviches dans des régions campagnardes était beaucoup plus grand que le renom que jouissaient les *hodjas* de la communauté islamique. Ce n'était qu'après 1989 que la Communauté islamique au Kosovo prit une attitude plus patriotique, et il est intéressant de noter qu'elle avait essayé ensuite se réconcilier avec la Communauté des ordres derviches. ²⁶

24 Le titre albanais: *Lidhja e Rradheve Dervishe Islame Alijje*. Trois ans plus tard le nom est modifié en: *Bashkesia e Rradheve Dervishe Islame Alijje*. Dans: G. Duijzing, *Religion and the politics of identity in Kosovo*, Hurts & Company, Londres, 2000, p.155.

25 Cité dans: G. Duijzing, *Religion and the politics of identity in Kosovo*, p.157.

26 G. Duijzing, *op.cit.*, p.176.

De plus, l'influence des sheiks montait avec la crise. Ils avaient des racines plus profondes parmi la société traditionnelle rurale, ils étaient plus familiers avec les caractéristiques populaires et ethniques, ce qui les faisait „plus albanais“ et probablement plus nationalistes que les structures officielles et „orthodoxes“ islamiques.

L'influence des derviches dans la population albanaise, surtout celle prédominante, paysanne et traditionnelle, était beaucoup plus importante que l'on croyait. Réellement, les derviches étaient plus convaincants que n'importe quelle figure politique albanaise au Kosovo. La portée de leurs paroles était comparable à l'influence de la parole des Hezb-Allah au Liban, ou des guides religieux palestiniens de Gaza.

Et au dessus de tout, la pression du passé, de 1913 à 1945, tout cela conservé encore, que certaines forces au Sud (en Albanie) tâchaient de ne pas l'oublier. „Tout cela est lié aux organisations 'pour la guerre spéciale' en Europe occidentale et maintenant est entré en action, peut être incité par les événements de Pologne. Peut-être jusque là arrivent des voix parlant d'un comportement des États-Unis envers le communisme“.²⁷

1971-1980, l'accélération de la crise

Le 17 avril 1971 Tito visite Kosovo et Métochie. Les auditeurs attentifs de ce que Tito parle sur son chemin au sud de Serbie et au Kosovo, voient qu'il est évident que le Maréchal fait des réserves sur certains phénomènes, qu'il nomme sauvagerie. Dans son journal, le révolutionnaire yougoslave de „la vieille garde“, de ceux qui ont été éduqués à l'École de Lénine à Moscou, Rodoljub Čolaković, traduit ainsi la signification de „sauvagerie“ vue par Tito.

„Et la sauvagerie est un phénomène normal dans un système où, d'un côté, il existe la monnaie unique, et des centaines de ceux qui influencent essentiellement sur sa stabilité. Nous dépensons plus que nous pouvons supporter, et il est normal que les prix grimpent. Les investissements sans projet nous construisons tous des automobiles, et personne produit de la tôle. Les

27 Z. AntoniĆ, *Rodoljub Čolaković u svetlu svog dnevnika* (Rodoljub Čolaković à la lumière de son journal), Belgrade, IP Knjiga, 1991, p. 476 - 479.

budgets augmentent, les salaires aussi, mais non pas la productivité proportionnellement. Nous travaillons et nous vivons avec le slogan: donne ce que tu donnes, et ce sera facile pour demain. Et le lendemain est incertain.²⁸

Tito dit à Kosovo aussi que l'on doit instaurer l'unité de la LC. Le statut pratiquement équivalent aux six républiques yougoslaves, permet à Kosovo et Métochie d'avoir sa propre constitution, sa force policière, les tribunaux, parlement, le drapeau, et l'organisation de la LC.

La première explosion au Kosovo a des motivations économiques, mais surtout nationales. La nouvelle intelligentsia, qui a graduée à l'université et est créée à Priština, comme le fruit d'une action fédérale en faveur des régions moins développées, prend en mains le mouvement, sans même étant séparatiste. Elle regarde vers l'Albanie indépendante et demande le statut de République, en égalité avec la Serbie. L'idée des nationalistes albanais est de transformer leur pays en un pays ethniquement homogène, et cela encourage, par des moyens proches au terrorisme, les minorités serbe et monténégrine de quitter Kosovo. Au début de 1971 presque 70 000 familles serbes et monténégrines partent. Et 650 de 1450 villages deviennent ethniquement „purs“, c'est-à-dire exclusivement albanais. C'est un nationalisme irrationnel.²⁹

Mira Markovic commentera plus tard, en 1988, deux notions-clés pour les Albanais de Kosovo: population non albanaise, et „irrédentiste“. *„L'expression population non-albanaise peut être employée dans le pays du peuple albanais, en Albanie, pour tous ceux qui ne sont pas Albanais. Mais en Serbie, qui, par AVNOJ et par la Constitution (souligné par M.M.) est l'état du peuple serbe (et autres peuples et nationalités qui y vivent), est tout à fait inconvenable, pour ne pas dire hypocrite, de parler des citoyens qui ne sont pas Albanais, en tant que non-albanais. Ce n'est pas en accord avec la réalité sociale, ni dans la partie de Serbie où la nationalité albanaise est majorité, et surtout pas en*

28 Voir: Zdravko Antonić: *Rodoljub Čolaković u svetlu svog dnevnika*, p. 277. Ce livre est introuvable, puisque interdit en 1991, retiré de la vente dès sa parution.

29 Voir: Fejto, F., Pavlowitch, S.K., Chirstich, K.L., Krulic, J., Meier, V., *Yugoslavia, our dangerous backyard*, The European Journal of International Affairs, Vol. 1.n. 2, autumn 1988, p.78.

accord avec l'éthique, vu que cette majorité d'habitants albanais est formée aussi par la terre sur les Serbes et Albanais.

Cet adjectif légalise l'idée du chauvinisme albanais, que Kosovo est le territoire sur lequel doit vivre et vit maintenant uniquement le peuple albanais, et tous les autres sont là s'ils peuvent et s'ils doivent être, mais leur présence n'est pas nécessaire, et donc leur absence n'est pas inquiétante...Le mot irrédentisme n'est point possible quand on parle du mouvement des nationalistes albanais au Kosovo pour la séparation de Yougoslavie. L'irrédentisme est le mouvement pour l'unification avec le pays-reine, et Kosovo ne faisait jamais parti d'Albanie. Je ne suis pas sûre que l'emploi de ce mot est arrivé par hasard et par ignorance. Au contraire, son emploi permanent et officiel créera un climat pour l'avenir, qui construira son rapport envers la société à la base des éléments laissés par un tel passé. Le mot irédentisme est un des éléments qui creuse le chemin à la conscience que Kosovo, en tant que territoire où vivent des Albanais(avec des habitants minimum, ou pas du tout „non-albanais“) doit bien s'unir au pays-reine- Albanie, et que donc le mouvement pour cette unification était porteur des aspirations progressistes et justifiées des Albanais en Yougoslavie.“³⁰

Le développement social et le Fond de la Fédération pour le Kosovo

En un quart de siècle, Priština était probablement la ville qui se développait le plus vite en RSFY. La statistique était convaincante: la production industrielle a augmenté 18 fois; la production agricole 3 fois; le nombre d'employés 4.7 fois, l'espérance de vie a augmenté de 45 à 68 ans. Chaque habitant sur trois au début des années soixante-dix était scolarisé (quelques 450 000 élèves et étudiants). De quelques bibliothèques et cinématographes, on en vint à un réseau de 385 bibliothèques, 8 théâtres, 5 musées, et on publiait quelque 370 titres de livres et brochures, on publiait 32 revues, 60 quotidiens et journaux périodiques; on a construit un centre de télévision très moderne, on fonda l'Académie des sciences et des arts, l'Université, (avec plus de 50 000 étudiants) etc.³¹ Le problème était pourtant que l'Université de Priština négligea-

30 Voir : Mira Marković, „Mots et politique“, *Politika*, le 31.12.1988.

31 D. Bilandžić, *Jugoslavija poslije Tita, 1980-1985*“, pp. 45-49.

it l'éducation technique. De nombreux diplômés de Sciences Po, d'économie, de sociologie, ou de psychologie, avaient des difficultés à trouver du travail dans d'autres républiques.

Le nombre d'Albanais au Kosovo avait augmenté de 646 000 à 1 227 000 en 20 ans (1961-1981). Cela changea radicalement la structure nationale du Kosovo. Le pourcentage des Albanais de 1961 à 1981 avait augmenté de 67 pour cent à 77,5 pour cent, la part des Serbes avait chuté de 18 pour cent à 13 pour cent, la part des Monténégrins de 3,9 pour cent à 1,7 pour cent, et des Turcs de 1,0 pour cent à 0,9 pour cent.³² Avec un taux de natalité de 31% et une croissance naturelle de 20% chaque année, les Albanais de Yougoslavie avaient le taux de croissance le plus élevé en Europe, de 1961 à 1991. Ils étaient en Yougoslavie, après la Deuxième guerre mondiale, 498 000, 1 227 000 en 1981, et 2 millions en 1991.³³

C'était un accroissement vertigineux 117,7% en l'espace d'une seule génération (33 ans).³⁴ Un chercheur français, Gilles Troude, voit les causes de cette „explosion démographique “ de la population albanaise de Kosovo avant tout „dans le taux de natalité, d'un niveau unique en Europe, et seulement comparable aux taux de natalité rencontrés dans les pays en voie de développement, notamment en Afrique “.³⁵

Le développement économique et culturel intensif du Kosovo et Métochie avait commencé à la fin de 1950, 4-5 ans plus tard que les autres régions du pays. Depuis 1957, la Fédération avait créé les fonds d'aide pour le développement du Kosovo et Métochie. Priština était construite à un rythme accéléré.³⁶

32 D. Bilandžić, *Op. cit.*, p. 205-206.

33 Violette REY, *Europes orientales, Russie, Asie centrale*, Belin-Reclus, 1996.

34 G. Troude, *Conflicts identitaires dans la Yougoslavie de Tito 1960-1980*, Ed. de l'Association „ Pierre Belon “, Paris, p. 193.

35 G. Troude, *Op. cit.*, p.196.

36 „Behind the ambitious edifices one could detect the aspiration of the new intellectual stratum of Kosovo to see Priština develop into a center of the Albanian nation, co-equal with Tirana. The hasty construction of the University of Priština had special significance. As early as 1979 the university already boasted nine faculties and had an enrollment of 24, 000 students, among them 17,700 Albanians. It was precisely those who first began demonstrating, the student of the University of Prishtina, who had the least to complain about economically.“ J. REUTER, *Die Albaner*, p.74, cité dans: V. Meier, *Yugoslavia, a History of its Demise*,

L'évaluation des experts, comme D. Bilandžić, était que le Kosovo était en retard par rapport à la Yougoslavie, de 15 à 20 ans. Le vrai cancer social et économique était cette pratique bizarre du système qui rendait possible les projets économiques les plus étranges. De loin, la plus grande partie de l'accumulation pour le développement venait des fonds de la Fédération. Le Kosovo recevait 42,5%, et le reste était partagé entre trois républiques insuffisamment développées. Un à deux millions de dollars par jour étaient injectés dans ce puits sans fond nommé Kosovo. Le quatrième Plan quinquennal (1966-1970) créa un nouveau Fonds, dénommé „Fonds de la Fédération pour créditer le développement économique des Républiques inadéquatement développées et de la Province Autonome du Kosovo“. ³⁷ Les dirigeants kosovars voulaient à tout prix construire des centrales thermoélectriques. Cinq-six personnes décidaient de tout cela au Kosovo. A l'époque où Ivan Stambolić était le premier ministre de Serbie, il dit aux dirigeants du Kosovo: „Laissez tomber l'idée de centrales électriques. Vous avez suffisamment d'électricité pour vous-mêmes. Qui en a besoin, qu'il vienne les construire lui-même. Posez-leur seulement des conditions concernant l'écologie, car vous allez vous asphyxier dans la fumée. Pourquoi voulez-vous construire des thermo centrales aux autres? Un capital énorme, et pas d'emplois. Vous ruinez la terre“. ³⁸

Il y avait de plus en plus des arguments qui disent que ces aides n'étaient pas utilisées convenablement et utilement pour le Kosovo. D'après Draža Marković, „l'argent yougoslave était jeté pour la contre-révolution, pour la destruction des rapports entre nations“. Il estimait que dans les vingt dernières années, la Serbie injectait quelque 400 millions de dollars par an au Kosovo, ce qui faisait un chiffre de 8 milliards de dollars. Mais, „en dépit de cette progression économique que l'on peut qualifier de brillante, le Kosovo ne parvint pas à rattraper son retard sur les autres régions de Yougoslavie“, dit le chercheur français Gilles Troude.

Parmi les particularités du Kosovo, Troude mentionne „le chômage endémique“, mais aussi que „la Province Autonome du Kosovo ne manquait pourtant pas d'atouts dans son jeu sur le plan

Londres&New York, Rotledge, 1999. p. 32).

37 G. Troude, *Conflits identitaires dans la Yougoslavie de Tito 1960-1980*, pp. 242-243.

38 I. Stambolić, *Žrtve*, p. 144 .

des ressources naturelles. Avec le complexe minier de Trepča, près de Titova Mitrovica, au nord de la région, il disposait d'un ensemble de premier ordre, produisant 75% du plomb raffiné en Yougoslavie, 69% de l'argent raffiné, 34% du minerai de plomb et de zinc, 20% des accumulateurs de plomb, en plus de l'acide sulfurique, de l'acide phosphorique et des engrais phosphates.

Par ses réserves, le complexe minier de Trepča se situait parmi les tout premiers en Europe, sinon dans le monde, selon l'Ambassade de France à Belgrade: 7.500. 000 tonnes de minerai, à une teneur exceptionnelle de 20% en plomb et 3,5% en cuivre, contre 0,9% dans le monde en moyenne, ce qui donne une idée de la richesse du minerai (nous avons vu que, durant la deuxième guerre mondiale, le complexe de Trepča couvrit la plus grande partie des besoins en plomb du Reich. A elle seule, la mine de Rudarsko produisait 450.000 tonnes de minerai plomb-zinc par an en 1966, d'où étaient extraits, après premier traitement, 16.000 tonnes de concentré de plomb et zinc-métal".³⁹

Beaucoup pensent que l'argent donné au Kosovo n'était pas bien distribué. D'après Draža Markovic, „l'argent yougoslave est jeté pour la contre-révolution, pour la destruction des rapports internationaux.“ Il estime qu'en dernières 20 ans (depuis les années Soixante), en moyenne la Serbie injectait quelques 400 millions de dollars par an au Kosovo, ce qui fait le chiffre de 8 milliards de dollars en 20 ans. Dans des circonstances normales, cet investissement vaut la peine, car Kosovo, même dans des documents turques otomans et autres, documents grand-albanais, est marqué comme le grenier des Balkans. Et les Italiens, durant l'occupation et juste avant la Deuxième guerre mondiale, faisaient des projets d'y coloniser 5 millions d'Italiens.

Le fait crucial est que Kosovo livre aux autres républiques deux tiers de l'électricité qu'il produit. Le plomb fourni par ses mines de Trepča est vendu à un prix bien inférieur aux coûts mondiaux, ce qui crée des pertes annuelles de 300 millions de dinars. C'est un fossé typique Nord-Sud. Le Sud fournit des matières premières bon marché, le Nord les transforme en produits chers, en gardant le profit pour soi-même.⁴⁰

39 G. Troude, *Conflits identitaires dans la Yougoslavie de Tito 1960-1980*, pp.246-248.

40 Voir: Catherine Samary, *Le Marché contre l'autogestion*, Paris, 1988. Cité dans: M. Collon, *Op. Cit.*, p. 222-223.

Dans des circonstances normales, cet investissement valait la peine, car le Kosovo, même dans des documents turcs ottomans était jugé comme le grenier des Balkans. Et les Italiens, durant l'occupation et juste avant la Deuxième guerre mondiale, faisaient le projet d'y installer 5 millions d'Italiens, affirmait le haut dirigeant serbe Dragoslav-Dražica Marković.⁴¹ Au Kosovo il

y a du charbon pour chauffer toute l'Europe. Dražica Marković était convaincu „que ce charbon était conservé pour la Grande Albanie. Sur la base du charbon les Allemands avaient proposé, il y a une dizaine d'années, de construire 5 000 mégawatts de puissance, avec le 380 W. Notre tension de l'électricité était de 400 W, et cela pour que personne ne puisse leur prendre leur l'électricité. Cela était fait pour conserver le charbon pour la Grande Albanie“.⁴²

Le fait crucial était que le Kosovo livrait aux autres républiques deux tiers de l'électricité qu'il produisait.⁴³ Le plomb produit par ses mines de Trepča était vendu à un prix bien inférieur des coûts mondiaux, ce qui créait des pertes annuelles de 300 millions de dinars. C'était un fossé typique Nord-Sud. Le Sud fournit des matières premières bon marché, le Nord les transforme en produits chers, en gardant le profit pour lui-même.⁴⁴

La première explosion au Kosovo avait des motivations économiques, mais surtout nationales. La nouvelle intelligentsia, qui avait obtenu ses diplômes à l'université et était créée à Priština, comme le fruit d'une action fédérale en faveur des régions moins développées, prit en main le mouvement. Elle regardait vers l'Albanie indépendante, demandait le statut de République, à égalité avec la Serbie, et voulait transformer le Kosovo en un pays ethniquement homogène. Cela encourageait, par des moyens proches du terrorisme, les minorités serbe et monténégrine à quitter le Kosovo. Au début de 1971 presque 70 000 familles serbes et monténégrines partirent. Et 650 des 1 450 villages deviennent

41 D. Marković, „Etre marqué au fer rouge. Entre les séparatistes autonomistes et les national-chauvinistes“, *NIN*, le 08 05 2003.

42 D. Marković, *Op. cit.*

43 En 2008, le système ne livrait toujours pas la plupart de son électricité. Et une lutte des compagnies multinationales pour l'exploitation du charbon et de l'électricité kosovares ne faisait que commencer. Et la Serbie considère ces ressources naturelles toujours comme sa propriété légale.

44 C. Samary, *Le Marché contre l'autogestion*, Paris, 1988., cité dans: M. COLLON, *Op. cit.*, p. 222-223.

ethniquement „purs“ albanais. C'était un nationalisme grand-albanais irrationnel.⁴⁵

Dans son discours secret de 1977, aux dirigeants du Kosovo, Kardelj avait averti du danger sérieux des nationalismes serbe et albanais dans la province, mais il avait ajouté qu'„aujourd'hui les Albanais du Kosovo portent une responsabilité particulière car ils sont la majorité au Kosovo“.⁴⁶

Dès 1979, le gouvernement serbe jouait que l'état de choses au Kosovo n'était pas bon, et c'est pourquoi la direction serbe était contre la visite de Tito au Kosovo en 1979.⁴⁷

Les turbulences provoquées par les événements irrédentistes au Kosovo annonçaient des années périlleuses pour la Yougoslavie. Il y avait trois grands événements de l'accélération de la crise: 1. la mort de leaders politiques, fondateurs de la RSFY (Tito, Kardelj, Bakarić); 2. la crise socio-économique; 3. les émeutes au Kosovo. Leo Mates, le principal conseiller de Tito pour les questions de non-alignement, écrit: „Le troisième grand événement était une irruption soudaine des émeutes nationalistes irrédentistes, qui avaient une tendance à l'insurrection parmi les habitants albanais dans la Province Autonome du Kosovo. Le but de ces émeutes était la création de la république du Kosovo et son unification éventuelle avec l'Albanie, ce qui a mis en danger l'intégrité territoriale de la Yougoslavie et son fédéralisme“.⁴⁸

Au début de 1980, quand l'arrogance des groupes qui dirigeaient la Yougoslavie était toujours assez grande, et la presse totalement silencieuse sur la question du Kosovo, le recensement démontra le déclin indéniable de la population serbe et monténégrine au Kosovo. Les Serbes étaient 23.62% des habitants de la région en 1948. Cinq ans plus tard ils étaient 23.49%, et en

45 F. Fejto, SK Pavlowitch, K. Christich, J. Krulic, V. Meier, „Yugoslavia, our dangerous backyard“, *The European Journal of International Affairs*, Vol. 1.n. 2, automne 1988, p. 78.

46 *FBIS*, Nov. 27, 1981, p.120, et dans L. J. Cohen, *Serpent in the bosmom. The Raise and Fall of Slobodan Milošević*, p. 40.

47 „*Nous pensons que c'est très dangereux. Le nationalisme albanais était en progression. Mais, Tito n'accepte pas notre conseil et il y va. Bien qu'il nous ait dit qu'il était conscient et des grands problèmes au Kosovo, et des dangers. Vlaškalić et Vidić y allaient avec Tito*“ Dans : I. Stambolić, *Zrtve*, p. 139.

48 L. Mates, *Kriza socijalizma kojeg nije bilo* (Crise du socialisme qui n'existait pas), Avant-propos, Jugoslovenski institut za novinarstvo, Belgrade, 1991.

1961, ils sont 23,55%. Mais le pourcentage est tombé à 18,35% en 1971, et dix ans plus tard, en 1981, à 13,2%. D'après l'estimation de l'Institut statistique de la république de Serbie, plus de 100 000 Serbes et Monténégrins ont quitté le Kosovo entre 1961 et 1981. ⁴⁹

Зоран Петровић Пироћанац

КОСОВО И МЕТОХИЈА - УВОД У
ТРАГЕДИЈУ „ЗЕМЉЕ ВИСОКОГ РИЗИКА“

Сажетак

У тексту аутор реконструира кратку историју „земље високог ризика“, како стручњаци још називају Косово и Метохију. Овај историјско-политички преглед српске регије Косова и Метохије део је шире анализе реализоване током ауторових докторских студија у Паризу.

Аутор најпре указује на утицај политике Коминтерне на историјске догађаје у Југославији и на Косову и Метохији већ пре Другог светског рата, на свеопшту модернизацију албанског народа на КиМ-у током титоистичког режима, на утицај ислама, то јест првенствено снаге косовских дрвџиша, као и на убрзање кризе у јужној области Србије, које ће усмерити историјске догађаје ка сецесији Албанаца на крају XX столећа.

Кључне речи: Коминтерна, културно подручје (област), дрвџиши, модернизација, Фонд Федерације, иредентизам, природни ресурси.

49 K. Christitch, „The Kosovo Crisis“, *The European Journal of International affairs*, vol. 1, no. 2, automne 1988, p. 105.

Bibliographie

Livres

- Antonić Zdravko, *Rodoljub Čolaković u svetlu svog dnevnika* (Rodoljub Čolaković à la lumière de son journal), Belgrade, IP Knjiga, 1991.
- Bilandžić Dušan, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: glavni procesi, 1918-1985* (Histoire de la RSF de Yougoslavie: principaux processus 1918-1985), Zagreb, Školska knjiga, 1985.
- Bilandžić Dušan, *Jugoslavija poslije Tita* (La Yougoslavie après Tito 1980-1985), Zagreb, Globus, 1986.
- Ciliga Ante, *Crise d'Etat dans la Yougoslavie de Tito*, Paris, Denoël, 1972.
- Christitch Kosta, *Les faux frères. Mirages et réalités yougoslaves*, Paris, Flammarion, 1996.
- Cohen Lenard J., *Broken Bonds. The Disintegration of Yugoslavia*, Boulder, San Francisco, Oxford Westview Press, 1993.
- Collon Michel, *Poker Menteur*, Bruxelles, EPO et Michel Collon, 1998.
- Ćosić Dobrica, *Piščevi zapisi. 1969-1980* (Notes de l'écrivain. 1969-1980), Belgrade, Filip Višnjić, 2001.
- Dalmas Louis, *Le communisme yougoslave depuis la rupture avec Moscou*, Paris, Terre des Hommes, 1950.
- Djuričić Radoje, *Običaji i verovanja Albanaca* (Coutumes et convictions des Albanais), Belgrade, samizdat, 1994.
- Doderović, Milorad, *Kako se dogodio Šolević* (Comment Šolević est-il advenu), Niš, Gradina, 1990.
- Garde Paul, *Vie et mort de la Yougoslavie*, Paris, Fayard, 1992.
- Imami Petrit, *Srbi i Albanci kroz vekove* (Serbes et Albanais à travers des siècles), Belgrade, Samizdat/freeB92, 2000.
- Knežević Miloš, *Kosovo i Metohija: scenariji budućnosti. Kosovo i Metohija: Izazovi i odgovori* (Kosovo et Métochie: scénarios de l'avenir. Kosovo et Métochie :

- Défis et réponses), Belgrade, Institut za geopolitičke studije, 1997.
- Krulić Joseph, *Histoire de la Yougoslavie de 1945 à nos jours*, Bruxelles, Complexe, 1993.
- Lampe John R., *Yugoslavia as History. Twice there was a country*, Londres, Cambridge University Press, 1996.
- Lacoste Yves, *Atlas géopolitique*, Paris, Larousse, 2007.
- Lutard Catherine, *Géopolitique de la Serbie/Monténégro*, Bruxelles, Complexe, 1998.
- Malcolm Noel, *Kosovo. A short history*, Londres, Macmillan 1998.
- Mates Leo, *Kriza socijalizma kojeg nije bilo* (La crise du socialisme qui ne l'était pas), Belgrade, Jugoslovenski institut za novinarstvo, 1991.
- Meier Victor, *Yugoslavia, a History of its Demise*, Londres&New York, Rotledge, 1999.
- Mladenović Milan, *Kraj Broznog vremena II* (Fin de l'époque brozienne II), Belgrade, Sfaïros, 2001.
- Petrović R., Blagojević M., *Seobe Srba i Crnogoraca sa Kosova i Metohije* (Migration des Serbes et des Monténégrins de Kosovo et Metohija), Belgrade, SANU, 1989.
- Radovanović, Milovan, *Kosovo and Metohia : A Geographical and Ethnocultural Entity in the Republic of Serbia*, The Serbian Questions in the Balkans, Belgrade, University of Belgrade- Faculty of Geography, 1995.
- Radovanović, Milovan, *Kosovo i Metohija u Republici Srbiji i na Zapadnom Balkanu* (Kosovo et Métochie en République de Serbie et dans les Balkans Occidentaux), Belgrade, Mnemosyne, 2005.
- Rajović Radošin, *Autonomija Kosova: istorijsko-pravna studija* (L'autonomie du Kosovo: étude historico-juridique “), Belgrade, Ekonomika, 1985.
- Roux Michel, *Minorité nationale, territoire et développement: Les Albanais en Yougoslavie*. Thèse doctorale, ed. Université de Toulouse-Le Mirail, 1990.
- Russinov Dennison, *The Yugoslav experiment, 1948-74*, Londres, Royal institute of international affairs, 1977.

- Stanković Slobodan, *The End of the Tito Era: Yugoslavia's Dilemmas*, Stanford, Hoover Institution Press, 1981.
- Stojanović Svetozar, *Propast komunizma i razbijanje Jugoslavije* (La déroute du communisme et la désagrégation de la Yougoslavie), Belgrade, Fronesis, 2000.
- Todd Emmanuel, *La chute finale, essai sur la décomposition de la sphère soviétique*, Paris, Robert Laffont, 1976.
- Troude Gilles, *La question nationale en RSFY (1945-1972)*, T II, thèse de doctorat soutenue en juin 2003 à La Sorbonne Paris-III.
- Troude Gilles, *Conflicts identitaires dans la Yougoslavie de Tito 1960-1980*. Paris, Association Pierre Belon, 2007.
- Védrine Hubert, *Les mondes de François Mitterrand, A l'Élysée 1981-1985*, Paris, Fayard, 1986.
- Vitanović Slobodan, *Preispitivanja* (Réexaminations), Sremski Karlovci- Novi Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2001.
- Voslensky Michael, *La Nomenklatura, Les Privilégiés en URSS*, Paris, Pierre Belfond, 1980. Paris,

Articles

- Artisien P., „Albanian nationalism & Yugoslav socialism“, Co-existence, octobre 1979, no. 16
- Bellof Nora, „Self-Mismanagement in Yugoslavia“, Survey, Automne, 1984, vol. 28, No. 3 (122), pp. 63-5.
- Bojović Boško, „Kosovo et Métochie“, Balkan Studies, Thessalonique, septembre 1997.
- Bojović Boško, „Les Balkans entre convergences et disparités (XIX-XXème s.)“, Genève-Gex, 1997,
- Symposium international „Structures fédérales et coopération interrégionale dans l'espace balkanique“ (12 au 14 septembre 1996), p.: 63-77.
- Dushi A., „La province du Kosovo“, Questions actuelles du socialisme, Belgrade, mai 1981, pp. 71-72.
- Fejto F., Pavlowitch S.K., Christich K.L., Krulić J., Meier V., „Yugoslavia, our dangerous Backyard“, The European Journal of International Affairs, automne 1988, Vol. 1, n. 2, pp.64-114.
- Guillou André, „Autodétermination et inviolabilité des frontières: Les trois Yougoslavies“,

- L'Assemblée de l'AIESSE, Tirana, 2004.
- Habrier Edith, „Les délégués au Premier Congrès des peuples de l'Orient (Bakou, 1er-8 septembre 1920)“, *Cahiers du monde russe*, 26/1, 1985.
- „Hérodote“, Dossier: La Question serbe, 1992, no. 67, 4ème trimestre.
- Krulić Joseph, „La crise du système politique dans la Yougoslavie des années 1980“, *Revue française de sciences politiques*, juin 1989, No 3, pp. 245-258.
- Qosja Rexhep, „Europe in the Balkan Way“, *Oslobodjenje*, 18. juin 1989.
- Ramet Pedro, „Yugoslavia and the Threat of Internal and External Discontents“, *Orbis*, Printemps 1984, p.109.
- Rébériou Madeleine, Julien Madeleine, Ch.-A., et Carrère d'Encausse, Hélène, „Les communistes et l'Orient en 1921“, *Le Mouvement social*, No. 82 (Jan.-Mar., 1973), pp. 103-113, Editions l'Atelier, 1973, Association Le Mouvement Social.
- Samary, Catherine, „Le démantèlement programmé d'une fédération“, *Manière de Voir*, Paris, 1998.
- Schopflin George, „Political Decay in One-Party Systems in Eastern Europe: Yugoslav Patterns“, dans: Pedro Ramet, ed., *Yugoslavia in the 1980's*. Westview Press, Boulder and Londres, 1985
- Stojković Živorad, „Une utopie obligatoire?“, *Revue des Etudes Slaves*, Paris, 1984, LVI/3.

Documentation video (DVD)

- Vllasi, Azem, Interview télévisée accordée à l'auteur, le 29 novembre 2006, Prishtina. Inédit.

Archives de la documentation de la Télévision de Belgrade:

- „Kosovo-susreti i vidjenja“ („Kosovo- rencontres et visions“), l'auteur Svetolik Mitić, film couleur 16mm, reportage de Priština et de Kosovo Polje, durée 94 min., no. 2407, 1982;

- „Kosovski vidici“ („Horizons kosoviens“), l’auteur Božidar Vučurević, une émission sur la réalité kosovienne, film couleur 16 mm, durée 24,30 min., no. 2410, 1984.
- „Kosovo“ („Kosovo“), l’auteur Nenad Ristić, une discussion panel de l’émission „Jury“, avec Azem Vlassi, et Mirko Perović, et le documentaire filmé à Kosovo Polje, durée 80 min, no. 2406, 1983 - 84;
- „Dnevnik kosovskih događaja” (“Journal des événements kosoviens”), „ZIP“, Svetolik Mitić, TV Beograd, 1988, cass. K - 9192.) ;
- „Živeti na Kosovu“ („Vivre au Kosovo“), film couleur 16mm, durée 48 min., auteur Svetolik Mitić, no. 0990, 1979.
- „Pseudo nauka u službi nacionalizma“ („Pseudo-science au service du nationalisme“), documentaire de Priština, avec les manifestations de 1981, film couleur 16mm, durée 47, 50 min., auteur Petar Djurić, no. 1449, 1982;
- „Krv i tlo“ („Le sang et la terre“), documentaire sur la question albanaise au Kosovo, sur le centenaire de la Ligue de Prizren, etc., film couleur 16 mm, durée 46 min (pendant 8 ans l’émission „dans le bunker“, censurée), 1982.

„Bunker” de la RTS:

- „Kosovo et Metochie“, durée: 70 min. Emission filmée en 1991/2. Inédit. Dans les archives personnelles de l’auteur Duška Vrhovac-Pantović.

Резиме

Деценијама је косметска албанска интелигенција преиспитивала дефиницију косовског ентитета у српским оквирима. Националистички албански интелектуалци су неуморни у доказивању да је ова област одувек била албанска, и да је актуелна демографска ситуација само израз перманентне историјске реалности. Тако успостављено од албанских аутора, питање Косова је попримило временом форму проблема деколонизације.

Српска геополитика и географија имале су, међутим, сопствене аргументе за оспоравање албанских позиција о

КиМ-у. Географ и геополитолог Милован Радовановић тумачи стогодишње балканско питање овако: „Косово и Метохија су једна од кључних детерминанти политичко-територијалног интегритета и суверенитета државе Србије, од кардиналне геостратегијске и геополитичке важности. Косовско-албански

сецесионизам је знатно злокобније питање за постојање српске државе него све друге конфронтације унутар бивше Југославије. У тој релацији проблем српско-хрватских и српско-муслиманских односа је од секундарног значаја.“

Генезу српско-албанских односа значајно подвлачи „епизода“ са Коминтерном, која је још 1925. осуђивала „Версајску Југославију“ као креацију Западне Европе и „велико-српства“, и за коју је говорила да је треба разорити, за шта се пуно залагао, између осталих, и комесар револуције Зиновјев. Коминтерна је чак формирала тело, Косовски Комитет, за борбу на Космету, солидаризишући се са тамошњим „албанским револуционарним радницима“, у циљу „позива радничкој класи да генерално помогне борбу исцепканог и потлаченог албанског народа за независну и уједињену Албанију“.

У овом есеју аутор наводи албанског аутора Алберта Доџу, који КиМ назива културно подручје (област, територија). „Разматрање региона као културног подручја (*une aire culturelle*) дефинише се као композитно поље. Албанско подручје насељавања није само оно у једној земљи Источне Европе савремених политолога, нити само једне земље балканске пост-византијске или екс-отоманске Европе, нити више место експанзије неких западних модела или укоренивања локалних идентитета, већ и све то истовремено“.

Аутор разматра и димензија вероисповести Албанаца на КиМ-у која је одувек запостављана, иако је од великог значаја за поимање менталитета, културе и вере косметских Албанаца. Реч је о феномену дервиша. Од доласка комуниста на власт у Југославији, 1945, чинило је да ће дервиши ишчезнути, баш као и другде на Балкану. Они су отишли у дубоку илегалу, али су се показали током комунизма отпорнији на режимске контроле од других верских заједница. Захваљујући својој духовној моћи и чврстој породичној традицији, израсли су током деценија узлета албанске нације на

Космету у значајан елемент аниматора цементирања албанске самосвести и отпора комунизму и Србима.

Аутор се такође у овој анализи бави разматрањем динамичним развојем Приштине и Космета у доба Титове Југославије. Индустијска производња порасла је 18 пута, пољопривредна 3 пута, број запослених 4,7 пута, просечни животни век је порастао са 45 година на 68 година. Крајем Седамдесетих било је КиМ-у чак 450 000 ђака и студената. И поред тога, дошло је до социјалних експлозија, а прва је имала и економске, али већ и националне мотиве. Покрет је предводила нова албанска интелигенција, израсла на универзитетским дипломама у Приштини, израсла на федералној акцији у корист мање развијених области. Та нова генерација Албанаца погледа је упртог у Албанију, а захтева статус Републике, једнак са Србијом. Било је очито још крајем Шездесетих како је циљ стварање државе на принципу јасне етничке хомогености. Већ мањина на Космету, српска заједница је „охрабривана“ на исељавање, па је још 1971. отишло са КиМ-а готово 70 000 породица, а од 1 450 села, чак 650 постају етнички чисто албанска. Злокобни феномен назван је „ирационалним велико-албанским национализмом“, али држава, ни српска, нити Федерација, нису отворено и на време говориле о политичком малигнитету који ће само три деценије касније разорити Србију.

Овај рад је примљен 2. јуна 2011. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 19. септембра 2011. године.

*Срђан Словић**

ИСТОРИЈСКА ГЕНЕЗА И ПРИРОДА МОДЕРНИХ ЕТНИЧКИХ СУКОБА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ**

Сажетак

Након завршетка ере „хладног рата“ дошло је до распада SSSR, источног блока и Југославије. Распад је условио појаву не више великог рата, већ мањих регионалних и унутрашњих сукоба. Они су били праћени интервенцијом других држава и међународних организација. Њихов основни узрок лежи у немогућности владе да их обузда, па стога, сада владе као своје главне приоритете одређују њихово обуздавање, јер сукоби овакве врсте могу да прерасту у хуманитарну трагедију или анархију.

Етнички сукоби на Косову и Метохији су се развијали у правцу ширења и ескалације. Сукоб се ширио на самој територији Косова и Метохије и суседству, док је ескалација подразумевала појачање интензитета сукоба. Да би се они неутралисали, дошло је до укључења међународног чиниоца – Контакт група, OЕBS, NATO, EU.

У раду ће бити анализирана ситуација на Косову и Метохији настала током деведесетих година XX века. Акцент ће бити стављен на политичко организовање Албанаца, деловање паралелних структура власти и сукобе између

* Научни сарадник Института за српску културу, Приштина/Лепосавић.

** Рад је рађен у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* ев. број 178028, који је одобрило и финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

ОВК и полицијских снага тадашње СРЈ. Пошто сукоб није могао бити решен посредовањем, уследила је интервенција НАТО-а која је завршена Кумановским споразумом и доношењем Резолуције 1244, којима су српске безбедносне снаге и војска морали да напусте територију Косова и Метохије.

Пошто је однос између Срба и Албанаца карактерисао један културни образац доминације и подређености, онда је након доласка међународних снага на територију Косова и Метохије та доминација прешла на албанску страну, јер на том подручју није било могуће успоставити толико жељено мултиетничко друштво.

Кључне речи: етницитет, сукоби, Косово и Метохија, политичко организовање, Албанци, Срби, посредништво, међународне организације.

Уопште о етничким сукобима

Етнички сукоби се обично називају и етничким ратовима. То су ратови у којима зараћене стране себе дефинишу у складу са културним особеностима као што су језик, вера, национални стереотипи, убеђења и остало. Етничка група подразумева име групе, заједничко историјско наслеђе и заједничке симболе.

До етничког сукоба (рата) долази онда када не успеју установљена начела за посредовање у њима. Обично се у унутрашњим сукобима као главни посредник намеће влада, а уколико и она не успе, онда међународне организације, у циљу решавања сукоба, шаљу специјалне изасланике. Владе су немоћне да реше унутрашње сукобе након пропасти одређених империја – европска колонијална империја у Африци и совјетска на Кавказу и централној Азији. Било је случајева када су се стране трупе повукле, а унутрашњи ратови нису престајали. Слична ситуација је била и у бившој Југославији, која се у биполарном свету држала на окупу како би чувала своју независност, али су смрт председника Тита и крај „хладног рата“ ослабили способност централне владе да посредује у етничким сукобима.

Распад бивше југословенске федерације у 1991. години такође је довео до етничких сукоба. Најтеже борбе су се одвијале између Срба, Хрвата, Муслимана и Албанаца. Разлике

због којих долази до етничких сукоба су мале, али се људи ипак убијају. Људи су се увек делили у групе, а мале разлике које постоје у њима праћене су предрасудама и мржњом. Етнички симболи и митови стварају поделе, а економска супарништва или слабљење државног ауторитета стварају страх за опстанак групе¹ Водеће политичке елите или лидери онда траже подршку позивањем на етничке симболе након чега се само тражи повод за распламсавање сукоба. Рат се распламсава у име неког већег ентитета. Опште је мишљење да су многи „етнички сукоби избили зато што су једна или обе стране више желеле сукоб него сарадњу“²

Карактер међуетничких односа на Косову и Метохији

Многе владе у свету идентификују заустављање и обздвавање „етничке и религијске мржње“ као главни приоритет у својим спољним политикама. Сукоби овакве врсте, саобразно Националној стратегији САД-а, не остају изоловани за дужи период и често се шире и прерастају у хуманитарну трагедију или анархију. Они не настају из небуха, већ се примарно трасирају у одлукама политичких вођа. Њихови субјекти су етничке заједнице, државе и друге приватне интересне групе, које треба да направе избор.³ Уколико желе да прошире сукоб, њима су потребне три ствари: мотив, средства и прилика.

Анализирајући ситуацију на Косову и Метохији и другим кризним подручјима, можемо уочити да се етнички сукоби развијају у два правца: путем дифузије и ескалације. Дифузија значи да постојање једног сукоба води избијању другог, било у другом делу исте земље или у суседству. С

- 1 Опстанак је за Рејмона Арона (Raymond Aron) веома битан, јер представља спољнополитички циљ једне државе у међународним односима. Међутим, он је углавном везан за мале државе. Велике силе се овим не могу задовољити па теже новим и вишим: овладавањем туђим простором, становништвом и ресурсима (оригинално на француском - l'âme, l'espace, population, ressources).
- 2 Stuart Kaufmann, *Modern Hatreds*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2001, стр. 220.
- 3 Wolf Stefan, „Conflicts Without Borders“, *The National Interest*, May/June 2008, стр. 63.

друге стране, ескалација објашњава ситуацију у којој више актера бива укључено у исти сукоб у својству супротстављених страна.

У пракси врло често долази до комбинованог дејства ескалације и дифузије етничког сукоба чији су главни актери етничке групе. Узроци њиховог избијања леже у похлепи, незадовољству одређеном ситуацијом и безбедносним изазовима.⁴ Сукоби се могу дешавати на локалном и регионалном нивоу и укључити и велике силе.

Први узрок избијања ових сукоба је *економске природе* – сукоби се дешавају онде где треба направити профит. Други узрок је *комбинација* економских, политичких и друштвених незадовољстава. Рејмон Арон⁵ истиче да до сукоба долази онда када људи задовољни својим статусом у односу на статус друге групе или када осећају да им друга група тај статус угрожава. Дакле, сукоб постаје стратегија било промене или одбране *status quo-a*. Трећи узрок се налази у тзв. *безбедносној дилеми*, која је централни узрок етничких сукоба. Када људи увиде да је њихов опстанак у својству индивидуе или групе угрожен, они своју одбрану усмеравају против носиоца претње уз помоћ насилних средстава.

Косово је веома илустративан пример сложености ширења етничких сукоба. Почетни сукоби који су избијали су били вођени етничким супротностима: Срби и Албанци су једнако полагали право на пуну контролу над Косовом.

Овде је био преовладајући други чинилац ширења етничких сукоба – *контрола средстава*. Овладавање њима је утицало на заустављање сукоба. Основни задатак међународних мисија (Контакт група, НАТО, ОЕБС и ЕУ) се састојала у превентивној дипломатији ширења сукоба у суседству. Македонија је релативно остала поштеђена сукоба овакве врсте, али је зато Албанија била укључена у њих. Мање армијске групе су се из Албаније преусмеравале на Косово и тиме олакшавале образовање Ослободилачке војске Косова (ОВК).

4 Исто.

5 Поменути Рејмон Арон је чувени француски политички филозоф, социолог и теоретичар међународних односа. Он је незадовољство одређеним склопом односа доводио у везу са динамичном политиком која треба да сруши одређени *status quo*. Своја разматрања је дао у свом главном делу из области теорије међународних односа *Paix et guerre entre les nations (Мир и рат међу државама)*.

Њен успон је започео средином деведесетих година XX века. ОВК је заговарала независност Косова, а сматрана је терористичком организацијом повезаном са организованим криминалом и финансирана је од стране албанске дијаспоре путем прикупљања такси.

Интервенција НАТО пакта која је уследила 1999. године је типичан пример ескалације етничких сукоба. Овде се видело да питање угрожавања људских права и основних слобода може једну државу лишити суверенитета над једним делом њене територије. У реторици прозападно оријентисаних аналитичара се скоро увек може чути да је наводно кршење људских права на Косову и Метохији од стране руководства Слободана Милошевића основни узрок интервенције НАТО пакта. Питање људских права је предимензионирано до крајњих граница и врло често било предмет пропагандних активности. Идеолошки став је био од примарне важности. Остало је нејасно зашто се велике силе свугде у свету не залажу за поштовање људских права и основних слобода на подједнак начин.

Многи западни аналитичари сматрају да је руски вето признавању једнострано прокламоване независности Косова више него бескомпромисан. Пошто Русија нема нити могућности нити средства да се војно ангажује са Западом, то онда, са своје стране, доприноси дифузији сукоба на један другачији начин. Према њима, Русија Косово сматра једним *преседаном* за стварање нових држава једностраним актима оних који полажу право на самоопредељење путем сецесије. Примере Косова могу да следе друге државе са истим или сличним проблемима, што ће утицати на сецесионистичке захтеве у истим. Овакви покрети се неће охрабрити само на територији бившег Совјетског Савеза, већ и у Кини, Шпанији, Румунији, Словачкој, Грчкој, Шри Ланки, Индонезији, Тајланду, Индији, Јужном Судану, Етиопији и Танзанији. Сукоб се може проширити и на Македонију, са 25% етничког албанског становништва и Босну и Херцеговину, са крајње незадовољним српским ентитетом.

Што се ескалације косовског сукоба на међународном плану тиче, треба рећи да јаке снаге НАТО-а и Европске уније на подручју западног Балкана могу релативно лако спречити његово ширење. Блиски односи са Европском унијом

или евентуално чланство у њој, могу утишати сваку жељу за сукобима већих размера. Надаље, поменути западни аналитичар⁶ сматра да независно од легитимности или нелегитимности једнострано проглашене независности Косова, нема скоро никакве потребе то претворити у свемоћни преседан. По њему, Русија је можда у праву када тражи да се једном резолуцијом Савета безбедности Косово уговорно одвоји од Србије, што би било у сагласности са важећим међународним правом. Међутим, истаћи да је косовски случај преседан је *контрапродуктивно*. Са истог аспекта посматрано, било би контрапродуктивно и непризнати овакву творевину, као што су то учинили Шпанија, Грчка, Кипар, Словачка, Румунија и др. Једноставно, то је преседан сличан оном о признавању. Овде се западни аналитичари апологете признања Косова заплићу у противречност Кантовог типа и, немајући други излаз, решење налазе у квалификовању случаја Косова као тзв. случај *sui generis*.

Почевши од Ахтисарија (*Ahtisaari*) у својству специјалног изасланика Генералног секретара УН, сви потоњи прозападни аналитичари се листом слажу да је Косово јединствен случај и захтева јединствен одговор. Уколико се позовемо на одбијање признања повезујући његов случај са осталим сличним у свету, то доводи до подривања његовог положаја и јачања сепаратистичких снага које треба одвратити. Такве земље, према мишљењу Волфа, шаљу „крајње погрешну поруку осталом делу света“. Он се, исто као и остали аналитичари те врсте и јавне администрације њихових земаља, опет враћа на флагрантно кршење људских права и основних слобода под режимом Слободана Милошевића. Надаље, врши се поређење са подршком становништва Северног Кипра независности и оној коју даје 90% становништва Косова. Овде се врши једна класична замена тезе, јер се Косово унапред проглашава за независну творевину и Албанци, који се у Србији сматрају мањином, аутоматски постају већина. Чак ни случај Северног Кипра, према Волфу, не може имати додирних тачака са косовским, јер је тај исти Северни Кипар тражио уједињење са Јужним. Међутим, то што то уједињење није успело, изгледа да није од неке важности за поменутог аналитичара.

6 Wolf Stefan, „Conflicts Without Borders“, оп. цит., стр. 66.

Препреку успостављању хармоничних међуетничких односа на Косову и Метохији представљала је и сама политичка међународне заједнице (велике силе) према његовом праву на самоопредељење до отцепљења од Србије. Међународна заједница је начинила преседан, јер је мањини „омогућено право на самоопредељење до отцепљења. Оног тренутка када би се ово право проширило на националне мањине, данас би у свету било неколико хиљада држава“⁷.

Српско-албанске односе на Косову и Метохији су дуги низ година карактерисали односи доминације као један културно-историјски укореењени образац. Овакав образац се зачео још из „периода када је Косово било под Османлијском влашћу, али се јасније образовао у XIX веку у време стварања нових државних граница, и од тада се непрестано учвршћује до наших дана“⁸.

Све власти које су се формирале на територији Косова и Метохије наизменично су, у већој или мањој мери, стављале у повлашћен или дискриминаторски положај, једне или друге. У време турске или аустријске власти Албанци су били привилеговани јер су се борили против Срба, док су Срби, приликом повратка суверенитета над Косовом и Метохијом, Албанцима *наплаћивали* служеење окупатору дискриминаторским односом према њима. Након Другог светског рата и кратког раздобља, *братских* односа са Енвер Хоџином Албанијом, с погоршаваеем односа због Информбироа, наступа нови период *наплате дугова*. Падом Ранковића 60-тих година, албанска партијска (комунистичка) елита преузима власт на овом подручју и улоге су поново замеене. Последња замена улога извршена је доласком на власт Слободана Милошевића, коме је Косово било *одскочна даска (spring board)* у каријери и *адут из рукава* у преломним политичким догађајима у Србији. Услед наведених историјских околности, односи између Срба и Албанаца су обележени веома негативним стереотипима.

7 Момчило Суботић, „Отимаее Космета у процесу расрбљивања Балкана“, *Национални интерес* бр. 3/2009, год. V, вол. 6, ИПС, Београд, стр. 59.

8 „*Косовски чвор*“, Република – специјално издаее, бр. 9, Београд, 1994, стр. 8; нав. према: Лутовац Зоран, *Мањине, КЕБС и југословенска криза*, Институт за друштвене науке и ИМПП, Београд, 1995, стр. 107.

*Косово, распад Југославије
и политичко организовање Албанаца*

Међунационални проблеми, који су узроковали и сукобе такве врсте, су једни од непосредних узрока избијања југословенске кризе. Они су посебно ескалирали на Косову и Метохији. Након смрти доживотног председника СФРЈ – Јосипа Броза Тита, први политички потреси и нарушавање југословенске федерације су везани за Косово и Метохију.

Питање националних мањина је почело да се правно регулише почев од Другог заседања АВНОЈ-а 29. новембра 1943. године, приликом усвајања Политичке декларације о стварању југословенске државе на федералним основама, па је везано за питање националних мањина утврђено да “националним мањинама у Југославији треба да буду обезбеђена сва национална права”. Устав ФНРЈ у свом члану 13. питање националних мањина регулише на следећи начин: “Националне мањине у ФНРЈ уживају право и заштиту свог културног развика и слободне употребе свог језика”.

Уставом од 7. априла 1963. године термин национална мањина се замењује термином народност и народностима се обезбеђује „основно право на школовање за припаднике појединих народности и настава на језицима народности. У члану 43. републичког Устава и у законима препуштено је да се „утврде друга права и обавезе појединих народности“. Уставним променама из 1968. године се истиче да су „народности потпуно равноправне и саставни су део социјалистичке самоуправне и демократске југословенске друштвене заједнице“.

Своје незадовољство положајем у СФРЈ албанско становништво је 1981. године *спонтано* исказало изласком на улице и демонстрацијама на којима су студенти тражили побољшање свог стандарда и боље услове школовања. Међутим, прави разлог се налазио у тежњи да се после Титове смрти очува Устав из 1974. године, који је Косову и Метохији давао све прерогативе државности. Дакле, циљеви демонстраната су били везани за успостављање *Косово-Републике*. Косово је *de iure* већ и било република, јер Србија ниједан закон није могла да донесе без сагласности покра-

јинске скупштине. Тадашња Аутономна покрајина Косово је учествовала у образовању и раду највиших савезних органа – од Скупштине СФРЈ, преко Председништва СФРЈ и Савезног извршног већа, до Савезног и Уставног суда Југославије. Косово је преко својих делегација било равноправни учесник у доношењу савезних закона и других одлука у Већу република и покрајина Скупштине СФРЈ. По Уставу из 1974. године, покрајине су, као и републике, имале могућности стављања вета на сваку промену савезног устава. Покрајине су самостално доносиле своје уставе, који нису морали бити сагласни нити са савезним нити републичким уставима, него им само нису смели бити супротни. Оне су имале сопствено председништво и врховни суд, њихов статус, права и дужности и организација регулисани су савезним уставом уместо републичким.

Овакво постепено разарање СФРЈ управо по републичким шавовима појашњава позадину демонстрација 1981. године и циљеве тадашњих стратега: стварање Републике била би етапа на путу ка коначном отцепљењу и припајању *матичи* Албанији. Целокупни каснији след догађаја потврђује ову тезу.

Устав СРЈ из априла 1992. године такође обезбеђује заштиту националних мањина „у оквиру заштите слобода и права човека и грађанина“, а чланом 10. се „признају и гарантују оне слободе и права које признаје међународно право“. Чланом 11. се уређују „питања којима се признаје и јемчи право националних мањина на очување, развој и изражавање сопствене етничке, културне, језичке и друге посебности, као и употреба националних симбола, а све у складу са међународним правом.

Нови Устав Србије Косову нуди суштинску аутономију и у оквиру ње националним мањинама сва права која су загарантована међународним документима. Пошто је Србија мултикултурална држава, она као свој први циљ поставља мир и слободу. На основу тога, људска права и основне слободе се морају посматрати у контексту мирног и хармоничног развоја друштва. Овај Устав уводи категорију *аутохтони народи* и њима гарантује уживање свих права загарантованих међународним правом, без дискриминације. Државе, као домовине различитих заједница, морају стећи легитимитет

у свим тим заједницама и ентитетима и морају посати домовине или матичне државе великим и мањим заједницама.⁹ У случају да ове заједнице представљају важне мањине у оквиру већинске заједнице главне државе, ова држава може да испуни само захтев за легитимитетом, давањем велике аутономије мањини са циљем развијања властитих вредности те заједнице у односу на њихову властиту културу, језик и веру.¹⁰

Србија мора да води рачуна и о сопственој заједници која, наиме, нема поверење у евентуално независно Косово. Такво поверење може се изградити само ако српска заједница, као и друге заједнице, има могућности да успостави свој аутономни начин живота и развоја. На нивоу аутономног Косова, српске општине морају имати могућност сарадње са суседним општинама и владом у Београду.

Косовски Албанци су искористили све погодности које међународни стандарди прописују за националне мањине (Албанци су у СФРЈ и СРЈ били национална мањина). Међу најважнијим правима је било право на политичко организовање и учешће на изборима. Ово друго право није одмах спроведено, него се чекало скоро десет година, након интервенције НАТО пакта.

Косовска политичка опозиција има најраније ефективне корене у два покрајинска професионална удружења. Кад су све њихове српске колеге дале оставку, прво Удружење писаца 1988. године, а затим и Удружење филозофа и социолога 1989. године, била су потпуно препуштена косовским Албанцима. Она су разрадила протесте против све већег притиска Београда да укине покрајинску аутономију, а посебно против третмана рудара штрајкача у Трепчи. Ибрахим Ругова, књижевни критичар образован у Паризу и председник Удружења писаца, иступао је у име групе писаца као елоквентни међународни саговорник. Он је постао логичан избор да предводи *Демократски савез Косова* (ДСК), који је формиран у децембру 1989. године, прво као организациона алтернатива Савеза Комуниста Југославије (СКЈ), који је

9 Флајнер Том, „Просперитетна и одржива аутономија за КиМ или пуки суверенитет“?, Институт за међународну политику и привреду, *Међународна политика* бр. 1127/1128, Београд, 2007, стр. 10.

10 Срђан Словић, *Људска права, КЕБС/ОЕБС и косовска криза*, Институт за српску културу Приштина/Лепосавић, 2010, стр. 87.

првобитно имао за циљ да прикупи чланове широм читаве Југославије. У априлу 1990. године, Шкељзен Малићи и други из Удружења филозофа и социолога, основали су одвојену *Социјал-демократску странку*. Још седам партија основано је из спектра нових, углавном младих косовских интелектуалаца и професионалаца. Они су се одрекли сваке наде у позитивне промене унутар југословенског комунистичког оквира 1989. године, пошто је Милошевићев режим ухапсио Азема Власија, младог реформистичког лидера косовског огранка SKJ, зато што је покушао да разреши штрајк у Трепчи.

У Приштини је 1. јула 1990. године формиран и *Косовски демократски форум* у присуству свих албанских алтернативних политичких странака са Косова и Метохије. У Декларацији која је тада усвојена тражи се обезбеђивање суверенитета Косова у виду „конститутивне јединице југословенске заједнице равноправне са другим јединицама“, односно статус републике за Косово. У то време су албански лидери изразили бојазан да ће им Београд ускратити аутономију добијену Уставом из 1974. године. Ово је био први притисак на албанску опозицију. Други се састојао у томе што је ДСК прикривено желео да ризикује преовлађујућу позицију на Косову и у албанској дијаспори, тражењем демократских избора пре решења територијалног статуса. Наведени статус републике је био једина алтернатива потпуној сецесији. Руководство ДСК је одбацило и изгледну заједничку политичку платформу са осталим партијама, а и било какво учешће на српским изборима те године.

Већина у ДСК се сложила да треба одбацили било какву сарадњу са српском опозицијом и учешће на изборима у оквиру заједнице Србија и Црна Гора. Милошевићев режим је, са своје стране, обесхрабривао било какву косовску партиципацију. Његови званичници су искључили практично све Албанце из легалног запослења, а да се не помиње политичка заступљеност у реконструисаној Србији. Званичници из Београда су објавили оно што се свело на ванредно стање на Косову 5. јула 1990. године. Београдско министарство унутрашњих послова и *руководећи тим за ванредне ситуације* једноставно су преузели покрајину после суспензије њеног парламента и администрације.¹¹ Они су ускоро пустили

11 Ова тврдња тражи мало појашњење. Тачно је то да је Република Србија су-

115.000 од 170.000 косовских Албанаца запослених у школама, болницама, судовима и јавној администрацији – изван број већ је одбио да долази на посао, а остатак је суспендован. Дневне новине *Rilindja* су затворене, а телевизијска станица преузета. Поред наведеног, добар део албанског живља се нашао и без социјалног осигурања.

ДСК и остатак политичког спектра су комбиновали снаге да би створили мрежу служби у сенци, које ће обезбедити основно, средње и универзитетско образовање, уз основне медицинске услуге до краја деценије.¹² Услуге које је понудио српски режим су биле бојкотоване, чиме је Косово било одсечено од прописно опремљених болница, а, по мишљењу прозападних аналитичара и историчара, албанској деци је било онемогућено да стекну било какво знање српског језика. Ова тврдња се треба узети условно, јер су сами Албанци више желели да створе своје паралелне институције него да се образују у српским на свом матерњем језику. Једноставно, све је већ било уклопљено у класичну шему *индоктринације* везане за стварање независне државе Косово.

У таквој атмосфери је маја 1992. године опозиција косовских Албанаца одржала *изборе у сенци*, на којима је ДСК освојио 96 од 100 места у парламенту у сенци. Руговина много хваљена активност у ненасилном отпору биће изложена притиску од 1993. године, па надаље. Услед тешких услова живота и рада, многи Албанци су емигрирали. Иако се не може похвалити вештинама практичног политичара, снаге око њега још нису биле довољно јаке да га поразе. Крајем 1993. године неколико стотина хиљада Албанаца је напустило Косово и отишло у западну Европу. Многи су тамо открили све јаче позиве албанске дијаспоре за независност и оружани отпор, којима је било тешко одолети. Ругова је трпео критике због своје умерености и почео да се ослања на некомунистичког председника Албаније Салија Берише. То се

спендовала аутономију Косова дату Уставом из 1974. године, али је такође и тачна тврдња да је ту исту аутономију косовским Албанцима дао тадашњи председник СФРЈ – Ј. Б. Тито, која је била више од аутономије и дата без сагласности Републике Србије. Ако је тако нешто могао Тито да уради, зашто онда Милошевић није могао да врати све на старо сличном одлуком?

12 Цон Р. Лемпи, *Југославија као историја*, Дан Граф, Београд, 2004, стр. 364.

није најповољније завршило по Ругову, јер је Бериша, на притисак западних земаља, повукао одобрење за независност.

Ни српска позиција на Косову није била несавладива. Удео српског становништва у целокупној популацији на Косову је био испод 10% 1995. године, тј. мање од 200.000. Милошевић је мудро тактиком успео да избегне било какве преговоре о Косову за преговарачким столом кад је натерао босанске Србе да прихвате Дејтонски споразум. Ругова се кладио на западну интервенцију као надокнаду за пасивни отпор чак и ласкањима српске опозиције, и изгледа, изгубио. Неуспех огорченог антимилошевићевског руководства коалиције Заједно да обрати више пажње на Косово, или понуди преговоре чак и о републичком статусу, ни у ком случају није придобио било ког косовског лидера да размисли о бојкоту српског политичког процеса. Пут ка још једном етничком рату био је сада широм отворен.

Отпор косовских Албанаца српској власти, њена реакција и НАТО интервенција

Избијање грађанског рата на тлу бивше Југославије је погодовало косовским Албанцима у смислу интернационализације косовског проблема. То је био један од најважнијих циљева *Албанске алтернативе*. Врло често помињана српска репресија и угрожена људска права и слободе су биле основно и врло успешно средство интернационализације. Ово се може поредити са чуеном *офанзивом* западних земаља против стања људских права на Истоку Европе спровођеном током одржавања конференција КЕБС-а за време „хладног рата“. Демократија, људска права и слободе су употребљени као ефикасно средство за придобијање подршке светске јавности, релевантних међународних политичких институција и великих сила, а уједно су параван за остварење крајњег циља – стварање независне државе или уједињење са Албанијом. Раније се овај сепаратизам скривао под плаштом вредности социјализма, сада се то чини под плаштом парола о демократији и људским правима. Надаље, тадашња СРЈ је била изложена великим међународним притиском да се, као услов за укидање санкција, уврсти и решавање *косовског проблема*.

Овакве околности су претходиле образовању Ослободилачке војске Косова. Њено тачно порекло није познато, али постоје неке спекулације да је настала од добровољаца који су се борили на страни хрватске армије у Босни и студена-та који су емигрирали у Швајцарску, који су се ујединили почетком 1993. године, да би планирали оружане нападе на српске власти на Косову. Студенти, који су били приморани да служе ЈНА или затварани због демонстрација током 80-их, су одлучили да формирају *герилске организације*. Њима су се прикључили и ветерани из босанског рата. Поред ОВК, постојала и друга група, али је ОВК била најбројнија, иако је у почетку обухватала неколико стотина чланова. Крајем априла 1996. године, ОВК је почела са нападима и убила 14 Срба, од којих су неки били избеглице из Крајине и полицајци на дужности. Неки посматрачи су ове нападе оквалификовали као одговор на признање југословенске федерације од стране ЕУ.

Предложени споразум о образовању, између ДСК и Милошевићевог режима, да се косовски Албанци врате назад у школе и на универзитете, изазвао је неколико мирних демонстрација студената исте године. Овај предлог су Албанци одбили. ОВК је касније почела да напада Албанце који су били лојални српским институцијама, а 1997. године их је интензивирала. ОВК је истицала ефикасност својих дејстава која су резултирала убијањем преко 50 полицајаца. Већина њих је убијена из заседе, тако да је српска страна њих с пуним правом називала *терористима*. Пораз Беришиног режима у Албанији је изазвао пљачку армијских и полицијских депоа широм читаве земље. Око 800.000 комада лаког оружја је отишло на отворено тржиште. Пошиљке овог новог оружја су стигле до ОВК на Косову, или на територију унутар северне албанске границе над којом влада у Тирани није имала ефективну контролу. Милошевићев режим је, са своје стране, добио велику пошиљку тешког наоружања из Русије при крају године.¹³

Обе стране су биле свеже наоружане, док су се устручавале да започну прави рат. Када је Адем Демаћи, који ће ускоро постати прави политички представник ОВК, позвао лидере да објаве тромесечно примирје, лидери су одговорили поплавом нових напада. Милошевић је узвратио слањем

13 Лемпи, *Југославија као историја*, оп. цит, стр. 366.

САЈ (Специјална антитерористичка јединица), под руководством ветерана босанског рата, да нападне регион *Дренице* у централном Косову. Дреница је сматрана традиционалним местом отпора Отоманским, српским и југословенским комунистичким властима, а сада штабом лидера ОВК Адема Јашарија. САЈ је напад извео у фебруару 1998. године на читаво село и том приликом убио Јашарија и још 40 сабораца и чланова породице. Ово је узнемирило западне политичаре, па је том приликом, Холбрук (*Holbrook*), бивши амерички преговарач за Босну, дошао у Београд и захтевао и добио споразум о прекиду ватре. Све се ово збивало у октобру 1998. године. Овај споразум је требало да спроведу посматрачи ОЕБС-а. Међутим, ниједна страна није видела споразум као основу даљих односа на Косову. ОВК је добијала све више нових чланова, а Ругова је све више био одстрањиван из тог процеса. Јединице ОВК су веома бахато заузеле позиције које су држале српске стране у оквиру договора о прекиду ватре.

Српска страна је почела да припрема Трећу армију и полицијске јединице под министарством унутрашњих послова за операцију названу *Потковица*. Овај план је изискивао масивну војну операцију широм Косова да се очисте читава села и шира околина у областима које су осумњичене за везе са ОВК. Неке од избеглица ће са пуно наде избећи у Албанију, одакле су десетине хиљада, како се претпоставља, дошле илегално. У циљу спречавања критика добијених од коалиције Заједно, Милошевићев режим је већ увео серију репресивних мера почетком 1998. године. Веома драстичне казне су ућуткале или затвориле независне медије, а нова постава политички наименованих ректора тражила је да независни факултети потпишу краткорочне уговоре или да буду затворени.

У пролеће 1999. године, почела су два испреплетена рата. Један је успешно водила Војска Југославије против ОВК, док су пљачке од стране полиције и специјалних снага министарства унутрашњих послова изазвале западну интервенцију. У међувремену су се у Рамбујеу одржали преговори између представника ОВК, Милошевићевог режима и западне делегације, коју је предводила амерички државни секретар Медлин Олбрајт (*Madeline Albright*). Европско-амерички предлог је захтевао присуство 30.000 НАТО војника да би се ојачао прекид ватре на Косову, укључујући и право *преласка кроз Србију* које чак ни београдска опозиција није могла

да прихвати. Представљен као документ о којем се не може преговарати (*ултиматум*), план је такође косовским Албанцима дао право на референдум о независности у року од три године и да у међувремену поставе полицијске шефове у 28 од 31-ог косовског среза. Међутим, млади делегати ОВК су се успротивили останку Косова у СРЈ, чак и на период од три године, и одредби која је дозвољавала да 2.500 војника ВЈ и 1.500 српских полицајаца остану у покрајини. Пошто су преферирали војну конфронтацију са ВЈ да би остварили ове концесије, они су били подвргнути тешком притиску да прихвате споразум. Из ове перспективе се може сумњати да би то учинили да су Срби прихватили споразум. Домаћа подршка Милошевићу је поново порасла пред поновљеним претњама Олбрајтове. Милошевић је веровао да ће неколико дана бомбардовања бити довољно да ојача његову домаћу позицију и натерати НАТО савез да заустави бомбардовање. Американци су, са своје стране, веровали да ће неколико дана бомбардовања бити довољно да Милошевић одступи и прихвати споразум из Рамбујеа, као што је учинио са споразумом у Дејтону. Показало се да ни једни ни други нису били у праву.

САД и њени савезници нису били вољни да употребе копнене трупе у било каквој офанзивној операцији на Косову. Да ли је њихова коначна одлука да то учине, после готово три месеца кампање бомбардовањем, или руски прекид подршке снагама Милошевића, или је интензитет кампање убрзао одлуку Милошевића да се преда, остаје неразјашњено. Под окриљем НАТО пакта и Операцијом удружених снага, уследило је бомбардовање, које је српске снаге протерало са територије Косова. С друге стране, већ је увелико позната чињеница да је српски злочин над Албанцима предимензиониран из пропагандних разлога, где се спекулисало о цифри од неколико десетина хиљада погинулих цивила. У том циљу, међународна комисија није никада успела да верификује више од три хиљаде погинулих албанских цивила које су убиле српске снаге безбедности. Закључак је да је Србија изгубила *пропагандни рат* и да се од тога није касније опоравила.¹⁴

14 Statement by ICTY investigators in Guardian (London), 18. August 2000; наведено према: Schindler R. John, *Europe's Unstable Southeast*, Naval War College Review, str. 27.

Srdjan Slovic

*HISTORICAL GENESIS AND NATURE OF
THE MODERN ETHNIC CONFLICTS IN
KOSOVO AND METOHIA*

Summary

The author states that after the termination of the era of the Cold war there were the disintegration of the former USSR, Eastern block, and Yugoslavia. The disintegration itself led to the appearance of no longer the Great War, but minor regional and internal conflicts. They were accompanied by the intervention of other states and international organizations. Their basic cause lies in the non-ability of governments to restrain them; therefore, now governments as their main priorities determine their restrain, since such conflicts may be transformed into humanitarian tragedy and anarchy.

Furthermore, the author emphasises that ethnic clashes in Kosovo and Metohia were developing toward diffusion and escalation. The conflict was diffusing in the territory of Kosovo and Metohia and in the adjacent countries, while escalation implied the reinforcement of intensity of conflict. In order to neutralize them some international factors included themselves – Contact group, OSCE, NATO, EU.

The topic of this paper will be the situation in Kosovo and Metohia appeared during the 90-ies of the XX century. The stress will be put on the political association of Albanians, acting of parallel structures of power and conflicts between KLA and police forces of FRY. Since the conflict could not be resolved by means of negotiations, there had been the intervention of NATO which were terminated by the Kumanovo agreement and passing of the Resolution 1244, by which Serbian security forces and army had to retreat from the territory of Kosovo and Metohia.

Finally, the author concludes that since relationships between Serbs and Albanians were characterized by a cultural pattern of domination and subordination, then after the arrival of international forces in the territory of Kosovo and Metohia that

domination turned to the Albanian side, since it was impossible to establish a much too desired multiethnic society in that area.

Key words: ethnicity, conflict, Kosovo and Metohia, political association, Albanians, Serbs, mediation, international organization.

ЛИТЕРАТУРА

- Фатић Александар (приређивач), Питање Космета, ИМПП, Београд, 2006.
- Лемпи Р. Џон, Југославија као историја – била двапут једна земља, Дан Граф, Београд, 2004.
- Лутовац Зоран, КЕБС, мањине и југословенска криза, Институт за друштвене науке и ИМПП, Београд, 1995.
- Ролс Џон, Право народа, Alexandria Press и Нова српска политичка мисао, Београд, 2003.
- Словић Срђан, Аронова теорија међународних односа и актуелно косовско питање, Институт за српску културу, Приштина/Лепосавић, 2009.
- Словић Срђан, Људска права, КЕБС/ОЕБС и косовска криза, Институт за српску културу Приштина/Лепосавић, 2010.
- Суботић Момчило, „Отимање Космета у процесу расрбљивања Балкана“, Национални интерес бр. 3/2009, год. V, вол. 6, ИПС, Београд.
- Суботић Момчило, Право на самоопредељење и „југословенски експеримент“ – прва, друга и трећа Југославија, ИПС, Београд, 2004.
- Switalski P., The OSCE in the European Security System: Chances and Limits, Warsaw, 1997.
- Stuart Kaufmann, Modern Hatreds, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2001
- Стојановић Радослав, Спољна политика и државно уређење, Досије, Београд, 2001.
- Стојановић Светозар, Serbian-American Relations Today in: Односи САД-Србија – финална провера, ФПН, Београд, 2008.

Васић Ненад, Геоекономија Косова – Quo vadis? Институт за српску културу Приштина/Лепосавић, ИШ „Стручна књига“, д.п. – Београд, Београд, 2001.

Wolf Stefan, „Conflicts Without Borders“, The National Interest, May/June 2008.

Résumé

Ethnical conflicts in Kosovo and Metohia represent a part of the whole pattern of the relationships between Serbs and Albanians in the last 100 years and more. These are the relationships of domination and subordination burdened with the negative stereotypes. Such situation lasted until the arrival of the international civil and military mission. Modern ethnic conflicts in Kosovo and Metohia appeared during the 80-ties and 90-ties of the 20th century. During the 90-ties of the 20th century parallel institutions had been created and Kosovo issue was internationalized. It is obvious the government was not able to control and settle these conflicts appeared after the disintegration of SFRY. It became indispensable that conflict to be settled by international organizations and great powers – USA, OSCE, EU, and UN. If we choose the success of negotiation of the parts in conflict as a criterion of the conflicts settlement, we are to conclude such negotiations between Rugova and Milosevic were doomed to failure. Such situation led to the pressure on the parts in conflict to halt hostilities. International community started involving itself more and more successfully, and finally gained control over the situation. At that stage, international community had not been in favour of the independence of Kosovo and Metohia, which contributed to the Serbian part to yield.

Ethnic conflicts were spreading by means of diffusion and escalation. There had been both kinds of conflicts in Kosovo and Metohia so that international community feared they were to be spread in the adjacent countries. NATO intervention in March 1999 was a typical example of conflicts escalation. Its cause was, as everybody knew, prevention of humanitarian catastrophe and protection of human rights. If only international community had acted in all crisis-stricken area in the world?!

Western analysts are very eager while criticizing Russian veto in Security Council considering it as a kind of conflict diffusion. An obstacle was in the treatment of Kosovo and Metohia as sui generis case. Russia does not treat it like that. Due to that, it is difficult to reach unanimity within European Union regarding the recognition of Kosovo and Metohia as independent state.

Interethnic problems, which caused ethnic conflicts, were one of the immediate causes of the outbreak of Yugoslav crisis. Kosovo crisis from the 90-ties did not come about accidentally. It was preceded by the condition of unrests in the 80-ties. The unrests from 1981 not only did they require amelioration of the living conditions of students, but they claimed the preservation of the Constitution from 1974 as well. That constitution gave the Albanians all prerogatives of the statehood. The ultimate aim was the secession from Yugoslavia (Serbia) and annexion to Albania. At that time there were no claims for the independence.

Conflicts in Kosovo and Metohia could not be prevented neither by a complete protection of national minorities guaranteed by subsequent constitution of FRY (1992) nor by a high level political pluralism. Albanians claimed only the disintegration from Yugoslavia (Serbia), and later on, independence. While Serbs claimed only for the integrity and sovereignty. Finally, Yugoslav forces will be bound to leave Kosovo and Metohia on the 10th of June 1999 by the provisions of the Resolution 1244. Other provisions of the Resolution will have never been applied until now.

Овај рад је примљен 19. јула 2011. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 19. септембра 2011. године.

*Предраг Д. Радојевић**

АНАЛИЗА ОСНОВНИХ ДИМЕНЗИЈА ИМИЦА СРБИЈЕ

Сажетак

Данас постоје бројна мишљења у литератури која сматрају да добар имици држави може да обезбеди бољу позицију у међународним политичким и економским односима. Полазећи од тих мишљења, кроз сагледавање схватања и дефиниција имица државе и његових различитих димензија, у овом раду се анализира имици Србије. Анализа је заснована на описивању националног идентитета, референтне тачке националног идентитета, протумаченог имица, актуелног имица, промотивног имица и пожељеног имица Србије на основу секундарних података из расположивих истраживања домаће и иностраних јавности и литературе. Овој рад представља покушај да се превазиђе одређивање имица Србије на основу уверења и да се покаже да се имици државе, у свој својој сложености, јасније може сагледати кроз овакву врсту анализе. Само државе које успеју да сагледају несаслагласности између различитих димензија свог имица, и које постану свесне проблема у свом имицу, могу да направе први корак у процесу његовог унапређења. Тај процес се у многим државама одвија кроз стратешки засновану јавну дипломатију, која промовисањем позитивног имица државе треба да штити националне интересе.

* Универзитет у Новом Саду, Економски факултет (аутор је студент постдипломских студија)

Кључне речи: имиц државе, Србија, национални идентитет, референтна тачка националног идентитета, протумачени имици, актуелни имици, промотивни имици, пожељени имици

О имицу Србије постоје различита уверења у домаћој и иностраним јавностима. Међутим, ретки су покушаји да се тај имиц сагледа ван уверења, да се детаљније анализира, и да се закључак о њему изведе на основу свеобухватног истраживања које би укључило, као становништво Србије, тако и становнике суседних држава, али и јавности појединих држава које се сматрају посебно значајним у спољно-политичкој оријентацији Србије.

Предмет овог рада чини покушај да се на основу података из доступних истраживања јавног мњења, али и на основу података из литературе, анализира имиц Србије. Да би се он што прецизније сагледао коришћен је модел за анализу имица из комерцијалног маркетинга, који се користи за сагледавање имица привредних организација, али које је, с обзиром на разлике између привредних организација и држава, допуњен новим димензијама.

Анализа која чини овај рад има за циљ да разлучи и опише различите димензије имица државе, наведе несагласности које између њих могу да постоје, и да на основу тога скицира смернице за унапређења имица Србије. При том, полазна претпоставка на којој је овај рад заснован била је да ретко која држава може бити успешна у унапређењу сопственог имица, ако најпре не сагледа несагласности између његових различитих димензија. Тек на основу тога може се развити стратегија која ће се усредсредити на ублажавање тих несагласности, и на унапређење укупног имица државе.

Први део рада посвећен је разматрању сложености појма имица државе у теорији, сагледавању његовог значаја у међународним односима, његовом раслојавању на појединачне димензије и одређивању несагласности између различитих димензија имица државе. Други део рада састојао се од покушаја да се дају показатељи имица Србије на основу података из истраживања домаће и иностраних јавности, са посебним нагласком на имиц Србије у суседним и осталим балканским државама, Европској унији, Кини, Русији, и Сје-

дињеним Америчким Државама (САД), а ти подаци по потреби су допуњени и подацима из литературе.

Имиџ државе - схватања и дефиниције

Појам имиџ (енг. *image*, рус. *образ*) има различита значења, а између осталог њим се означава ментална слика, односно представа људског ума о нечему или о некоме. Имиџ је одувек имао важну улогу у политици, а у новије време он посебан значај добија у међународним односима, пошто су владе већине држава постале свесне значаја имиџа државе у иностраним јавностима и улоге медија у његовом стварању.¹ Иако имиџ представља унутрашњу, у људском уму насталу творевину, њим се могу објашњавати и понашања субјеката међународних односа, а самим тим и држава, али и тумачити њихово место и улога у међународној политици.²

Добар имиџ може да осигура државама позитиван пријем у иностраним јавностима, и да утиче на ставове иностраних влада и међународних организација, па поједини аутори сматрају да моћ над иностраним јавним мњењима, чији је извор управо добар имиџ државе, поред војне и економске моћи, може да представља трећи кључни чинилац спољне политике сваке државе.³ Постоје и мишљења која иду и корак даље, и имиџ државе сматрају кључним чиниоцем успешне спољне политике, јер се спољна политика доживљава као борба за умове људи и њихове ставове, а освојити људске умове представља потпунију победу од оне која би могла бити остварена војним средствима.⁴ На трагу тих ставова је и мишљење да информације, привлачност и „најбоља прича“ у савременом свету имају превагу над традиционалним изворима превласти у међународним односима који потичу од економске и војне моћи.⁵ Осим тога, поједини аутори имиџ

1 Видети: Michael Kunczik, *Images of nations and international public relations*, Routledge, London, 1997.

2 Andrew Heywood, *Global politics*, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2011, стр. 508.

3 Edward H. Carr, *The twenty years' crisis, 1919-1939: An introduction to the study of international relations*, друго издање, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2001, стр. 102.

4 Hans J. Morgenthau, *Politics among nations: the struggle for power and peace*, Alfred A. Knopf, New York, 1978, стр. 64. и 341.

5 Joseph S. Nye, „The benefits of soft power“, *Harvard Business School Working*

државе сматрају важним средством утицаја на друге државе, наводећи да од тога какав имиџ има нека држава зависи и то како ће се друге државе према њој понашати.⁶ У складу са тим, позитиван имиџ представља државама средство које може да им омогући да доследно следе свој национални интерес и да остваре своје националне циљеве.⁷

Поред сагледавања односа имиџа и моћи државе, односно утицаја, постоји и део теорије међународних односа који разматра имиџ државе под упливом схватања из социјалне психологије. У том смислу, имиџ државе се дефинише као когнитивна, афективна и вредносна структура која се односи на представу о себи и на представу о другима коју државе развијају у међународним односима.⁸ Те представе најчешће се крећу у оквиру дихотомија „јак - слаб“ и „пријатељ - непријатељ“.⁹ У том правцу најдаље иду поједини теоретичари који преиспитују како кроз садејство војне и индустрије високих технологија, медија и индустрије забаве, и производа попут холивудских филмова са ратном тематиком, компјутерских и видео игара на тему рата, али и директне телевизијске преносе ратних разарања и извештавање медија о рату самом, САД остатку света представљају негативан имиџ држава које доживљавају као непријатељске, и при том теже да развију сопствени имиџ силе која води „хуманитарне ратове“ и бори се против светског тероризма зарад добробити човечанства.¹⁰

Knowledge Archive, Harvard Business School, Boston, 8.02.2004, доступно на: <http://hbswk.hbs.edu/archive/4290.html> (приступљено 4. априла 2011. године)

6 Robert Jervis, *The logic of images in international relations*, Columbia University Press, New York, 1970, стр. xiv.

7 Исто, стр. 4.

8 Kenneth E. Boulding, „National images and international systems“, У: *International politics and foreign policy*, (приредио: James N. Rosenau), Free Press, New York, 1969, стр. 422-431, стр. 423.

9 Видети: Kenneth E. Boulding, *The image: knowledge in life and society*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1956; Richard W. Cottam, *Foreign policy motivation: a general theory and a case study*, University of Pittsburg Press, Pittsburg, 1977; Brett Silverstein, „Enemy images: the psychology of U.S. attitudes and cognition regarding the Soviet Union“, *American Psychologist*, The American Psychological Association, Washington, Vol. 44, Iss. 6, June 1989, стр. 903-913.

10 Видети: James A. Der Derian, *Virtuous war: mapping the military-industrial-media-entertainment network*, друго издање, Routledge - Taylor & Francis, London, 2009.

У теорији о међународним односима значајна пажња посвећује се и утицају имица државе на опажање и тумачење информација које долазе из те државе до јавности других држава, али и процес доношења политичких одлука.¹¹ У том смислу, наводи се да од тога какву слику доносиоци одлука у спољној политици имају о некој држави, која често може да буде заснована на недовољном знању о њеној историји, традицији, стереотипима и предрасудама, селективном сећању о односима са том државом у прошлости, и немарно прикупљеним и лоше обрађеним информацијама о актуелном тренутку, зависи и природа политике према тој држави.¹² Сходно томе, може се сматрати да често слике и симболи, а не трезвена логика, анализа и објективна стварност обликују међународне односе.¹³ Зато свакој држави, осим традиционалних, званичних дипломатских односа, који се најчешће свODE на однос држава - држава(е), морају бити важни и имиц, начин опажања и систем уверења не само доносилаца одлука у спољној политици других држава, већ и медија и јавности у тим државама.

Међутим, за потребе анализе у овом раду, поред различитих схватања имица државе у теорији међународних политичких односа, потребно је и размотрити одређења имица државе која постоје у економским наукама. Имиц државе је чест предмет проучавања у међународном маркетингу, у смислу утврђивања утицаја који имиц државе има на ставове потрошача приликом доношења одлука о куповини производа који потичу из иностраних земаља.¹⁴ Он представља

11 Видети: Richard K. Herrmann, James F. Voss, Tonya Y. E. Schooler, Joseph Ciarrochi, „Images of international relations: an experimental test of cognitive schemata“, *International Studies Quarterly*, Wiley-Blackwell, Hoboken, Vol. 41, Iss. 3, September 1997, стр. 403-433; Ole R. Holsti, „The belief system and national images: a case study“, *The Journal of Conflict Resolution*, SAGE Publications, Thousand Oaks, Vol. 6, No. 3, 1962, стр. 244-252; Milton J. Rosenberg, „Images in relation to the policy process: American public opinion on Cold-War issues“, *Y: International behavior: A social-psychological analysis* (приредио: Herbert C. Kelman), Holt, Rinehart and Winston, New York, стр. 278-334, 1965.

12 Kenneth E. Boulding, *The impact of the social sciences*, Rutgers University Press, Piscataway, 1966, стр. 9.

13 Leszek Buszynski, *Asia Pacific security - values and identity*, Routledge, New York, 2006, стр. 7; Robert Jervis, *The logic of images in international relations*, Columbia University Press, New York, 1970, стр. 28.

14 Видети: Ming-huei Hsieh, „An investigation of country-of-origin effect using correspondence analysis: a cross-national context“, *International Journal of Market*

општу слику о одређеној држави коју пословни људи и потрошачи преносе на производе из одређене државе и услове пословања у (са) њом, а ту слику стварају репрезентативни производи дате државе, њене националне, економске и политичке одлике, историја и традиција.¹⁵ Чак и када држава нема стратегију управљања својим имицом, потрошачи и пословни људи у иностранству је доживљавају на одређени начин, и то њихово опажање утиче на одлуке у вези са куповином производа те државе, улагање капитала, и пословање са привредним организацијама из ње. Поред тога, имиц државе представља и збир веровања, утисака и асоцијација повезаних с неком државом које људе опредељују приликом избора места настањивања и путовања, а индустрија забаве и медији играју нарочито важну улогу у њиховом обликовању.¹⁶ Зато се може сматрати да се државе изградњом и унапређењем свог имица у ствари такмиче за моћ, утицај и престиж на међународној сцени.

Државе данас изградњом позитивног међународног имица стичу драгоцен капитал који може да допринесе јачању њиховог геополитичког статуса, повећа њихову безбедност, заштити и унапреди њихове националне интересе.¹⁷ Процес унапређења имица државе у науци о међународним односима може да прати сличан модел из пословног света, односно начине и технике које успешне привредне организације примењују како би се на најбољи начин представиле потрошачима својих производа, односно корисницима услуга, с том разликом што су „потрошачи“ у случају држава домаћа и инострана јавност и стране владе. Зато државе да би

Research, Warc & Market Research Society, Oxfordshire, Vol. 46, No. 3, 2004, стр. 267-295; Katharina P. Roth, Adamantios Diamantopoulos, „Advancing the country image construct“, Journal of Business Research, Elsevier, Amsterdam, Vol. 62, No. 7, 2009, стр. 726-740.

- 15 Видети: Akira Nagashima, „A comparison of Japanese and U.S. attitudes toward foreign products“, *Journal of Marketing*, American Marketing Association, Chicago, Vol. 34, January, 1970, стр. 68-74.
- 16 Philip Kotler, Christer Asplund, Donald H. Haider, Irving Rein, *Marketing places Europe: attracting investment, industry and tourism to European cities, communities, states and nations*, Financial Times/Prentice Hall, London, 1999, стр. 160.
- 17 Камалудин Серажудинович Гаджиев, „Имидж как инструмент культурной гегемонии“, *Мировая экономика и международные отношения*, Институт мировой экономики и международных отношений, Москва, Но. 12, 2007, стр. 6.

створиле и одржавале позитиван имиџ треба да теже спајању техника дипломатије и маркетинга.¹⁸

Основне димензије имиџа државе и несагласности између њих

За разлику од унапређења имиџа привредних организација, чак и оних које послују широм света, унапређење имиџа државе је далеко сложенији процес, пошто он подразумева да се на стратешки и непротивречан начин различити видови имиџа једне државе представе иностраним јавностима. Осим тога, на основу претходно изнетих одређења имиџа државе јасно је да он није једнодимензионална, већ сложена творевина. Зато је ради његовог што бољег разумевања потребно поближе сагледати његове основне димензије. Добро полазиште при томе може да представља модел за анализу имиџа привредних организација.¹⁹ Међутим, том моделу се, с обзиром на разлике између држава и привредних организација, морају додати и неке нове димензије.²⁰

Као што је приказано на *Слици 1* као основне димензије имиџа државе могу се навести национални идентитет, референтна тачка националног идентитета, протумачени имиџ, актуелни имиџ, промотивни имиџ, и пожељени имиџ.²¹

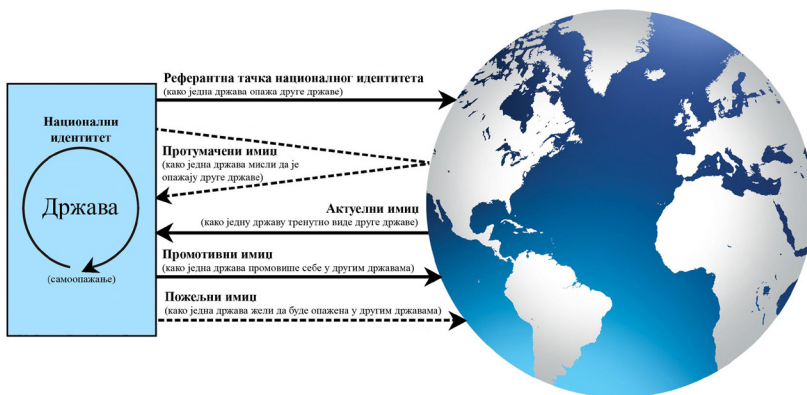
18 Peter van Ham, „The rise of the brand state“, *Foreign Affairs*, Council on Foreign Relations, New York, Vol. 80, No. 5, September/October, 2001, стр. 2–6, стр. 6.

19 Видети: Tom J. Brown, Peter A. Dacin, Michael G. Pratt, David A. Whetten, „Identity, intended image, construed image, and reputation: an interdisciplinary framework and suggested terminology“, *Journal of the Academy of Marketing Science*, SAGE Publications, Thousand Oaks, Vol. 34, No. 2, 2006, стр. 99-106.

20 Ying Fan, „Key Perspectives in nation image: a conceptual framework for nation branding“, *Brunel University Research Papers*, Brunel Business School, Uxbridge, март 2008, доступно на: <http://bura.brunel.ac.uk/handle/2438/1872> (приступљено 14. априла 2011. године).

21 Исто.

Слика 1. Основне димензије имица државе

Извор: аутор према Ying Fan, „Key Perspectives in nation image: a conceptual framework for nation branding“, *Brunel University Research Papers, Brunel Business School, Uxbridge, март 2008*, доступно на: <http://bura.brunel.ac.uk/handle/2438/1872> (приступљено 14. априла 2011. године)

Национални идентитет се сходно теорији социјалног идентитета може означити као самоодређење државе, односно оно што већинска нација која настањује одређену државу мисли о имицу своје државе.²² Према појединим ауторима, изградња националног идентитета је веома битна за спољну политику, јер успешније изграђене и себе свесне нације имају јасније политичко одређење и већу препознатљивост у међународним односима.²³ Због тога је важно разумети извор националног идентитета, односно националну свест и колективно национално памћење, и укључити прошлост и традицију нације у њен садашњи тренутак и разматрања њене будућности.²⁴ Чак и данас у глобализованом свету, национални идентитет представља моћну творевину.²⁵ Разлог

22 Henri Tajfel, John C. Turner, „The social identity of intergroup behaviour“, У: *Psychology and intergroup relations* (приредили: Stephen Worchel и William Austin), Nelson-Hall Publishers, Chicago, 1986, друго издање, стр. 7-24, стр. 14; Alexander Wendt, *Social theory of international politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, стр. 170.

23 William Bloom, *Personal identity, national identity and international relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, стр. 58.

24 Anthony D. Smith, *Myths and memories of the nation*, Oxford University Press, Oxford, 1999, стр. 9.

25 Anthony Giddens, *Sociology*, четврто издање, Polity Press, Cambridge, 2001, стр. 389.

треба тражити у томе што глобализација и поједине наднационалне творевине нуде превише друштвених и политичких могућности које су често сукобљене, преклапају се, и имају недефинисане границе, па и даље нацији не могу да понуде јасан одговор на питање њене припадности и здраворазумску замену за национални идентитет.²⁶ Насупрот томе, национални идентитет нацији помаже да зна ко је, да пронађе своје место у свету, и да изнова дефинише себе у светлу нових дешавања, догађаја и промена.²⁷

Референтна тачка националног идентитета представља другу димензију имица државе. Сопствени национални идентитет нација не може у потпуности образовати ако нема информације о другим државама и нацијама које их настањују, па тако референтну тачку националног идентитета представља разлика у односу на друге, односно поређење са другима.²⁸ Овом димензијом имица, већинска нација која настањује одређену државу ствара границу између себе и других. Тако уверења о другима и очекивања од других, у смислу њиховог понашања, одређују национални идентитет дате нације, односно национални идентитет се обликује и под утицајем средине која државу окружује, а та средина се пре свега односи на друге нације или етничке групе које су територијално близу, или чак живе у оквиру исте државе.²⁹

Протумачени имиц је трећа димензија имица државе, и састоји се од тога како одређена нација мисли да њену државу доживљава спољни свет. Једна нација мишљење о томе како је доживљава свет најчешће ствара на основу понашања других држава према држави коју она настањује. То мишљење, међутим, може бити и под утицајем преовладава-

26 Видети: Manuel Castells, *The information age: economy, society and culture, volume II: The power of identity*, Blackwell, Cambridge, 1996; Judith A. Cherni, „Social Local Identities“, У: *Globalism, localism and identity: perspectives on the sustainability transition in Europe* (приредио: Tim O’Riordan), Earthscan, London, 2001, стр. 61-82.

27 Видети: Anthony D. Smith, *National identity*, University of Nevada Press, Reno, 1991.

28 Видети: Anna Triandafyllidou, „National identity and the “other”, *Ethnic and Racial Studies*, Routledge, London, Vol. 21, No. 4, 1998, стр. 593-612.

29 Iver B. Neumann, „Self and other in International Relations”, *European Journal of International Relations*, SAGE Publications/Standing Group of International Relations, London, Vol. 2, No. 2, 1996, стр. 139-174, стр. 166.

јуће идеологије у тој нацији, или неких других друштвених чинилаца, а у савременом свету та димензија имица државе све чешће се образује под јаким утицајем извештавања медија.³⁰ Кроз протумачени имица може се сагледати не само како јавност у једној држави тумачи међународни имиц своје државе, већ и то како га тумачи актуелна политичка власт.³¹

Четврта димензија имица државе односи се на актуелни имиц државе у иностраним јавностима, односно на то како неку државу виде друге државе. Актуелни имиц који једна држава има у другој држави, или другим државама, често се назива и њеним угледом.³² Он је везан за мишљења у иностраним јавностима о односној држави која се образују преко колективног опажања те државе и затим кроз образовање ставова према тој држави.³³ Бројни аутори сматрају да углед може да обезбеди држави добро на међународном плану.³⁴ При томе се наводе различити начини остварења тог добра,

- 30 Видети: Xiufang Li, Naren Chitty, „Reaffirming national image: a methodological framework”, *Conflict & Communication*, Regener, Konstanz, Vol. 8, No. 2, 2009; Scott A. Hunt, Robert D. Benford, David A. Snow, „Identity fields: framing processes and the social construction of movement identities”, *U: New social movements: from ideology to identity* (приредили: Enrique Larana, Hank Johnston, Joseph R. Gusfield), Temple University Press, Philadelphia, 1994, стр. 185-208; Noshina Saleem, „U.S. media framing of foreign countries image: an analytical perspective”, *Canadian Journal of Media Studies*, Faculty of Information and Media Studies, London, (Ontario, Canada), Vol. 2, No. 1, 2007, стр. 130-162.
- 31 Видети: Jarol B. Manheim, Robert B. Albritton, „Changing national images: international public relations and media agenda setting”, *The American Political Science Review*, American Political Science Association, Washington, Vol. 78, септембар 1983, стр. 641-657.
- 32 Tom J. Brown, Peter A. Dacin, Michael G. Pratt, David A. Whetten, „Identity, intended image, construed image, and reputation: an interdisciplinary framework and suggested terminology”, *Journal of the Academy of Marketing Science*, SAGE Publications, Thousand Oaks, Vol. 34, No. 2, 2006, стр. 99-106, стр.103; Michael Kunczik, *Images of nations and international public relations*, Lawrence Erlbaum, Mahweh, 1997, стр. 47.
- 33 Видети: Jian Wang, „The power and limits of branding in national image communication in global society”, *International Political Communication*, Routledge, London, Vol. 14, No. 2, 2008, стр. 9-24.
- 34 Видети: Alex Weisigery, Keren Yarhi-Milo, „Revisiting reputation: does past actions matter in international politics”, *Theory vs. policy - connecting scholars and practitioners conference*, New Orleans, 17. фебруар 2010; William W. Phelan, „State reputation as a public good”, *IIS Discussion Papers*, Institute for International Integration Studies, Dublin, No.275, јануар 2009; Dustin H. Tingley, Barbara F. Walter, „The effect of repeated play on reputation building: an experimental approach”, *International Organization*, Cambridge University Press, Cambridge, Vol. 65, Iss. 2, 2011, стр. 343-65.

од тога да држава са бољим угледом има бољу преговарачку позицију у дијалогу са страним званичницима, веће могућности за ступање у политичке, војне и економске савезе са другим државама, да је пожељнији партнер како у двостраној, тако и у вишестраној међународној сарадњи, до тога да таква држава има олакшан приступ међународним изворима финансирања, већу подршку иностраних јавности за разматување са евентуалним сепаратистичким покретима на својој територији и више успеха у одвраћању непријатеља.³⁵

Промотивни имиџ је пета димензија имиџа државе и састоји се од слике којом се држава представља иностраним јавностима. Промоција већ одавно није више само ствар привредних организација, већ се и државе труде да различитим промотивним делатностима створе о себи што бољу слику у иностраним јавностима.³⁶ Основа на којој се државе труде да граде промотивни имиџ је привлачност, а правило сваке промоције је да се најпре одреди циљна публика, кључна порука и изабери одговарајуће методе којима ће та порука бити комуницирана циљним јавностима. При томе, порука која се комуницира мора да буде јасна и непротивречна, а државе у њеном осмишљавању треба да пођу од везивања појединих својих националних интереса за неке заједничке или општечовечанске вредности, односно вредности које дели већина

35 Видети: Carl Erik Torgersen, Cheryl Rivers, „The construction of reputation and a negotiation“, *IACM 18th Annual Conference*, Seville, 1. јун 2005; Mark J. C. Crescenzi, Jacob D. Kathman, Katja B. Kleinberg, Reed M. Wood, „Reliability, reputation, and alliance formation“, *Annual Meeting of the American Political Science Association*, Toronto, 3-6. септембар 2009; Michael Tomz, *Reputation and international cooperation: sovereign debt across three centuries*, Princeton University Press, Princeton, 2007; Beth Simmons, „International law and state behavior: commitment and compliance in international monetary affairs“, *American Political Science Review*, Cambridge University Press/American Political Science Association, Washington, Vol. 94, No. 4, 2000, стр. 819–835; Barbara F. Walter, „Building reputation: why governments fight some separatists but not others“, *American Journal of Political Science*, Wiley-Blackwell/Midwest Political Science Association, Chicago, Vol. 50, No. 2, 2006, стр. 313–330; Antonia Catharina Wrede-Braden, *Reputation for retreat: casualty-aversion and the declining credibility of democracies' threats*, докторска дисертација, Harvard University, Cambridge (Massachusetts, U.S.), 2007.

36 Видети: Simon Anholt, *Competitive identity: the new brand management for nations, cities and regions*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2007; Keith Dinnie, *Nation branding: concepts, issues, practice*, Butterworth-Heinemann, Oxford, 2007; Teemu Moilanen, Seppo Rainisto, *How to brand nations, cities and destinations: a planning book for place branding*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2009.

држава у савременом свету.³⁷ Стратешким осмишљавањем и комуницирањем кључне поруке држава треба да развија и емоционалну везу са иностраним јавностима, али и да превазиђе и замени идеолошке програме пропаганде у комуницирању са иностраним јавностима једним сасвим новим приступом који мало коме може да буде споран.³⁸

Шеста димензија имица државе је пожељан имиц, односно то како нека држава жели да буде опажена и доживљена у иностраним јавностима у будућности. Данас преовладава уверење да се само делотворним спајањем непосредне и медијски посредоване комуникације може постићи жељени имиц. Док промотивни имиц представља само тренутно представљање жељене слика, да би се она усталила у иностраним јавностима и да би се дошло до пожељеног имица потребан је и проток времена. Али, није сваки пожељени имиц и могући имиц за државе. То посебно важи за поједине државе које дуги низ година имају лош имиц због неповољног извештавања страних медија, стереотипа и предрасуда у иностраним јавностима. Да би побољшале свој имиц тим државама се саветује да својим промотивним делатностима не треба да покушавају да такав имиц неутралишу, већ да треба да крену путем стварања потпуно нових позитивних асоцијација о себи које ће водити ка стварању новог имица.³⁹

Међутим, национални идентитет, референтна тачка националног идентитета, протумачени имиц, актуелни имиц, промотивни имиц и пожељан имиц једне државе најчешће се не поклапају, односно између њих постоје значајне разлике. Као што је то приказано на *Слици 2*, могуће је разликовати четири несагласности између различитих димензија имица државе, и то између националног идентитета и актуелног имица државе, протумаченог и актуелног имица државе, актуелног и промотивног имица и између промотивног и пожељног имица државе.⁴⁰

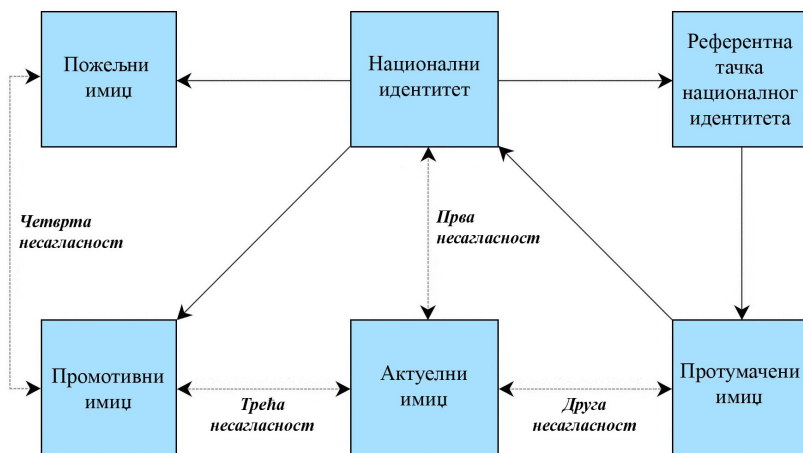
37 Alan Chong, *Foreign policy in global information space: actualizing soft power*, Palgrave Macmillan, New York, 2007, стр. 56.

38 Peter van Ham, „Branding territory: inside the wonderful worlds of PR and IR theory”, *Millenium Journal of International Studies*, London School of Economics, London, Vol. 31, No. 2, 2002, стр. 249-269, стр. 251.

39 Видети: Philip Kotler, David Gertner, „Country as brand, product, and beyond: a place marketing and brand management perspective”, *Journal of Brand Management*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, Vol. 9, No. 4-5, 2002, стр. 249-261.

40 Ying Fan, „Key Perspectives in nation image: a conceptual framework for nation

Слика 2. Односи између димензија имица државе

Извор: Ying Fan, „Key Perspectives in nation image: a conceptual framework for nation branding“, *Brunel University Research Papers*, Brunel Business School, Uxbridge, март 2008, доступно на: <http://bura.brunel.ac.uk/handle/2438/1872> (приступљено 14. априла 2011. године)

Сагледавање несагласности између различитих димензија имица може да помогне разумевању сложености односа између тих димензија, поређењу онога у чему се оне разликују, одређивању метода за њихово превазилажење и стварању делотворније стратегије унапређења укупног имица државе, односно достизању будућег, жељеног стања. Међутим, што је још битније, њихово сагледавање не даје само смернице за то како стварати привлачан имиц државе, које поруке и слике комуницирати са иностраним јавностима, већ може да да и одговор на питање како заиста једну државу учинити привлачном у очима иностраних јавности.⁴¹

branding“, *Brunel University Research Papers*, Brunel Business School, Uxbridge, март 2008, доступно на: <http://bura.brunel.ac.uk/handle/2438/1872> (приступљено 14. априла 2011. године)

41 Вадим Кононенко, „Создать образ России?“, *Россия в глобальной политике*, Совет по внешней оборонной политике, Москва, Т. 4, Н. 2, март - април 2006, стр. 201.

Анализа имица Србије

У складу са претходним разматрањем, у овом раду је учињен покушај да се имиц државе и његове димензије прецизније одреде на примеру Србије.

Када је анализа српског националног идентитета у питању коришћени су закључци из литературе и секундарни подаци из истраживања домаћег јавног мњења. У одређивању референтне тачке националног идентитета коришћени су само подаци из истраживања мишљења и ставова домаће јавности, како би се прецизирао однос грађана Србије према суседним и осталим балканским државама, појединим државама које данас имају пресудну улогу у међународним односима, и неким за Србију значајним међународним организацијама. Протимачени имиц Србије анализиран је такође на основу секундарних података из истраживања домаћег јавног мњења, али су ти подаци допуњени и одговарајућим подацима из литературе. С обзиром на то да је актуелни имиц готово сваке државе најчешће различит у различитим иностраним јавностима, актуелни имиц Србије је било неопходно ближе одредити на неколико нивоа. У том смислу коришћени су подаци о стереотипима и предрасудама који се у јавности појединих држава везују за Србе и Србију, али и подаци из истраживања јавног мњења у неким суседним државама. Поред тога, у анализи актуелног имица, с обзиром на тренутно претежну оријентисаност на посебну сарадњу са Европском унијом, Кином, Русијом и САД, размотрен је и имиц Србије у јавностима ових субјеката међународних односа. При том су за разматрање актуелног имица Србије у Европској унији и Русији били доступни подаци из истраживања јавног мњења, док је због недоступности таквих података у кинеској и америчкој јавности имиц Србије у тим државама сагледан посредно. Тако је имиц Србије у Кини разматран је кроз призму за кинеску власт, интелектуалце и јавно мњење пожељног понашања држава у међународним односима, док је имиц Србије у САД, с обзиром на веома важну улогу медија у образовању јавног мњења, и њиховог утицаја на спољну политику америчке администрације, размотрен кроз извештавање америчких медија о Србији. Про-

мовисани имиц Србије одређен је на основу података о појединим делатностима које су владајуће структуре предузимале у протеклих десетак година на унапређењу имица државе, док је опис пожељног имица Србије дат на основу анализе неколико стратешких владиних докумената у којима се посредно помиње и будући, пожељни имиц Србије.

Српски национални идентитет

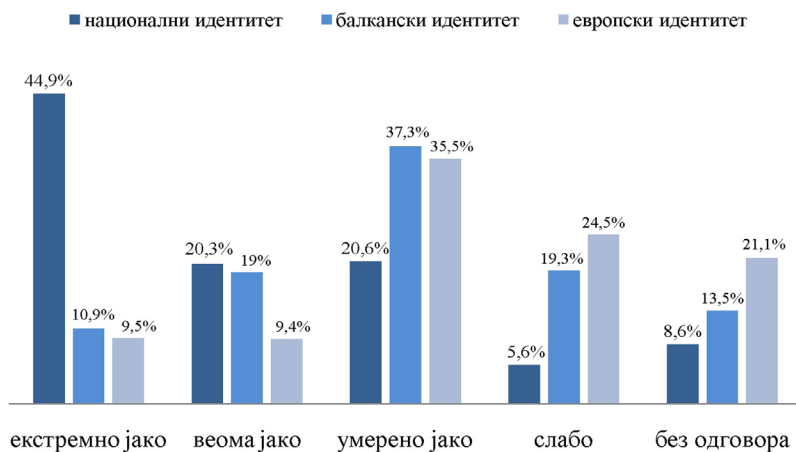
Као и у многим државама, и српски национални идентитет нашао се у кризи пред изазовима глобализације. Међутим, у случају Србије та криза је дубља. Међународним признањем некадашњих републичких граница за државне на тлу некадашње Југославије, српски народ је подељен, и данас поред у матици живи у још четири државе настале распадом бивше државе и на територији Косова и Метохије чију су независност од Србије признали готово све центри моћи на Западу. Осим тога, додатни изазов српском националном идентитету представља и политика актуелних власти у појединим суседним државама која се очитује у онемогућавању повратка протераних Срба у Хрватску, све јачим захтевима за централизацијом у Босни и Херцеговини, стварању новог језика, писма и мешању у организацију Српске православне цркве у Црној Гори. Томе треба додати и непрекидну транзициону кризу која са мањим паузама Србију потреса већ трећу деценију, и која је постала не само економска већ и државна, политичка, културна и морална, и увелико угрожава национални идентитет.⁴²

Међутим, не улазећи дубље у разматрање актуелног тренутка и садржаја савременог српског националног идентитета, за његово сагледавање потребно је истаћи неколико података из доступних истраживања јавног мњења у Србији о стању националног идентитета. Према подацима Галуповог балканског монитора (*Gallup Balkan Monitor*) из новембра 2010. године грађани Србије, као што је то приказано на Графику 1, у највећој мери поистовећују се са националним идентитетом. Тако 44,9% грађана Србије истиче да је њихово поистовећивање екстремно јако када је у питању национални

42 Петар Матић, „Глобализација и национални идентитет“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр.1-2, 2006, стр. 103-118, стр. 116.

идентитет, њих 20,3% наводи да је то поистовећивање веома јако, док 20,6% испитаника то поистовећивање означава као јако.

Графикон 1. Степен поистовећивања грађана Србије са националним, балканским и европским идентитетом

Извор: Галунов балкански монитор, Европски фонд за Балкан, Брисел, 2010.

У далеко мањој мери грађани Србије се поистовећују са балканским идентитетом, док је најмање изражено поистовећивање са европским идентитетом.

По питању поверења у поједине институције и организације које би требале да чувају и јачају национални идентитет, грађани Србије, према подацима из Истраживања о вредносним системима у свету (The World Value Survey), имају подељено мишљење. Тако, као што је приказано на *Графикону 2*, с једне стране постоји већинско неповерење према установама политичког система, док с друге стране постоји већинско поверење када су у питању црква и војска.

Графикон 2. Поверење грађана Србије у поједине националне установе и организације

Извор: Истраживање о вредносним системима у свету, 2006 – 2008. доступно на: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSAalyzeIndex.jsp> (пустуљено: 22. маја 2011. године)

Наведени подаци говоре о неуспеху српске политичке елите да изгради поједине институције политичког система у времену када је српском националном идентитету преко потребно поновно дефинисање. Таква ситуација значајно слаби национални идентитет, јер не омогућава успостављање копче између критички вредноване традиције и захтева савременог тренутка.⁴³

Референтна тачка српског националног идентитета

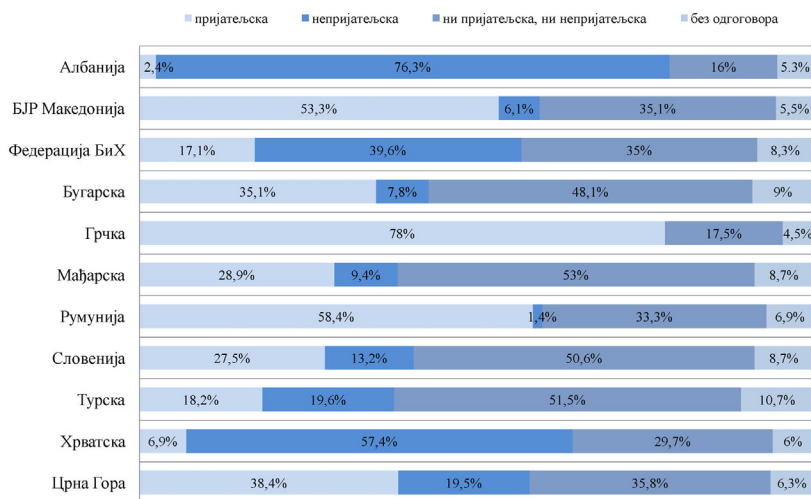
Да би се прецизније одредио имиџ Србије потребно је сагледати и то како Срби доживљавају своје суседе и остале државе Балканског полуострва, али и неке од држава које пресудно обликују савремене међународне односе, као и поједине међународне организације које су у претходне две деценије пресудно утицале на судбину Србије.

Као што је приказано на *Графикону 3*, према ставу који становници Србије имају према суседним и осталим балканским државама очитованом кроз однос „пријатељ – непријатељ“ могу се издвојити три групе држава. У првој групи биле би државе које више од половине становника Србије дожи-

43 Видети: Владимир Н. Цветковић, „Национални идентитет и (ре)конструкција институција у Србији - идеологије, образовање, медији“, *Филозофија и друштво*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, бр. 19-20, 2002, стр. 51-75.

вљава као пријатељске, у које спадају Грчка (78%), Румунија (58,4%) и БЈР Македонија (53,3%), у другој државе које више од половине становника Србије доживљава као непријатељске, у које спадају Албанија (76,3%) и Хрватска (57,4%), док би се у трећу могле сврстати државе које више од половине становника Србије не сматра ни пријатељским, ни непријатељским, а у које спадају Мађарска (53%), Турска (51,5%) и Словенија (50,6%).

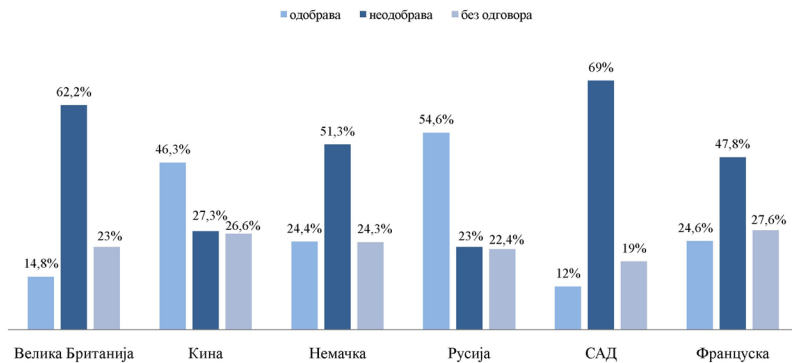
Графикон 3. Мишљење јавности у Србији о суседним и осталим балканским државама

Извор: Галупов балкански монитор, Европски фонд за Балкан, Брисел, 2010.

Позитиван, односно негативан однос јавног мњења у Србији према појединим државама које пресудно утичу на обликовање међународних односа може се сагледати и кроз спремност да се подржи или не подржи њихово предводништво. Као што је приказано на *Графикону 4*, јавност у Србији у највећој мери подржава вођство Русије (54,6%) и Кине (46,3%), док се у највећој мери противи вођству САД (69%) и Велике Британије (62,2%).

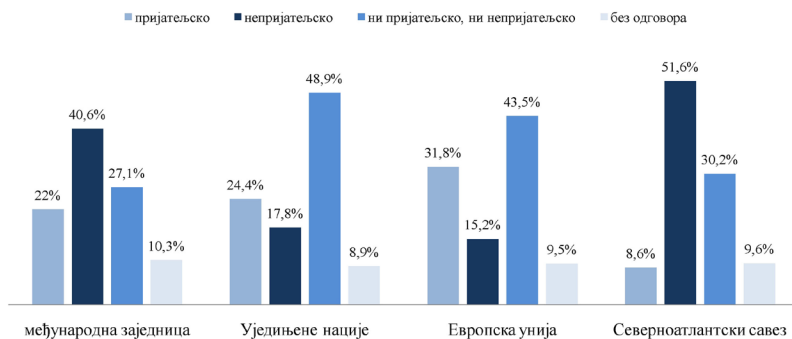
Графикон 4. Ставови јавности у Србији према вођству појединих светских сила

Извор: Галупов балкански монитор, Европски фонд за Балкан, Бри-сел, 2010.

Када су у питању међународна заједница и поједине међународне организације јавност у Србији, као што је прика-зано на *Графикону 5*, у највећој мери сматра да је понашање међународне заједнице према Србији у протекле две деце-није било непријатељско (40,6%), док када су у питању међународне организације најнегативнији став постоји према Северноатлантском савезу (НАТО), који 51,6% испитаника оцењује непријатељским.

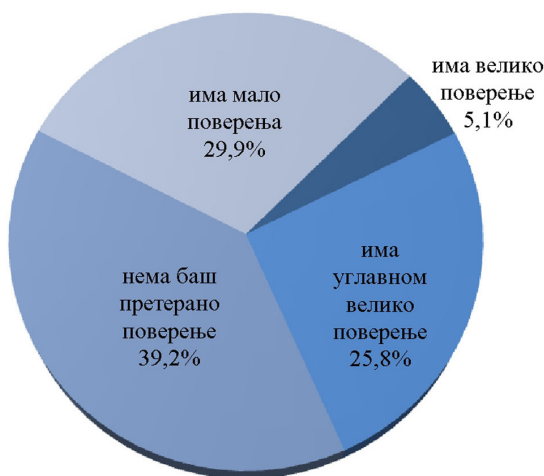
Графикон 5. Ставови јавности у Србији према међународној заједници и појединим међународним организацијама

Извор: Галупов балкански монитор, Европски фонд за Балкан, Бри-сел, 2010.

Када је о приступању Европској унији реч, које актуелна власт у Србији наводи као процес који „нема алтернативу“, према подацима Канцеларије за европске интеграције Владе Србије јавност у Србији је у септембру 2002. године са 68% подржавала учлањење у Унију, и та подршка је достигла зенит наредне године са 72%, а у децембру 2010. године пала је на 57% одсто.⁴⁴ Истовремено, према подацима Галуповог балканског монитора, та подршка је нижа, јер се новембру 2010. године за улазак Србије у Европску унију изјашњавало 44% грађана Србије.⁴⁵ При томе, као што је назначено на *Графикону 6.* већина становника Србије тврди да нема превише поверења у Европску унију (39,2%), односно да има мало поверења у ту међународну организацију (29,9%).

Графикон 6. Степен поверења грађана Србије у Европску унију

Извор: *Истраживање о вредносним системима у свету, 2006 – 2008.* доступно на: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSanalyzeIndex.jsp> (приспуљено: 22. маја 2011. године)

44 *Европска оријентација грађана Србије: представљање резултата истраживања јавног мњења*, Канцеларија за европске интеграције Владе Србије, Београд, децембар 2010.

45 „Више од пола Србије неће у ЕУ“, *Галупов балкански монитор*, Европски фонд за Балкан, Брисел, 2010, доступно на: <http://www.balkan-monitor.eu/index.php/media/> и <http://www.in4s.net/index.php/politika/srbija-cg-srpska/2569-galup-vise-od-pola-srbije-nese-u-eu> (приспуљено 14. маја 2011. године)

Протумачени имиџ Србије

О томе како Срби тумаче свој имиџ постоје бројне анализе.⁴⁶ На основу њих може се стећи увид у слику коју Срби имају о себи и националним одликама за које сматрају да их разликују од других нација. Као и код већине других нација, и код Срба је присутно величање националне прошлости и појединих догађаје из историје, при чему је основна нит која спаја различита историјска раздобља тежња за државношћу, самосталношћу и слободом. Стална борба, и одсуство дужих раздобља мира и напретка створили су стереотип јунаштва и хероизма као онога што је најпожељније, али и стереотипе спољних и унутрашњих непријатеља, и схватање да су зарад националне независности и општег добра вредне и велике жртве.

Међутим, данас после ратова на тлу некадашње Југославије, једностраног проглашења независности косовских Албанаца, бројних проблема на путу транзиције од 2000. године, пресуда Међународног кривичног суда за бившу Југославију којима су Срби за злочине у југословенским грађанским ратовима осуђени на више година затвора него сви остали, и некритичког испуњавања низа званичних и незваничних захтева, препорука и савета који долазе са Запада, ту слику Срба о себи треба преиспитати.

Веома раширено уверење које данас постоји међу Србима је да је имиџ њихове државе у свету, посебно на Западу, лош. Међутим, судећи према подацима из неких истраживања, као што је приказано на *Графикону 7*, 52,6% Срба сматра да је последњих година имиџ Србије побољшан, док 28,3% сматра да је он остао исти, а 13,1% истиче да је он додатно погоршан.

46 Видети: Јован Цвијић, *Балканско полуострво*, треће издање, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000; Слободан Јовановић, *Културни образи*, Стубови културе, Београд, 1995; Бојан Јовановић, *Карактерологија Срба*, Научна књига, Београд, 1992; Петар Џагић, *Homo Balcanicus, Homo heroicus*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1995.

Графикон 7. Какав је имиџ Србије у свету
у последњих неколико година

Извор: Галупов балкански монитор, Европски фонд за Балкан, Брисел, 2010.

Да је тај имиџ још увек далеко од позитивног, свесна је већина грађана Србије, што показују и подаци из истраживања о томе каквим Срби сматрају свој имиџ у Европској унији, који су приказани на *Графикону 8*.

Графикон 8. Какав је имиџ Србије у Европској унији

Извор: Галупов балкански монитор, Европски фонд за Балкан, Брисел, 2010.

Актуелни имици Србије

Актуелни имици Србије анализиран је кроз призму предрасуда и стереотипа који се током историје, али данас, појављују о Србији и Србима, података о томе како јавности неких од суседних држава доживљавају Србију, података о томе како Србију доживљавају субјекти у међународним односима које је актуелна српска власт означила као „стубове српске спољне политике“, Европска унија, Кина, Русија и САД.

Предрасуде и стереотипи о Србима и Србији

Предрасуде и стереотипи о Србима и Србији нису новијег датума. Они се могу пронаћи у бројним новинским чланцима и литератури у појединим европским државама још у XIX веку. Србија, која је после вишевековне турске окупације обновила државност, посматра се као део Балкана, синонима за заостало, неразвијено и сукоба препуно подручје које се налази на граници Европе и Азије. Зато имици Србије крајем XIX и почетком XX века није било могуће одвојити од предрасуда и стереотипа о Балкану. Међутим, за разлику од неких других народа који живе на Балканском полуострву, Срби као православни словенски народ понекад су означавани као „заступници“ интереса Русије, којој су западне силе, а пре свега Велика Британија по сваку цену желеле да онемогуће већи утицај у овом делу света. С друге стране, почетком XX века Србија је представљала сметњу продору немачких и аустро-угарских интереса ка Истоку, па је у овим државама постојао стереотип о Србима као непријатељима. Обликовању стереотипа о Србима и Србији погодвали су и каснији идеолошки стереотипи Запада о комунистима. Углавном су сви ти стереотипи поново су актуелизовани почетком грађанског рата на тлу некадашње Југославије.⁴⁷ Тако је у изве-

47 Видети: Јово Бакић, „Стереотипи о Србима у јавности појединих западних медија“, *Нова српска политичка мисао*, ИИЦ Нова српска политичка мисао, Београд, бр. 1-2, 1999, стр. 27-55, Марија Тодорова, *Имагинарни Балкан*, XX век, Београд, 1999; Jörg Becker, „The Historical Tradition of Anti-Serbian Prejudices“, *Current Concerns*, No 9/10, 2009, Zurich; Слободан Вуковић, „Стереотипи о Србима и разбијање Југославије“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 120, 2006, стр.75-112; Peter Brock, *The suppressed Serbian voices and*

штавању западних медија сходно дихотомији „добра и зла“, Србима припала ова друга карактеризација, која је постала основна водила у извештавању о рату најпре у Словенији и Хрватској, а затим и у Босни и Херцеговини и током НАТО агресије на Србију, укоренивши негативну слику о Србима и Србији у јавностима земаља Западне Европе и Северне Америке.

Имиџ Србије у неким суседним државама

Имиџ Србије у појединим суседним државама оптерећен је тиме што се Срби и Србија проглашавају искључивим кривцима за распад некадашње Југославије, али и тиме што се означавају као „агресори“ како у званичној политици, тако и медијима и јавностима у Словенији, Хрватској и Федерацији Босне и Херцеговине.

Судећи према подацима Галуповог балканског монитора из новембра 2010. године, представљеним на *Графикону 9*, Србија се данас у највећој мери доживљава као пријатељска држава у јавностима Црне Горе (64%) и БЈР Македоније (51,5%), док је као непријатељска углавном виђена у очима јавности у Хрватској (45,5%) и Албанији (42,8%), а ситуација по овом питању у Босни и Херцеговини је подељена.

Извор: Галупов балкански монитор, Европски фонд за Балкан, Брисел, 2010.

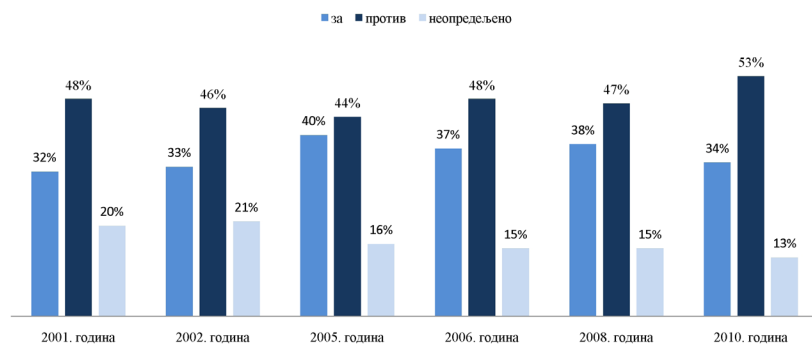
Подаци о томе какав је имиџ Србије у осталим државама насталим распадом Југославије и другим државама на Балканском полуострву, као што су Словенија, Мађарска, Румунија, Бугарска, Грчка и Турска, у овом истраживању нису били доступни. Међутим, ако се узме у обзир да те државе са Србијом званично немају проблема у међусобним односима, може се сматрати да је тај имиџ углавном неутралан. Тачније, када је реч о Румунији и Грчкој, с обзиром на став ове две државе о поштовању територијалне целовитости Србије и идентификацију у политичким елитама и јавностима тих државама са српским ставом око проблема Косова и Метохије, може се сматрати и да је имиџ Србије и пријатељски.

Имиџ Србије у државама чланицама Европске уније

Пошто приступање Србије Европској унији актуелна политичка власт и већина домаћих медија представља као првенствени задатак државе, потребно је размотрити и актуелни имиџ Србије у јавностима држава чланица Европске уније. Он се може сагледати на прихватању Србије као будуће чланице у јавностима држава чланица Уније. При том се полази од премисе да чланице Европске уније не би имале ништа против учлањења државе са добрим имиџом, односно да не би желеле да прихвате државе са лошим имиџом. Према подацима које публикује Европска комисија у „Евробарометру“, који су представљени на *Графикону 10*, расположење држава чланица Европске уније за пријем Србије у претходних 10 година било је на врхунцу 2005. године када је 40% испитаника сматрало да Србију треба примити у Европску унију, али је закључно са новембром 2010. године та подршка је пала на 34%, док се на 53% попело противљење пријему Србије.⁴⁸

48 *Евробарометар – јавно мњење у Европској унији*, Европска комисија, Брисел, 2001-2010. године, доступно на: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_arch_en.htm (приступљено 20. маја 2011. године).

Графикон 10. Расположење у јавностима држава чланица Европске уније за пријем Србије у чланство

Извор: Евробарометар – јавно мњење у Европској унији, Европска комисија, Брисел, 2001-2010. године, доступно на: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_arch_en.htm (приступљено 20. маја 2011. године)

С тим у вези треба додати да постоји мањи степен расположења за пријем Србије међу старим чланицама Европске уније у односу на неке источноевропске, балканске и суседне државе које су у претходној деценији постале чланице ове организације. Слични ставови постоје и по питању пријема Албаније, Босне и Херцеговине, и Турске у Европску унију. Према појединим мишљењима овакви ставови последица су не само презасићења ширењем Уније претходних година и економске кризе, већ и тога што јавности неких држава Европске уније имају мало непосредног контакта са Србијом, Албанијом, Босном и Херцеговином и Турском, што им се оне чине сувише компликованим, насилним и заосталим, а у најмању руку државама које не деле европске вредности.⁴⁹ Осим тога, после грађанских ратова на тлу некадашње Југославије, Балкан прате и слике ратних злочина, масовних гробница, организованог криминала и етничких сукоба, и сходно томе у јавности држава чланица Европске уније дуго ће постојати отпор пријему ових држава у чланство.⁵⁰

49 Gaëlle Péro, „EU - Western Balkans relations: the European Bermuda triangle?“, *European Issue*, The Fondation Robert Schuman, n°195, фебруар 2011, стр. 1.

50 Исто.

Имиџ Србије у Кини

Истраживања јавног мњења у Кини спроводе се тек од средине деведесетих година XX века и она су углавном окренута проблемима кинеског друштва, као што су економски развој, национално јединство и кинески статус у међународним односима, као и разматрању односа са државама које чине непосредно окружење Кине. Зато се тумачење тога какав је имиџ Србије у Кини, може тек посредно и оквирно сагледати, полазећи од неких основних принципа када су међународни односи у питању, које кинеска влада и јавност сматрају пожељним. Поједини аутори истичу и важност сагледавања ставова кинеских интелектуалаца, наводећи да у последњих десетак година расте утицај њихових ставова на јавно мњење и процес доношења политичких одлука у Кини.⁵¹

Кина је противник једнополарног света у коме повлашћена позиција припада Западу, и сматра да се међународни односи морају заснивати на вишеполарном свету у коме ће међународни поредак почивати на миру, стабилности, правди, поштовању интереса и права сваке државе на сопствени пут развоја, поштовању националног суверенитета, територијалног интегритета, и сарадњи међу државама у стварању хармоничног света.⁵² Кина прихвата да државе у међународним односима треба да буду руковођене својим националним интересима, али сматра да се мора правити равнотежа између националног интереса и правде, и да су једностране потези појединих држава, а пре свега САД, неприхватљиви.⁵³ У том смислу, Кина себе од половине деведесетих година XX века дефинише као одговорну силу.⁵⁴

51 Видети: Lee Jung Nam, „The revival of Chinese nationalism: perspectives of Chinese intellectuals”, *Asian Perspective*, Institute for Far Eastern Studies, Seoul, Vol. 30, No. 4, 2006, стр. 141-165; Lin Chen, „Comparing mass and elite subjective orientations in urban China”, *Public Opinion Quarterly*, The American Association for Public Opinion Research, Volume 63, No. 2, 1999, стр. 193 – 219.

52 Jiemian Yang, „China’s diplomacy: achievements, experiences and theoretical thinking in 30 years’ reform and opening-up”, *Global Review*, Shanghai Institute for International Studies, Shanghai, Vol. 1, 2008, стр. 1-16, стр. 4, 5 и 6.

53 Видети: Niu Xinchun, „Sino-US Relations: Dependence and Fragility”, *Contemporary International Relations*, China Institutes Of Contemporary International Relations, Beijing, Volume 20, Number 1, стр. 74-95, 2010.

54 Jiemian Yang, „China’s diplomacy: achievements, experiences and theoretical thin-

Поједини догађаји у међународним односима, као што су то биле демонстрације против НАТО бомбардовања кинеске амбасаде у Београду, као и плина незадовољства изазвана јапанском политиком према Кини, или спорно додељивање Нобелове награде за мир у 2010. години, показују заинтересованост кинеске јавности за иностране послове. У том смислу, и ствараоци и спроводиоци кинеске спољне политике обраћају пажњу на кинеско јавно мњење.⁵⁵

Када је Србија у питању, Кина не признаје једнострано проглашену независност косовских Албанаца, има споразум о стратешком партнерству са Србијом који је потписан у августу 2009. године, представља њеног најзначајнијег трговинског партнера у Азији, залаже се за ширење сарадње са Србијом, и према Србији, иако је она мала држава, односи се са уважавањем. Међутим, не само кинеске власти, већ и кинеско јавно мњење су веома осетљиви на ускраћивање поштовања према њиховој држави и њеним виталним националним интересима, па 60% кинеског јавног мњења сматра да је међусобно поштовање предуслов за грађење односа са другим државама.⁵⁶ У том смислу српска влада је до сада имала неписано правило да и поред тежњи да подржи акције Европске уније и САД углавном избегава да се придружује било којој њиховој иницијативи у међународним форумима која критикују Кину или штети њеним интересима. Односе две државе не оптерећује ниједан проблем и може се сматрати да и поред тога што је Србија мала европска држава, углавном непозната већини Кинеза, она за разлику од неких других европских држава има релативно позитиван имиџ у кинеској јавности.

king in 30 years' reform and opening-up", *Global Review*, Shanghai Institute for International Studies, Shanghai, Vol. 1, 2008, стр. 1-16, стр. 12.

55 Yufan Hao, Ying Hou, „Chinese foreign policy making: a comparative perspective“, *Public Administration Review*, Special Issue, December 2009, стр. 136-141, стр. 140.

56 Видети: Fergus Hanson, Andrew Shearer, *China and the world: public opinion and foreign policy*, The Lowy Institute for International Policy, Sydney, 2009; Alastair Iain Johnston, „Chinese middle class attitudes towards international affairs: nascent liberalization?“, *The China Quarterly*, Cambridge University Press, Cambridge, No. 179, 2004, стр. 603 - 628.

Имиц Србије у Русији

Слика православних хришћана који се боре за слободу против муслиманских турских окупатора стално је држала будним интерес званичног Санкт Петербурга за Балкан током XVIII, XIX и почетком XX века. Снажан панславизам који је био раширен у руској јавности, културним и црквеним круговима налагао је неопходност помоћи Русије православној и словенској браћи која су била под окупацијом Османлија и Хабсбурговаца, па је она активно помагала њихове тежње за ослобођењем и обновом државности.⁵⁷ У том смислу треба посматрати и имиц Србије у руској јавности.

Данас у јавностима обе државе постоји уверење да су Руси и Срби два пријатељска и братска народа које осим припадности истом цивилизацијском кругу везују бројни догађаји из ближе и даље прошлости. Међутим, како разматрање имица Србије у јавности савремене Русије не би остало на уверењу, неопходно је представити и податке из неких релативно скоријих истраживања јавног мњења у Русији која се тичу Србије, Срба и догађаја који су задесили Србију током претходних година.

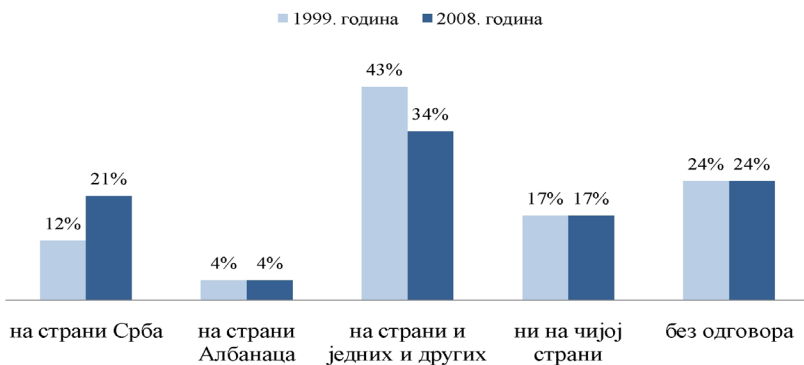
Док је јавност у појединим западним државама у скоро двотрећинској већини, а у суседној Хрватској са чак и 82%, подржала агресију НАТО на Србију у пролеће 1999. године, у Русији јој се противило чак 94% грађана.⁵⁸ Данас по питању очувања територијалне целовитости, званична Москва представља највернијег савезника Србије, а према подацима Свесруског центра за проучавање јавног мњења (*Всероссийский центр изучения общественного мнения, ВЦИОМ*) из марта 2008. године чак 47% испитаника у руској јавности сматра да државе Запада не треба да се мешају у проблем који је настало једностраним проглашењем независности косовских

57 Видети: Barbara Jelavich, *Russia's Balkan entanglements 1806-1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

58 Видети: „International public opinion and the conflict in Kosovo: views on NATO actions“, *Angus Reid surveyed public opinion for The Economist*, 25 March – 17 April, 1999, Преузето из: Philip Everts, „War without bloodshed? Public opinion and the conflict over Kosovo“, У: *Public opinion and the international use of force* (приредили: Philip Everts, Pierangelo Isernia), Routledge, New York, 2001.

Албанца, док је пре 10 година, 1998. године, тај проценат износио 33%. Као што је приказано на *Графикону 11* симпатије руске јавности према српском ставу за решење проблема на Косову и Метохији су од 1998. до 2008. године порасле са 12% на 21%, док независност коју су прогласили косовски Албанци као решење подржава 4% испитаника у руском јавном мњењу.⁵⁹

Графикон 11. На чијој су страни симпатије грађана Русије у вези са проблемом Косова и Метохије

Извор: „Косово и Србија - На чьей стороне симпатии Россиян?“, *Всероссийский центр изучения общественного мнения*, Пресс-выпуск № 903, Москва, 17.03.2008.

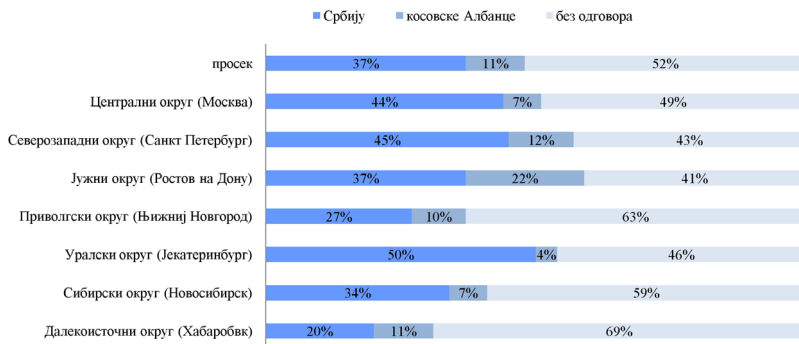
Према подацима из истог истраживања о ситуацији на Косову и Метохији је информисано 75% становника Русије, а са степеном образовања расте и степен детаљније информисаности и подршке Србији у том проблему. Уколико Уједињене нације одлуче да признају Косово и Метохију као државу само четири одсто испитаника сматра да Русија не би требала да стави вето на такву одлуку.⁶⁰ Такође, упитани чију страну у решавању проблема треба и даље да подржава званична Москва, 37% испитаника истиче да је то страна Србије, а 11% сматра да је то страна косовских Албанаца. При томе, као што је приказано на *Графикону 12*, Србија има

59 Исследование „Косово и Србија - На чьей стороне симпатии Россиян?“, *Всероссийский центр изучения общественного мнения*, Пресс-выпуск № 903, Москва, 17.03.2008.

60 Исследование „Независимость Косово“, *Аналитический Центр Юрия Левады*, Москва, 23. 07. 2007.

највиши степен подршке у Уралском федералном округу са седиштем у Јекатеринбургу (50%), затим у Севернозападном федералном округу са седиштем у Санкт Петербургу (45%) и Средишњем федералном округу са седиштем у Москви (44%).

Графикон 12. Подршка ставовима Србије и косовских Албанаца у руској јавности по питању решења проблема на Косову и Метохији

Извор: „Косово и Србија - На чьей стороне симпатии Россия?“, *Всероссийский центр изучения общественного мнения*, Пресс-выпуск № 903, Москва, 17.03.2008.

Према подацима из истраживања јавног мњења Свеврусског центра за истраживање јавног мњења из Москве из априла 2008. године о томе које државе становници Русије сматрају пријатељским, Србија се налази на 22. месту иза неких великих држава као што су Кина, Немачка, Индија, и појединих бивших република Совјетског савеза, а када су у питању некадашње републике Југославије и балканске државе, испред ње је једино Бугарска на 20. месту, док испитаници Србију не помињу као Русији непријатељску државу.⁶¹ Слични подаци могу се пронаћи и у истраживању Аналитичког центра Јурија Леваде (*Аналитический Центр Юрия Левады, Левада-Центр*) из Москве које је спроведено маја 2007. године, према којима руско јавно мњење сврстава Србију у пријатељске државе такође одмах иза појединих великих сила и појединих бивших република Совјетског савеза.⁶²

61 Исследование „Россия: её друзья и враги“, *Всероссийский центр изучения общественного мнения*, Пресс-выпуск № 951, Москва, 08.05.2008.

62 Исследование „Дружественные и недружественные страны для россиян“, *Аналитический Центр Юрия Левады*, Москва, 31. 05. 2007. године.

Имиц Србије у Сједињеним Америчким Државама

Због недоступности података из истраживања јавног мњења о томе како становници САД доживљавају Србију, имиц Србије у овој држави размотрен је на основу извештавања америчких медија, а с обзиром на њихов велики утицај на јавност, и процес осмишљавања и вођења спољне политике у овој држави.

До избијања ратова на тлу некадашње Југославије у САД нису постојали посебни стереотипи и предрасуде према Србији. Међутим, Србија као део социјалистичке Југославије, упркос свим посебностима тог социјалистичког система и сукобу са Совјетским савезом из 1948. године, није могла да избегне предрасуде и стереотипе које је америчка јавност генерално имала према комунизму и социјалистичким државама, доживљавајући их као непријатељске.⁶³ У том смислу, после победе на првим вишестраначким изборима новоформираних политичких партија у Словенији и Хрватској, и останка на власти комунистичке партије која је преименована у социјалистичку у Србији 1990. године, у америчкој администрацији се доживљај комуниста као непријатеља пренео на Србију.⁶⁴ Са те позиције посматрана је и њена улога у југословенским грађанским ратовима.

Када су амерички медији у питању, и поред често спомињаних теза о њиховој слободи и независности, треба истаћи и мишљења према којима су они пре свега обликовани тако да штите и шире ставове и интересе власти и владајућих структура, да се углавном некритички ослањају на владине изворе приликом извештавања о страним државама, подржавајући или прећуткујући поједине догађаје, да су склони преношењу поједностављених закључака америчке администрације о појединим државама који јавност воде ка ствара-

63 Видети: Јово Бакић, „Стереотипи о Србима у јавности појединих западних медија“, *Нова српска политичка мисао*, ИИЦ Нова српска политичка мисао, Београд, бр. 1-2, 1999, стр. 27-55.

64 Видети: Јово Бакић, „Стереотипи о Србима у јавности појединих западних медија“, *Нова српска политичка мисао*, ИИЦ Нова српска политичка мисао, Београд, бр. 1-2, 1999, стр. 27-55.

њу негативних или позитивних слика о тим државама, и што је најважније да се на све начине труде да дају легитимитет војним интервенцијама САД у свету, често блатећи и омаловажавајући противничке државе.⁶⁵ Имајући то на уму, амерички медији се не могу сматрати слободним и независним, тим пре ако се претходним ставовима додају и мишљења о њиховој идеолошкој обојености, склоности ширењу манипулација, пресудном утицају власничких структура на њихову уређивачку политику, и личним предрасудама које спикери и уредници информативних програма често преносе јавности, а које битно утичу на имиџ других држава у америчком јавном мњењу.⁶⁶ Често је имиџ појединих држава у америчкој јавности у ствари слика коју америчка администрација жели да домаћа јавност има о другим државама, и која се ствара и намеће путем америчких медија. У таквом окружењу америчко јавно мњење нема услове да критички расуђује, и да се супротстави ономе што медији и влада тврде да је национални интерес.⁶⁷ Зато се може сматрати да када је имиџ других држава у САД у питању постоји садејство између власти, медија, друштвених организација и јавности, које увек обезбеђује превагу аргумента „националног интереса“ над објективном ситуацијом.⁶⁸

65 Noshina Saleem, „U.S. media framing of foreign countries image: an analytical perspective“, *Canadian Journal of Media Studies*, University of Western Ontario, London (Ontario), Vol. 2, No. 1, 2007, стр. 130-162, стр. 153; Видети и: Ivo Dalalder, Michael O'Hanlon, *Winning ugly: NATO's war to save Kosovo*, Brookings Institution Press, Washington, 2000; Don's A. Graber, *Mass media and American politics*, Congressional Quarterly Press, Washington, 1997; Lance W. Bennett, *Public opinion in American politics*, Houghton Mifflin Harcourt, New York, 1980.

66 Noshina Saleem, „U.S. media framing of foreign countries image: an analytical perspective“, *Canadian Journal of Media Studies*, University of Western Ontario, London (Ontario), Vol. 2, No. 1, 2007, стр. 130-162, стр. 153; Herbert J. Gans, *Deciding what's news: a study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek, and Time*, Northwestern University Press, Evanston, 2005, стр. 37; Видети и: Edward S. Herman, Noam Chomsky, *Manufacturing consent: the political economy of the mass media*, Pantheon Books, New York, 1988; Melvin L. DeFleur, Sandra Ball-Rokeach, *Theories of mass communication*, Allyn & Bacon, Boston, 1989.

67 Видети: Allan Rachlin, *News as hegemonic reality: American political culture and the framing of news accounts*, Praeger Publishers, New York, 1988; Dietram A. Scheufele, „Framing as a theory of media effects“, *Journal of Communication*, Academy Publisher, Ouliy, Vol. 49, No. 1, 1999, стр. 103–122.

68 Jin Yang, „Framing the NATO air strikes on Kosovo across countries: comparison of Chinese and U.S. newspaper coverage“, *The International Journal For Communication Studies*, SAGE Publication, Thousand Oaks, Vol. 65, No. 3, 2003, str.

То садејство показало се делотворним и када је у питању била агресија НАТО предвођена САД на Србију током сукоба на Косову и Метохији 1999. године. Без обзира на стварност на терену, америчка администрација је знала да ће успех агресије на Србију зависити од подршке домаће јавности и јавности у државама чланицама НАТО, и што негативнијег имица коју западни медији успеју да створе о Србији.⁶⁹ Као резултат посебне медијске стратегије у извештавању америчких медија месец дана по почетку агресије на Србију, 71% Американаца је било уверено да САД и НАТО „раде праву ствар“, 25% је имало супротно мишљење, а свега четири одсто није имало одговор.⁷⁰ После кратког предаха који је уследио са променом власти у Србији 2000, и терористичких напада на Њујорк и Вашингтон 2001. године, извештавање америчких медија о Србији је и даље остало на линији стварања њеног што негативнијег имица, користећи сваку прилику за то, од предаје или хапшења Срба осумљивих за ратне злочине пред судом у Хагу, до једнострано проглашене независности косовских Албанаца. Према појединим мишљењима негативан имиц који су амерички медији створили у домаћој јавности о Србији превазишао је пропаганду против нацистичке Немачке и њено окривљавање за избијање и злочине Другог светског рата, и постао је „најуспешнији пропагандни подухват савременог доба који је и данас, читаву деценију по завршетку југословенских грађанских ратова, још увек жив“.⁷¹ О размерама негативног имица Србије у САД говори и то што су у холивудским филмовима, када су европски народи у питању, Срби доспели на треће место као нација која се користи у портретисању „лоших момака“, одмах иза Руса и Немаца.⁷²

231–249, стр. 246.

69 Mark Smith, *The Kosovo conflict: U.S. public diplomacy and Western public opinion*, Center on Public Diplomacy, Figueroa Press, Los Angeles, 2009, стр. 6-7.

70 Видети: „Has NATO doing good job in military campaign against Yugoslavia?“, *Angus Reid research for CCN, 22-24 April 1999*, Преузето из: Philip Everts, „War without bloodshed? Public opinion and the conflict over Kosovo“, *Y: Public opinion and the international use of force* (приредили: Philip Everts, Pierangelo Isernia), Routledge, New York, 2001.

71 Edward S. Herman, „Serb demonization as propaganda coup“, *Global Research - Foreign Policy in Focus*, April 9, 2009, доступно на: <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=13130> (приступљено 19. маја 2011. године).

72 Саша Гајић, „Холивудски стереотипи о Србима“, *Нова српска политичка мисао*, Презентација на Интернету, Културна политика, 6. новембар 2007. го-

Промотивни имици Србије

Утврђивање стратегије позиционирања и комуницирања имица у промотивном смислу данас представља једно од најзначајнијих питања за сваку државу.⁷³ Ту стратегију треба заснивати на различитостима и предностима у односу на остале државе, и то на неколико нивоа, од политичког, друштвеног и економског до културног и спортског.

Од 2000. године било је неколико покушаја промовисања имица Србије, међутим, учинци тих покушаја су врло скромни.⁷⁴ Како би се поправио имици Србије, одмах након промене власти у октобру 2000. године Министарство иностраних послова предузимало је потезе ка превладавању изолованости државе и њеном укључењу у различите међународне форуме и ка обнови чланства у неким међународним организацијама.⁷⁵ Ради поправљања имица Србије међу могућим инвеститорима и помоћи домаћим извозно оријентисаним предузећима још 2001. године основана је Агенција за страна улагања и промоцију извоза Републике Србије. Туристичка организација Србије је, између осталог, у 2007. години започела промоцију на америчкој сателитској телевизији Си ен ен (CNN). Међутим, она је убрзо прекинута пошто се испоставило да су у њој коришћени и кадрови из суседне Румуније и музика из Казахстана.⁷⁶ Имицом државе и њего-

дине, доступно на: http://starisajt.nspm.rs/kulturnapolitika/2007_gajic_h1.htm (приступљено 29. мај 2011. године);

73 Видети: Simon Anholt, *Competitive identity: the new brand management for nations, cities and regions*, Palgrave Macmillan, New York, 2007.

74 Видети: Предраг Д. Радојевић, „Значај нових димензија моћи за унапређење имица државе: случај Србије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4, 2010, стр. 77-104.

75 Видети: „Експозе савезног министра за иностране послове Горана Свилановића у Савезној скупштини СР Југославије“, Министарство иностраних послова Србије, 24. октобар 2001. године, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Foreinframe.htm> (приступљено 31. маја 2011. године).

76 „Нова брука Србије на Си Ен Ен-у, Вести, Интернет портал Мондо, Телеком Србија, Београд, 31.01.2007, доступно на <http://www.mondo.rs/v2/tekst.php?vest=45744>, „Србија за спот на Си ен ен- покрала Казахстан“, недељник Национал, Загреб, 31.01.2007. године, доступно на: <http://www.nacional.hr/clanak/31099/srbija-za-spot-na-cnn-u-pokrала-kazahstan> (приступљено 27. маја 2011. године).

вим унапређењем требао је да се бави и Савет за промоцију Србије који је 2007. основан при Министарству трговине и услуга, али се он после неколико састанака он угасио.⁷⁷ Од 2009. године озваничена је и институција економске дипломатије Србије, па би на што бољем имицу државе требало да ради и 28 економских дипломата.⁷⁸ Министарство трговине и услуга радило је од 2009. године и на пројекту под називом „Израдња и позиционирање националног брэнда Србије“ који је требао да се састоји од истраживања тога како домаћа и иностране јавности доживљавају Србију, и израде стратегије унапређења имица Србије.⁷⁹ Међутим, јавност о резултатима овог пројекта до сада није обавештена.

У промотивном смислу сви успеси наших спортиста, музичара, уметника, научних радника, надарених студената и постдипломаца у иностранству приказивали су у претходној деценији и још увек приказују Србију у потпуно другачијем светлу од оног које стварају медији на Западу. Међутим, сви ови успеси често су постизани мимо државне подршке, и нису били део званичне спољнополитичке и промотивне стратегије Србије.

Пожељни имици Србије

У претходној деценији у Србији се није организовала широка друштвена и политичка расправа, нити је донета стратегија или усвојен неки документ из кога би се могло јасно закључити какав треба да буде будући, пожељни имици Србије, и које делатности на путу ка том имицу треба предузети.

Међутим, обриси тог имица би се могли посредно нагледати ако се размотре неки други владини стратешки документи. Још у „Стратегији Србије за приступање Државне за-

77 „Брендирање Србије остало само жеља“, дневни лист Политика, Београд, 22/08/2009, доступно на: <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Brendiranje-Srbije-ostalo-samo-zelja.lt.html>

78 „Јавни конкурс за економске дипломате“, Вести, Радио телевизија Србије, Београд, 21. мај 2009. године, доступно на: <http://www.rts.rs/page/stories/story/13/Ekonomija/62915/Javni+konkurs+za+ekonomske+diplomate.html>

79 „Министарство представило пројекат националног брэнда“, Радио телевизија Војводине, Нови Сад, 31. октобар 2008 доступно на http://www.rtv.rs/sr_lat/ekonomija/ministarstvo-predstavilo-projekat-nacionalnog-brenda_90706.html

једнице Србије и Црне Горе Европској унији“ из 2005. године наводи се да држава треба да води „политику привржености испуњавању својих међународних обавеза на путу укључења у евроатлантске структуре, уз очување и унапређење националних интереса“, и „политику остварења својих дугорочних развојних циљева у складу са циљевима наведеним у Лисабонској декларацији Европске уније и Миленијумским циљевима УН“.⁸⁰ Та стратегија се залаже за улагање у људски капитал, образовање, истраживања и иновације, запошљавање, слободну трговину, јачање међународне сарадње са ЕУ и њеним чланицама, уравнотежене односе и са другим међународним чиниоцима као што су САД, Русија и Кина, обнову односа са земљама у развоју, са којима је постојала историја добрих политичких и економских односа за време некадашње Југославије. Посебно се наглашава нужност залагања Србије за побољшање односа са суседним и другим земљама на Балкану, кроз стварање повољније политичке климе, олакшавање кретања људи, капитала, роба и услуга, осмишљену културну и научну сарадњу, и заједничке пројекте на решавању проблема инфраструктуре.⁸¹ Потреба јачања српског националног идентитета помиње се непосредно у „Стратегији научног и технолошког развоја Србије за период од 2010. до 2015. године“ као један од превасходних задатака.⁸² С друге стране, у „Националној стратегији одрживог развоја Републике Србије“ наводи се да је циљ да Србија до 2017. године буде „институционално и економски развијена држава са одговарајућом инфраструктуром, компатибилна са стандардима ЕУ, с привредом заснованом на знању, ефикасно коришћеним природним и створеним ресурсима, већом ефикасношћу и продуктивношћу, богата образованим људима, са очуваном животном средином, историјским и културним наслеђем, држава у којој постоји партнерство јавног, приватног и цивилног сектора, и која пружа једнаке могућности за све грађане“.⁸³

80 *Национална стратегија за приступање СЦГ Европској унији*, Канцеларија за европске интеграције Владе Србије, Београд, 2005, стр. 43.

81 Исто.

82 *Национална стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2010. до 2015. године*, Влада Републике Србије, Београд, 2010, стр. 20.

83 *Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије*, Влада Републике Србије, Документа, Стратегије, Београд, 2010, стр. 10.

Међутим, иако се из ових докумената може извести закључак о томе какав би требало да буде пожељни имиџ Србије, заједнички недостатак свих њих је не постојање осврта на значај имиџа државе за остваривање побројаних циљева, непосредно описивање имиџа који се сматра пожељним, анализа тренутног стања имиџа Србије и дефинисање мера које треба предузети да би се он унапредио.

* * *

Кроз изложено разматрање дата је подробнија слика о имиџу који има Србија, и на основу изнетих података могу се донети закључци о свакој од димензија тог имиџа.

Српски национални идентитет се налази пред веома озбиљним изазовима који прете да пониште све оно позитивно по чему је национални идентитет у прошлости био препознатљив. Олако прихватање неких туђих образаца укупног друштвеног развоја и тумачења према којима је Србија била узрок свим недаћама на простору некадашње Југославије, стварају осећај непожељности, али и националне понижености и кривице. Такво стање духа у националном идентитету не може произвести повољно окружење за модернизацију друштва, напредак и благостање. Такође, у таквим условима Србија није, и не може бити равноправан партнер суседним и осталим балканским државама, нити пожељна држава у сарадњи и размени на европском и светском плану. И што је још важније, све то се прелама и кроз референтну тачку националног идентитета и поједина негативна одређења и виђења других субјеката међународних односа у Србији.

Јавност у Србији опажа имиџ своје државе као лош, и то да се он ни после читаве деценије у јавностима појединих држава које битно утичу на положај Србије у свету није битније променио. На основу података изнетих у овом раду, чини се да по питању прикључења Србије Европској унији, ни са стране јавности Уније, али ни са стране јавног мњења Србије не постоји критично већинско расположење за српским чланством у тој организацији. Можда разлози за то леже у често некритичком и претераном промовисању имиџа Уније у Србији, запостављању чињенице да однос Србије са Уни-

јом треба да буде однос сагласности уговорних страна, као и у случају осталих држава које су приступале овој међународној организацији, а не наметања и условљавања, али и пропуштеним приликама да Србија себе представи ЕУ као пожељног евентуалног члана Европске уније. Када је о имици Србије у Кини реч, упркос важности коју Кина има за Србију и њен развој, Србија је у Кини релативно непозната држава, и ту задатак политичке власти, али и свих других друштвених и политичких институција пре свега треба да буде усмерен на пораст препознатљивости Србије. Уз то, треба имати на уму да ће степен позитивности имица Србије у Кини бити већи што Србија буде више стварала слику о себи у складу са принципима које кинеско политичко вођство и јавност сматрају пожељним за односе суверених држава у међународним односима. Што се имица Србије у Русији тиче, иако се може рећи да је он позитиван, посебан изазов за односе две државе је даље унапређење српског имица у Русији. Посебан проблем представљања имици Србије у САД који је у делу јавног мњења које зна за Србију изразито негативан. Уколико жели другачију слику у очима јавности САД, Србија би требала да покуша да гради потпуно другачији имици, јер тренутни с обзиром на његову укореењеност нема сврхе покушати исправити. Зато би у наредном раздобљу Србија морала да покуша да боље представи своја људска и природна богатства, и културно историјску баштину у овој држави. Међутим, бољег имица Србије неће бити без јединственог става свих учесника на политичкој сцени у Србији о томе шта и како Србија треба да промовише, и какав имици жели. На жалост, данас не постоји политичка сагласност око тих питања, нити је изграђена неопходна основа за комуникацију и промоцију пожељног имица Србије. Србија чак нема ни системско праћење страних медија, нити истраживања свог угледа у свету, а то су основни предуслови за ваљану ситуациону анализу и успех у процесу побољшања имица државе.

Основна вредност овог рада састоји се у томе што је њиме учињен покушај да се имици Србије сагледа у свој својој сложености, настојању да се стимулише дебата о том проблему и стварању обриси са ситуациону анализу имица Србије. Резултати анализе основних димензија имица Србије изложени у овом раду могу се сматрати за један од показатеља

о имицу Србије у међународним односима, и као покушај превазилажења ставова заснованих на уверењима о његовој негативности или позитивности. Ради добијања подробнијих резултата нека будућа истраживања имица Србије требало би да буду детаљнија, али и институционално заснована. Такође, с обзиром на то да у неким државама јавна дипломатија представља делатност која у садејству са свим осталим институционалним и ванституционалним чиниоцима води рачуна о међународном имицу државе, посебна пажња у Србији мора се посветити потреби да се организује стратешки заснована јавна дипломатија, која би радила на унапређењу међународног имица Србије. На тим основама утемељена јавна дипломатија већ постоји у многим државама света, и њена основна улога састоји се у активном грађењу пожељног имица државе у иностраним јавностима. А такав имиц ствара предуслове за бољи положај државе у међународним политичким и економским односима. Другим речима, на тај начин штите се и унапређују национални интереси.

Predrag D. Radojevic

*ANALYSIS OF BASIC DIMENSION
OF SERBIAN IMAGE*

Summary

Today, there are many opinions in the literature those seem that a good nation image can provide the nation a better position in international political and economic relations. Based on this opinion, by concentrating on the understanding and definition of national image and its different dimensions, this paper analyzes the national image of Serbia. The analysis is based on the identification of national identity, the reference point of national identity, construed image, actual image, promotional image and the desired image of Serbia on the basis of secondary data from available studies of domestic and international public opinion and literature. This paper is an attempt to overcome the determination of the image of Serbia on the basis of beliefs and to show that the image of the nation, in all its complexity, can be clearly seen

through this kind of analysis. Only countries that have managed to look at different positions of the various dimensions of its image, and become aware of the problems in its national image can take the first step in the process of its improvement. This process in many countries takes place through the strategic founded public diplomacy that by promoting a positive image of the nation should protect national interests.

Key words: nation image, Serbia, national identity, reference point of national identity, construed image, actual image, promoted image, desired image

Литература

- Anholt, Simon, *Competitive identity: the new brand management for nations, cities and regions*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2007.
- Бакић, Јово, „Стереотипи о Србима у јавности појединих западних медија“, *Нова српска политичка мисао*, ИИЦ Нова српска политичка мисао, Београд, бр. 1-2, 1999.
- Becker, Jörg, „The Historical Tradition of Anti-Serbian Prejudices“, *Current Concerns*, Zurich, No 9/10, 2009.
- Bennett, Lance W, *Public opinion in American politics*, Houghton Mifflin Harcourt, New York, 1980.
- Bloom, William, *Personal identity, national identity and international relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
- Boulding, Kenneth E, „National images and international systems“, *Y: International politics and foreign policy*, (приредио: James N. Rosenau), Free Press, New York, 1969, стр. 422-431
- Boulding, Kenneth E, *The image: knowledge in life and society*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1956.
- Boulding, Kenneth E, *The impact of the social sciences*, Rutgers University Press, Piscataway, 1966.
- Brock, Peter, *The suppressed Serbian voices and free press in America*, Graphics, Los Angeles, 1994.
- Brown, Tom J, Dacin, Peter A, Pratt, Michael G, Whetten, David A, „Identity, intended image, construed image, and reputation: an interdisciplinary framework and sug-

- gested terminology“, *Journal of the Academy of Marketing Science*, SAGE Publications, Thousand Oaks, Vol. 34, No. 2, 2006.
- Buszynski, Leszek, *Asia Pacific security - values and identity*, Routledge, New York, 2006.
- van Ham, Peter, „Branding territory: inside the wonderful worlds of PR and IR theory“, *Millenium Journal of International Studies*, London School of Economics, London, Vol. 31, No. 2, 2002.
- van Ham, Peter, „The rise of the brand state“, *Foreign Affairs*, Council on Foreign Relations, New York, Vol. 80, No. 5, September/October, 2001.
- Вуковић, Слободан, „Стереотипи о Србима и разбијање Југославије“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 120, 2006.
- Гаджиев, Камалудин Серажудинович, „Имидж как инструмент культурной гегемонии“, *Мировая экономика и международные отношения*, Институт мировой экономики и международных отношений, Москва, Но. 12, 2007.
- Gans, Herbert J, *Deciding what's news: a study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek, and Time*, Northwestern University Press, Evanston, 2005.
- Giddens, Anthony, *Sociology*, четврто издање, Polity Press, Cambridge, 2001.
- Graber, Don's A, *Mass media and American politics*, Congressional Quarterly Press, Washington, 1997.
- Daalder, Ivo, O'Hanlon, Michael, *Winning ugly: NATO's war to save Kosovo*, Brookings Institution Press, Washington, 2000.
- DeFleur, Melvin L, Ball-Rokeach, Sandra, *Theories of mass communication*, Allyn & Bacon, Boston, 1989.
- Der Derian, James A, *Virtuous war: mapping the military-industrial-media-entertainment network*, друго издање, Routledge - Taylor & Francis, London, 2009.
- Dinnie, Keith, *Nation branding: concepts, issues, practice*, Butterworth-Heinemann, Oxford, 2007.
- Everts, Philip, „War without bloodshed? Public opinion and the conflict over Kosovo“, *У: Public opinion and the in-*

- ternational use of force* (приредили: Philip Everts, Pierangelo Isernia), Routledge, New York, 2001.
- Jelavich, Barbara, *Russia's Balkan entanglements 1806-1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Jervis, Robert, *The logic of images in international relations*, Columbia University Press, New York, 1970.
- Јовановић, Бојан, *Карактерологија Срба*, Научна књига, Београд, 1992.
- Јовановић, Слободан, *Културни образаи*, Стубови културе, Београд, 1995.
- Johnston, Alastair Iain, „Chinese middle class attitudes towards international affairs: nascent liberalization?“, *The China Quarterly*, Cambridge University Press, Cambridge, No. 179, 2004.
- Кононенко, Вадим, „Создать образ России?“, *Россия в глобальной политике*, Совет по внешней оборонной политике, Москва, Т. 4, Н. 2, март - април 2006.
- Kotler, Philip, Asplund, Christer, Haider, Donald H, Rein, Irving, *Marketing places Europe: attracting investment, industry and tourism to European cities, communities, states and nations*, Financial Times/Prentice Hall, London, 1999.
- Kotler, Philip, Gertner, David, „Country as brand, product, and beyond: a place marketing and brand management perspective“, *Journal of Brand Management*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, Vol. 9, No. 4-5, 2002.
- Kunczik, Michael, *Images of nations and international public relations*, Routledge, London, 1997.
- Li, Xiufang, Chitty, Naren, „Reaffirming national image: a methodological framework“, *Conflict & Communication*, Regener, Konstanz, Vol. 8, No. 2, 2009.
- Manheim, Jarol B, Albritton, Robert B, „Changing national images: international public relations and media agenda setting“, *The American Political Science Review*, American Political Science Association, Washington, Vol. 78, септембар 1983.
- Матић, Петар, „Глобализација и национални идентитет“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, Бр.1-2, 2006.

- Ming-huei, Hsieh, „An investigation of country-of-origin effect using correspondence analysis: a cross-national context“, *International Journal of Market Research*, Warc & Market Research Society, Oxfordshire, Vol. 46, No. 3, 2004.
- Moilanen, Teemu, Rainisto, Seppo, *How to brand nations, cities and destinations: a planning book for place branding*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2009.
- Morgenthau, Hans J, *Politics among nations: the struggle for power and peace*, пето издање, Alfred A. Knopf, New York, 1978.
- Nagashima, Akira, „A comparison of Japanese and U.S. attitudes toward foreign products“, *Journal of Marketing*, American Marketing Association, Chicago, Vol. 34, јануар, 1970.
- Nam, Lee Jung, „The revival of Chinese nationalism: perspectives of Chinese intellectuals“, *Asian Perspective*, Institute for Far Eastern Studies, Seoul, Vol. 30, No. 4, 2006.
- Neumann, Iver B, „Self and other in International Relations“, *European Journal of International Relations*, SAGE Publications/Standing Group of International Relations, London, Vol. 2, No. 2 June 1996.
- Pério, Gaëlle, „EU - Western Balkans relations: the European Bermuda triangle?“, *European Issue*, The Fondation Robert Schuman, n°195, фебруар 2011.
- Phelan, William W, State Reputation as a Public Good, *IIIS Discussion Papers*, Institute for International Integration Studies, Dublin, No.275, јануар 2009.
- Rachlin, Allan, *News as hegemonic reality: American political culture and the framing of news accounts*, Praeger Publishers, New York, 1988.
- Радојевић, Предраг Д, „Значај нових димензија моћи за унапређење имица државе: случај Србије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, Бр. 4, 2010.
- Rosenberg, Milton J, „Images in relation to the policy process: American public opinion on Cold-War issues“, У: *International behavior: a social-psychological analysis*

- (приредио: Herbert C. Kelman), Holt, Rinehart and Winston, New York, 1965.
- Roth, Katharina P, Diamantopoulos, Adamantios, „Advancing the country image construct“, *Journal of Business Research*, Elsevier, Amsterdam, Vol. 62, No. 7, 2009.
- Saleem, Noshina, „U.S. media framing of foreign countries image: an analytical perspective», *Canadian Journal of Media Studies*, Faculty of Information and Media Studies, London, (Ontario, Canada), Vol. 2, No. 1, април 2007.
- Scheufele, Dietram A, „Framing as a theory of media effects“, *Journal of Communication*, Academy Publisher, Ouliy, Vol. 49, No. 1, 1999.
- Silverstein, Brett, „Enemy images: the psychology of U.S. attitudes and cognition regarding the Soviet Union“, *American Psychologist*, The American Psychological Association, Washington, Vol. 44, Iss. 6, June 1989.
- Simmons, Beth, „International law and state behavior: commitment and compliance in international monetary affairs“, *American Political Science Review*, Cambridge University Press /American Political Science Association, Washington, Vol. 94, No. 4, 2000.
- Smith, Anthony D, *Myths and memories of the nation*, Oxford University Press, Oxford, 1999.
- Smith, Anthony D, *National identity*, University of Nevada Press, Reno, 1991.
- Smith, Mark, *The Kosovo conflict: U.S. public diplomacy and Western public opinion*, Center on Public Diplomacy, Figueroa Press, Los Angeles, 2009.
- Tajfel, Henri, Turner, John C, „The social identity of intergroup behaviour“, *У: Psychology and intergroup relations* (приредили: Stephen Worchel и William Austin), Nelson-Hall Publishers, друго издање, Chicago, 1986.
- Tingley, Dustin H, Walter, Barbara F, „The effect of repeated play on reputation building: an experimental approach“, *International Organization*, Cambridge University Press, Cambridge, Vol. 65, Iss. 2, 2011.
- Тодорова, Марија, *Имагинарни Балкан*, XX век, Београд, 1999.

- Tomz, Michael, *Reputation and international cooperation: sovereign debt across three centuries*, Princeton University Press, Princeton, 2007.
- Torgersen, Carl Erik, Rivers, Cheryl, „The construction of reputation and a negotiation“, IACM 18th Annual Conference, Seville, 1. јун 2005.
- Triandafyllidou, Anna, „National identity and the “other”, *Ethnic and Racial Studies*, Routledge, London, Vol. 21, No. 4, 1998.
- Fan, Ying, „Key Perspectives in nation image: a conceptual framework for nation branding“, *Brunel University Research Papers*, Brunel Business School, Uxbridge, март 2008.
- Hanson, Fergus, Shearer, Andrew, *China and the world: public opinion and foreign policy*, The Lowy Institute for International Policy, Sydney, 2009.
- Hao, Yufan, Hou, Ying, „Chinese foreign policy making: a comparative perspective“, *Public Administration Review*, Special Issue, децембар, 2009.
- Herman, Edward S, Chomsky, Noam, *Manufacturing consent: the political economy of the mass media*, Pantheon Books, New York, 1988.
- Herrmann, Richard K, Voss, James F, Schooler, Tonya Y. E, Ciarrochi, Joseph, „Images of international relations: an experimental test of cognitive schemata“, *International Studies Quarterly*, Wiley-Blackwell, Hoboken, Vol. 41, Iss. 3, 1997.
- Heywood, Andrew, *Global politics*, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2011.
- Holsti, Ole R, „The belief system and national images: a case study“, *The Journal of Conflict Resolution*, SAGE Publications, Thousand Oaks, Vol. 6, No. 3, 1962.
- Hunt, Scott A, Benford, Robert D, Snow, David A, „Identity fields: framing processes and the social construction of movement identities“, *Y: New social movements: from ideology to identity* (приредили: Enrique Larana, Hank Johnston, Joseph R. Gusfield), Temple University Press, Philadelphia, 1994.
- Цветковић, Владимир Н, „Национални идентитет и (ре)конструкција институција у Србији - идеологи-

- је, образовање, медији“, *Филозофија и друштво*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, бр. 19-20, 2002.
- Цвијић, Јован, *Балканско полуострво*, треће издање, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000.
- Carr, Edward H, *The twenty years' crisis, 1919-1939: an introduction to the study of international relations*, друго издање, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2001.
- Castells, Manuel, *The information age: economy, society and culture, Volume II: The power of identity*, Blackwell, Cambridge, 1996.
- Chen, Lin, „Comparing mass and elite subjective orientations in urban China“, *Public Opinion Quarterly*, The American Association for Public Opinion Research, Volume 63, No. 2, 1999.
- Cherni, Judith A, „Social Local Identities“, *Y: Globalism, localism and identity: perspectives on the sustainability transition in Europe* (приредио: Tim O’Riordan), Earthscan, London, 2001.
- Chong, Alan, *Foreign policy in global information apace: actualizing soft power*, Palgrave Macmillan, New York, 2007.
- Cottam, Richard W, *Foreign policy motivation: a general theory and a case study*, University of Pittsburg Press, Pittsburg, 1977.
- Crescenzi, Mark J. C, Kathman, Jacob D, Kleinberg, Katja B, Wood, Reed M, „Reliability, reputation, and alliance formation“, *Annual Meeting of the American Political Science Association*, Toronto, 3-6. септембар 2009.
- Џагић, Петар, *Homo Balcanicus, Homo heroicus*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1995.
- Walter, Barbara F, „Building reputation: why governments fight some separatists but not others“, *American Journal of Political Science*, Wiley-Blackwell/Midwest Political Science Association, Chicago, Vol. 50, No. 2, 2006.
- Wang, Jian, „The power and limits of branding in national image communication in global society“, *International Political Communication*, Routledge, London, Vol. 14, No. 2, 2008.

- Weisigery, Alex, Yarhi-Milo, Keren, „Revisiting reputation: does past actions matter in international politics“, *Theory vs. Policy - Connecting Scholars and Practitioners Conference*, New Orleans, 17. фебруар 2010.
- Wrede-Braden, Antonia Catharina, *Reputation for retreat: casualty-aversion and the declining credibility of democracies' threats*, докторска дисертација, Harvard University, Cambridge (Massachusetts, U.S.), 2007.
- Yang, Jiemian, „China's diplomacy: achievements, experiences and theoretical thinking in 30 years' reform and opening-up“, *Global Review*, Shanghai Institute for International Studies, Shanghai, Vol. 1, 2008.
- Xinchun, Niu, „Sino-US Relations: Dependence and Fragility“, *Contemporary International Relations*, China Institutes Of Contemporary International Relations, Beijing, Vol. 20, No. 1, 2010.

Документа

- Галупов балкански монитор 2010, Европски фонд за Балкан, Галуп, Брисел, новембар, 2010.
- Европска оријентација грађана Србије: резултати истраживања јавног мњења, Канцеларија за европске интеграције Владе Србије, Београд, децембар, 2010.
- Исследование „Дружественные и недружественные страны для россиян“, Аналитический Центр Юрия Левады, Москва, 31. 05. 2007.
- Исследование „Косово и Сербия - На чьей стороне симпатии Россиян?“, Всероссийский центр изучения общественного мнения, Пресс-выпуск № 903, Москва, 17.03.2008.
- Исследование „Независимость Косово“, Аналитический Центр Юрия Левады, Москва, 23. 07. 2007.
- Исследование „Россия: её друзья и враги“, Всероссийский центр изучения общественного мнения, Пресс-выпуск № 951, Москва, 08.05.2008.
- Национална стратегија за приступање СЦГ Европској унији, Канцеларија за европске интеграције Владе Србије, Београд, 2005.

Национална стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2010. до 2015. године, Влада Републике Србије, Београд, 2010.

Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије, Влада Републике Србије, Београд, 2010.

Извори са Интернета:

Edward S. Herman, „Serb demonization as propaganda coup», Global Research Foreign Policy in Focus, April 9, 2009, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=13130>

Joseph S. Nye, The benefits of soft power, Harvard Business School Working Knowledge Archive, Harvard Business School, Boston, 8.02.2004, <http://hbswk.hbs.edu/archive/4290.html>

Евробарометар – јавно мњење у Европској унији, Европска комисија, 2001-2010. године, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_arch_en.htm (приступљено 20. маја 2011. године)

Експозе савезног министра за иностране послове Горана Свилановића у Савезној скупштини СР Југославије“, Министарство иностраних послова Србије, 24. октобар 2001, <http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Foreinframe.htm>

Интернет портал Мондо, <http://www.mondo.rs>

Истраживање о вредносним системима у свету, <http://www.wvsevdb.com/wvs/WVSAalyzeIndex.jsp>

Недељник Национал, <http://www.nacional.hr>

Политика, <http://www.politika.rs>

Радио телевизија Војводине, <http://www.rtv.rs>

Радио телевизија Србије, <http://www.rts.rs>

Саша Гајић, „Холивудски стереотипи о Србима“, интернет сајт Нова српска политичка мисао, Културна политика, 6. новембар 2007, http://starisajt.nspm.rs/kulturnapolitika/2007_gajic_h1.htm

Resume

By this analysis there is presented a detailed picture on the image of Serbia. On the basis of the abovementioned data it is possible to make conclusion on each dimension of this image.

Serbian national identity is seriously challenged with threats of suppression of every single positive thing by which the national identity used to be recognizable in the past. Frivolous acceptance of somebody else's patterns of social development and the views that Serbia was the cause for all problems on territory of former Yugoslavia have created a feeling of undesirability and national humiliation and guilt. Such state of spirit in national identity could not provide for appropriate establishment for modernization of society, its development and welfare. In addition to this, in such situation Serbia has not been, and neither could be an equal partner to its neighboring and other Balkan states nor it could be a desirable state for cooperation and exchange on European and world level. What is more important, all this is also reflected through a reference point of national identity and certain negative definitions and views of other subjects of international relations in Serbia.

The public in Serbia has noticed that the image of Serbia is bad and that not even for one whole decade it has been changed for better in the public of certain states which significantly determine the status of Serbia in the world. On the basis of the data presented in this text it seems that both the public of the European Union and the public of Serbia do not have their desirable majority parts within them which would support membership of Serbia in this Union. Perhaps the reasons for that is a very often non-critical and excessive promotion of the image of the Union in Serbia and neglecting of the fact that the relation of Serbia with the Union needs to be a relation of consent of two contracting sides as it is in the case of other states who acceded to this organization, as well as in missed opportunities for Serbia to present itself to the EU as a potentially desirable member-state of the European Union. Talking about the image of Serbia in China, despite importance that China has for Serbia and its development, Serbia has been a relatively unknown state in China and regarding this fact a prime task of political government and all other

social and political institutions should be directed to the rise of recognizability of Serbia. In addition to this, it should be kept in mind that the level of positiveness of the image of Serbia will be as higher as Serbia creates the image of itself in accord with the principles that Chinese political leadership and public consider as desirable regarding relations of sovereign states in international relations. In case of the image of Serbia in Russia, although it is possible to claim that it is positive one a special challenge for relations of the two states is further improvement of the image of Serbia in Russia. A special problem is the image of Serbia in the USA as it is extremely negative in case of the part of its public opinion who heard of Serbia at all. In case Serbia wants another image in the eyes of the public of the USA, Serbia should try to build a completely different image as there is no use to try to correct the current image which had taken deep roots. Therefore in next period Serbia should try to aim for better presentation of its human and natural treasure and Serbian cultural and historical heritage. However, there will not be better image for Serbia without a united standpoint of all participants on Serbian political scene regarding what and how Serbia should promote for that matter and also what kind of image it wants at all. Unfortunately nowadays there has been no political consent over these issues nor there has been built a necessary basis for communication and promotion of desirable image of Serbia. Serbia has not even had a systematic following of foreign media nor has it made any research regarding reputation of Serbia in the world, although these are basic preconditions for a qualitative situational analysis and success in the process of improvement of the image of the state.

Basic value of this paper is an attempt to analyse the image of Serbia in all its complexity and to stimulate a debate on this problem and then to create a framework for situational analysis of the image of Serbia. The results of the analysis of basic dimensions of the image of Serbia that are presented in this paper might be regarded as one of indicators of the image of Serbia in international relations and as an attempt to overcome the standpoints that are based on believes on its negativity or positivity. For purpose of getting more comprehensive results some future researches of the image of Serbia should be more detailed but also institutionally based. Also, considering the fact that in some states public diplomacy represents activity which takes care

of international image of the state in coordination with all other institutional and non-institutional factors, in Serbia special attention should be paid to the need of organizing a strategically based public diplomacy which should work on improvement of international image of Serbia. Diplomacy which is based on such basis already exists in many states throughout the world and its basic role is active building of desirable image of the state in the public of foreign states. And such image creates preconditions for gaining better status of the state in international political and economic relations. In other words, in this way national interests become protected and improved.

Овај рад је примљен 5. август 2011. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 19. септембра 2011. године.

Посебну захвалност за помоћ у писању овог рада аутор дугује госпођи Светлањи Шевченко из Амбасаде Руске Федерације у Београду и господину Андријеју Пирки из Галупове канцеларије у Бриселу

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

ЧЛАНЦИ И СТУДИЈЕ

Ђорђе Стојановић

УТИЦАЈ ИМПЛЕМЕНТАЦИОНОГ ПРОЦЕСА
И ПОЛИТИЗАЦИЈЕ ЈАВНЕ УПРАВЕ НА
ПОЛИТИЧКИ КАПАЦИТЕТ 225-241

Невен В. Цветићанин

ШЕЗДЕСЕТОСМАШИ, НОВИ ДРУШТВЕНИ
ПОКРЕТИ И ПОТИРАЊЕ КЛАСИЧНЕ
ПОДЕЛЕ НА ЛЕВИЦУ И ДЕСНИЦУ
У ПОСТМОДЕРНОМ ДОБУ 243-260

Слободан Јанковић

ПРОМЕНЕ НА БЛИСКОМ ИСТОКУ И
У СЕВЕРНОЈ АФРИЦИ – КА
ПОСТСУВЕРЕНОМ СВЕТСКОМ ПОРЕТКУ 261-315

*Ђорђе Стојановић**

УТИЦАЈ ИМПЛЕМЕНТАЦИОНОГ ПРОЦЕСА И ПОЛИТИЗАЦИЈЕ ЈАВНЕ УПРАВЕ НА ПОЛИТИЧКИ КАПАЦИТЕТ**

Сажетак

Рад полази од претпоставке да политички капацитет влада, њихова способност да формулишу, имплементирају и вреднују конкретне политике, карактерише стално опадање. На тој линији, у првом делу рада анализира се разумевање формулисања неке специфичне политичке иницијативе као процеса „одоздо-нагоре“, доминације нижих административних инстанци у контроли реализације одређеног политичког програма. Други део рада се бави утицајем политизације јавне управе, као спољног фактора који утиче на дизајнирање неке конкретне политике, са интензификацијом политичко-идеолошких мерила у односу на аналитичке критеријуме. Рад се, са једне стране, закључује подржавањем идеје да формулисање неке политике зависи од тога да ли се жели контролисати индивидуално понашање или његово окружење, што одређује и важност имплементације, док се, са друге стране, и поред тога што политизацију третира као примарно негативан феномен, оставља могућности и за одређену врсту позитивних ефеката политизације на политички систем.

* Институт за политичке студије, Београд

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије

Кључне речи: политички капацитет, административни капацитет, политизација, имплементација, политичке институције, политички систем, демократија.

Увод

Као један од носећих темата политичке науке може да се идентификује пропитивање квалитета веза између адекватног или доброг представљања друштвених аспирација, што условно можемо да одредимо као чисту „политичку зону“ анализа, са ефикасношћу и ефективношћу реализације истих, што условно можемо да одредимо као њену „административну зону“ анализа. Међутим, често се може регистровати истраживачко сепаратисање ове две истраживачке зоне на начин да, рецимо, пропитивање интересне агрегације и репрезентације не обухвата спектар импликација на конкретне политике, то јест, *vice versa*, да се нека конкретна политика (политички програм или иницијатива) посматра изоловано без икаквог реферирања на друштвене жеље и/или тежње које се у њој могу детектовати. Било како било, два аспекта креирања политичких одлука су релевантна за концепт политичког капацитета: са једне стране, ради се о капацитету политичког система да тежње јавности, одређене преко избора, изрази као конкретне јавне политике, те, са друге стране, о искоришћавању „практичног“ знања карактеристичног за интерна својства процеса креирања појединачних политичких програма.

Претходно може да резултује погрешном проценом природе чина доношења одлука, за које се претпоставља да су демократске и да подразумевају и њихово извршење, али, заправо, се може рећи да ствари стоје другачије када је у питању потоња претпоставка. Ова дивергенција не имплицира смањену важност чина доношења одлуке, већ указује на то да креирана политика није по неком аутоматизму и спроведена политика. Тако, Грахам Алисон (Graham Allison) тврди да, у нормалним случајевима, на процентуални износ идентификовања префериране опције у реализацији жељених управљачких циљева отпада 10%, а да су преосталих 90%

повезано са сфером имплементације.¹ Са једне стране, намера овога текста је да пропита, донекле, аналитички форсирано „одоздо-нагоре“ промишљање имплементационог процеса, где нижи нивои администрације имају одлучујући степен контроле над реализацијом и смером неке конкретне политике. Са друге стране, уважавајући чињеницу да се умањивање политичког капацитета може позиционирати као генерални тренд објашњаван: отежаним фискалним положајем влада и недостатком фондова за политичке захвате,² редуковањем аутономије влада у креирању политичких иницијатива услед проблематичне мешавине јавног неповерења и консултовања, овај рад ће покушати да пропита начелну важност политизације јавне управе на повећање или смањење политичког капацитета.

Важност имплементације за формулисање одређене политике

Мада не постоји јасан одговор шта је то добра политика, круцијална способност сваке демократским путем изабране владе изражава се флоскулом „вођења добре политике“. Имајући у виду чињеницу да је идеолошко неслагање око тога шта одређена влада треба да чини неизбежно, било би крајње проблематично уколико би се процена вођења добре или лоше политике односила на специфичне циљеве конкретне политичке иницијативе. Другим речима, демократска влада је слободна да у одређеном дијапазону политичких позиција бира ону за коју држи да је саобразна њеној идеолошкој поставци, те да је профилише као одређену конкретну политику. Имајући ово на уму, као добра политика, на најминималнијем нивоу, може да се одреди она политика која може да се успешно оствари или спроведе.³ Иако је имплементација ван сваке сумње важна, третирање изводљивости као носећег критеријума занемарује релевантност осталих

1 Allison, G. *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, Little Brown, Boston, 1971, стр. 267.

2 Lightman, E. и Irving, A. „Restructuring Canada’s Welfare State”, *Journal of Social Policy*, 20(1), 1991, стр. 65-86.

3 Peters, B. G. (1996) *The Policy Capacity of Government*, Canadian Centre for Management Development, Research paper No. 18, Ottawa, 1996, стр. 9.

могућих мерила. Поред тога, успешна политика може да се одреди и као она политика која реализује оне циљеве које је сама и поставила. Уколико обухвата ограничене циљеве и тактичка одређења за решавање „најочигледнијих“ проблема, а зарад продуковања перцепције успешности, онда и овакав приступ можемо позиционирати као минималну варијанту.⁴ Овако или онако, појам „добре политике“ може да се концептуализује преко капацитета владе да креира значајна одступања од затеченог стање и да те промене реализује успешно.

Ерго, две важне димензије политичког капацитета представљају способност система доношења одлука да уобличи изборно изражене жеље у одређене јавне политике и искоришћавање знања унутар самог процеса доношења одлука. По Мартину Пејнтеру (Martin Painter) и Јону Пјеру (Jon Pierre), политички капацитет представља способност да се прикупе и организују нужни ресурси зарад формулисања рационалних колективних избора и постављања стратегијских смерова у вези са алокацијом оскудних ресурса потребних за јавне циљеве, административни капацитети се односе на способност ефикасног организовања људским и физичким ресурсима потребним за испоруку или пренос потеза или одлука управе, док државни капацитет манифестује меру државне способности да мобилизује друштвену и економску подршку и сагласност за јавно оријентисане циљеве (усредсређеност на однос државе, збирно са административном и политичком улогом, и самог друштва, то јест на постигнућа самих исхода, поред продукције политичких и административних резултата).⁵

Имплементациона анализа, за Ричарда Елмора (Richard Elmore), се може реализовати на два начина: (1) преко мапирања имплементационог процеса унапред (одозго-надоле) и (2) преко мапирања имплементационог процеса уназад (одо-

4 Loc. cit.

5 Painter, M. и Pierre, J. „Unpacking Policy Capacity: Issues and Themes“, у Painter, M. и Pierre, J. (уп.) *Challenges to State Policy Capacity: Global Trends and Comparative Perspectives*. Palgrave Macmillan, New York, 2005, стр. 2. Види и Стојановић, Ђ., Ђурић, Ж. и Деспотовић, Љ. „Концептуални оквир за анализу државног капацитета“, *Српска политичка мисао*, 32(2), 2011, стр. 11-40.

здо-нагоре).⁶ Мапирање имплементационог процеса унапред је приступ „одозго-надоле“, где постоји јасан циљ, за који се одређује потребни број реализационих корака, са пројектованим резултатом у односу на који се мери успешност или неуспешност. Овакав модел тендира ка томе да имплементацију одреди као ствар хијерархијске структуре и менаџментских процеса, где се нека конкретна политика формулише на врху а онда по хијерархијском принципу преноси надоле, те је највише заинтересован за проблеме управљања као односа између надређених и подређених и за питања сагласности као односа између администрације и циљних група. Он потенцира елементе који афирмативно утичу на централизовање контроле и којима доносиоци конкретних политичких програма могу лако манипулисати: (1) утврђивање унапред датих и фиксираних имплементационих формула; (2) формалну организациону структуру; однос надређености и подређености међу административним јединицама; и (4) административну контролу преко буџета, планирања и евалуативних захтева.⁷ Као најважнији проблем овога приступа може се узети „митски аксиом“ или „племенита лаж“ да креатори одређене политике потпуно или директно контролишу политичке, организационе и технолошке процесе који утичу на имплементацију.⁸ Мит да се имплементација може контролисати одозго почива на претпоставци њеног побољшавања повећањем експлицитности политичких директива, потенцирањем јасно позициониране административне одговорности и чисто постављеним (увек смераним) резултатима.

Уопштено говорећи, ослањање на имплементацију као најпоузданији водич за формулисање одређених политичких пројеката или програма може резултовати: (1) екстремном варијантом- која, с обзиром да политике еволуирају током спровођења, поништава могућност било каквих ваљаних „имплементационих тврдњи“, осим оних које се тичу уопштено афирмативне легислације, те (2) умереном варијантом- која креирање политике „прелама“ кроз призму услова који ће

6 Elmore, R. F. „Backward Mapping: Implementation Research and Policy Decisions“, *Political Science Quarterly*, 94(4), 1979-1980, стр. 602.

7 Ibidem, стр. 605.

8 Ibidem, стр. 603.

карактерисати њену примену и ограничења која су наметнута од стране актера унутар самог имплементационог процеса.⁹ Умерена варијанта, коју можемо идентификовати и као „одоздо-нагоре“ или приступ „мапирања уназад“, подразумева разумевање: (1) конјункције снага лоцираних на најнижем нивоу јавних организација; (2) међуповезаности многих програма и организација у односном подручју конкретне политике; и (3) жеље и политичку снагу клијената (корисника) којима је неки програм намењен.¹⁰ Овај приступ потенцира шире постављену контролу имплементационог процеса и разматра факторе на које творци одређене политике могу само индиректно утицати: (1) знање и способности нижих нивоа административне власти; (2) иницијативе структура које су директно ангажоване на предмету одређене политике; (3) преговарачке активности повезане са политичким актерима у различитим стадијумима имплементационе динамике; и (4) стратешко коришћење фондова зарад утицаја на дискреционе изборе.¹¹

Уколико се имплементацији приђе из економског курса, који занемарује сложеност бирократског корпуса, имплементација може да се сведе на избор између тржишног или нетржишног механизма. Оваква поставка гура у други план проблематику начина употребе структуре и процеса организација зарад елаборације, спецификовања и дефинисања конкретних политика, уместо да се третира као инструмент за реализацију политичких циљева, комплексност организације се узима као препрека за имплементацију. ОвOME треба додати као релевантан и појам имплементационе структуре, то јест постојање мултиорганизационих кластера устројених од међусобно повезаних фирми, административне бирократије и асоцијација унутар граница одређене политичке иницијативе или програма.¹²

9 Linder, S. H. и Peters, B. G. „Implementation as a Guide to Policy Formulation: A Question of When Rather Than Whether“, *International Review of Administrative Sciences*, 55, 1989, стр. 635.

10 Loc. cit.

11 Elmore, R. F. „Backward Mapping: Implementation Research and Policy Decisions“, op.cit., стр. 605.

12 Hjern, B. и Porter, D. O. „Implementation Structures: A New Unit of Administrative Analysis“, *Organization Studies*, 2(3), 1981, стр. 212-213.

Може се рећи да иза претходног лежи и неразумевање реципрочне природе односа власти, то јест дистинкције између формалне и неформалне власти.¹³ Осим када одређена политика зависи од изричитог деловања високо структуриране („хијерархизоване“) рутине, формална власт, која се креће од врха ка дну организације, зависи од „карика које се налазе на другом крају ланца власти“, на нивоу капацитета за решавање проблема, а у смислу стручности, умећа и близине суштинским задацима организације, од неформалне власти са динамиком од дна ка врху. Да би се организације ефективно користиле као инструмент неке политике, мора се схватити: (1) где се одређени задаци испуњавају у сложеној мрежи организационих односа; (2) који су ресурси потребни за њихово испуњавање; и (3) да ли њихова реализација има јасно препознатљиве ефекте на проблем који одређена политика кани да реши.¹⁴

Када се ради о „мапирању уназад“, иза идеје да нижи нивои администрације имају доминантан степен контроле над смеровима одређених конкретних политика (и да таква поставка има нормативни значај за начин како спецификована политика треба да буде формулисана) крије се опасност претапања циљева неке политике у административне проблеме.¹⁵ Поред овога, треба нагласити да многе политике нису нужно повезане са „миријадом“ актера, кооперацијом међи истима као предусловом за успех и сложеним односом са клијентима (каква је политика запошљавања или неки социјални програми), то је пре свега преовлађујућа аналитичка матрица која карактерише „одоздо-нагоре“ имплементациони поступак. Ако се фокусирамо на области какве су национална безбедност или опорезивање, где владе има своје властито особље, релативно јасну власт над односним доменом и „конкретније“ профилисане циљеве, онда инсистирање на „ортодоксним“ организационим проблемима није најадекватнији оквир за њихово разумевање, нити то инсистирање продукује емпиријске налазе који су уопштено применљиви.

13 Elmore, R. F. „Backward Mapping: Implementation Research and Policy Decisions“, *op.cit.*, стр. 606.

14 *Ibidem*, стр. 607.

15 Linder, S. H. и Peters, B. G. „Implementation as a Guide to Policy Formulation: A Question of When Rather Than Whether“, *op.cit.*, стр. 638.

У таквим случајевима постоји опасност да суштинскији проблеми и важнији циљеви неких политика буду потиснути у други план.

Имајући на уму у претходном пасусу изнето, Стефен Линдер (Stephen Linder) и Гај Питерс (Guy Peters) потенцирају битност повезаности карактеристика одређеног проблема са карактеристикама инструмента који је изабран за „решење“ истога.¹⁶ То никако не значи залагање за идеју да се имплементација треба потпуно елиминисати приликом креације неког политичког програма, већ покушај да се одреде ситуације када имплементација манифестује препреку за деловање, што је опет директно зависно од тога да ли влада тендира ка блиској контроли или тежи ка томе да упражњава надгледање преко иницијатива или неких других индиректних механизма. У том смислу, као један од начина пропитивања инструмената постављених у однос према неком политичком програму се намеће одређење политике или као оријентисане на индивидуално понашање (подразумева већу усредсређеност на имплементацију) или на окружење неког индивидуалног понашања (идеја да се променом окружења условљава реакција грађана на линији остварења циљева неке политике).¹⁷

Постоји и неколико спољних фактора, који независно од претходног успеха неке владе, утичу на смањење њеног капацитета за креирање политике у индустријализованим (развијеним) демократијама: (1) глобализација као феномен који је створио читав сплет утицаја не само на равни уплива других влада у аутохтоно формулисање разноврсних политике, већ и на равни утицања не-владиних организација и на равни утицања међународног тржишта, што повлачи за собом прихватање инструмената са повећаним степеном флексибилности, брзине и сензибилизваности за реаговање на релевантне моменте спољног окружења; (2) са претходним је делимично повезан и све израженији значај „пресецајућих питања“ у вршењу власти и руковођења хоризонталом управом, идеја је да све теже и компликованије политичка питања могу сместити унутар граница класично схваћеног ми-

16 Ibidem, стр. 642.

17 Ibidem, стр. 643.

нистарства надлежног за одређену област; (3) због све већих фискалних препрека, лимитираних фондова, владе су принуђене на пажљивију селекцију питања са којима ће се бавити, на начин да их реализују средствима која изискују мање трошкове, и на комплетно осмишљавање одређеног пројекта пре стартовања његове реализације, што вуче за собом одређени ризик јер многи проблеми не могу бити укалкулисани или схваћени; (4) исто тако, може се констатовати повећање политизације конкретних политичких програма и саме управе, што повлачи за собом да приликом оправдања неке политичког програма или пројектне политичке опције долази до повећања политичких и идеолошких мерила на уштрб аналитичких мерила; (5) истовремено, мења се „поимање“ улоге јавног службеника у смеру фаворизовања статуса менаџера као супротности политичким саветницима или, чак, политичким креаторима, што представља својеврсно обнављање дихотомије политика-администрација, то јест потенцирање идеје да је прави задатак јавног сервиса примена политика и вођење организација, а не брига о врсти политике која треба бити вођена; и (6) на крају, јавна партиципација је тренутно значајно увећана, што директно утиче на тежину како аутономног доношења одлука тако и њихове примене од стране владе.¹⁸

Дефинисање, узроци и последице политизације јавне администрације

Политизација је перманентна карактеристика свих варијанти демократских политичких система (одређени број бирократских позиција је увек на располагању политичарима на власти) и може се промишљати са више различитих концептуалних нивоа: (1) на најопштијем, системском нивоу политизацији се може одредити преко раста јавног сектора и следственог пораста регулације приватних ствари (приступ критичке теорије), као што се може третирати и као функционални предуслов за способност администрације да реагује у смеру преференцијално промењених околности (функционалистички приступ); (2) политизација може да се одреди

18 Peters, B. G. (1996) *The Policy Capacity of Government*, op. cit., стр. 5-8.

и преко њене директне повезаности са односом између политичке и административне моћи- са једне стране, иако се административна моћ додељује од стране политичара, за практичне сврхе дискрециона моћ јавних службеника расте са њиховим капацитетом увећања интерног степена слободе (политизација се поставља као степен административне аутономије), са друге стране, политизацији може да се приступи као неприкладном политичком мешању унутар функционисања бирократије, схваћене као збира неутралних и професионалних службеника (што је мање аутономна у односу на политичку моћ, то је већи степен политизације администрације); (3) политизација може бити схваћена и преко односа наспрам опште јавности, у смислу да администрација треба да рефлектује композицију друштва; (4) политизација се може дефинисати и преко квалитета повезаних са ставовима и понашањем бирократије на линији њене традиционалне варијанте обележене неутралношћу и отклоном према плуралистичкој политици и политичкој партиципацији; (5) политизација, коначно, може бити третирана и као специфични вид патронаже, политички профилисани критеријуми у ангажовању некога за јавну службу могу имати већу тежину него они који су засновани на професионалним стандардима или на начелу ваљаности.¹⁹ Имајући све ово на уму, Кристер Стахлберг (Krister Stahlberg) се опредељује за дефинисање политизације као партијског политичког фаворизовања у регрутацији и промоцији јавних службеника.²⁰

Гај Питерс (Guy Peters) и Јон Пјер (Jon Pierre) политизацију одређују као замену критеријума базираних на професионалном квалитету и заслугама политичким критеријума у оквиру одабира, задржавања, промоције, награђивања и дисциплиновања носиоца јавних услуга, то јест јавних службеника (не само у смислу налажењу посла члановима породице, клике или партије, већ и контроле политике и имплементације).²¹ Да би се претходна дефиниција што боље раз-

19 Stahlberg, K. „The Politicization of Public Administration: Notes on the Concept, Causes and Consequences of Politicization“, *International Review of Administrative Sciences*, 53, 1987, стр. 365-366.

20 Ibidem, стр. 368.

21 Peters, B. G. и Pierre, J. „Politicization of the civil service: concepts, causes, consequences“, у Peters, B. G. и Pierre, J. (ур.) *Politicization of the Civil Service in*

умела потребно је обратити пажњу на следеће моменте: (1) сваки систем јавних (грађанских) услуга одобрава одређени ниво политичких интервенција у ствари које се тичу довођења или отпуштања јавних службеника; (2) природа политичких критеријума може да варира у смислу да поред партијске лојалности у игри могу бити посвећеност одређеном политичком програму или, такође, клијентелистичке оданости са министрима или другим политичким лидерима; (3) начин примене политичких критеријума могу бити ствар деловања административног система (могу се јавити у комбинацији са критеријумима базираним на професионалној ваљаности); (4) политизација може да означава и преузимање, од стране јавних службеника, задатака који се формално третирају као политички; (5) политизација у једном смеру може имплицирати деполитизацију у другоме смеру (повећање утицаја политичких партија може узроковати смањење утицаја других политичких актера); и (6) политички критеријуми могу бити важни за стабилизацију и обезбеђивање демократских вредности управљања.²²

Као најочигледнији разлог за истрајавање на политизацији, поред чињенице да је изразито негативно перципирана од стране грађана, представља жеља политичара да контролишу функционисање управљачког механизма на чијем челу се налазе. У том смислу, администрирање неке конкретне политике од стране оданог члана партије (или неког ко није члан партије али је одан самом министру) представља ситуацију која више смањује могућност скретања у сфери зацртаних смерница неког политичког програма него што би то био случај у бирократској поставци заснованој на професионалним стандардима (каријерама). Поред овога, у вишедеценијском пласирању (менаџерских) административних реформи и процесу дерегулацији управе може се идентификовати као једна од битних заједничких компоненти намера анулирања контролних механизма, који су раније третирани као незаобилазна помоћ у надгледању бирократског деловања.²³ Међутим, у том контексту, чак и када су изузети

Comparative Perspective: The quest for control. Routledge, London, 2004, стр. 2.

22 Ibidem, стр. 2-4.

23 Ibidem, стр. 7.

од директне одговорности за спровођење одређене политике, политичари се у очима јавности увек понајвише одговорни за исту. Мада министри данас нису одговорни за тоталит дешавања у своме сектору: парламент може тражити образложење и од јавних службеника за њихове одлуке и поступке, то, опет, не води ка редукцији политизације јер ће у таквој ситуацији министру заправо бити потребни службеници који ће подржати његов приступ у програмски санкционисаном јавном проблему.

Имајући на уму горе изнето, за превагу политичко-идеолошких критеријума у селекцији јавних службеника и њиховом организовању се претпоставља да ће бити стратегија са негативним последицама на укупно стање административног система. Ако се, дакле, као примарни узму административни критеријуми, политизована јавна управа ће бити означена као мање ефикасан систем у односу на онај који се фундира на неутралности и професионалној компетентности. Ово не значи да политизована селекција нужно подразумева некомпетентност, већ да је компетентност или секундарни критеријум или да је изједначена са лојалношћу одређеној политичкој опцији, то јест човеку који је формални носиоц одређене политичке опције. Најважнија политичка последица политизације је губитак поверења у владине институције, форсирање политичких критеријума свакако угрожава легитимност бирократије, што свакако представља проблем за функционисање већине административних система. Политизација може резултовати и са повећањем ограничености одговорности јавних службеника. Више или мање, увођење објективизованих параметара одговорности базираних на професионалности неће променити јавну перцепцију одговорности политичара.²⁴

Важно је напоменути и два следећа момента: (1) политизације не само да не резултује приматом политичког система над административним системом, већ је у томе смислу сасвим контрапродуктивна (бирократија, заправо, не слаби, она ојачава - ефекат њеног потчињавања изостаје); и (2) политизација, исто тако, не резултује повећаним нивоом репрезентативности у односу на општу популацију или на њене

24 Ibidem, стр. 9.

главне групе (она само на своме почетку показује атрибуте промене, што процес даље одмиче све је јача тендеција медиократизације, те наименовања унутар административног система).²⁵ Политизација се, дакле, може посматрати преко укупног износа административних позиција које су попуњене преко политичких критеријума, што подразумева и степен вертикалне, дубинске политизације административне хијерархије, преко интензитета непоштовања стандардизоване процедуре ангажовања јавних службеника, те преко спецификаума детерминисаног врстом политичког или административног система, то јест поебности повезаних са одређеним друштвеним контекстом или партикуларним политикатурним обрасцем.

Закључак

Поред чињенице да имплементациони процес манифестује значајан моменат у формулисању било какве политике, имплементациони модел „одоздо-нагоре“, који обухвата деконструкцију „митског постулата“ модела „одозго-надоле“ о директној контроли политичких, организационих и технолошких карактеристика које утичу на имплементацију, се никако не треба третирати као њен универзални принцип, зато што би такав квалификтив преместио релевантност циљева неког политичког програма са решавања неког проблема на административни корпус проблема. Осим тога, јединственост сваке политичке иницијативе условљава да емпиријске анализе не могу бити универзално применљиве, па се важност модела „одоздо-нагоре“ треба ускладити са намером креатора неке политике да утиче на индивидуално понашање или на окружење индивидуалног понашања.

Политизација се начелно може одредити као жеља политичара да контролишу административни апарат на чијем челу се налазе и то преко селекције, награђивања и дисциплиновања јавних службеника. На тој линији, политизација не обезбеђује потпуну супериорност политичког система над системом управљања и намеравано повећање потчињавање административног особља. Исто тако, политизација не ре-

25 Stahlberg, K. „The Politicization of Public Administration: Notes on the Concept, Causes and Consequences of Politicization“, op. cit., стр. 373-376.

зултује адекватнијом презентацијом опште популације, нити стварањем окружења које ће ефикасније реализовати смернице одређене партикуларне политике. Међутим, поред овог сета негативних последица политизације, може се говорити и о позитивном повећању бирократске посвећености, као супротности неутралној јавној бирократији, што сугерише да приликом анализирања овог феномена није довољно само идентификовати природу и обим политичких интервенција већ и проценити сваки утицај на легитимност и ефективност политичког система.

Djordje Stojanovic

*IMPACT OF IMPLEMENTATION PROCESS
AND THE POLITICIZATION OF PUBLIC
ADMINISTRATION AT POLITICAL CAPACITY*

Summary

The paper assumes that the political capacity of governments, their ability to formulate, implement and evaluate specific policies, is characterized by a permanent decline. In that context, first part of paper analyzes the understanding of a specific policy initiatives as a “bottom-up” process, as the dominance of lower administrative instances in controlling a realization of the particular political programme. The second part deals with the influence of the politicization of public administration positioned as an external factor which affecting the design of a particular policy, with the intensification of political and ideological criteria in relation to the analytical criteria. The paper concludes by supporting the idea that the formulation of a policy depends on whether one wants to control individual behavior or its environment, which determines the importance of the implementation, while, on the other hand, despite the fact that politicization is treated as primarily negative phenomenon, leaves the possibility for certain types of positive effects of the politicization of the political system.

Keywords: political capacity, administrative capacity, politicization, implementation, political institutions, political systems, democracy.

Литература

- Allison, G. *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, Little Brown, Boston, 1971, стр. 267.
- Elmore, R. F. „Backward Mapping: Implementation Research and Policy Decisions“, *Political Science Quarterly*, 94(4), 1979-1980, стр. 601-616.
- Gay, P. *The Values of Bureaucracy*, Oxford University Press, Oxford, 2005.
- Hjern, B. и Porter, D. O. „Implementation Structures: A New Unit of Administrative Analysis“, *Organization Studies*, 2(3), 1981, стр. 211-227.
- Hjern, B. и Hull, C. „Implementation Research as Empirical Constitutionalism“, *European Journal of Political Research*, 10(2), 1982, стр. 105-115.
- Hanf, K. „Regulatory Structures: Enforcement as Implementation“, *European Journal of Political Research*, 10(2), 1982, стр. 159-172.
- Kooiman, J. (уп) *Modern Governance: New Government-Society Interactions*. Sage, Thousand Oaks, 1993.
- Lightman, E. и Irving, A. „Restructuring Canada’s Welfare State“, *Journal of Social Policy*, 20(1), 1991, стр. 65-86.
- Linder, S. H. и Peters, B. G. „Implementation as a Guide to Policy Formulation: A Question of When Rather Than Whether“, *International Review of Administrative Sciences*, 55, 1989, стр. 631-652.
- Painter, M. и Pierre, J. (уп.) *Challenges to State Policy Capacity: Global Trends and Comparative Perspectives*, Palgrave Macmillan, New York, 2005.
- Painter, M. и Pierre, J. „Unpacking Policy Capacity: Issues and Themes“, у Painter, M. и Pierre, J. (уп.) *Challenges to State Policy Capacity: Global Trends and Comparative Perspectives*. Palgrave Macmillan, New York, 2005.
- Peters, B. G. „The Problem of Bureaucratic Government“, *The Journal of Politics*, 43(1), 1981. стр. 56-82.

- Peters, B. G. (1996) *The Policy Capacity of Government*, Canadian Centre for Management Development, Research paper No. 18, Ottawa, 1996.
- Peters, B. G. *Managing Horizontal Government: The politics of coordination*, Canadian Centre for Management Development, Research paper No. 21, Ottawa, 1998.
- Peters, B. G. *The Politics of Bureaucracy*, Routledge, London, 2001.
- Peters, B. G. и Pierre, J. (ур.) *Politicization of the Civil Service in Comparative Perspective: The quest for control*, Routledge, London, 2004.
- Peters, B. G. и Pierre, J. „Politicization of the civil service: concepts, causes, consequences“, у Peters, B. G. и Pierre, J. (ур.) *Politicization of the Civil Service in Comparative Perspective: The quest for control*, Routledge, London, 2004.
- Stahlberg, K. „The Politicization of Public Administration: Notes on the Concept, Causes and Consequences of Politicization“, *International Review of Administrative Sciences*, 53, 1987, стр. 363-382.
- Стојадиновић, М. и Вукчевић, Д. „Проблем очувања идентитета на Балкану“, *Национални интерес*, 10(1), 2011, стр. 87-100.
- Стојановић, Ђ., Ђурић, Ж. и Деспотовић, Љ. „Концептуални оквир за анализу државног капацитета“, *Српска политичка мисао*, 32(2), 2011, стр. 11-40.
- Whitford, A. B. „Decentralized Policy Implementation“, *Political Research Quarterly*, 60(1), 2007, стр. 17-30.

Resume

Despite the fact that the implementation process is significant moment manifested in the formulation of any policy, “bottom-up” implementation model, which includes deconstruction of “top-down mythical axiom” of direct control of political, organizational and technological characteristics that affect the implementation, in no way should be treated as its universal principle because it would reduce the relevance of understanding of the objectives of a political programme and put to the fore a set of

administrative problems. In addition, the uniqueness of every political initiative means that empirical analysis can't be universally applicable: the importance of the model "bottom-up" should be harmonized with the intention of a policy makers to influence individual behavior or individual behavior environment.

The politicization on the general level can be determined by the desire of politicians to control the administrative apparatus through the selection, rewarding and disciplining of public servants. On that line, politicization doesn't provide superiority of the political system over the administrative system and the intended increase in compliance of administrative staff. Also, the politicization doesn't result in adequate presentation of the general population or by creating an environment that will effectively implement some particular policy directions. However, in addition to this set of negative consequences of politicization, we can talk about the positive and increasing bureaucratic commitment, as opposed to a neutral public bureaucracy. Analysis of this phenomenon suggests that isn't enough to identify the nature and extent of political intervention but also to assess any impact on the legitimacy and effectiveness of the political system.

*Невен В. Цветићанин**

ШЕЗДЕСЕТОСМАШИ, НОВИ ДРУШТВЕНИ ПОКРЕТИ И ПОТИРАЊЕ КЛАСИЧНЕ ПОДЕЛЕ НА ЛЕВИЦУ И ДЕСНИЦУ У ПОСТМОДЕРНОМ ДОБУ

Сажетак

Рад разматра „плишану револуцију“ из 1968. г. и тумачи њене последице. Покрет из 68' се разуме као мали пост-модерни протест против неких ригидности модернистичког либерално-демократског и прогресивистичког наслеђа. Последице дешавања из 68' су препознате у појави ткз. нових друштвених покрета, који располажу новим пост-модерним стратегијама друштвене борбе. Од нових друштвених покрета посебно се у разматрање узима еколошки покрет, те се показује како он логиком својих акција превазилази класичну поделу политичког поља на левицу и десницу. Рад коначно закључује да ће се у пост-модерном добу у којем живимо потпуно измешати класичне модернистичке политичке идеологије и идеје стварајући нове политичке блокове од којих ниједан више неће бити класично-левичарски (револуција) или класично десничарски (рестаурација) као у време Француске револуције, већ ћемо имати нову пост-модерну ситуацију коју ће, место опозита левице и деснице, обележити опозит центра и маргина

Кључне речи: 1968, антипрогресивизам, нови друштвени покрети, еколошки покрет, левица, десница, центар, маргине

* Институт друштвених наука, Београд

Било које друштво своје смернице добија у ванредним догађајима¹ као што су револуције, ратови, демонстрације, уставне кризе и уопште било које друго дешавање у коме друштвени расцепи кулминирају, тако да је самоме друштву потребно ново редефинисање његових базичних постулата.² Након тих ванредних догађаја, ништа више неће бити исто, те ће се након сваког социјалног земљотреса помањати нове друштвене вредности које ће утицати на егзистенцију чланова друштва. Последњи велики ванредни догађај у Европи, који је подједнако уздрмао и њен Запад, као и њен Исток, биће немири из 1968. године³ у којима су се покренули многи социјални слојеви – од студената, преко обичних грађана, све до интелектуалних елита. У овоме кратком истраживању покушаћемо прецизирати шта је ново у структури времена донела ова мини-револуција и које је вредносне оквире оставила за собом. У том истраживању ћемо мини-револуцију из 1968. године сравнити са оном великом Француском, будући да ће она бити, као што ћемо видети, и изданак, али и упокојење некадашњих великих револуционарних „очекивања“. Стога дешавања из 1968. године стоје на размеђи револуционарног и постреволуционарног времена, а Европа више неће од тог доба, макар до данашњих дана, марширати

- 1 О значају ванредних догађаја, односно ванредног стања по друштвено-политичку подлогу, веома концизно и језгровито у Carl Schmitt, *Politische Theologie*, Duncker und Humblot, Munchen und Leipzig, 1922. стр. 9.
- 2 Нека друштва никад ни не дођу до својих базичних постулата, попут нпр. српског друштва које готово два века живи у трајној нестабилности и у коме се воде перманентне борбе око легитимитета, услед чега је сваки легитимитет „флукутирајући“, односно нестабилан и као такав извориште различитих ванредних стања, која су у Србији, у обрнутој дијалектици, заправо „редовно стање“. За разлику од овога, већина стабилних европских друштава (попут нпр. британског) упадају у ванредно стање услед кризе неког претходно стабилног легитимитета и решавају ту кризу, односно редефинишу своје базичне постулате, успостављајући редовно стање, односно стабилну базу за поновно важење неког стабилног легитимитета који ће друштву давати стабилност. О борбама у српском друштву за тзв. „флукутирајући легитимитет“, услед чега се стално репродукује друштвена нестабилност, у тексту Н. Цветићанин, *Процес конституисања политичке и друштвене елите у српском друштву – проблем дисконтинуитета и „флукутирајућег легитимитета“*, Национални интерес, број 3/2010. год. VI vol. 9.
- 3 Пад Берлинског зида 1989. је несумњиво такође значајан ванредни догађај, но он није узбуркао читаву Европу, већ само њен Исток, мада ће, истина, читава Европа осећати његове последице. За разлику од тога немири из 1968. ће у ванредно стање бацити многе европске државе и на Западу и на Истоку.

са разновразним револуционарним паролама верујући у њихово испуњење. У том смислу ће и каснији пад Берлинског зида бити једна контра-револуција, јер ће земље које су њиме биле захваћене прећи из стања позитивне, али потпуно нереализоване, утопије у стање нових-старих политичких реализама и антагонизама. Стога ће немири из 1968. представљати последњи марш позитивних утопија Европом, додуше марш који неће бити сувише виолентан.

Мини-револуција у Европи из 1968. г. биће заправо један полу-пацифистички отпор мањкавостима грађанске цивилизације која се етаблирала након Другог светског рата, када је у тзв. европској држави благостања⁴ постављен институционални оквир у коме су тесно сарађивали умерени конзервативци као десни центар са умереним социјалистима као неком врстом левог центра. Држава благостања је постигла многе резултате у погледу смиревања политичких и економских прилика у Европи, али је и омогућила да у том политичком и економском „буму“ одрасте једна нова генерација којој ће све у шта су веровали њени родитељи постати досадно и превазиђено. Генерација која је покренула дешавања из 1968. ће насупрот институционалним успесима државе благостања, а често и директно против њих, својом радикалношћу ослободити један нови свет постмодерних и веома неформалних стратегија политичке и друштвене акције. Ипак, догађаји из 1968. колико год били усмерени против тадашњег европског политичког поретка, без обзира да ли се ради о поменутој држави благостања на Западу или о реал-социјалистичком систему на Истоку, неће успети да доведу у питање само устројство тих поредака који ће се након краткотрајних комешања вратити у нормалу. Уколико поседице комешања од 1968. године неће бити реализоване у политичко-институционалној сфери, ипак ће ова мини-револуција оставити за собом извесне друштвене вредности, односно помериће вредносни оквир Европе. Стога ће та „револуција“ бити један „плишани“ антиграђански отпор постграђанском свету, отпор који ће свој циљ погодити веома благо и посредно, те је

4 О европској држави благостања као институционалном оквиру унутар којега су компромис постигли умерени конзервативци са умереним социјалистима у Слободанка Недовић, *Држава благостања; идеје и политика*, ЦЕСИД-ЦУПС, Београд, 2005.

стога и можемо слободно назвати „плишаном револуцијом“. Стога нас неће чудити што ће многи њени поборници поста-ти касније водећи функционери самог постграђанског света (феномен хипика који су обукли одела)⁵, јер они никада нису били суштински непријатељски расположени према том све-ту (баштинећи управо све тековине његове популарне кул-туре), већ су само у младалачком заносу хтели да га поправе својим идеалима. Логика такозваних „шездесетосмаша“ биће да после првобитних заноса и идеалистичких прокламација које су тражиле све или ништа (истина, не на много виолент-ан начин), прихвате константе постграђанског поретка и да покушају да унутар њих осмисле извесне постмодерне отпо-ре свим ригидностима тог новог глобалног, либерално-демо-кратског (на Западу), односно реал-сцоијалистичког (на Исто-ку) доба. Шездесетосмаша нису хтели да буду ни либерал-не демократе, ни умерени социјалисти, ни умерени конзер-вативци, ни комунисти ригидне совјетске провинијенције, већ су ослободили низ политичких нарација које ће се тешко моћи определити по линији левица-десница. Стога није чуд-но што је један од инспиратора шездесетосмашких збивања у Француској, филозоф Жан Пол Сартр рекао, како преноси Норберто Бобио, да за њега левица и десница представљају „две празне кутије“.⁶ То ће мислити и већина његових шез-десетосмашких истомишљеника широм Европе који ће баш попут чувене „изгубљене генерације“ из тридесетих година 20. века лутати међу различитим доктринама мешајући ро-мантизам, егзистенцијализам, натурализам и низ утопијских доктрина, добијајући једну специфичну политичко-идео-лошку смешу. За разлику од старих и већ познатих партија које су и на Западу и на Истоку располагале својим институ-ционалним поретцима, без обзира да ли су ти поретци били монистички или плуралистички, шездесетосмаша из себе порађају тзв. *нове друштвене покрете* који нису само пред-стављали аутентичну врсту отпора ригидностима либерал-

5 Тако ће у Европи у најзначајније политичке и економске институције и на националном и на европском нивоу од почетка деведесетих па надаље, засе-сти низ бивших шездесетосмашких бунтовника, бивших хипика и битника, попут нпр. ранијег немачког министра спољних послова Јоске Фишера (Joska Fischer).

6 Н. Бобио, *Десница и левица*, ЦИД, Подгорица, 1997, стр. 15.

но-демократског, односно реал-социјалистичког поретка, већ који су, што је битно за нашу тему, урушили разликовање класичне левнице и деснице. Ови нови друштвени покрети ће за разлику од класичних политичких партија и покрета који ће своје активности институционално уредити, развити нове постмодерне стратегије политичке борбе које ће се више базирати на разноврсним друштвеним акцијама, неголи на неком активном учешћу у експлицитним политичким институцијама, те ће се стога нови друштвени покрети често називати *алтернативним*, будући да ће опстајати на *маргини* политичких збивања.⁷ Док ћемо у *центру* институционалног живота имати официјелне партије и покрете, на *маргини* институција ћемо имати низ политичких нарација које ће, свака на свој начин, од феминисткиња све до зелених активиста, критиковати тај официјелни свет политичкога мејнстрима. Тако ће некадашњи опозит *левнице* и *деснице* који је обележио време након Француске револуције, након 1968. године бити одмењен новим, у постмодерном времену доминантним опозитом *центра* и *маргина*, о чему ће више речи бити касније у закључку. Сада нам ваља испитати како уопште тзв. нови друштвени покрети произлазе из комешања у 1968. години.

Сама 1968. година показује да се (пост)грађанско друштво бесповратно мења, да постаје свесно својих криза и да покушава да их реши. Ову годину можемо тумачити као отпор технократизацији (пост)грађанског света и позив да се (пост)грађански свет врати *свету живота*. Ова година се не може једнозначно тумачити и опредељивати се за или против шездесетосмаша. Они су били људи који су, математички говорећи, правилно поставили проблем, али су на рђав начин покушали да га реше. Ипак, оно што је несумњиво позитивно у 1968. години јесте што она представља границу после које (пост)грађански свет бива више заокупљен латентном кризом која унутар њега тиња, него својим хиперпродуктивним плановима. Велика заслуга 68' је што је сама *идеја прогреса*, до тада апсолутно доминантна у друштвеној теорији, озбиљно доведена у питање. Иза скута 68' помаља се озбиљно лице

7 О новим друштвеним покретима, о њиховој ванинституционалности, алтернативности и уопште о њиховој структури веома темељно у зборнику *Обнова утопијских енергија* (приредио Вукашин Павловић), Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, Београд, 1987.

пост-модерног доба које полако престаје да верује у техницистичке снове Модерне. Ова година, премда ношена снагама које су себе називале „напредним“ већ у себи садржи и своју конзервативну могућност тј. будући реализам пост-револуционарног друштва. То је последњи трзај Модерне и њено истовремено упокојење, јер ће се са 68' коначно уморити идеја светске револуције (започета, некоћ, 1789. са великом Револуцијом и настављена са разним комунистичким револуцијама) и отада ћемо имати низ малих ограничених покрета који не претендују на мењање света, већ на решење неких функционалних, крајње животних проблема које муче грађане на размеђи миленијума (као што су заштита животне средине, борба против атомске енергије, обнова конвенционалних и алтернативних религијских обреда, борба за бољи статус жена итд.). Свим тим покретима биће заједничко што тежиште померају од спољашње ка унутрашњој револуцији тј. истичу унутрашњу одговорност као ону инстанцу од које крећу све промене.⁸ Стога ће се моћи говорити да 1968. година представља датум рођења нових друштвених покрета који се разликују од дотадашњих хиперидеолошких модернистичких пројеката које су декламовали велики идеолози Модерне од Русоа, преко Маркса, све до Лењина и Троцког. Стога нас В. Павловић извештава да „за неке аналитичаре нових покрета, студентски покрет – који је у то време достигао свој врхунац (мисли се на 68') – обележава камен међаш између старих и нових друштвених покрета; он је истовремено последњи покрет старога типа и први покрет новог, другачијег кова.“⁹ Може се рећи да „плишана револуција“ из 1968. г. показује потпуно другачију структуру и обрнут смер од саме Француске револуције. Док су Француску револуцију обележили просветитељски захтеви и док се марширало са разумом као главном паролом, где се чак у име разума приступило и ги-

8 Није потребно много објашњавати да пораст интересовања за религију крајем 20. века произлази управо из тог враћања лопте у унутрашњост човека и из његове потребе да буде вођен унутрашњим, а не само спољашњим сврхама. Стога је појава преласка бивших марксиста у хришћанство готово природна, јер ако жељену ствар нису могли наћи на једном месту, онда ће је, не мењајући циљ, покушати пронаћи на другом месту.

9 В. Павловић, „Еманципаторска енергија друштвених покрета“, у зборнику *Обнова утопијских енергија* (приредио Вукашин Павловић), Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, Београд, 1987. стр. 15.

љотинирању, револуцију из 68' су обележиле потпуно антипросветитељске и ирационалне тенденције те је наступила управо као нека врста адорновско-хоркхајмеровске побуне против просветитељско-инструменталног ума (познато је да су Хоркхајмер и Адорно били веома читани и цитирани¹⁰ унутар „револуционарних“ кружока 1968. г.).¹¹ Такође „револуција“ из 68' афирмише поново религију, на коју је била устала Француска револуција – додуше, не толико хришћанство, колико источњачке култове, којима су били занесени битници који су учествовали у 68'. Но, касније су се многи од ових поклоника источњачких култова, вратили у окриље конвенционалних европских религија (хришћанство свих деоминација, јудаизам), па су тако далеки култови представљали само пролазну станицу на путу ка конвенционалној религиозности. Такође, иако 68' ништа директно није имала са хришћанством, снаге које су је носиле имале су сличнију структуру са хришћанско-утопијском левицом тј. са утопијским социјализмом моровског (Thomas Mor) профила, неголи што су биле блиске пројекту марксистичке пролетерске револуције која се тада „ваљала“ у тадашњој Источној Европи. Колико су ове тенденције заправо различите говори и чињеница што су шездесетосмаши управо у земљама Источне Европе, устали на ригидни квази-марксистички поредак реал-социјализма – од Чехословачке све до Титове Југославије.

10 Посебно ће то бити случај са њиховом *Дијалектиком просветитељства*. М. Хоркхајмер, Т. Адорно, *Дијалектика просветитељства*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1989.

11 Хабермас одлично опажа антипросветитељску црту студентског протеста 68' напомињући да су „из колективно несвесног испловили на површину они стереотипи заиста немачке борбе против идеја француске револуције за које се веровало да су одавно превазиђени“. Такође, Хабермас одлично увиђа дијалектику коју је 68' покренула и међу до тада успаваним и у грађанском друштву ухлебљеним конзервативцима, те каже да сада „по троговима Хајдегера и Ничеа они (младоконзервативци) у сасвим староме траже нешто сасвим друго; с њихове тачке гледишта, у просветитељству само кулминира усуд који долази из далека». Ј. Хабермас, *Нова интимност политике и културе*, III програм Радио Београда 79/1988. стр. 142/143. Једнако тако и Фукујама одлично опажа да су хипици која је породила 68' представљали протест против техницистичког и рационалног друштва на исти начин на који су некада то некада били реакционарни и конзервативни романтичари, док су на истој „линији отпора“ и исламски фундаменталисти, док је „у овом тренутку најкохерентнији и најартикулисанији извор супростављања технолошкој цивилизацији покрет за заштиту животне средине“ Ф. Фукујама, *Крај историје и последњи човек*, ЦИД, Подгорица, 1997. стр. 106/107.

Такође веома ће бити занимљиви одједи 68' у Америци, те иако политичко поље у Америци није предмет нашег рада, ваља рећи нешто о веома интересантним последицама ове „плишане револуције“ у Сједињеним Државама. Можемо рећи да је 68' са битничким и хипи покретом, на један сасвим парадоксалан начин, рехабилитовала старог доброг и конзервативног Токвила, који се жалио да је у Америци какву је видео „свачија памет уобличена по истом обрасцу, толико све иду истим правцем“.¹² Управо 68' у Америци уздрмава ту униформност либералног и демократског поретка, који су обележавала опеглана одела и зализане фризури попут оне коју је у Ајзенхауерово (Dwight D. Eisenhower) доба носио млади и полуаноними амерички глумац Роналд Реган (Ronald Reagan) који ће једнога дана постати председник Сједињених држава, доводећи до крајњих консеквенси све оно што је започео Ајзенхауер. Дакле, насупрот том „безличном“ свету младог Роналда Регана, 68' представља праву провалу шароликости и богатства живота, те доноси своје аутентичне карактере и истинске хероје нових утопија какви су били песник Џим Морисон (James Douglas Morrison) или музичар Џими Хендрикс (Jimmi Hendrix). Морисон насупрот свом ајзенхауерском оцу (отац му је био конзервативни амерички официр високог ранга, адмирал) афирмише једну нову-стару витменовску Америку¹³ која је позвана да се врати својој не-

12 Алексис де Токвил, *О демократији у Америци*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, ЦИД, Погорица, 1990, стр. 224.

13 Везаност Морисона за поезију Волт Витмена (Walter «Walt» Whitman) добро је позната, пошто је код обојице поезија социјална и ангажована, са посебним мотивом америчког патриотизма. Морисон је на Витменовом трагу покушао да обнови један амерички „пантеистички“ патриотизам у који ће бити укључени и индијанци, црнци и сва уопште дивља племена која су га привлачила, једнако као и Витмена. Морисон покушава да тај патриотизам супростави униформном патриотизму свога оца који је био на трагу модернистичке протестантске поскочице *When the Saints go marching in*. Насупрот својој оцу Морисон је већ пост-модеран и оно што га посебно чини занимљивим социолошким истраживањима јесте чињеница да код њега провејава јасна свест да се, док су друге рок групе певале само о тинејџерским проблемима, он мора обратити самој Америци, о чему сведочи култни албум његове групе *The Doors – An American Prayer*. У сваком стиху ове музичке поеме провејава Морисонова порука Америци која ће постати парола једне генерације која није хтела да буде једнообразна по моделу њихових очева, већ која је хтела да дође до неких својих истина. <http://www.thedoors.com/album/jim/?fa=poeetry>

кадашњој истини коју је волео стари Токвил, док Хендрикс, по мајци индијанац, а по оцу црнац, својим ритмовима, надовезујући се на Морисона, упућује позив оној мањинској „обоженој“ Америци о чијој је угрожености, пред тиранијом беле већине, говорио опет управо Токвил,¹⁴ као и Мартин Лутер Кинг који ће, управо ове преломне године, изгубити живот.

Све у свему, 68' не треба схватати као довршење оних просветитељских тенденција које је иницирала Француска револуција, већ као малу објаву пост-модерног времена тј. пост-материјалистичког времена, које ће устати на Модерну са својим пост-просветитељским и пост-материјалистичким вредностима, као врстом новог постмодерног отпора. Француска револуција није била само реализована револуција, већ револуција која је отишла у екстрем реализације, док је за разлику од ње, недовршена „револуција“ из 68' била утопистичка револуција која никада није доживела своју потпуну реализацију и која је више остала у духовној сфери и сфери културних вредности. Чак и када је се неки њени актери двадесетак година касније одрекну и, правећи компромис са реал-политиком, обуку одела и уђу у високу политику, они неће моћи да потпуно пониште све оно што је у структури времена ова мала револуција донела новог – превенствено у погледу нових друштвених вредности. Најпозитивније и најтрајније достигнуће 68' је еколошки покрет као онај нови друштвени покрет који је поникао на изворима ове мале револуције и остао утицајан све до данашњих дана. Стога ћемо у наредним редовима посветити дужну пажњу еколошком покрету као егземпларном примеру тзв. нових друштвених покрета који залазе са ону страну левице и деснице.

Наиме, познато је постојање класично-модерних утопијских друштвених покрета попут Оенових (Robert Owen) радничких колонија¹⁵ или Коловог (George Douglas Howard Cole) „гилдског социјализма“ (*guild socialism*)¹⁶ који су про-

14 Алексис де Токвил, *О демократији у Америци*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, ЦИД, Погорица, 1990, стр. 219/220. – fus-nota 4.

15 Искрпне информације о Оеновом лику и делу у књизи R. Beke-Bramkamp, Robert Owen, *Kommunitarismus als Weg zu einer gerechteren Gesellschaft*, Münster, 1989.

16 О Коловом животу и делу у књизи A.Wright, *G. D. H. Cole and Socialist Democracy* – London, 1979.

мовисани или у 19. веку или на преласку из 19. у 20. век. За разлику од тих класично-модерних утопијских покрета који нису оставили неког посебног трага, после 68' ће бити реч о *новим друштвеним покретима* који ће већ деловати у пост-модерном времену када ће подела на левицу и десницу све више слабити и када ће мисао о некој конкретной револуцији, као и о евентуалној рестаурацији, бити све слабија. Стога ти покрети неће бити револуционарни, једнако као ни утопистички друштвени покрети из 19. или почетка 20. века, али они неће бити ни потпуно утопистички, јер ће постмодерно политичко поље кроз јачање политичке полифоније омогућавати њихову конкретизацију, па чак и ограничени политички утицај. Једноставно речено, ти нови друштвени покрети ће располагати новим постмодерним стратегијама борбе које нису револуционарне, већ представљају специфичан и понекада веома парадоксалан спој идеализма и прагматизма. Нови друштвени покрети су истовремено и чедо и упокојитељ свих револуција, па и оне шездесетосмашке. Теоретичари попут Ф. Фехера и А. Хелер (Ferenc Fehér, Agnes Heller) сматрају да ткз. нови друштвени покрети при крају 20. века, а са њима и еколошки покрет, имају битно другачију структуру од емаципаторских покрета из 60-их година поменутог века. Наиме, премда су протести 1968. године били иницијална каписла за покретање нових друштвених покрета, они, за разлику од „плишане револуције“ временом губе револуционарни занос и постају мање конфликтни. Док је *слобода* била главна вредност старијих друштвених покрета који су били на самом изворишту 1968, нови друштвени покрети као средишњу вредност истичу *живот* што их води у базични антиреволуционарни став сходно коме ни једна револуција није вредна људског живота. В. Павловић то примећује и тумачећи поменуте теоретичаре каже да је „стављање у фокус покрета *живот* као основну вредност, а занемаривање вредности *слободе*, за Фехера и Хелерову доказ објективног померања модерних друштвених покрета удесно“.¹⁷ Поменути теоретичари сматрају да нови друштвени покрети не могу без резерве бити припојени „левици“, већ да они самом сво-

17 В. Павловић, *Поредак и алтернатива*, НИО Универзитетска реч, Никшић, 1987. стр. 55., истакнуо Н.Ц.

јом структуром поништавају поделу на левицу и десницу, јер одбацују неке вредности политичке Модерне и настоје да се врате на предмодерне позиције. Њихово резоновање најбоље потврђује пример из Швајцарске у којој су конзервативне снаге лансирале еколошки покрет, који је тако дошао „здесна“ и који је у себи спојио пацифизам, еколошку свест, конзервативизам и религију. Поменути теоретичари добро примећују да појава нових друштвених покрета, а посебно еколошког покрета, „доводи у питање сам смисао поделе на *лево* и *десно* у друштвеним покретима.“¹⁸ То је, по нашем мишљењу, стога што ови покрети иду танком линијом модерног и анти-модерног схватања политике и заједнице, па тако смешом та два елемента постају постмодерни, док их поменути теоретичари, осећајући њихово анти-модерно усмерење, у једној суженој оптици искључиво посматрају као предмодерне.¹⁹ Ови покрети не желе револуцијом срушити постојећи (пост) грађански поредак као што су то ипак хтели шездесетосмашци, али ни не прихватају, и ту је њихова веза са шездесетосмажима, вредносне оквире тог поретка који су углавном производ вредности либералистичкога политичкога центра, већ се труде да афирмишу неке алтернативне вредности које су - ако их посматрамо изван контекста – предмодерне, али ако их посматрамо у контексту читавог пређашњег развоја – постмодерне. Управо ће те алтернативне вредности, бити веза нових друштвених покрета са шездесетосмажима, будући да ће од њих наследити импулс супростављања постојећим политичким, економским и привредним институцијама, с том разликом што ће супростављање сада бити сведеније и организованије тј. слабијег интензитета и индиректно, али јаче оперативности и координисаности. Нови друштвени покрети ће према етаблираним политичким и економским институцијама стајати као *маргине* према *центру* једнако као што ће пре њих стајати шездесетосмашци. Речено речником популарне културе, први ће бити *алтернатива*, док ће

18 *Ибид.*

19 Фехер и Хелерова сматрају да се ради о извесном степену повратка неким предмодерним вредностима, при томе одричући овим покретима било какво постмодерно устројство, свдећи их на само једну од њихових компоненти (ону предмодерну), док ће они у себи садржавати и много „модернистичког“ смисла за организацију те ће тиме бити умерено прагматични.

други бити *мејнстрим*. Као што смо видели, неки од шезедесетосмаша ће се временом приклонити *мејнстриму*, док ће други остати на *маргинама* доминантних политичких и економских институција, али се неће моћи порећи да ће сви без разлике, у моменту њиховог бунта, објавити нову постмодерну ситуацију у којој ће *маргине* устати на *центар* у једној „плишаној револуцији“. Нови друштвени покрети без обзира да ли се ради о феминистичким прокламацијама против мушкога логоса²⁰ или о еколошким просведима против уништавања природе, представљаће заправо удар са постмодерних *маргина* на још увек модернистички *центар* са његовим доминантним инструментално-техничистичким вредностима. Можда ће се, ипак, логика тзв. нових друштвених покрета најбоље видети у еколошком покрету, који можда једини од свих њих има шансе да постане шире прихваћен.

Појава покрета зелених можда најбоље говори о промењеним премисама од којих се у схватању света који нас окружује полази у постмодерном добу у односу на класичну политичку Модерну. Тако еколошки активисти природу више не посматрају као сирови и аморфни објекат и изворише репродуктивних сировина (као у Модерни са њеним доминирајућим механицизмом), већ као субјекат²¹ који, како то тумачи и квантна механика, има своје тајновите и до краја непознатљиве варијабле. Норберто Бобио добро запажа како покрет зелених руши многе модернистичке постулате, па се тако и проницљиво пита да ли овај покрет руши и саму класично-модерну политичку поделу на левицу и десницу. Он констатује да се „чини да Зелени могу да буду сматрани с времена на време и као десница и као левица, или – ни десница ни левица“.²² Ипак, желећи да остане доследан у односу на намеру његове књиге којој је очигледно сврха била показати да подела на левицу и десницу још постоји у свој њезиној пуноћи, Бобио се упиње како би показао да чак ни покрет зелених не шкоди тој подели, те да се ствари таквима само

20 Нпр. у феминистичкој књизи Julie Mostov, *Power, Process, and Popular Sovereignty*, Philadelphia, Temple University, 1992.

21 Једнако тако ће и феминисткиње захтевати да жене не буду више третиране као пуки објекат, већ као пуноправни субјекат, правећи своју политичку наратију.

22 Н. Бобио, *Десница и левица*, ЦИД, Подгорица, 1997, стр. 23.

чине на први поглед. Он сматра да се, зависно од тога да ли се природа чува из религиозних или пак из прагматичко-хуманистичких разлога, сам покрет зелених може одредити по линији левица-десница, те да тако имамо дистинкцију између „Зелених деснице и Зелених левице“.²³ Но, Бобио претерује сматрајући да зелени могу бити располађени старим и анахроним идеолошким разликовањима, пошто су они, по нашем мишљењу, одређени самим циљем очувавања животне средине који постаје њихова нова политичка нарација, иако је сасвим могуће да у њу буду укључени неки елементи до тада познатих идеологија или религија. Но, оно што ту нарацију чини новом и што је пребацује „с ону страну левице и деснице“, јесте што она може имати непријатеље и на левици и на десници, пошто су јој непријатељи сви они који се неодговорно односе према животnoj средини.²⁴ Ако би се сходно томе десило да нпр. приликом неког великог транзита нуклеарног отпада, против тога заједнички протестују и они које Бобио назива „зеленима деснице“ и они које назива „зеленима левице“, а да тај транзит као неизбежан подржи нека коалициона влада левог и десног центра (попут нпр. оне бивше Меркел-Штајмајерове немачке владе у којој су заједнички „седели“ конзервативци и социјалдемократе), онда би било јасно да тиме пада у воду сама подела на левицу и десницу. Наиме, на једној страни имали би оне на *маргинама* који и поред свих својих међусобних различитости заједнички формирају политичку нарацију која као највишу вредност види очување животне средине²⁵, а на другој страни оне у

23 *Ибид.* стр. 25.

24 Тако Лакер описује тзв. еколошке фундаменталисте који „не показују никакву спремност на компромис нити желе да сарађују са политичким силама, тако да се крећу ка политичкој изолацији и, у крајњем исходу, губе свој значај» Волтер Лакер, *Историја Европе 1945.-1992*. Клио, Београд, 1999. стр. 536.

25 Тако поново Лакер одлично запажа да су „данашње странке *зелених* у суштини неусклађене коалиције ортодоксних еколога, појединаца незадовољних постојећим партијама, нове деснице и бивших маоиста, обласних националиста (као што су Баскијци или Бретонци), и троцкистичких уљеза који се надају да ће стећи присталице за своју ствар, помодара и секташа, чак и идеолога новог паганства». Лакер истиче да се еколошке организације деле на фундаменталистичке које не желе било какву сарадњу са постојећим политичким поретком, и оне које су склоне деловању и поправљању ситуације унутар постојећег пост-грађанског поретка, а ми можемо закључити да у

центру, без обзира да ли се ради о левом или десном центру, који као највишу вредност истичу нешто друго као нпр. „грађански мир и ред“ или „базични политички консензус“.

Када зађемо с ону страну свих идеологија и када ствари посматрамо какве су у пракси, онда морамо признати да се подела на левицу и десницу тешко одржава у многим крајње једноставним и животним ситуацијама нашега доба на почетку 21. века. Наше постмодерно доба обележава - а о чему сведоче из 68' произашли нови друштвени покрети, а посебно онај еколошки - на једној страни антипрогресивизам и технолошки скептицизам који је „изум“ класичне романтичарске деснице, али и демократија и прогресивно тумачење идеје слободе и људских права што је „изум“ класичне просветитељске левице. Тако ће се класичне идеологије потпуно измешати стварајући нове политичке блокове са различитим приоритетима, а ни један од тих блокова неће више бити класично левичарски (револуција) или класично десничарски (рестаурација) као у време Француске револуције, када се јасно знало да је десница за хијерархију, а левица за једнакост. Сада ћемо, будући да је либерално-демократска једнакост одавно дошла - макар у институционалном смислу политичке и правне једнакости, имати нову постмодерну борбу за разлике, те ће ту нови друштвени покрети истицати примат различитих идентитета (еколошких, феминистичких, културних, субкултурних, религијских итд.) над униформношћу либерално-демократске цивилизације. Први постмодерни „устанак“ на ту униформност је била управо „плишана револуција“ из 1968. те је ту њена веза са тзв. новим друштвеним покретима. Оно што је последица тог „устанка“, а што се можда најбоље види проучавајући логику еколошког покрета, јесте да су престале да важе неке класичне дистинкције унутар политичкога поља попут поделе на левицу и десницу. То ће бити стога што ћемо на једној страни имати један *централни* блок тзв. политичког мејнстрима (левог и десног центра који се још од државе благодања крећу у истоме институционалном поретку), а на другој страни низ шароликих политичких нарација разбацаних по политичким

оба случаја, без обзира да ли стоје унутар или изван постојећег поретка, еколошке организације потиру логику поделе на левицу и десницу. *Ибид.*

маргинама, а које ће се, што свака за себе, што заједнички, супротстављати институционалном поретку либералног, левог и десног, центра који ће, опет, бранити свој простор пред овим „уљезима“ са политичких рубова. О овој новој ситуацији сведоче многе чињенице нашег доба попут оне да су рецимо данашње социјалдемократске/лабуристичке партије у нпр. Британији или Немачкој ближе по устројству, па и по вредностима умереним конзервативцима оличеним у демокришћанским/конзервативним партијама пошто и једни и други прихватају либерално-демократски поредак, тржишну привреду, императив привредног раста итд. - само са различитим варијацијама (социјалном, односно традиционалистичком), неголи што су те партије блиске оним друштвеним покретима (еколошки, феминистички, разни културни и субкултурни покрети, религијски и фундаменталистички покрети) који стоје на институционалним маргинама. Ипак, *маргине* су толико шаролике да је питање како би се договориле између себе без великих друштвених конфликта да није оног, можда понекада ригидног, али свакако неопходног, политичког *центра* који обавља њихову медијацију. Било како било, за наше кратко истраживање је најбитније да смо показали како се, управо на примеру нових друштвених покрета, види да некадашњи класични модернистички опозит *левице* и *деснице* место препушта новом постмодерном опозиту *центра* и *маргина*, а дешавања из 68', која смо обрадили социолошко-филозофском анализом, ће ту нову постмодерну ситуацију, својим бурним дешавањима, најавити и трасирати.

Neven V. Cveticanin

*SIXTY-EIGHTH, THE NEW SOCIAL
MOVEMENTS AND STRIKING OFF THE
BISECTION OF LEFT AND RIGHT IN
POST-MODERN AGE*

Summary

The Essay is recognizing “The Velvet Revolution“, from the year of 1968 and interpreting its effects. The 68’ movement is understood as small post-modern protest against some rigidities of modern liberal- democratic and progressive inheritance. The consequences of 68’ happenings are recognised in so called, new social movement phenomenon that is managing the new post-modern social action strategies. One of the new social movements, specially recognized, is ecological movement, wherefore it is shown that logic of its actions is getting beyond the classical division of the field of politics, on Left and Right. The Essay is finally coming to conclusion that the post-modern age we live in, will be completely mixed with classical modern political ideologies and ideas making new political blocks, that neither one of them will not be classical Left (Revolution) nor classical Right (Restauration), as it was in the time of The French Revolution, but we shall have new post-modern situation marked by opposites of Centre and Margins.

Key words: 1968, anti-progressive, new social movement, ecological movement, left, right, centre, margins

Литература

Beke-Bramkamp, Ralf, Robert Owen - *Kommunitarismus als Weg zu einer gerechteren Gesellschaft*, Münster, 1989.

Бобио, Норберто, *Десница и левица*, ЦИД, Подгорица, 1997.

- Цветићанин, Невен, *Процес конституисања политичке и друштвене елите у српском друштву – проблем дисконтинуитета и „флукутирајућег легитимитета“*, Национални интерес, број 3/2010. год. VI vol. 9
- Фукујама, Френсис, *Крај историје и последњи човек*, ЦИД, Подгорица, 1997.
- Хабермас, Јирген, *Нова интимност политике и културе*, III програм Радио Београда, број 79., 1988.
- Хоркхеимер, Мах, Адорно, Тхеодор, *Дијалектика просветитељства*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1989.
- Лакер, Волтер (1999). *Историја Евроне 1945. – 1992.*, Клио, Београд, 1999.
- Mostov, Julie, *Power, Process, and Popular Sovereignty*. Philadelphia: Temple University, 1992.
- Недовић, Слободанка, *Држава благостања; идеје и политика*. Београд: ЦЕСИД-ЦУПС, Београд, 2005.
- Обнова утопијских енергија*, зборник, (приредио Вукашин Павловић) Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, Београд, 1987.
- Павловић, Вукашин, „Еманципаторска енергија друштвених покрета“, у: *Обнова утопијских енергија* (приредио Вукашин Павловић), Београд: Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, Београд, 1987.
- Павловић, Вукашин, *Поредак и алтернатива*. Никшић: НИО Универзитетска ријеч, Никшић, 1987.
- Schmitt, Carl, *Politische Theologie*. Duncker und Humblot, Munchen und Leipzig, 1922.
- Токвил, Алексис де, *О демократији у Америци*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића – ЦИД, Сремски Карловци-Подгорица, 1990.
- Wright, Anthony, *G. D. H. Cole and Socialist Democracy*. London, 1979.

Resume

This paper shows that, when we go beyond all ideologies and when we look at things in practice, the division between Left and Right is no more valid at the beginning of the 21st century. Announcement of this time “beyond the Left and the Right” was

in the events of 1968., which this paper analyzes. So our post-modern age is marked by (and the proof is derived from the 68's New social movements, especially the Green movement) - on the one hand; technological skepticism and anti-progressivism which are "inventions" of the classic romantic Right - and on the other hand; democracy and progressive interpretation of ideas of freedom and human rights as the "inventions" of classical Enlightenment Left. In that way classical political ideologies will be completely mixed, creating new political blocs with different priorities, and none of these blocks will no longer be a classic Left (Revolution) or the classic Right (Restoration) as in the French revolution, when the Right fought for the hierarchy, the Left for equality. Instead this old "modern" struggle for equality/hierarchy, now we have a new postmodern struggle for difference and the so-called. New social movements will emphasized the primacy of different identities (environmental, feminist, cultural, subcultural, religious, etc.) over uniformity of the liberal- democratic civilization. The first postmodern "uprising" on that uniformity was just the "velvet revolution" of 1968. and this is its connection with the so-called. New social movements. The consequence of this "uprising" (that can be perhaps best illustrated by examining the logic of the Green movement) is that they have ceased to apply some classic ideological distinctions such as that on the Left and Right. It will be so because on the one hand we have a central block of the so-called. the political mainstream (Centre-left-and Centre-right, which are since the Welfare state in the same institutional order), and on the other side a series of colorful political narratives from political margins, which will, each alone or all together, oppose this liberal institutional order of the left and right Centre, which will, in turn, defend its space against these "intruders" from a political edge. For our short survey is most important that we show how on an example of the New social movements (especially the Green movement) that arose from 68' events, we can see that the former classic modernist opposite between the Left and the Right leaves the place to a new postmodern opposite between the Centre and the Margins.

Овај рад је примљен 27. јуна 2011. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 19. септембра 2011. године.

*Слободан Јанковић**

ПРОМЕНЕ НА БЛИСКОМ ИСТОКУ И У СЕВЕРНОЈ АФРИЦИ

Ка постсувереном светском поретку

Сажетак

Протести у Египту и Тунису су резултирали војним ударом или релативно мирном примопредајом власти након деценије председничко ауторитаризма. Ова промена је подстицана и организована од стране спољних фактора. Спекулације са ценама хране, глобализација тржишта и опресивни ауторитаризам су елементи који су помогли трансформације и ширем региону Блиског истока. Војне интервенције у Либији, активности великих сила су у овом случају откриле слабост међународног права, кризу институција УН, а посебно ЕУ. Даља ерозија суверенитета најављује трансформацију постојећег светског поретка. Аутор је проучавао позадину промена, имплементацију Р2П механизма и улоге великих сила

Кључне речи: Северна Африка, Блиски исток, Либија, Египат, суверенитет, војне интервенције, одговорност заштите, глобализација, ЕУ.

„Захваљујући крви мученика, подигла се нова Исламска револуција. Исламска револуција 1384 (2005-2006) ће, уз Божију помоћ, исећи корене неправде у свету... Епоха угњетавања, хегемонских режима, тираније и неправде свршава

* Институт за међународну политику и привреду, Београд

се... Талас Исламске револуције ускоро ће заплуснути цели свет.”¹ Рекао је крајем јуна 2005. Махмуд Ахмадинеџад након победе на председничким изборима за председника Ирана. Мање од шест година касније Ахмадинеџад понавља исту поруку док се тресу корумпирани и аутократски режими у исламским земљама од Марока до Бахреина и Јемена.

Протести због поскупелих намирница почели су у Алжиру и Тунису у децембру 2010. попут оних из марта 2008. када је у 30 земаља широм света народ протествовао због драстичног поскупљења житарица. Ипак, протести су наставили да се шире (настављено је и повећање цена хране на светском нивоу) по земљама Северне Африке и Блиског истока и само у њима прерастали у политичке у смислу протеста против владајућих режима па и у побуне. У Либији, земљи са изузетним социјалним програмима није било протеста због хране. Тамо је избила побуна за смену власти. После првих жртава, за разлику од Јемена или Бахреина Запад је реаговао. ЕУ је више пута одлучила да покрене хуманитарну (оружану) интервенцију и нико се није осврнуо на то.² За разлику од ЕУ, три лидера, Обама, Камерон и Саркози договорили су се 22. марта да НАТО преузме команду над војном интервенцијом/агресијом Француске и Велике Британије на Либију.³

Убрзана процедура усвајања Резолуције СБ УН која омогућава војну интервенцију против Либије, само месец дана после почетка демонстрација и њиховог насилног гушења (15. фебруара прве демонстрације а 17. марта је усвојена Резолуција 1973) а без уобичајене процедуре — чекање извештаја са терена — поставља питање даљих промена и значаја Уједињених нација. У међувремену светски медији извештавају о све масовнијим демонстрацијама у Сирији, следећој важној мети промена у региону.

1 AFP, Iran Focus - News on Iran, Wed. 29 Jun 2005, *Интернет*, Iran's Ahmadinejad hopes to spread 'new Islamicrevolution' Iran (General), скинуто: 30/04/2007.

2 European Parliament resolution of 10 March 2011 on the Southern Neighbourhood, and Libya in particular, P7_TA(2010)0246, 10 March 2011, *Интернет*, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2010-0246&language=EN>, скинуто: 10/04/2011.

3 “NATO all set to cross Mediterranean into Africa”, *Indian Punchline*, *Интернет*, <http://blogs.rediff.com/mkbhadrakumar/2011/03/23/nato-all-set-to-cross-mediterranean-into-africa/>, скинуто: 02/04/2011.

Дакле, шта се дешава у Северној Африци и на Блиском истоку?! Је ли то борба за слободу и демократију (уз подршку НАТО бомби и пројектила кад затреба)? Тако су испрва говорили најчешће комформистички (псеудо)интелектуалци цитирајући гласноговорнике Беле куће, бивше и садашње (наравно изостављајући помињање демократских бомби, касетних и прецизно навођених)? Јесу ли то побуне исламиста који желе да успоставе исламску демократију налик на ону у Ирану? Тако тврди и званични Техеран али и део израелских новинара, политичара и интелектуалаца? Да није у питању побуна сиромашних и политички обесправљених због драстичног повећања цена хране и вулгарног прекрајања резултата гласања? Да ли је ово најсиловитији талас „обојених револуција” плус интервенција за овладавање енергентима како стоји на бројним алтернативним сајтовима али и у неком етаблираном гласилу? Како се бомбардовање Либије, деловање специјалаца на терену и наоружавање побуњеника уклапа у све ово? Какве су последице по светски поредак? Коначно, питање није само у смислу узрока и повода, већ и колико ће то да траје и куда ће се и са којим последицама даље ширити?

Одговори на ова питања захтевају објашњења на неколико равни: идејно-историјском хоризонту — осврт на карактеристике светског поретка и његово западно извориште; анализом геополитичких циљева светских сила — држава и међународне финансијске елите; и свакако регионалним приступом — проучавањем локалних елемената који су допринели актуелним превратима и превирањима. Међутим, проблематизовање идејне позадине кризе на Блиском истоку би заузело сувише места чак и када би разматрали само улогу Запада као према нашој хипотези, кључног покретача савремених догађања на простору од Алжира до Сирије. Зато ћемо се овог питања само површно дотаћи у осврту на светски поредак и принцип суверенитета.

Наше полазне хипотезе су: а) преврати у Тунису и Египту, те развој побуне у Либији и немира у Сирији подстакнути су и помогнути од стране спољних актера са циљем даље легитимације политике која се каналише преко САД-а и глобалних финансијских институција, попут ММФ-а. б) Досег актуелних преврата у ширем региону Блиског истока и Се-

верне Африке планиран је за успостављање новог регионалног поретка, променом режима у Либији, Сирији и Ирану; в) Додатни аспект даље промене светског поретка јесте наставак урушавања принципа суверености као једног од темеља оснивачке повеље УН — интервенцијом у Либији. На тај начин промовише се нови вид хуманитарних интервенција под позивањем на одговорност на превенцију, реакцију и заштиту.

Много пре наших грађанских ратова и после њих Блиски исток је синоним за кризу, рат, нафту, тероризам и верски фундаментализам.

Блискоистична криза

Основни елементи кризе у овом делу света до сада су били верски, социо-економски, геостратешки и енергетски. 1) Верски елемент је израелско-исламски сукоб, не израелско-арапски, јер у њему учествује и Иран као неарапска држава, огледа се и у непризнавању Израела од стране исламских држава од Марока и Мауританије до Малезије и Индонезије, такође неарапских. Изузетак у муслиманском непризнавању Израела чине бивше совјетске републике, Албанија и Турска (са већинским муслиманским становништвом) те Египат (од 1979.) и Јордан (од 1994.). Непосредан узрок израелско-арапског сукоба јесте стварање јеврејске државе Израел 1948. године (дакле неарапске) на територији коју су до тада претежно настањивали Арапи (муслимани и хришћани). После рата 1967. године и заузимања или ослобођења (две стране користе различите термине) источног Јерусалима од стране Израела сукоб постаје доминантно верски — израелско-арапски. Тада је Израел загосподарио *светињом над светињама* (у јудаизму само олтар Храма) али и трећим најсветијим местом Ислама, џамијом Ал Акса изграђеном на месту некадашњег јеврејског храма и Омаровом џамијом. Уједно, ради се о месту на коме ће се према хришћанском предању зацарити антихрист, односно како верују Јевреји, Месија. Тада је сукоб постао доминантно верски — израелско-исламски. Ишчекивање Спаситеља различито је за различите монотеистичке вероисповести. Док хришћани (верујући) чекају царство небеско, Јевреји (верујући) чекају царство земаљско.

У овом ишчекивању, треба напоменути да хришћани који су примили обећање од Господа, очекују и верују да ће последња битка у историји бити Армагедон, што је највероватније име места на коме ће доћи до те вишедимензионалне битке, а и то место се налази у Израелу.

Бројне јеврејске групе из више земаља већ више од двадесет година израђују обредне предмете за трећи Храм који треба да буде изграђен на месту садашње џамије Ал Акса и Златне куполе.⁴ Палестински Арапи често бурно реагују на њихове доласке до зида плача у подножју џамије односно храма, што се често претвори у обострано или једносмерно каменовање и насилне демонстрације.

Геостратешки и енергетски елементи кризе чине: 1) географски положај између Европе, Русије и постсовјетског простора и Африке, дакле светска трговина и путни правци од глобалног значаја; 2) Богатство нафтом и гасом и борба за њихову контролу и прерасподелу. Процене око тога колико потврђених светских резерви нафте и гаса има у земљама Персијског залива крећу се од 57 одсто до 65 одсто нафте и 41 одсто природног гаса. Заједно са Либијом, Египтом и Алжиром та цифра достиже и 60-70 одсто потврђених резерви нафте и 45 одсто потврђених резерви гаса.⁵ Кроз Хормушки теснац — излаз из Персијског залива, протиче 35-40 одсто нафте која се тргује морским путевима. 3) У војно-политичком смислу све земље региона су амерички клијенти изузев Ирана, Сирије и Гадафијеве Либије, а ту је и стратешки савезник за чије добро је усмерен велики део америчке спољне политике у региону — Израел. Сирија је такође једина земља са руским војним пристаништем у регији.

4) Поред нафте још једна течност има непроцењиву вредност на Блиском истоку — слатка вода. Турска, Иран и Либан не пате од недостатка пијаће и механичке воде. Све

4 У организацији Института (трећег) Храма до сада је израђено неколико обредних предмета а међу њима, можда, најважнији жртвеник — 2009. године. Види: "Jews in Israel Build Altar for Third Temple", Sep 14, 2009, Интернет, http://www.associatedcontent.com/article/2159535/jews_in_israel_build_altar_for_third.html, скинуто: 28/03/2011.

5 Према подацима изнетим 2007, 69 одсто потврђених резерви нафте се налази у регији: Ivan Sandrea and Rafael Sandrea, "Global Oil Reserves – Recovery Factors Leave Vast Target for EOR Technologies", *Oil & Gas Journal*: Part 1: November 05, 2007, Part 2: November 12, 2007, стр. 6, табела 1.

остале земље регије, укључујући Израел, пате од недовољне расположивости слатке воде. Либија, Тунис и земље Персијског залива то успешно надомешћују коришћењем савремених скувих технологија за десалинизацију морске воде. Израел махом то решава коришћењем речних, језерских и подземних вода, најчешће међународних водених токова и језера.

Последњих година ситуација је више него драматична у Сирији и Ираку. Након више од четири године суше крајеви источне Сирије и погранична област Ирака (око реке Еуфрат) претварају се у пустињу а број сиромашних и интерно расељених расте већ три године. Због тешке ситуације и све већег броја акутно неухрањене деце (око 47.000) УН Светски програм хране одржава мисију у Сирији још од 2009. године.⁶ Јеврејска држава истовремено чини све да минимализује и ограничи употребу и приступ слаткој воде палестинским Арапима и суседним земљама како би обезбедила све више за себе. Сви ратови Израела истовремено су ратови за контролу воде. Контрола свих изворишта Јордана био је један од два кључна узрока за упад Израела у Либан 1978. године а не палестински терористички упади, који су били повод.⁷ Други разлог био је предупредивање доминације Сирије на северу. Сиријске трупе су 1976. године, годину дана након избијања грађанског рата, ушле у Либан и ту остале све до 2005. године. Њихов изгон из Либана био је, после окупација Ирака и Авганистана, нови случај узмицања или пропасти анти-америчких снага у региону.

Социо-економски узроци: Неповољна привредна ситуација у многобројним исламским земљама (на арабијском полуострву само у Јемену), која се уз демографски раст, (чије су стопе у опадању), увећава; недостатак основних природних ресурса — воде, полако и хране додатно драматизује раст становништва, који се додуше успорава, без довољне употребе савремених техника десалинизације. Демографија

6 UN extends emergency aid to drought-hit Syria, Feb 11, 2011, *The National*, Интернет, <http://www.thenational.ae/news/worldwide/middle-east/un-extends-emergency-aid-to-drought-hit-syria?pageCount=0>, скинуто: 08/03/2011.

7 Види више о томе у: Slobodan Janković, „Sukobi na Bliskom istoku — osnovna obeležja”, *originalni, Međunarodni problemi*, Vol. LIX, No. 2-3/2007, стр. 288, 290-292.

је такође оруђе у борби па палестински Арапи у Појасу Газе имају рекордан природни прираштај са око шесторо деце по жени у чему им парирају, а према најновијим подацима и надилазе их, ултраортодоксни Јевреји у Јерусалиму и другим насељима, махом на Западној обали.⁸

После деколонизације и неколико пучева Северна Африка је, с изузетком Марока, постала регион република са председницима, који немају ограничења у броју узаступних мандата, дакле доживотних. Арабијско полуострво, с изузетком Јемена, чине монархије, док су Турска, Либан, Сирија, Ирак и од 1979. Иран, републике. Израел је монорелигијска јеврејска (јер се јеврејство одређује доминантно према верској припадности) демократија. Јордан је последња хашемитска монархија. Изузев Турске, Либана, Израела и Ирана све републике имају доживотне председнике.

О ситуацији на већем Блиском истоку писао сам 2007: „Регион Блиског истока је од светског значаја све и да не обилује енергентима. Пре нафте и гаса, али и данас он је битан верницима три монотеистичке религије. Блискоисточни сукоб и потенцијал за његово трајање и ширење не леже само у борби за контролу природних извора. У овом региону сукобљавају се различите концепције друштвеног уређења као и борба за одржање постојећег међународног поретка и жеље за његовом променом. О динамичности региона сведочи и стална измена и допуна његовог назива, али и географског садржаја који се крије иза назива Блиски исток. Концепт поделе света на културне целине, предочен од стране атлантисте Семјуела Хантингтона (Samuel P. Huntington) указао је на значај цивилизацијских разлика за сагледавање конфликта. Зато политичке елите у региону, без обзира да ли су наклоњене САД или некој другој земљи, корен зла виде у Палестини/Израелу, односно сукобу на Светој земљи. Стога нерешавање овог проблема не може понудити трајни мир на Блиском истоку. Отуда и серија ратова и оружаних сукоба нижег интензитета широм региона од краја Првог светског рата до данас.

8 Elena Dusi e Paolo Pieraccini, “La battaglia per Gerusalemme”, у: I quaderni speciali di LiMes, Roma luglio 2010, p. 28.

Потенцијали за сукоб су многобројни. Контрола региона омогућава контролу енергије и посредно светског привредног развоја све док не дође до радикалне промене у начину експлоатације енергије и револуционарној диференцијацији њених извора. Поред наведеног, ужи Блиски исток, и у оквиру њега Иран, представљају територију са које се с једне стране може дестабилизovati кичма Русије, линија Урал–Кавказ. С друге стране, Иран је битан Русији као простор са кога се може пројектовати утицај на земље у Персијском заливу, и добити излаз на „топла мора”, вековни стратешки циљ Москве. Стратешка позиција региона директно утиче на заинтересованост једине суперсиле САД и Русије за утицај на политичка кретања у овом делу света. Богатство енергентима уводи преостале силе у игру за утицај и престиж на простору од Марока до Судана, Саудијске Арабије и Афганистана. Јерусалим и Мека потенцијали су за политичку мобилизацију и поделе на цивилизацијској и религијској основи. Сви ови елементи утичу на стварање низа савеза, привредних и војних како између локалних држава тако и са државама изван региона, подстичући развој локалне војне индустрије и набавку производа великих светских произвођача оружја.

Проблем недостатка воде у одсуству сарадње земаља у региону и договора о њеном дељењу неизбежно ће довести до нових сукоба, можда горих од оних виђених на овим просторима у 20. веку. Ти сукоби могу бити унутрашњи у случају драстичног погоршања снабдевања становништва водом, али исти проблем може нагласити и међународне сукобе никад угашене на Блиском истоку. Демографска експлозија у координацији са смањењем расположиве воде по становнику и растом незапослености темпирана је бомба од Марока до Пакистана. Све гласније најаве поновног нуклеарног бума, овога пута у цивилној сфери, десалинизација морске воде и друге ефикасне мере рационалног коришћења ове ипак највредније течности на свету, могу допринети стабилности или и трајнијем миру на овим просторима и шире.

Поменути демографски раст, висока незапосленост али и неписменост, специфична ситуација палестинског живља, изолованог како на територијама Палестинске аутономије, тако и у логорима изван Палестине, затворене политичке

елите — социјална непропулзивност, представљају „додатак на скупоћу” и ресурсе за конфликте на широком простору од северне Африке до индијског подконтинента.

„Рат против терора“ увео је радикални Ислам у геополитичко и геостратешко разматрање, што је чест аргумент онима који подржавају Хантингтоново виђење садашњих и будућих конфликта. Групе и мреже повезане заједничким циљевима и оперативним деловањем — често путем терористичких напада, представљају оружану силу транснационалног актера међународних односа, радикалног Ислама. Наоружавање исламских земаља наклоњених САД, од којих Египат и Саудијска Арабија претендују на улогу регионалних сила заправо је обнова испробаног система који је примењен у конфликту Ирака и Ирана. На овај начин Вашингтон елегантно може натерати Иран да се такмичи за моћ у региону са Ријадом и шире у исламском свету са Египтом исцрпљујући се док би Америка имала и зараду од продаје наоружања. Развој ситуације у Либану, и Палестинској аутономној територији као и политика Израела на локалном нивоу, те воља за одржањем и ширењем моћи суперсиле, сила светских и регионалних удружене са нарастајућим религијски и културолошки перцепираним сударима, предвиђају нове ратове и сукобе на овом заиста страшном и светом месту.”⁹

Велике силе и регионални поредак

Савремени Блиски исток заоставштина је колонијализма и решења источног питања — вековног опадања Османског царства, односно грабљења за његове територије од стране европских сила. Идући од Казабланке до Карачија (при чему Пакистан спада у Средњи исток, покаткад и у јужну Азију, зависно од поделе) само пет земаља плус једна има државотворну традицију: Мароко, Египат, Турска, Јемен и Иран. Израел је држава *sui generis*, не јер се ради о етничкој демократији са верским карактером већ стога што се ради о држави која је поново створена након више од 18 векова непостојања. Свакако да је наслеђе арапског калифата државотворно али се оно не може тумачити као наслеђе куће Сауда

9 Slobodan Janković, „Sukobi na Bliskom istoku — osnovna obeležja”, originalni, *Međunarodni problemi*, Vol. LIX, No. 2-3/2007, стр. 301-303.

која је уз договор са британским и америчким нафтним лобијима, 1925. године преузела власт над Меком и Медином и данас влада највећим делом арабијског полуострва.¹⁰

Након формалног нестанка највећег броја и најзначајнијих колонија и мандатних територија, САД и минорно СССР постали су кључни савезници већине деколонизованих земаља, бивших метропола и осталих које нису имале колонијалну прошлост. Са пристанком Горбачова на напад на Садамов Ирак (јануара 1991) и поред споразума о пријатељству две земље (Ирака и СССР-а), нестао је и сваки значајан утицај СССР-а, који се ускоро и распао. После тога све земље у региону постале су амерички клијенти изузев Ирана, Сирије, Ирака (до 2003. године) и Гадафијеве Либије. Ирак и Авганистан су под западном окупацијом предвођеном опет Америком. САД и друге земље Запада, окупљене у НАТО војни савез војно појачавају присутност од краја Хладног рата. Већ од америчког непристајања на мултилатералне преговоре са званичним Багдадом о повлачењу из Кувајта и истовременом повлачењу Израела из „окупираних арапских територија” почиње наметање силе и значајног војног ангажмана САД и савезника у региону.¹¹ Занимљиво је да је у анти-ирачкој коалицији учествовала и Сирија. Дамаск се надао добитку у отпочињању мировних преговора са Израелом (око повратка Голанске висоравни Сирији). С обзиром да се Израел једнострано повукао из преговора 1996. године због терористичких напада, а и да су касније две обнове преговора 1999. и 2008. биле бесплодне, Сирија је због немогућности другачијег задовољења националног интереса остала у анти-израелском и последично анти-америчком кампу.¹² У таквој

10 Подршка англо-америчке коалиције породици Сауд датира барем од 1901. године. Следеће године освајају османски Ријад. На почетку Првог светског рата капетан Виљем Шекспир (William Henry Irvine Shakespear (1878 - 1915) координирао је неуспешни напад бедуинских племена под њиховом влашћу на турску Месопотамију. Има солидних основа да се веза Лондона и вехабија утврђује од почетка 19. века и енглеске подршке вехабијских акција против Османске империје.

11 Carol Migdalovitz, “The Middle East Peace Talks”, *CRS Issue Brief for Congress*, April 5, 2002, p. 2.

12 Више о мировним преговорима види у: Слободан Јанковић, „Блиски исток пре и после Анаполиса“, у „Актуелна питања из међународних односа“, др Невенка Јефтић (прир), *Институт за међународну политику и привреду*, Београд, стр. 349-377.

ситуацији њен најближи партнер постао је регионална анти-америчка сила Иран.

Русија током 1990-их, како би могла задржати какав-такав утицај у региону и створити основе за консолидацију своје спољне политике, тражи тржишта за пласман наоружања и земље вољне за политичку сарадњу. У таквом контексту она развија све боље односе са Сиријом.¹³ Гарант добрих односа са Русијом јесте и чињеница да је једино војно пристаниште Руске Федерације ван територијалних вода некадашњег СССР-а на тлу Сирије — у Тарсу. Званични Дамаск има и одбрамбени савез са Ираном, па тако има двоструке спољне гаранте.¹⁴ Осим држава, Сирија и после повлачења из Либана 2005. године, у тој суседној земљи има подршку шитских парија Хизбулах и Амал. Хизбулах који је савезник Сирије спрам Израела, формално је под вођством Врховног (теократског) вође Ирана, ајатолаха Али Хамнеија. ХАМАС је још један адут за притисак на Израел, главну регионалну претњу Сирији.

САД

САД су искористиле урушавање другог кључног носиоца светског поретка како би прошириле свој утицај и у овој регији што је било пропраћено 1) интензивирањем Мировног процеса на Блиском истоку (Јордан признао Израел и потписао мировни споразум 1994, Јасер Арафат и ПЛО признали постојање Израела 1993. године; Низ земаља Северне Африке успоставило трговинске односе са Израелом — и опет их замрзло 2000. после отпочињања Друге интифаде); 2) стварањем НАТО програма и иницијатива у регији — *Медитерански дијалог* (NATO Mediterranean Dialogue) од 1994. године и *Истанбулске иницијативе за сарадњу* (Istanbul Cooperation Initiative) од 2004;¹⁵ 3) отварањем војних база: Америчке војне базе и војне мисије налазе се у Саудијској Арабији, Ци-

13 Слободан Јанковић „Основни елементи руске блискоисточне политике на почетку 21. века”, оригинални, *Национални интерес*, бр. 1-2, год. V, vol. 5, Београд 2009, стр. 281-316.

14 Slobodan Janković, „Geostratiške karakteristike sukoba na Bliskom istoku”, оригинални, *Међународна политика*, Vol. LIX, No. 2-3/2006, стр.

15 Слободан Јанковић „Од Медитерана до Авганистана”, оригинални, *Национални интерес*, бр. 3, год. V, vol. 6, Београд 2009, стр. 174-75.

бутију, Кувајту, Бахреину, Катару, Кувајту, Турској, Ираку и Авганистану а Француска војна база отворена је 2009. у УАЕ; 4) Окупацијом Ирака и Авганистана при чему се додатно контролише трговина нафтом и њена цена која је плод берзанских шпекулација и представља неку врсту додатног глобалног пореза на привреду које увозе овај и друге енергенте; 5) нападом НАТО чланица и после НАТО-а као целине на Либију, главног северноафричког произвођача нафте и независног а војно слабог актера међународних односа у регији; 6) Окупација Авганистана од највеће је важности и за контролу светске трговине опијатима. Све укупно учврстило је амерички примат у регији која има средишњи положај између Европе и Африке и Азије а пружа се према јужном рубу постсовјетског простора.

Циљ моћних лобија који доминантно утичу на политику Беле куће био је уклањање последњих власти које се опиру САД-у и економским мерама ММФ-а и Светске банке: Ирана, Сирије и Либије од којих су Иран и Сирија кључни активни непријатељи Израела. Амерички аналитичко-академски центар Брукингс предлаже финансирање, наоружавање и другу подршку терористичких организација, обавештајно инфилтрирање преко треће стране, инвазију уз предлоге њене легитимизације, изазивања иранске провокације (sic!) и медијске контроле инвазије, финансирање иранских демократских покрета и све друге неопходне а међународно правно често нелегалне технике како би се срушио постојећи режим у Техерану.¹⁶

Коначно, Иран поседује 10 одсто светских резерви нафте и барем 16 одсто потврђених светских резерви природног гаса (око 1045,7 трилиона кубних стопа — други у свету иза Русије).¹⁷ Исламска Република је 29-та економија света са више од 73 милиона становника и има око 545 хиљада припадника војске са додатних 120 хиљада специјалаца и пре-

16 Види анализу Шабан центра за Блиски исток чувеног Брукингса: "Which Path to Persia? Options for a New American Strategy toward Iran", Analysis paper, Number 20, June 2009, *The Saban Center at The Brookings Institution*, pp. 39, 84-85, 109-110, 113, 117-118. Све ово обрадио је Тони Карталући (Tony Caratucci) у чланку "Syria, Libya, and beyond, Globalists prepare for second phase" 18. маја 2011, <http://landdestroyer.blogspot.com/2011/05/which-path-to-persia-redux.html>.

17 *Oil&Gas Journal*, January 1, 2010.

ко 12 милиона припадника паравојних јединица (од чега око 3 милиона потенцијално спремних за борбу). Зато је Иран крупан залогач чак и за САД. Урођен у Персијски залив својим југом део је региона најбогатијег нафтом на свету. Његов планински север део је Кавказа и каспијске регије, другог региона по богатству нафтом. Јужно од ‘врата народа’ (врата централне Русије) он представља јужну капију (или њен део) Срца–света. Северо-исток Ирана наслања се на пост-совјетску централну Азију и представља један од бедема за ширу инфилтрацију западних сила у ове земље јужно од Русије а западно од Кине. Због енергетских богатстава регион је важан за привредни развој већине света, јер се одатле извозе нафта и гас и за Кину, Индију, Јапан и ЕУ. Ирански нуклеарни програм под санкцијама УН, САД и ЕУ још један је од темеља даљег привредног и научно-технолошког развоја ове земље и гаранта њене самосталности.

Кина

Кинеске инвестиције у нафтна налазишта у Судану и откривање нових допринеле су дефинитивној подршци Западу за поделу ове земље, у којој грађански рат и сукоби између хришћана и анимиста на југу и муслимана на северу трају још од 1956. године. Наравно, тај рат до сада није изазивао забринутост хуманитараца, али од како је Кина почела да све више улаже у Судан и купује права на експлоатисање и истраживање нафтних поља и блокова, људска права и забринутост за права немуслимана у Судану добила су специфичну тежину. Кина је финансирали изградњу нафтовода дугог 1610 км који са нафтних поља на граници будућих Судана и Јужног Судана води до Порт Судана на Црвеном мору. Кина је у Судан ушла 1990-их после повлачења западних компанија. У суседном Чаду, амерички Шеврон (Chevron) и малезијски Петронас (Petronas) изградили су нафтовод све до атлантске обале Камеруна на који се могао надовезати и нафтовод у Судану, када не би био под суданско-кинеском контролом.¹⁸

18 Види: F William Engdahl, “Darfur? It’s the Oil, Stupid...”, May 20, 2007, Интернет, http://oilgeopolitics.net/Geopolitics___Eurasia/Oil_in_Africa/oil_in_africa.html, скинуто: 02/05/2011; “The reality of South Sudanese secession and China’s Africa Policy”, *Centre for Chinese Studies*, Интернет, <http://www.ccs.org>.

Тако је нафтом богатији југ одвојен од режима спремног на трговину са Пекингом. Ипак, енергетска веза са Картумом (тима и са Кином) остаје, јер да би југ продавао нафту, она мора проћи кроз север. Потврђивање и ширење англо-америчке доминације служи и за спречавање уплива кинеских и руских утицаја у овај регион на глобалном а рушење анти-америчке политике у Сирији и Ирану на локалном плану. С друге стране, Кина још увек није спремна да сем вербалних протеста у СБ УН, брани међународно право, односно у овом случају своје потенцијалне партнере, осим ако се не ради о Тајвану или евентуално Северној Кореји.

Када је неколико Казахстанаца, стипендиста америчких фондација покушало да почетком јануара 2011. организује протест у Астани, главном граду Казахстана, локална полиција их је похапсила а председник ове државе, Нурсултан Назарбајев, уговорио је посету Пекингу за 21-23 фебруар. Назарбајев је у Кини потписао неколико уговора: позајмицу од 1.7 милијарди америчких долара државном фонду Samruk-Kazyna, 5 милијарди долара позајмице за петрохемијски комплекс, и уговор о снабдевању Кине са 55.000 тона уранијума из Казахстана. Казахстан, са 19 одсто потврђених светских резерви уранијума, на овај начин ће подмирити 40 одсто потреба Кине за рудом неопходном за производњу нуклеарне енергије и нуклеарног војног арсенала. Уговорена је и заједничка изградња брзе пруге између Астане на северу и Алма Ате на југу земље до 2015.¹⁹ Све се ово наслања на ранији улазак Кине у ову земљу 2009. са позајмицом од 5 милијарди долара локалној нафтној индустрији. На овај начин, најзглед далека дешавања на Блиском истоку, доводе до снажнијег окретања Кине ка околним земљама и ослањању, барем казашког ауторитарног режима, на њу. Истовремено, Русија на тај начин слаби утицај у једној од стратешки најважнијих територија чиме се средњерочно угрожавају партнерски односи Москве и Пекинга и проширују основе за сукобљавање двају партнера.

za/?p=3581, скинуто: 17/04/2011; Интернет, 2 February 2007, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/6323017.stm>, скинуто: 17/04/2011.

19 Roman Muzalevsky, "Nazarbayev's Visit to China Reveals Kazakhstan's Balancing Strategy", *CACI Analyst* 03/02/2011, Интернет, <http://www.cacianalyst.org/?q=node/5505>, скинуто: 11/03/2010.

Русија

Русија последњих 20 година, гради на Блиском истоку политику превенције снажнијег америчког уплива на Кавказ и некадашњи меки трбух СССР-а. Она то успева првенствено захваљујући опстанку режима у Дамаску и Техерану. На потезу од Марока до Авганистана, Руска Федерација има најбоље односе са државама које не сарађују са Североатлантским савезом, док економску сарадњу развија и са државама које су у различитим институционалним аранжманима са НАТО. Вековно супротстављање англосаксонских сила и Русије се наставља и у 21. веку при чему подручје Ширег Блиског истока представља за сада најзначајнији простор ангажмана атлантске Алијансе изван Европе. У овој регији Авганистан је јединствен случај где Москва логистички помаже али и условљава борбену мисију савеза који је стратешки противник Русије.

Још од избора Јевгенија Примакова за министра спољних послова (1996-1998) а поготову након његовог постављења на место премијера (1998-1999) Москва је настојала да се шире ангажује на Блиском истоку и у Северној Африци. Потезале су се старе везе и утврђивале нове што је било пропраћено, посебно у другом Путиновом мандату, изузетним растом руског извоза оружја, сировина, сарадњом у области нуклеарне енергије и другог. Последња година Путиновог другог мандата, 2008. била је и година највеће експанзије па и у области нуклеарне сарадње и то са Либијом, Египтом, Турском и Мароком, поред ранијег партнера Ирана.²⁰ Алжир је преговарао и о уласку руских предузећа у његов гасни сектор значајан за снабдевање западних чланица ЕУ. Осим нуклеарне сарадње, 2008. је била и најзначајнија година за руско-либијске трговинске односе. Владимир Владимирович Путин, председник РФ и либијски вођа револуције Муамер Гадафи потписали су низ споразума 17. априла у Триполију којима је отписан либијски дуг у висини 4,5 милијарди долара у замену за вредне уговоре које су добиле руске фирме између осталог и у изградњи деонице ауто-пута Сирт-Бенга-

20 Види више у: Слободан Јанковић „Основни елементи руске блискоисточне политике на почетку 21. века”, оригинални, *Национални интерес*, бр. 1-2, год. V, vol. 5, Београд 2009, стр. 297-304.

зи. Две године касније (2010) две стране су потписале уговор о продаји руског наоружања (у јавност је изашла вест само о малокалибарском личном наоружању) вредног 1,3 милијарде долара.²¹

Последња у низу *нуклеарних сарадњи* (Русије и земаља Блиског истока) јесте неприхваћена понуда ћудљивог либијског вође (током посете Русији 30. октобра – 02. новембра 2008), Москви да између осталог развију сарадњу на плану развоја нуклеарних капацитета Либије.²² Тада је Гадафи Русима нудио изградњу војног пристаништа у Бенгазију, надајући се да ће на тај начин осигурати земљу од претње са Запада. Русија није била заинтересована.

Ипак, подршка Русије Западу у погледу Либије гласањем за Резолуцију СБ УН 1973 и наводној ликвидацији Осаме Бин Ладена на територији Пакистана умањује утицај Русије у региону, који је обнављан од средине 1990-их.²³ Истина је да су руске снаге у марту и априлу 2011. извеле велике ударе на исламске сецесионисте у Ингушетији уз употребу ваздушних и копнених снага и ухапсиле двојицу терориста осумњичених за бомбашки напад на московском аеродрому Домодедово (јануара 2011).²⁴ Али, суштинско подржавање Запада у обрачуну са Либијом и Гадафијем лично, нарушава поново изграђиван углед и поверење Русије који се само другачијим реаговањем у случају Сирије и Ирана могу сачувати барем у азијском делу блискоисточног мозаика.

21 Высказывания А.Л. Кудрина информационным агентствам в Ливии, *Министерство финансов России* 17.04.2008, Интернет, <http://www1.minfin.ru/ru/press/speech/index.php?id4=6010>, скидање: 17/05/2011.

22 Tom Parfitt, "Gadafy offers Russia a naval base in Libya", November 1 2008 The Guardian, Интернет, <http://www.guardian.co.uk/world/2008/nov/01/libya-russia-gadafy-united-states>, скинуто: 19/11/2008.

23 Лавров оправдао убиство Бин Ладена, тврдећи да је у оквирима међународног права јер се ради о самоодбрани: "Lavrov: Amerikanci su s pravom ubili Bin Ladena", 11. 05. 2011, Интернет, http://www.vesti-online.com/Vesti/Svet/136569/Lavrov-Amerikanci-su-s-pravom-ubili-Bin-Ladena#komentar_greska, скинуто: 15/05/2011.

24 Види вест на сајту РИА новости. Русија је према овим извештајима ликвидирала више од 150 терориста од почетка 2011. године: Интернет, http://rian.ru/defense_safety/20110510/372586125.html, и <http://rian.ru/incidents/20110429/369409638.html>, скинуто: 12/05/2011.

ЕУ

Дине, безоблачно сунце, Бербери, Арапи, маслине, урме, нафта, гас и Нил, Северна Африка. Међуречје, плодни полумесец, пустиње, песак, камен, Црква, Храм, синагога и џамија, нафта, гас, окупација и рат, Блиски исток. Блиски исток и Северну Африку заплускује Средоземље које их као и вере, нафта и гас повезује са Европом.

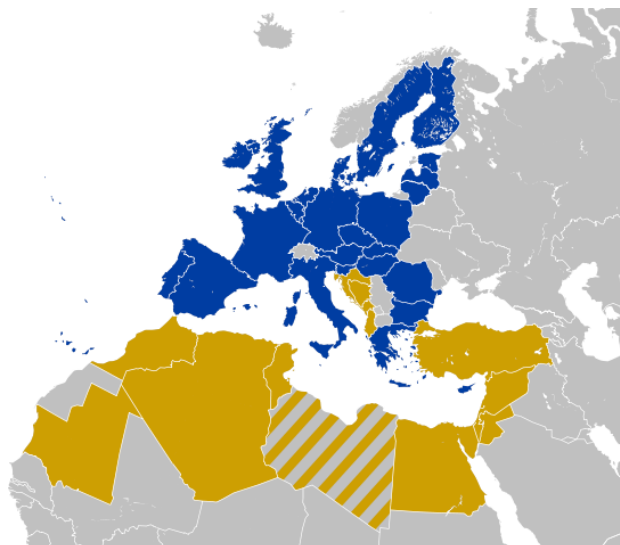
ЕУ с једне и Блиски исток и Северна Африка с друге, имају сличан број становника (2007. године регион МЕНА — Северна Африка и Блиски исток — имао је са Турском 432 милиона становника а ЕУ 495 милиона). Благом расту становништва у ЕУ са 80 одсто доприноси механички прилив имиграната, док је виши, мада опадајући раст на југу и истоку Медитерана, допринос локалне стопе фертилитета.²⁵ Раст становништва је достигао максимум од 3 процента годишње (на Блиском истоку и у Северној Африци). Амерички истраживачки центри миграција 2008. су предложили као идеалан модел надопуњавање популационог мањка ЕУ земаља популационим вишком из МЕНА земаља плус Турске. Само нису били упознати са свим чиниоцима који ће утицати на блиско-источно и северноафричко становништво да мигрира, осим класичне потраге за бољим послом — трбухом за крухом.²⁶ Ипак, подаци о демографским трендовима у овим земљама често су непоуздани јер не одговарају резултатима пописа који указују на раст становништва у свим земљама регије.

Западноевропске земље поред ниске стопе наталитета имају и спорији привредни раст и често стагнацију од почетка 21. века, па и њихов удео у светској трговини опада. Дobar пример је удео ЕУ у трговини Африке. Наиме, 1990. ове земље су учествовале са 51 одсто у афричкој трговини а 2008. су спале на 28 одсто, док је Азијски удео, понајвише захваљујући Кини и Индији порастао на 29 одсто. Шта више

25 EUROSTAT, Total population January 1 2011, 2.1.2-r1627-2011-03-11 (PROD), Интернет, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00001>, скинуто: 13/05/2011.

26 Philippe Fargues, "Emerging Demographic Patterns across the Mediterranean and their Implications for Migration through 2030", *Transatlantic Council on Migration, The Migration Policy Institute*, November 2008, pp. 29.

руски извоз у Африку у периоду 2000-2008 растао је у просеку годишње 25 одсто а кинески чак 39 одсто годишње.²⁷

Унија за Медитеран

ЕУ је дестинација миграната са Блиског истока и из Северне Африке. Она је један од партнера у замрлом блискоисточном мировном процесу. Такође, у оквиру политике суседства ЕУ је трансформисала грандиозно замишљену иницијативу француског председника Николаса Саркозија (Nicolas Sarkozy) *Медитеранске Уније* у више него скромну *Унију за Медитеран* (УзМ).²⁸

Ова иницијатива представља наставак процеса из Барселоне — Евро-медитеранског партнерства (од 1995. године). „Оснивачки састанак Уније за Медитеран, одржан је у Паризу 13. јула 2008. на којем је усвојена декларација чији текст остаје подложен променама због неслагања Палестинаца са позивањем на подршку израелско-палестинском мировном процесу „(у) складу са процесом из Анаполиса.”²⁹ Осим тога,

27 Maxi Schoeman, “Of BRICs and Mortar: The Growing Relations between Africa and the Global South”, *The International Spectator*, Vol. 46, No. 1, March 2011, p. 38, 39; Gerrit Olivier, “From Colonialism to partnership in Africa-Europe Relations?”, *The International Spectator*, Vol. 46, No. 1, March 2011, p. 57.

28 Мапа је преузета са интернет адресе: http://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:EU27-2008-Union_for_the_Mediterranean.svg, 02/06/2011.

29 Slobodan Janković, „Блиски исток пре и после Анаполиса”, др Невенка Јефтић (прir), *Актуелна питања међународних односа*, Институт за међународну политику и при-

УзМ на своје састанке и конференције увек позива и представника Арапске лиге. Кључне намере ове иницијативе која окупља чланице ЕУ и све земље Средоземља које нису у ЕУ (27+16), од Монака до Јордана односе се на заједнички рад у 1) области екологије, 2) изградњи саобраћајне инфраструктуре, 3) заштити од природних и других катастрофа, 4) планирање развоја соларне енергије и 5) подстицају малим предузећима.³⁰ Учинак ове иницијативе после две и по године готово је немерљив, благо речено незнатан. Првобитну верзију пуковник Гадафи је одбацио речима „Нисмо ни гладни ни жедни да би нам бацали коску” а слично су реаговале власти Турске и Алжира.³¹ Штавише, Алжир се сам дистанцирао и од суседске политике Уније, камоли од УзМ, па и од сарадње са ЕУ, префереирајући директне билатралне споразуме са земљама чланицама ЕУ. Нереаговање ЕУ и УзМ на израелску акцију у Појасу Газе 2008. и 2009. као да је сахранило ову иницијативу, која опстаје на сајтовима Европске уније и у канцеларијама секретаријата у Барселони. Зато Ричард Јангс и Ана Ешаги (Richard Youngs and Ana Echagüe) тврде да је Брисел у односима са Северном Африком и Блиским истоком занемарио демократију, економске интеграције и енергетску сарадњу. Једина разлика јесте сарадња у области надзора и контроле миграната са северноафричким државама — дакле безбедносна сарадња.³² Због контроле миграната је ЕУ остала нема на кршења људских права и мањак правичности на тунишким изборима за председника 2009, када је Зинедин Бен Али пети пут заредом стао на чело Туниса. У марту 2010. Штефан Филе је посетио поменуту северноафричку земљу и истакао „Тунис је, по више питања, пример за регион.” ЕУ је на 8-ом састанку ЕУ-тунишког Савета за придруживање у мају 2010. одлучила да успостави ad hoc комитета који би

vredu, Beograd 2008, str. 349-377. Види: Став 7. декларације *Joint Declaration of the Paris Summit for the Mediterranean*, Paris, 13 July 2008, Интернет, http://www.ue2008.fr/webdav/site/PFUE/shared/import/0713_declaration_de_paris/Joint_declaration_of_the_Paris_summit_for_the_Mediterranean-EN.pdf, скинуто: 08/08/2008, p. 10.

30 *Euro-Mediterranean Partnership (EUROMED)*, Интернет, http://eeas.europa.eu/euromed/index_en.htm, скинуто: 13/05/2011.

31 Thomas Siemes, “Mare nostrum? L’Union Européenne et L’Union pour la Méditerranée”, *Documents, Revue du dialogue franco-allemand*, 2/09, p. 26.

32 Richard Youngs and Ana Echagüe, “Europe, the Mediterranean, the Middle East and the Need for Triangulation”, *The International Spectator*, Vol. 46, No. 1, March 2011, p. 27, 31.

проучио унапређење Споразума о придруживању из 1995. у *виши статус*. Штефан Филе, као комесар ЕУ за проширење није био шкрт на похвалама ни овај пут када је навео да је Тунис „битан и поуздан партнер” а да су перспективе за јачање међусобних односа „изванредне”.³³

Либија као једна од десет земаља са највећим потврђеним резервама нафте и најчистијом нафтом битан је снабдевач пре свега Италије, Француске а затим и других чланица ЕУ. Контрола либијске нафте која доноси годишњи профит од барем 70 милијарди долара битна је и за контролу дотока енергената па посредно и за контролу привреде индустријских и технолошких сила које купују ову нафту. Италија је била појединачно највећи увозник либијске нафте (376 000 барила дневно), а значајни увозници су били и Француска, Шпанија и Аустрија.³⁴ Осим кључног трговинског партнера Либије — Италије, Кина је такође увозник, али Либијском нафтом је у 2010. подмиривала укупно 3 одсто својих потреба за *црним златом*. Силвио Берлускони је својевремено успео да склопи велике послове у области изградње инфраструктуре и наставка присуства енергетског државног цина ЕНИ-ја. Тада је (августа 2008) потписан и *Уговор о пријатељству* између две земље чији четврти члан наводно гарантује да Италија неће допустити нападе на Либију са њене територије (јер је тада Гадафи сумњао на могућност напада НАТО-а и Америке).³⁵ Министар спољних послова Франко Фратини (Franco Frattini) није директно негирао ову одредбу, коју је јавно изнео Муамер Гадафи, али је рекао да тај споразум никако не може негирати раније међународне уговоре које је Либија потписала. Италијанска Уникредит банка (UniCredit) прва је западна банка којој је дозвољено да отвори испоставу у Либији.³⁶

33 “Tunisia is a strategic opportunity for the EU”, *The European Council on Foreign Relations (ECFR)*, Интернет, http://www.ecfr.eu/blog/entry/tunisia_is_a_strategic_opportunity_for_the_eu, скинуто: 10/05/2011.

34 Види: http://www.economist.com/blogs/dailychart/2011/02/libyan_oil, скинуто: 25/03/2011.

35 “Gheddafi: L’Italia non concederà le basi Usa e Nato contro la Libia”, *La Repubblica 2 settembre 2008*, Интернет, <http://www.repubblica.it/2008/05/sezioni/esteri/libia-italia/basi-gheddafi/basi-gheddafi.html>, скинуто: 22/04/2011.

36 “Country Report: Libya”, Интернет, <http://www.gfmag.com/archives/133-january-2011/10948-country-report-libya.html#axzz1NRX3TsMe>, скинуто: 26/05/2011.

Осим у области грађевине, банкарства, и енергената италијанске компаније су добиле послове у области телекомуникација, путног и железничког саобраћаја и туризма. Италија је главни трговински партнер Либије пошто апсорбује 20 либијског извоза, и покрива 17,5 одсто либијског увоза.³⁷ Пошто је највећи губитник, учешћем у НАТО бомбардовању, Рим покушава да сачува барем део економског колача у евентуално пост-Гадафијевој Либији.

Европска унија има најконфузнију политику спрам акције у Либији. Такве су и изјава високе представнице спољних послова Европске уније, Кетрин Ештон (*Catherine Margaret Ashton*), да ЕУ подржава дијалог (након почетка бомбардовања Либије) и изјава председника ЕУ, Хермана Ван Ромпуја (*Herman Achille Van Rompuy*) који је рекао да је циљ акције у Либији промена режима и да Француска и Велика Британија нису могли да покрену акцију без подршке Савета министара ЕУ. У светлу неговања дијалога Кетрин Ештон је 22. маја инаугурисала канцеларију ЕУ у Бенгазију (упоришту побуњеника). Одговарајући на питање посланика Европског парламента о овим контрадикцијама, председник ЕК, Мануел Барозо (*José Manuel Durão Barroso*), рекао је да без подршке ЕУ не би могло доћи до Резолуције СБ УН 1973 која афирмише „историјски принцип” одговорности заштите — *responsibility to protect*.³⁸ Европски парламент је 10. марта 2011. тражио успостављање зоне нелетења над Либијом и позивао на крај „бруталног диктаторског режима пуковника Гадафија”.³⁹ Пре тога ЕУ је разматрала војну интервенцију крајем фебруара.⁴⁰ Коначно Савет Европске Уније је 1. априла донео одлуку да ће донети одлуку (sic!), планове и друге неопходне мере како би покренуо војну интервенцију у Либији под називом *EUFOR Libya*. Све ове одлуке о одлукама ће

37 Види: *Libia: Rapporti paese congiunti Ambasciate/Uffici Ice estero 1^ sem. 2010*, Интернет, <http://www.ice.gov.it/paes/pdf/libia.pdf>, скинуто: 14/05/2011, стр. 6-9.

38 Van Rompuy leads EU's go-ahead to military intervention in Libya - Nigel Farage, Интернет, <http://www.youtube.com/watch?v=z2JZwFhwsqQ>, скинуто: 25/04/2011.

39 *European Parliament resolution of 10 March 2011 on the Southern Neighbourhood, and Libya in particular*, op, cit.

40 “UK urges pressure on Gaddafi, EU weighs intervention”, Интернет, <http://www.reuters.com/article/2011/02/24/us-libya-britain-idUSTRE71N6M920110224>, скинуто: 13/03/2011.

бити спроведене у случају да то од ЕУ затражи Канцеларија УН за координацију хуманитарних послова (*United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs—ОСНА*, параграф 5). Ипак, одређен је командант операције, италијански контраадмирал, као и место оперативног штаба — Рим. За финансирање војне мисије, при чему Данска не учествује у покривању трошкова, одређено је 7 милиона и 900 хиљада евра, а предвиђено је трајање од 4 месеца како би се постигли циљеви.⁴¹ Пошто споменута Канцеларија УН није упутила позив и није дошло до војне мисије ЕУ, на састанку министра одбране Савета ЕУ 3. маја поновљена је спремност ЕУ да донесе одлуку о покретању мисије ЕУФОР Либија, ако их поменуто тело УН позове.⁴² Ако имамо на уму да је војна операција Француске, Велике Британије и САД *Одисејева зора* већ трајала од 19. марта и да је НАТО преузео команду и покренуо мисију *Уједињени заштитник* још 22. марта све напред наведено делује као првоаприлска шала, при чему сам датум доношења одлуке о одлуци даје додатан комичан призив.

Ипак, и поред захтева појединих европских политичара ЕУ није обавила своју прву хуманитарну (оружану) интервенцију како би извукла своје цивиле запослене у Либијској цамахирији. Међутим, то су учиниле државе чланице пошто су стотине припадника елитних јединица Француске и Велике Британије били у Либији већ у фебруару 2011. а може се поставити и разумно питање да ли су икада напустили либијско тле? Јер, ко уосталом обучава либијске побуњенике? Још крајем марта у инострану штампу могли су се прочитати извештаји о деловању британских САС-оваца у Либији.⁴³ Ако је током априла, маја, јуна и јула било места питању да ли иза камера које приказују неуредне побуњенике наоружане тежим и лакшим наоружањем који се супротстављају обученијим и боље наоружаним најамницима и либијској регула-

41 *Council Decision 2011/210/CFSP*, Official Journal of the European Union, L 89/18 5.4.2011.

42 “Meeting of EU Chiefs of Defence”, Интернет, <http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=261=en>, скинуто: 20/05/2011.

43 “SAS ‘Smash’ squads on the ground in Libya to mark targets for coalition jets”, Интернет, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1368247/Libya-SAS-smash-squads-ground-mark-targets-coalition-jets.html>, скинуто: 24/04/2011.

рној војсци, стоје специјалци појединих западних земаља чији снимци не допиру у јавност, данас је то разрешено. Припадници британске војске маскирани у Арапе дејствују на терену и лове Муамера Гадафија по Либији.⁴⁴ Према још увек непровереним обавештењима, у Триполи су се пробали прво западни професионалци, припадници француске Легије странаца, британски САС и морнаричке фоке.⁴⁵ Зашто су онда у првом плану извештавања о луксузу у којем је живела породица Гадафи (без помињања наравно комфора становништва Либије, који је омогућавала власт)? Довољно је сетити се необјективног извештавања западних медија за време Другог заливског рата и посебно акције наводног спасавања војника Џесике Линч (Jessica Lynch) у Ираку, па довести у питање и актуелно извештавање.⁴⁶ Уосталом нису ли западни медији на самом почетку демонстрација požурили да јаве како је Гадафи побегао из земље? Медијски спин служи да конзументе вести усмери на баналне и небитне садржаје догађања у Либији.

Копирање и настављање америчке политике према Ирану, кроз стално проширивање економских санкција предузећима и физичким лицима доноси смањени профит европским предузећима и никакву изгледну политичку корист ЕУ.

Ordo ab chao ка глобалном човечнику

У каквом амбијенту се одвијају преврати, бомбардовања и немири од Маракеша до Сане и сиријских вароши? Случај Либије неизоставни је део ширег процеса преврата на Блиском истоку и у Северној Африци. На примеру Либије преламају се питања суверенитета, једног од основних постулата међународног права и међународних односа, лег-

44 "SAS troops dressed in Arab clothes join hunt for Gaddafi as £1m reward is offered for dictator's head", 25th August 2011, Интернет, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2029831/Libya--1m-bounty-Gaddafi-MI6-agents-join-hunt.html>, скинуто: 25/08/2011.

45 Prof. Michel Chossudovsky, "The «Liberation» of Libya: NATO Special Forces and Al Qaeda Join Hands", Интернет, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=26255>, скинуто: 30/08/2011.

46 "Jessica Lynch Criticizes U.S. Accounts of Her Ordeal", Интернет, <http://www.nytimes.com/2003/11/07/national/07LYNC.html>, скинуто: 18/05/2011.

итимности оружане интервенције, функционалности спољне политике ЕУ и улоге великих сила у унутрашњим сукобима.

а) Убијање Осаме бин Ладена, без суђења (као у случају Садама Хусеина) и последично без истраживања његове кривице, уз грубо кршење суверенитета Пакистана; б) Гласање на ЦНН-у да ли треба или не убити Гадафија; в) НАТО убијање либијских цивила, деце и унучади пуковника гадафија а у име заштите цивила; г) Доношење резолуције у којој земље које не признају и не приступају Римском статуту Међународног кривичног суда (САД, Русија и Кина) траже одговорност за цивилне жртве у Либији и реферишу о томе тужиоцу Међународног кривичног суда; д) Америка и њени савезници у борби против међународног тероризма у Либији се удружују са исламским муџахединима против којих су се борили у Ираку и Авганистану; слике су атмосфере у којој се одигравају промене (власти) на ширем Блиском истоку.

Запад, који је настајао од пада Западног римског царства да би се учвршћивао верском поделом по оси запад/исток од 11. века и дефинитивно сазрео са уздизањем човека као узора и мере постао је целина за себе. Шпенглер каже да не постоји Европа, права подела је Запад и Исток. Управо на Западу након верских ратова први пут се 1555. године у Аугсбургу афирмише принцип примата територијалне власти над верским *cuius regio, eius religio* — чија територија он-ога је и религија. После следећег круга верских ратова, опет на немачким и западнословенским земљама, Вестфалским миром успоставља се принцип врховне власти суверена без могућности мешања цара (империјалне власти) као надржавног, империјалног господара. Тако врховна политичка власт (суверен) теоријски има апсолутну и неупитну власт у својој држави без више ингеренције империје. Наравно, то је био само идеал. Верски ратови били су окончани на тлу Европе за неко време. Секуларизација као последица Француске буржоаске револуције и Наполеонови ратови имали су барем две последице: 1) ново јачање народног идентитета (супротно аисторијским тврдњама многих, присутно миленијумима о чему сведоче и Стари завет али и антички историјски списи који говоре о различитим народима); 2) афирмација националног идентитета и рађање национализма на темељу суверене грађанске државе.

Национализам 19. века схватан је као демократизујући и слободарски елемент (против разних вишенационалних империјалних *тамница народа*). На почетку, Француска револуција је имала и космополитски карактер, о чему пише италијански филозоф Лучано Канфора (Luciano Canfora).⁴⁷ Тек Наполеонова Француска добија доминантно националистички (грађански национализам) карактер. Мултикултурализам с краја 20. века и јачање мањинских права били су нова фаза демократизације, коју је обележило ограничење права већине народа. Најава краха мултикултурализма у Француској, Немачкој и Великој Британији на почетку 21. века, а због изразитих културних и превасходно верских разлика, најавили су промоцију тоталне (или тоталитаристичке) интеграције друштва и друштава. Александар Зиновјев (Велика прекретница 1999.) каже да више нема цивилизација већ ничу социјалне организације вишег нивоа са тенденцијом стварања *глобалног човечника*. Питер Дракер (Peter F. Drucker) 1992. такође констатује да „*више нема 'Западне' историје или, у суштини, 'Западне' цивилизације. Постоји само историја света и светска цивилизација — само што су и једна и друга 'позападначене'*.”⁴⁸ Најновији замах ка глобалном човечнику кроз глобализацију/уједначавање и општу релативизацију културе, укуса, стила, уметности јесте иницијатива за унутрашњом интеграцијом изворно западних друштава. Интеграција сама по себи треба да додатно хомогенизује људе у једну наднационалну и наднародну масу конзумената без (за сада) одређених културних карактеристика. Ова најавана друштвеног уједначавања можда је претеча новог империјализма и рушења националног суверенитета као гаранта посебних односа, обичаја и уређења унутар сваке државе. Пропагирање истих економских рецепата од стране Запада већ је лишило највећи број земаља економског суверенитета и свело некадашње западне демократске државе у транзициона друштва ка пост-демократији, о чему Колин Крауч (Colin Crouch) пише 2004. године.⁴⁹

Оснивачка повеља УН је на инсистирање Стаљина и Де Гола учврстила европске принципе међународних односа који су наметнути или прихваћени на светском нивоу. Вел-

47 Luciano Canfora, *La democrazia: Storia di un'ideologia*, Laterza 2010, p. 452.

48 Peter F. Drucker, *Postkapitalističko društvo*, Beograd 1995, str. 8.

49 Colin Crouch, *Postdemocrazia*, Editori Laterza, Bari 2009, p. 148.

ике силе су и за време нове гвоздене завесе (она је у источној Европи постојала и пре Другог светског рата како наводи и Карл Хаусхофер 1931. године) нарушавале овај принцип.⁵⁰ Али, са бомбардовањем СРЈ без одобрења Савета безбедности УН, истом праксом у случају почетка окупације Ирака (која је тек *post festum* легализована), закључно са најновијим случајем Либије, руше суверенитет још и више од агресије из 1999. године. Зашто?

Прво је председник САД прекршио повељу УН оружаном претњом Либији, што је опште место од оснивања УН. Међутим, сада СБ УН доноси Резолуцију не поштујући уобичајену праксу чекања извештаја са терена и ауторизује неоколонијалну оружану интервенцију. Тиме, не само да је нарушена пракса него је Резолуцијом 1973 нарушено и само међународно право и принцип суверенитета. Уставни суд УН не постоји па не може ни да испита легалност саме Резолуције 1973.

Раније расправе о преемпцији и превенцији престају да би уступиле место огољеној агресији кроз принцип одговорности заштите. Још 2008. грузијски председник Саакашвили је гурнут у војну акцију да би изазвао реакцију Руске Федерације и потенцијално уздрмао међународно право. Последично признавање Абхазије и Јужне Осетије као независних држава то је и учинило. Данас Западне земље одлучују коме ће и колико припасти од природних богатстава Либије или Ирака, ко ће представљати побуњене Либијце а ко легитимну власт у Авганистану. Суверене државе се руше и кроз економску политику коју промовишу Светска банка и ММФ још од 1970-их година. О томе је Мишел Чосудовски (Michel Chossudovsky) још 2003. написао књигу „Глобализација сиромаштва и Нови светски поредак.” Он наводи десетине примера земаља у развоју којима је наметан програм реформи ММФ-а или Вашингтона чији су резултат увек били повећање сиромаштва, повећање цена намирница и других производа, јефтино куповање домаћих предузећа од стране великих међународних корпорација — укратко речено губитак економског суверенитета. Чосудовски наводи да су политике наводног повећања конкурентности од Перуа до

50 Karl Haushofer, *Geopolitica delle Pan-Idee*, Nuove Idee, Roma 2006, p. 48.

Вијетнама, Уганде и Кеније, од Латинске Америке до југо-источне Азије проузроковали ширење глади у традиционалним извозницама хране. Јаз између све богатијих и осталих расте у свим деловима света и свим земљама које примењују увек исти рецепт ММФ-а, који се у западним земљама, са истим последицама примењују и без посредовања ММФ-а.⁵¹

Арапска зима или пролеће

Промене, преврати и агресије на ширем Блиском истоку погрешно се у медијима називају „арапско пролеће” (јер су започели зими а и јер се не ради о „буђењу” — у Египту је војска извела пуч а у Тунису је промењен само председник и оне политике које су му омогућавале ауторитарну власт без превише ослањања на спољну помоћ). Марш ка глобалном човечнику или наддруштву наступа и у овим традиционалистичким друштвима.

Баш као у земљама о којима је писао Чосудовски, експерти ММФ-а увек изнова и у земљама регије којом се бавимо препоручују наводну конкурентност, укидање субвенција и слободу тржишта. Алжир је на препоруку ММФ-а 1994. укинуо генерални систем субвенција (што је потхранило кампању Исламиста за парламентарне изборе на којима су победили, услед чега су следили пуч и дуги грађански рат). Међутим, без обзира на грађански рат, власти Алжира су у духу тржишних реформи 1996. увеле укидање ограничења цена и маржи на готово све пољопривредне производе. Студија о тржишној либерализацији и сиромаштву у МЕНА земљама из 2009. године, која је укључила више аутора указује да би либерализација цена пољопривредних производа, довела до њиховог повећања од 20 одсто на светском нивоу а за поједине производе и значајно више. Наравно и поред тога што би у случају дерегулације и либерализације цене хране порасле, а с њима и трошкови живота, аутори се залажу за наставак таквих политика⁵² До 2011, упркос свему, ММФ је промовисао укидање субвенција и увођење либерализације

51 Mišel Čosudovski, *Globalizacija siromaštva i Novi svetski poredak*, Artist Beograd 2010, str. 403.

52 Nicholas Minot, “Trade liberalization and poverty in the Middle East and North Africa”, *Intl Food Policy Res Inst*, 2009, pp. 48-54.

као начина смањења сиромаштва, свестан да таква политика повећава цене хране. Политика стабилизације, којом се инсистира на деиндексирању плата (деиндексирање од инфлације) и суштинско замрзавање плата уз повећање цена, резање јавних трошкова препоруке су које су довеле до пропасти или презадужености земље трећег света а до фантастичне задужености и данашње земље Запада.

Неки кажу да је прва обојена револуција она од 1968. која је послужила за пад Шарла де Гола, противника уласка Велике Британије у Европску заједницу и непријатеља слободних зидара. Ближи почетак може се наћи у рушењу Николае Чаушескуа, румунског диктатора шест месеци након што је платио последњи спољни дуг земље. Многи у нашој земљи у петооктобарском рушењу Милошевића виде почетак обојених револуција. Они који и поред отворених признања и делимично објављене документације која потврђује западну улогу у обарању режима и финансирању и стварању Отпора и ДОС-а, тврде како се искључиво радило о спонтаном преврату или *револуцији* и у Северној Африци и на Блиском истоку виде искључиво спонтану борбу за демократију и слободу. Међутим, барем део њих је потврђивао да САД нападају Ирак због никад пронађеног оружја за масовно уништење.

После окупације Ирака и Авганистана, чиме је Иран окружен са запада и истока, следећи битан корак у слабљењу америчких противника био је повлачење Сирије из Либана 2005. године, након атентата на тадашњег либанског премијера Рафика Харирија, за који је осумњичена Сирија. Умешаност Сирије оповргао је јавно његов син, Саад Харири у септембру 2010. (Тадашњи премијер Либана, Харири, у интервјуу је рекао да је оптужба на рачун Сирије да је стајала иза атентата на његовог оца била политички мотивисана и да је лажно сведочење довело на погрешан пут међународну истрагу о смрти његовог оца).⁵³ Следеће године уследила је неуспешна офанзива Израела у јужни Либан а против Хизбулаха. Наредни корак био је покушај зелене револуције на улицама Техерана 2009/2010. због наводних нерегуларности

53 Саад Харири је том приликом јасно рекао да Сирија није умешана у убиство његовог оца. "Lebanon PM Hariri withdraws accusation against Syria", *BBC* 6 September 2010, Интернет, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-11200278>, скинуто: 11/11/2010.

на председничким изборима на којима је Ахмадинеџад убедљиво тријумфовао добивши више од две трећине гласова. Кандидат опозиције Мир Хусеин Мусави (*Mir-Hossein Mousavi Khameneh*) добио је подршку најбогатијих људи у Ирану а западни медији су га величали као борца за демократију. На протестима, махом у елитном северном делу Техерана никада се није окупило више од неколико десетина хиљада људи, најчешће припадника више средње класе, при чему Техеран има око 15 милиона становника. Дакле, тада није прошла обојена револуција.

Каква је насупрот ситуација у Египту, Тунису и Алжиру, Либији, Сирији, земљама у којима су прво избили нереди али и у другим земљама захваћеним протестима?

Од 1991. Египат започиње реструктурирање економије по програмима ММФ-а и владе САД. Резултат тих политика био је бољитак за мали број људи и имао неких позитивних резултата на макроекономском нивоу „економска, политичка, и друштвена цена ‘помоћи’ и ‘реформи’ била је на другим битним пољима изузетно штетна по египатске националне интересе.”(превод аутор)⁵⁴

Након енормних скокова цена житарица (пшеница поскупела 80 %, кукуруз 90% и пиринач 320%) на светским тржиштима марта 2008. године, узрокованих искључиво шпекулацијама америчких банака, посебно Голдман Сакс, које су од Обамина администрације добиле десетине и стотине милијарди долара, велики број људи широм света запада у сиромаштво.⁵⁵ Наиме те године је у Северној Африци 30,7 % људи живело са мање од два долара дневно, а 2009. тај удео се увећао на 37%. На изборе у овим земљама излази у просеку око 25 одсто гласача (у Алжиру и до 34 одсто). На последње парламентарне изборе у Египту, (новембар/децембар 2010) значно је изашла четвртина народа са правом гласа, незванично много мање а владајућа партија је остварила нез-

54 Amal A. Kandeel, “Egypt at a Crossroads”, Middle East Policy, Vol. XVIII, No. 2, Summer 2011, p. 37.

55 Види: “Food Prices Pushed More Into Poverty, World Bank Says”, *Bloomberg* February 15, 2011; Paul Gallagher, “Geithner Runs Protection Racket for Goldman Sachs”, *Executive Intelligence Review* May 6, 2011 issue; Ellen Brown, “come le banche e gli investitori stanno facendo morire di fame il terzo mondo”, *Come Don Chisciotte* 07 febbraio 2011, Интернет, <http://www.comedonchisciotte.org/site/modules.php?name=News &file=article&sid=7943>, скинуто: 11/02/2011.

абележени успех (420 од 444 места у скупштини). Опозиција је угушена а исламска је забрањена у свим земљама. Појачана репресија у Египту која је допринела избијању протеста сигурно је била узрокована претходним успехом исламске опозиције (на изборима 2005. од 444 места кандидати Муслиманског братства освојили су 88 места), али и због поновног раста цена хране која је две године раније узроковала ограничене протесте.

У Сирији још од 1963. Алавити заузимају челна места у војсци и политици а од доласка Хафеза ел Асада на место председника 1970. заузимају и највишу функцију. Алавити су верска мањина (око 10 одсто становништва) у Сирији и један од разлога незадовољства дела становништва могао би се објаснити и чињеницом да већински сунитски Арапи (око 64 одсто плус 10 одсто курдских сунита) немају власт.

О томе шта се дешава у Сирији, за сада имамо само (дез) информације о наоружаним и ненаоружаним демонстрантима са погибијама на десетине цивила а почесто и чланова војске и полиције. Чињеница да Сирија има далеко већу и боље опремљену војску од Либије, као и да има подршку Ирана, Хизбулах у Либији те руски војни поморски док у Тарсу, фактори су који за сада онемогућавају хуманитарно бомбардовање. Уместо њих, према Сирији се примењују санкције ЕУ и САД. Истовремено Турска, која се последњих година политички приближила Сирији, све више и све оптвореније критикује режим Башара ел Асада. Турска паравладина организација ORSAM (Center for Middle Eastern Strategic Studies – ORSAM) основана 1. јануара 2009. која се бави проучавањем међународних односа на Блиском истоку и чији су чланови познати по везама са британским и америчким обавештајним службама организовала је почетком јуна у Анталији конференцију „Промена у Сирији.” На конференцији су окупљени представници сиријских опозиционих групе из земље и из иностранства.⁵⁶ Прве демонстрације почеле су почетком марта да би се 15. марта претвориле у устанак, барем када се ради о пограничном граду Дари, у близини границе са Јорданом и недалеко од Израела. Протестанти, то јест устаници, често су

56 “The Complete Decipher Of The «Transition In Syria Conference», Carried Out In Antalya Between June 1-2 2011”, ORSAM, Интернет, <http://www.orsam.org.tr/en/showArticle.aspx?ID=776>, скинуто: 27/08/2011.

наоружани као што је то био случај са припадницима Муслманске браће у селу Jisr al-Shughur познатом по подршци исламском братству.

У Бахреину је на власти сунитска династија, при чему шиити чине више од 70 одсто становништва. Либијски вођа револуције од доласка на власт разграђује државне органе због чега ЕУ не може да примени бројне механизме сарадње јер са друге стране не постоје одговарајуће институције. Ипак, за разлику од Египта и других северноафричких земаља, Либија има далеко већи доходак по глави становника, (12,062 \$, ММФ октобар 2010), систем здравствене и социјалне заштите на вишем нивоу од многих високо развијених земаља: субвенционисане цене хране; бесплатно здравство и образовање; бесплатне куће и станови; саобраћај, водовод и канализација по ниским ценама. Велики недостатак Либије јесте што она представља можда највећи затвор на отвореном јер је становништву веома тешко да добије дозволу за излазак из земље. Племенске поделе додатно утичу на акуелну побуну дела Либијаца али и Алжир и Мароко су племенска друштва а то су поготову све државе Арабијског полуострва.

У наведеним земљама све су монархије апсолутистичке а републикански режими махом ауторитарни. Све републиканске земље—амерички клијенти у региону, од 90-их година прошлог века стидљиво, а од почетка 21. века одлучније, спроводе економске реформе према рецепту ММФ-а и САД-а. То је у периоду 1990-1999 резултирало благим опадањем сиромаштва (у Египту са 19 на 17 одсто) али су приватизације, првенствено у пољопривреди и банкарству у последњих десет година довеле до таласа осиромашења.

Протести због хране су избијали у Египту 1977. и 1986. а у Тунису 1984. тако да нису новост. Због ванредних поскупљења хране 2008. 6. априла те године је дошло до побуне у малом индустријском граду Махали, пошто је претходног месеца храна у просеку поскупела 22 одсто.⁵⁷ Тада је као и две године касније америчка банка Голдман Сакс шпекулисала на берзи цене хране, превасходно житарица купујући фјучерсе (храну оја још није ни засађена) и вештачким повећањем потражње рекордно подигла цене да би већ у апри-

57 Види депешу 08CAIRO783 од 16 априла 2008.

илу, после престанка спекулација цене враћене на период с почетка 2006. Голдман Сакс, који је од владе САД добио на десетине милијарди долара уместо да тај новац уложи у унутрашњи привредни развој, опет је у другој половини 2010. године почео са спекулацијама на тржишту хране. Заплашени могућим несташицама и поскупљењем хране, владе северноафричких земаља су почеле да купују рекордне количине житарица, упале у замку и опет (према закону потржње) подигле светске цене хране.

У последњем триместру 2010. дошло је и до нових енорних поскупљења цена житарица на светским тржиштима. Притом треба имати у виду да су Египат и Иран међу пет највећих купаца пшенице на свету. У Египту већина домаћинства троши око 40 одсто прихода на храну, која се углавном састоји од житарица.⁵⁸ Према Индексу цена хране ФАО-а, цене хране на светским тржиштима су скочиле за 36 одсто у периоду април 2010-април 2011.⁵⁹ Пшеница је од јануара 2010. до јануара 2011. поскупела за 77 одсто а свеукупно су цене житарице порасле за 71 одсто.⁶⁰ Египат и Јордан (са више од две трећине становништва пореклом из Палестине/Израела) једине су исламске земље региона које су потписале мировни споразум са Израелом. Уз то, исламске масе и у Египту и Јордану гаје пословичну нетрпељивост према Израелу па мировне споразуме са Израелом доживљавају као понижење. Слична ситуација — клијентелистичка и последично народно расположење — је и у осталим северноафричким државама са изузетком Либије. Египат је притом принуђен да држи само ограничене наоружане снаге на Синају (до 3000 војника)

58 О манипулацијама са ценом хране и утицају на цене на светским тржиштима и последично на стварање атмосфере за блискоисточне немире види: Ellen Brown, "Come le banche e gli investitori stanno facendo morire di fame il Terzo mondo", 07 febbraio 2011, Интернет, <http://www.comedonchisciotte.org/site/modules.php?name=News&file=article&thold=-1&mode=flat&order=0&sid=7943>, скинуто: 17/02/2011; и анализу "Food Riots and Hyperinflation Key to North African Uprisings", *Larouchepac* January 31, 2011, Интернет, <http://www.larouchepac.com/node/17362>, скинуто: 16/02/2011.

59 *FAO Food Price Index*, 05/05/2011, Интернет, <http://www.fao.org/worldfoodsituation/wfs-home/foodpricesindex/en/>, скинуто: 07/05/2011.

60 Luzi Ann Javier and Susan Li, "Climate Change May Cause 'Massive' Food Disruptions", *Bloomberg* February 15, 2011, Интернет, <http://www.businessweek.com/news/2011-02-15/climate-change-may-cause-massive-food-disruptions.html>, скинуто: 17/02/2011.

и врши блокаду муслимана у Гази упркос супротним жељама Египћана. Многи кажу да су протести резултат високе незапослености међу младима — у Египту 25 одсто, Тунису до 30 одсто, за Либију нема поузданих статистика, процене иду и до 30 одсто, Либану 21 одсто. Према званичним подацима сиромаштво је у Алжиру веће него у Египту 23 одсто према 20 одсто, док је у Јемену застрашујућих 45 одсто.⁶¹ Међутим, стопа незапослености младих у Великој Британији је 20 одсто, у Италији 29 одсто а у Шпанији 42 одсто.⁶² О Србији у којој је у октобру општа упосленост била 37,7 одсто са још око 19,8 одсто упослених у сивом сектору боље је и не говорити. Дакле, сиромаштво, политичка обесправљеност, отуђеност политичких елита и политика супротна већинском расположењу све су елементи који су указивали на могућност избијања немира. До спорадичних немира у овим земљама је и долазило и они су најчешће брзо гушени. У Либији је побуна на истоку земље угушена 1993. и тада није дошло до војне интервенције. Да ли је неко потпалио фитиљ?

Пензионисани генерал Весли Кларк, у Србији познат по злу, одржао је 3. октобра предавање у Сан Франциску поводом објављивања своје књиге. Тада је изјавио да је после 11. септембра 2001. дошло до политичког пуча у САД. Он је рекао да му је један официр из здруженог Генералштаба у Пентагону, приликом посете 21. септембра 2001. рекао да ће САД напасти Ирак. Шест недеља после напада на Авганистан, исти официр му је рекао да ће у наредних пет година, САД напасти и променити власт у 7 земаља Ираку, Сирији, Либији, Либану, Судану, Сомалији и Ирану.⁶³ Кларк је тада (2007. године) рекао да проблем у Ираку и Авганистану није број војника већ „Зашто смо тамо, са којом сврхом?!... То је право питање”. Наравно, неки планови се не остваре у замисљеном року а неки уопште, али је индикативно да је у Либану 2005. дошло до повлачења Сирије, да је Ирак окуп-

61 “North Africa: Arab Regimes Fear Bread Intifadah”, All Africa com 18 January 2011, Интернет, <http://allafrica.com/stories/201101180480.html>, скинуто: 17/02/2011.

62 “Young and jobless”, *The Economist* Dec 16th 2010, Интернет, http://www.economist.com/blogs/daily_chart/2010/12/youth_unemployment, скинуто: 18/02/2011.

63 “Wes Clark - America's Foreign Policy “Coup””, 05.11.2007, снимак на Youtube, <http://www.youtube.com/watch?v=FY2DKzastu8>, скинуто: 16/05/2011.

иран 2003, Судан подељен 2011, У водама Сомалије је НАТО мисија више од августа 2009, Либија се бомбардује и само су Сирија и Иран остали са непромењеним режимима.

Америчке дипломатске депеше објављене путем операције 'Викиликс', као и локални *Викиликс* звани Палестинска документа (*Palestine papers*) који је почео са објављивањем на локалном Си-Ен-Ен-у — Ал Џазири, сведоче о полтронству и клијентелизму локалних режима који тужакају једни друге великом шерифу — Америци, а жале се сви заједно на Иран, Хамас и Хизбулах. Притужбе на Хамас од стране шефа војне безбедносне и обавештајне службе Египта Омара Солимана делују контрадикторно када се има у виду недавно помирење Фатаха и Хамаса. Поготову је све необично с обзиром на недавно објављена документа о мучењу и убијању припадника Хамаса од стране стране Фатахових људи специјално обучаваних под надзором америчког генерала Кенета Дејтона (*Lt. General Keith Dayton*).⁶⁴ Оно што је јасно, јесте да је власт Фатаха, финансирана и подржавана од стране САД, ЕУ и других земаља све више губила легитимитет јер је на првим и за сада јединим изборима за представничко тело Палестинске аутономије апсолутну већину посланика добио Хамас а Фатах је, уз асистенцију Израела, преузео власт на Западној обали.⁶⁵ Хапшења, мучења и пребијања изазивали су растуће незадовољство изнутра а непопустљивост Израела с друге стране временом су стварали атмосферу неопходности договора са Хамасом.

Међутим, у тим документима је уочљива и брига америчког шерифа за проналажење нових власти у Египту, Тунису и Алжиру (нпр. депеша 10CAIRO47). Истовремено, америчке дипломате и изасланици указивали су на неспремност локалних власти, посебно у Египту и Тунису да одлучније спроводе реформе а од 2008. и да успоравају реформе, што је генерална оцена за регион (па и за Јордан). Фридом Хаус, настао фузијом две организације уз подршку председника Френклина Рузвелта како би вршили пропаганду за

64 "Dayton's mission: A reader's guide", *The Palestine Papers*, Al Jazeera 25 Jan 2011, Интернет, <http://english.aljazeera.net/palestinepapers/2011/01/2011125145732219555.html>, скинуто: 19/02/2011.

65 Више о томе види у: Slobodan Janković, „Bliski istok pre i posle Anapolisa”, оп., cit, стр.

учешће САД у II светском рату, 2009. враћа Јордан на листу неслободних земаља и критикује и Мароко.⁶⁶ У есеју „Freedom and Freedom House”, Ханс Моргентау (Hans J. Morgenthau) указује да је ова организација коју са преко 80 одсто буџета финансира влада САД и даље остала подстрекач јавности за подршку америчких ратова, у том случају у Вијетнаму.⁶⁷ Према извештајима Европске комисије о суседској политици са земљама јужног Медитерана у 2009, закључује се да се све владе противе политичким променама а многе бележе погоршање људских и политичких права. Наравно, земље чланице ЕУ, као и САД, заинтересоване су за људска права као и за лањски снег, што демонстрирају у Ираку и Авганистану, а Америка и у Пакистану, са константним убијањем цивилног становништва, као и понашањем на Хаитију. Овакво понашање у потпуности је у складу са масакрирањем цивилног становништва у Вијетнаму, Гватемали и улози ових земаља у грађанским и међународним ратовима у Африци. Зато једна рационална анализа не може искрено узети у обзир бригу за људска права као узрок за политички ангажман великих сила, али може и мора видети то као повод или изговор за деловање наводних заштитника хуманитарног или другог права.

Осим нефер избора, забране религиозних политичких странака и хапшења опозиције који раније нису завређивали тако систематичне протесте и акције америчких паравладиних организација, те проблема наследника и ограничавања америчке демократске помоћи Хосни Мубарак али и Бен Али имали су и друга неслагања:

Наглашене замерке Египту од 2005. јесу и да ограничава обим и моделе подршке Америке и Запада цивилном сектору и демократској помоћи. Иако је египатски парламент још 26. маја 1999. изгласао *Закон 153 о Грађанским удружењима и другим организацијама* (Law on Civil Associations

66 “Freedom House: A History”, *Freedom House*, Интернет, <http://www.freedom-house.org/template.cfm? page=249>, скинуто: 01/04/2011; за рангирање Јордана види: *Investing in Freedom: An Analysis of the Obama Administration FY 2011 Budget Request for Democracy and Human Rights*, Freedom House Special Report, April 2010, Интернет, http://www.freedomhouse.org/uploads/specialreports/FY2011BudgetAnalysis_Near East.pdf, p. 30, скинуто: 28/02/2011.

67 Hans J. Morgenthau, *Truth and Power: Essays of A Decade*, New York, Praeger, 1970, pp. 45-50.

and Institutions) који је оцењен као рестриктиван тек од 2005. почиње наглашена критика његове примене. НЕД (National Endowment for Democracy) који је потпомогао обојене револуције на постсовјетском простору објавио је 2006. извештај „Противудар демократској помоћи” који наводи државе које највише спречавају, ограничавају, контролишу демократску (америчку) помоћ: бивше совјетске државе Евроазије, Кина, Венецуела, Египат и Зимбабве.⁶⁸ Извештај НЕД-а позива се и на извештаје Хјуман Рајтс Воча и Међународног центра за непрофитно право из 2005. године (International Center for Not-for-Profit Law). Напред наведени непрофитни међународни центар наставио је да се бави правима невладиног сектора у Египту 2008. објављујући више чланака на исту тему.⁶⁹

Слична или иста непочинства чинио је и режим Зинедина Бен Алија у Тунису. Операција Викиликс преко депеше 09TUNIS492 од 17. јула 2009. обзнањује да Тунис није био близак савезник САД-а, јер није слушао њихове савете у погледу економских проблема, корупције и последичног незадовољства Тунижана. „Председник Бен Али стари, његов режим је склеротичан и нема јасног наследника.” Било је успеха у сарадњи али и неуспеха: „Делимично нас је блокирало (тунижанско) Министарство спољних послова које тежи да контролише све наше контакте у влади и у многим другим организацијама. Тунижанска влада пречесто претпоставља илузију ангажмана правој... сарадњи. Кључне промене у Тунису мораће да сачекају до одласка Бен Алија (превод и подвлачење С.Ј.). Блокада америчког деловања у Тунису обављена је и путем промене Кривичног законика 2010. године, када је инкриминисана „свака особа коа би, директно или индиректно, имала контакте са агентима стране земље, страним институцијама или организацијама које би их охрабриле да угрозе виталне интересе Туниса и његову економску безбедност.” Коментатор Европског савета за спољне односе каже да ће такав Закон уништити све преостале људскоправашке НВО.⁷⁰

68 The Backlash against Democracy assistance, National Endowment for Democracy June 8, 2006, pp. 4, 7, 11, 15.

69 *International Journal of Not-for-Profit Law* / vol. 10, no. 4, August 2008 / 4, pp. 25-42.

70 “Tunisia is a strategic opportunity for the EU”, op. cit.

У депеши 10CAIRO47 2010-01-06 (6. јануар 2010) и другима на Викиликсу, види се да Америка барем од 2008. године финансира и обучава египатски цивилни сектор, тзв. спонтане фејсбуковце и твитераше који треба да постану нова политичка снага. Они су од 2008-2010 повремено гости Фридом Хауса и Стејт Департамента. Овде се наводи да САД финансирају и обучавају и кандидате за парламентарне изборе 2010. који ће касније спонтано преко интернет мрежа организовати демонстрације којима ће се придружити и главна опозициона структура — Муслиманско братство. Готово исти сценарио је и у осталим блискоисточним земљама, сем у Либији која је спречавала било какво деловање невладиног сектора финансираног од западних влада и богатих *филантропа*. Њујорк тајмс је 14 априла 2011. писао о америчкој позадини *арапског буђења*. У чланку „Америчке организације су помогле рађању арапских устанака”, тврди се додуше како су то самосвојне револуције, али америчке организације Међународни републикански институт (the International Republican Institute), Национални демократски институт (the National Democratic Institute) и Фридом Хаус (Freedom House) финансирале су и обучавале покрете у Египту, Бахреину као и лидера побуњене омладине у Јемени. „(...) Америчко промовисање изградње демократије играло је већу улогу у подхрањивању протеста него што се раније знало...” Они су обучавани у коришћењу савремених техника за социјално умрежавање и коришћење „мобилних технологија како би промовисали демократију.” Овакве обуке финансирани су поред Стејт департамента и Facebook, Google и MTV.⁷¹

Депеша CAIRO 002224 сведочи да иако је Мубараков син Гамал намеравао да настави са привредним реформама (приватизацијама, од којих се и лично обогатио, смањивањем државних субвенција) био је против америчког финансирања египатских невладиних организација које се залажу за демократизацију и добро управљање. Депешом 08CAIRO2091 од 23. септембра 2008. обавештава се Стејт Департамент да ће у случају смрти Мубарака египатска војска преузети власт и да неће дозволити да се његов син Гамал, кога је предсе-

71 “U.S. Groups Helped Nurture Arab Uprisings”, April 14, 2011, Интернет, http://www.nytimes.com/2011/04/15/world/15aid.html?_r=2&partner=rss&emc=rss&pagewanted=all, скинуто: 20/05/2011.

дник Египта припремао за наслеђе, докопа очеве функције и утицаја. Дакле, требало је на време осигурати примопредају власти у кругу америчких пријатеља и под америчком контролом.

Фондација Карнеги, финансирана од стране владе САД, основала је почетком 2010. *Радну групу за Египат (The Working Group on Egypt)* која је предлагала резолуције Конгресу и залагала се за политичке промене у Египту, логистички подржавајући Мухамеда ел Барадеја и друштво око њега.⁷² Наравно, први на листи елитног друштванцета које се залагало и залаже за транспарентност, реформе и демократију у Египту је прави човек, у овом случају Елиот Абрамс (Elliott Abrams – Савет за спољне односе). Абрамс (1948-) се *прославио* учешћем у илегалним испорукама оружја Контрасу у Никарагви и лажним сведочењима те прикривањем података у Конгресу САД о масовним убиствима цивила у Ел Салвадору, тврдећи да су нетачне вести о масовним убиствима и да се само ради о инциденту.⁷³ Овај транспарентни, демократичан и надасве реформисан каријериста је у сведочењу пред Конгресом 1991. признао и да је тајно и без службене регуларне процедуре добио 10 милиона долара помоћи од Брунеја за борце Контраса у Никарагви 1986. године. Само их је, тврди се случајно, уплатио на погрешан швајцарски рачун па је небитно коме су новци отишли.⁷⁴

Који је резултат у овим земљама? Америка је задржала и проширила утицај, а земље у којима је започет процес демократизације заправо су прихватиле амерички спонзорисане групе и појединце као усређитеље. Ипак, не може се још у потпуности тврдити да су промене завршене и успеле. У Египту је дошло до још једног у низу војних пучева, у Тунису је дошло до потпунијег преварта, али избори који следе на лето, биће јаснији показатељ, да ли ће САД успети да уведу контролисане демократије, које ће јој пружити појачани

72 "A Letter to Secretary Clinton From the Working Group on Egypt", *Carnegie Endowment* April 7, 2010, Интернет, <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=40535>, скинуто: 13/05/2011.

73 Види: Интернет, http://en.wikipedia.org/wiki/Elliott_Abrams#El_Salvador; Интернет, <http://groups.yahoo.com/group/SomeUnknownUSHistory/message/259> и http://www.fas.org/irp/offdocs/walsh/chap_25.htm.

74 Исто.

легитимитет да се противи теократској владавини у Ирану и ауторитарном режиму у Сирији. Исламска опозиција тек треба да покаже своју снагу. Међутим, у атмосфери опијености због свргавања аутократских председника, и без логистичке подршке са стране исламисти имају минималне шансе за успех.

Случај Либија

Либија је најбогатија земља нафтом на северу Африке и извози црну течност и гас у Италију и друге европске земље али и у Србију. Важност Либије на локалном нивоу, огледала се и у билатералном споразуму о реадмисији са Италијом на ком основу је ова чланица ЕУ враћала недокументоване имигранте који би преко Либије дошли до њених обала. Либија је изузетна на северу Африке и према томе што води самосталну унутрашњу и спољну политику што је до сада свставало у малобројни ред заиста суверених држава у последњих 20-ак година. Нафтно богатство Гадафи је користио да натера стране компаније да највећи део прихода оставе Либији (EPSA-4 уговори — обично преко 90 одсто) уколико желе да наставе или започну посао проналажења и експлоатације. После укидања санкција 2003. Либија је почела да се отвара за страна улагања, превасходно у енергетски сектор, али су уследили и грађевинарство и туризам а од 2010. је најављено и поновно отварање два велика рудника гвожђа.⁷⁵ Либијска нафтна компанија је најбоља налазишта задржавала са себе а стране фирме су имале велике трошкове и због малог броја новонађених налазишта нафте (27) у односу на број бушотина (близу 600). Фирме које су већ имале уговоре о експлоатацији од 2007. су форсиране да поново преговарају и потпишу далеко мање повољне EPSA-4 уговоре. Према наводима Ројтерса (Reuters) у једној од депеша пристиглих операцијом Викиликс, тврди се да су Гадафи и синови изнуђивали од западних нафтних компанија да плате 1,5 милијарди долара колико је Либија платила у фонд за жртве либијских терориста из 1980-их. Италијанска ЕНИ јесте била приморана да

75 "Libya to resume iron ore production in 2010", 08 January 2010, Интернет, <http://www.commodityonline.com/news/Libya-to-resume-iron-ore-production-in-2010-24527-3-1.html>, скинуто: 17/05/2011.

уплати милијарду долара 2007. али да би добила уговор до 2042. године.⁷⁶ С друге стране Либија је инвестирала у бројне западне фирме након скидања америчких санкција: Repsol (Шп), Edf, Exxon, Siemens, British Petroleum, GlaxoSmithKline, Royal Dutch Shell, bank Standard Chartered, Vodafone, Pearson, Alcatel Lucent, Chevron, Pfizer, Xerox, Halliburton и Honeywell (која ради у војној аеросвемирској индустрији), EADS (европска војна индустрија), Unicredit (7,8 одсто банке), Nestlé.⁷⁷ Инвестирање 100 милиона евра у водећег италијанског произвођача оружја Финмеканику (Finmeccanica) Либија је обавила крајем јануара 2011. са најавом даље куповине деоница ове компаније.⁷⁸ Замрзавање либијске имовине којом земље у којима је Либија инвестирала (само у САД 33 милијарде долара) изгледа слободно располажу, поприма контуре велике пљачке. Махмуд Џебрил (Mahmoud Gebril Elwarfally), тзв. привремени премијер Прелазног националног савета Либијске Републике (влада побуњеника), који је прошао *иницијацију* код државне секретарке САД Хилари Клинтон, али је и од Европског парламента у Стразбуру оцењен као подобан (sic!) да води либијске исламистичке и остале борце за демократију⁷⁹ у чланку у Њујорк Тајмсу 12. маја 2011. похвалио је више пута САД и ‘међународну заједницу’ (што је уобичајен термин за Запад) за досадашњу помоћ али и замолио за наставак темпа НАТО деловања (настављање бомбардовања његове земље) али и да још више помогне у заштити цивила, да се САД придруже Француској, Италији, Катару и Гамбији у признавању његове владе. Коначно он тражи да се побуњеницима које предводи дају паре које је Гадафи (Либи-

76 Sara Ledwith, Cables show Libya pressed oil firms to reimburse terror costs, *Reuters* Feb 23, 2011, Интернет <http://www.reuters.com/article/2011/02/23/us-gad-dafi-oilcompanies-wikileaks-idUSTRE71M5Y420110223>, скинуто: 27/02/2011.

77 “Kadhafi impose sa loi grâce au fric”, *Courrier International* 08.03.2011, Интернет, <http://www.courrierinternational.com/article/2011/03/08/kadhafi-impose-sa-loi-grace-au-fric>, скинуто: 18/05/2011.

78 Интернет, <http://www.ipopolari.it/news-internazionali/65-politica-internazionale/812-mentre-il-medio-oriente-brucia-gheddafi-compra-100-milioni-di-azioni-finmeccanica-diventa-un-po-padrone-di-armi-navi-e-aerei-non-si-sa-mai>, скинуто: 18/05/2011.

79 “Verhofstadt congratulates Mahmoud Gebril on being nominated as Prime Minister of the Libyan Interim Government”, 24 Mar 2011, Интернет, <http://pr.euractiv.com/press-release/verhofstadt-congratulates-mahmoud-gebril-being-nominated-prime-minister-libyan-interim>, скинуто: 03/04/2011.

јски суверени фонд, државна и приватна предузећа) уложио у иностранству макар у виду зајма, повереничких фондова или другим механизмима. Дакле, господин Цебрил који је од стране ЕУ и САД, а не од либијског народа, признат за представника побуњених цивила (шта је са онима који се не буне и који подржавају режим Гадафија, колико је њих и да ли су они већина, незгодна су и непожељна питања на Западу) тражи либијске паре, макар му биле и позајмљене а онда ће ваљда, нова слободна Либија, платити интерес западним земљама што су јој позајмиле сопствени новац?!⁸⁰

Када су не/спонтане побуне почеле да се шире у региону Гадафи је критиковао Бен Алија и Мубарака за попустљивост. Ускоро му је пружена прилика да се покаже. Још у јануару је почео са убрзавањем изградње кућа за становништво које их нема (у Гадафијевој Либији становништво добија бесплатно куће од државе) и ослободио је 110 исламиста (припадника ЛИФГ-а — *Libyan Islamic Fighting Group (LIFG)*), који ће се ускоро оружјем придружити побуни.⁸¹ Пошто је војним пучем Хосни Мубарак свргнут 11. фебруара у Египту, почело је у Либији 15. фебруара.

Кршењу људских права претходио је Извештај радне групе за *Universal Periodic Review* од 4. јануара 2011, који извештава о стању људских права у Либији за Савета за људска права Генералне скупштине УН. Овај извештај је био повољан за Либију и од 46 земаља чак 36 се изјаснило повољно а само неколико је имало недвосмислено негативан став (Израел, Швајцарска, Аустралија, Чешка и Велика Британија).⁸²

Светске агенције су обавестиле јавност да су 15. фебруара избили први протести у Либији. Тада и следећег дана је према извештајима локланих веб сајтова убијено 7 људи од неколико стотина који су протестовали у Бенгазију због хапшења локалног адвоката (Fethi Tarbel). У демонстрацијама је учествовало неколико стотина људи и они су, према изв-

80 Mahmoud Gebril Elwarfally, "What the Libyan Resistance Needs", *The New York Times* May 12, 2011, Интернет, <http://www.nytimes.com/2011/05/13/opinion/13elwarfally.html>, скинуто: 19/05/2011.

81 Christopher M. Blanchard and James Zanotti, "Libya: Background and U.S. Relations," *Congressional Research Service (CRS)*, February 18, 2011, p.2.

82 *Report of the Working Group on the Universal Periodic Review: Libyan Arab Jamahiriya*, *Universal Periodic Review*, Human Rights Council Sixteenth session, 4 January 2011, A/HRC/16/15, pp. 6-13.

ештају за Амерички конгрес од 18. фебруара 2011, запалили неколико полицијских станица и других владиних зграда.⁸³ Пошто су на њиховој сахрани 17. фебруара ожалошћени напали војну касарну у Бенгазију и гађали је молотовљевим коктелима, војска је отворила ватру и убила њих 12.⁸⁴ Овај дан, означен као *дан беса* био је петогодишњица побуне исламиста у Бенгазију, који су 2006. протесте против данских стрипова о муслиманском пророку Мухамеду преокренули у протест против власти.⁸⁵ Ипак, иако су протести готово од самог почетка прерасли у оружану побуну која би се у свакој сувереној земљи гушила оружјем, УН су 26. фебруара увеле санкције Резолуцијом СБ УН 1970 а 17. марта је донета и фамозна Резолуција 1973 која на највишем нивоу промовише принцип R2RPR (Responsability to prevent, protect and react — одговорност за превенцију, заштиту и реаговање). Овај принцип, додуше индиректно, примењује НАТО још од Стратешког концепта из 1999. а афирмише га и у Лисабонском концепту од 2010. којим себи даје заправо да предупреди sukобе и ризике по земље чланице.⁸⁶ Било је више иницијатива да се концепт превенције, првобитно преемпције уведе као оправдање агресије, односно војне интервенције, у међународним односима. Масакр у Руанди, тумачење догађаја у Сребреници, контроверзе око случаја Рачак и дефинитивно терористички напад у САД од 11. септембра 2001. нагласили су овакве теме. Још је 1998. генсек УН Кофи Анан рекао како државне границе више не треба да представљају заштиту за ратне злочинце или масовне убице (state frontiers should no longer be seen as watertight protection for war criminals or mass murderers).⁸⁷

83 Christopher M. Blanchard and James Zanotti, "Libya: Background and U.S. Relations," op., cit, p.2.

84 "12 killed as Libyan troops fire on mourners", February 19, 2011, Интернет, <http://www.globalnews.ca/world/killed+Libyan+troops+fire+mourners/4316268/story.html>, скинуто: 17/05/2011.

85 Christopher M. Blanchard and James Zanotti, "Libya: Background and U.S. Relations," op., cit, p.1, footnote 3.

86 *Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation*, Adopted by Heads of State and Government in Lisbon.

87 Према: Matthew Krain, "International Intervention and the Severity of Genocides and Politicides", *International Studies Quarterly* (2005) 49, p. 364.

Светски самит УН је 2005. први пут званично промовисао *одговорност за заштиту*.⁸⁸ Овај принцип преименовао је сличан принцип хуманитарних интервенција а поводом бомбардовања Либије користио га је и председник САД Барак Обама.⁸⁹ У Резолуцији се одговорност на заштиту цивилног становништва помиње у уводном делу али се у члановима 4, 6 и 8 ауторизују земље чланице самостално или кроз регионалне организације и удружења да успоставе зону нелетења и користе сва средства изузев војне окупације како би заштитили цивиле под претњом напада. Критику резолуције и одговорности заштите исказало је више аутора (А. Мезјајев, В. Енгдал, код нас Миша Ђурковић, Александар Павић). Текст Резолуције 1973 је проблематичан јер осим што дозвољава било којој чланици да сама одреди начин заштите цивила он угрожава принцип суверенитета а и недовољно је јасан:

- 1) позива на прекид ватре али превиђа да на то позове све стране у сукобу.
- 2) позива на заштиту цивила увођењем зоне нелетења и другим средствима. Али шта у случају да, као што се и дешава, цивилно становништво Либије страда од страног бомбардовања или од *наоружаних цивила*, тј. побуњеника?

У погледу екстремног кршења људских права, у овом случају гушења народних протеста употребом убојитог наоружања, што за резултат има убијање и рањавање оних који протестују и других цивила, те убијања цивилног становништва уопште, вреди навести неколико примера:

- 1) Истраживање Марка Херолда (*Marc Herold*), професора економије на универзитету Њу Хемпшир показала су да је једна земља у коалицији са другима убила барем 3.767 цивила између 7. октобра и 10. децембра 2001 — у просеку минимум 62 цивила дневно — у трећој земљи. Ова земља не само да је у коалицији са другима окупирали трећу земљу него је и наставила да убија цивиле у тој земљи али прецизних података о томе нема јер нико не води статистике. Прве пр-

88 2005 World Summit Outcome: Achievements in Brief, 14–16 September 2005.

89 Bonney Kapp, "Obama's Libya Speech: The Highlights", March 28, 2011, CNN, Интернет, in <http://whitehouse.blogs.cnn.com/2011/03/28/obamas-libya-speech-the-highlights/>, скинуто: 18/05/2011.

оцене почињу да се бележе тек од 2007. године а мисија УН у поменутој окупираној земљи настоји да на све начине умањи број цивила страдалих од војника прве земље. Земља окупатор никада није била под санкцијама УН, њена власт није никада осуђена за убијање цивила иако има дугу историју оваквих злочина и свакако није никада војно нападнута од других земаља због убијања цивила, што доказано чини у више земаља света. Наравно, ради се о САД а окупирана земља је Авганистан.⁹⁰

2) Према писању Хаареца, у извештају Израелске војске (ИДФ-а) током операције „Ливено олово” децембар 2008-јануар 2009, у Појасу Газе, израелске трупе су усрртиле 1370 људи од чега преко 600 милитаната, 309 цивила и 320 неидентификованих. На израелској страни било је 13 жртава, од којих 3 цивила. Од 309 палестинских цивила, израелска војска тврди 189 су деца испод 15 година.⁹¹ Каснији извештај истог извора променио је бројке па су цивили спали на 295 а страдалих палестинских полицајаца је 248. Други извештаји, па и Голдстонов, помињали су већи број страдалих цивила. Међутим, израелски коментатори су истицали да је њихова војска пропорционално усрртила мање цивила (мање од 1:1) него НАТО у Србији 1999, када је према њима на једног убијеног војника ишло 4 убијена цивила.⁹² Иако је Голдстон у априлу написао у Вашингтон Пост-у да данас више зна и да би сада његов извештај био другачији он не негира број убијених нити промер цивила. Једино што чини, јесте да тврди да је Хамас намерно чинио злочине а Израел је случајно и колатерално убијао цивиле.⁹³

3) У Саудијској Арабији су ирански ходочасници 31. јула 1987 започели демонстрације у Меки на које је саудијска полиција одговорила ватром а резултат пуцања и ста-

90 Урађено на основу извештаја агенција за пружање хуманитарне помоћи, УН-а, сведока са терена, извештавања ТВ станица, новина и новинских агенција.

91 “IDF: 600 Hamas men, 309 civilians died in Gaza offensive”, 25.03.09, Интернет, <http://www.haaretz.com/print-edition/news/idf-600-hamas-men-309-civilians-died-in-gaza-offensive-1.272820>, скинуто: 16/05/2011.

92 Civilian Casualties, Интернет, <http://www.goldstonereport.org/controversies/civilian-casualties>, скинуто: 16/05/2011.

93 Richard Goldstone, “Reconsidering the Goldstone Report on Israel and war crimes”, *The Washington Post* April 2 2011.

мпедата муслиманских ходочасника био је 402 мртвих и 649 рањених.⁹⁴

4) Немири у Јемену са протестима против председника трају још од средине јануара али оно што је још горе јесте да УН и пред изгласавања Резолуције која је осудила страдање цивила у Јемену 1994. није ништа учинила да то и спречи.⁹⁵ Осим тога, 2009. године у сарадњи са владом Јемена а изгледа на лично наређење председника Барка Обаме, америчка војска је Обаме, америчка војска је ракетирала циљ у Јемену. Тада је грешком убила 35 цивила (14 жена и 21 дете) и наравно за то нису одговарале ни Јемен ни САД, а и коме би?⁹⁶

5) Током фебруарских протеста шиитске већине у Бахреину, убијено је барем 5 цивила а протесте је угушила саудијска војска на позив бахреинског монарха. Наравно, ни ЕУ, ни САД нити друге земље и институције нису позвале нити увеле санкције Саудијској Арабији и Бахреину, а још мање су почеле са бомбардовањем ових земаља.⁹⁷

6) Коначно, када су то бомбароване САД због геноцида над Вијетнамским народом — убијања милиона и унакажења животне средине а онда и људи који се хране земљом третираном агенсима Оранж и Пинк? Када су и од кога бомбардовани Америка, Велика Британија, Немачка и Француска а рачуни њихових владајућих политичких елита у иностранству конфисковани због страдања стотина хиљада деце у Садамовом Ираку проузроковано међународним санкцијама а потом страдања више од 600 (словима шест стотина) хиљада Ирачана у периоду март 2003–јуни 2006? Ко је и да ли је бомбардовао, уводио санкције и предузео све неопходне мере како би се амерички војни експанзионизам представљен као ширење слобода и демократије зауставио излишна су пит-

94 http://en.wikipedia.org/wiki/1987_Hajj_Demonstrations, скинуто: 22/04/2011.

95 Интернет, http://articles.latimes.com/1994-06-30/news/mn-10313_1_security-council, 18/05/2011.

96 “Cable reveals US behind airstrike that killed 21 children in Yemen”, *Raw Story*, December 2nd, 2010, Интернет, http://www.rawstory.com/rs/2010/12/02/cable-reveals-airstrike-killed-21-children-yemen/?utm_medium=twitter&utm_source=twitterfeed, скинуто: 19/05/2011.

97 “Protester shot point blank in the head as five are killed in violent clashes in Bahrain”, *Dailymail* May 04 2011, Интернет, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1366749/Bahrain-protester-shot-point-blank-head-5-killed-violent-clashes.html#ixzz1LNpJEGSO>

ања. Ипак, она су неопходна да би се поремећени дискурси у друштвеним наукама а посебно у ‘науци’ о међународним односима иоле вратио барем у оквиру здравог разума, ако не у домену потраге за научном истином или још више за Истином.

Због наводне бригае о цивилима (који су у Либији, судећи према западним политичарима али и Савету безбедности УН, сви одреда против Гадафија) почело је међутим бомбардовање Либије од стране англо-француске коалиције и САД да би све прерасло у рат НАТО-а. Притом је и онако срочена Резолуција 1973 прекршена од стране земаља које бомбардују Либију ради наводне заштите цивила, јер и цивили страдају од њихових бомби, побуњеници користе авијацију, тенкове и другу врсту тешког и лаког наоружања а више од свега државни и званичници НАТО и ЕУ јавно изјављују да им је циљ промена режима што је директно рушење суверенитета и надилази оквиру Резолуције СБ УН 1973. НАТО се жали да не може увек јасно да распозна да ли су снаге на терену Гадафијеве или побуњеничке па отуд и понекад уништи побуњеничке тенкове. Другим речима, НАТО учествује у грађанском рату у Либији, потпирује га а у томе асистира и ЕУ. Јер Резолуција 1973 не говори о заштити побуњеника, што је мисија НАТО. Према томе НАТО и чланице ЕУ унутар њега врше оружану агресију на Либију и немају ауторизацију ни под ионако правно сумњивом резолуцијом 1973! Као и у ранијим случајевима, цивили, о којима нико заправо и не брине, изговор су за историјски често присутну отимачину и плачку.

Наравно у случају Јемена, нема војне интервенције а још мање у Бахреину. Она је могућа у Либији, земљи са занемарљивом војном снагом, коју некажњено и без ризика могу да бомбардују европске силе и САД. Либија има 5 милиона становника а како рече амерички сенатор Џон Мекејн, наметање зоне нелетења неће бити тешко јер је либијска противваздушна одбрана „некако застарела”.

* * *

Циљ Америке али и међународног капитала који интересе артикулише често кроз политику САД и међународних финансијских институција у региону био је демократизација

ија Блиског истока и Северне Африке — наставак позападњавања света кроз промоцију постмодерне визије либералне демократије; проширење доминације на Блиском истоку како би постала апсолутни господар производње и трговине нафтом и гасом са Блиског истока и Северне Африке; и тиме директно утицала на привредни развој Кине, Индије и ЕУ као зависних од увоза ових сировина и ограничење енергетске дипломатије Русије; Географски домет од Марока до Казахстана—промена аутократских и диктаторских режима треба да стигне све до Алма Ате како би се обесмислило и поништило уздизање Русије као велике силе и њена доминација у постсовјетској Централној Азији.

Позападњавање, односно транзиција ка постдемократском (С. Stouch, 2004) глобализованом свету, са или без регионалних ратова огледа се и кроз даљу ерозију принципа суверенитета а тиме и основних постулата међународног права и актуелних институција светског поретка. Принцип где војно снажније земље, без оправдања или са недовољним објашњењима заводе санкције, бомбардују, окупирају војно слабије земље (*јачи тлачи*) или оне које на регионалном нивоу представљају изазивача прети да формализује ново уређење на светском нивоу. Промене на Блиском истоку биле су и остале борба за природна богатства, заузимање стратешки битних војних и трговачко-поморских одређишта. Оне су део идеолошке па и верске борба на месту где се преплићу цивилизације, путеви и пројекције великих сила, култура и цивилизација. Арапско буђење, припремљено, подстакнуто и финансирано споља показало се као још једна у низу обојених револуција — сада зелена, што је назив који се повремено користи и у Ирану, Тунису и другде.

Заправо, неоколонијална политика појединих земаља Запада у Либији наставља процес преобликовања светског поретка у постсуверенистичку еру са новим видом империјализма који као и сваки има универзалне—глобалне претензије.

Дакле, да се закључити да је фитиљ потпаљен са Западне стране Атлантика а да крајњи циљ није Северна Африка већ последњи суверени режими у региону. Не заборавимо да од средине фебруара постоје покушаји да се изазову уличне демонстрације и у Ирану. У Сирији, су се демонстр-

ације, барем на ТВ, радио и интернет вестима прошириле у више градова ове земље. Када и ако би они пали, заокруживање Русије и нови притисак на Кину били би следећи корак. Зато се с пуним правом може очекивати да је пројектовање зелене револуције планирано да досегне све до Казахстана. Међутим, западни притисак на друге силе, нагони и друге на појачано грабљење за ресурсе, тиме и територије, па смо сведоци последњих две године, инвестиција више милијарди долара Кине у Централну Азију. На притисак, Кина и Русија за сада не одговарају агресивно. Планирани замах зелено објене револуције до Астане био би политички успех САД а економски огромних међународних корпорација које полако затварају мрежу монопола на интерконтиненталном нивоу. На идеолошком плану Запад би након рађања средином 11. века други пут у историји (после империјалистичке фазе колонијализма) имао могућност да обухвати целу планету. Само овога пута, ради се о постдемократском и постхришћанском Западу.

Slobodan Jankovic

*CHANGES IN THE MIDDLE EAST AND
NORTH AFRICA
Towards a Post-Sovereign World Order*

Summary

Protests in Egypt and Tunisia resulted in military coup or relatively peaceful handover of power after decades of presidential authoritarianism. The change was fomented, nurtured and organized from outsiders. Speculation with food prices, globalization of finance and oppressive authoritarianism were the elements that helped the ongoing transformation in the region of the Broader Middle East. Military intervention in Libya, activity of major power brokers in this case exposed weakness of the international law, crisis of the UN institutions, and in particular of the EU. Further erosion of sovereignty announces the transformation of the current world order. Author studied the background of the changes, implementation of the R2P mechanism and role of the big powers.

Key words: North Africa, Middle East, Libya, Egypt, sovereignty, military intervention, Responsibility to protect, globalization, EU.

Литература

Документи

- 2005 World Summit Outcome: Achievements in Brief*, 14–16 September 2005.
- Blanchard, Christopher M. and Zanotti, James, “Libya: Background and U.S. Relations,” *Congressional Research Service (CRS)*, February 18, 2011.
- Council Decision 2011/210/CFSP*, Official Journal of the European Union, L 89/18 5.4.2011.
- European Parliament resolution of 10 March 2011 on the Southern Neighbourhood, and Libya in particular, P7_TA(2010)0246, 10 March 2011, Интернет, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2010-0246&language=EN>, скинуто: 10/04/2011.
- Euro-Mediterranean Partnership (EUROMED)*, Интернет, http://eeas.europa.eu/euromed/index_en.htm, скинуто: 13/05/2011.
- FAO Food Price Index*, 05/05/2011, Интернет, <http://www.fao.org/worldfoodsituation/wfs-home/foodpricesindex/en/>, скинуто: 07/05/2011.
- Investing in Freedom: An Analysis of the Obama Administration FY 2011 Budget Request for Democracy and Human Rights*, Freedom House Special Report, April 2010, Интернет, http://www.freedomhouse.org/uploads/specialreports/FY2011BudgetAnalysis_NearEast.pdf, скинуто: 28/02/2011.
- Joint Declaration of the Paris Summit for the Mediterranean*, Paris, 13 July 2008, Интернет, http://www.ue2008.fr/webdav/site/PFUE/shared/import/0713_declaration_de_paris/Joint_declaration_of_the_Paris_summit_for_the_Mediterranean-EN.pdf, скинуто: 08/08/2008.
- Libia: Rapporti paese congiunti Ambasciate/Uffici Ice estero I^ sem. 2010*, Интернет, <http://www.ice.gov.it/paes/pdf/libia.pdf>, скинуто: 14/05/2011.

Report of the Working Group on the Universal Periodic Review: Libyan Arab Jamahiriya, Universal Periodic Review, Human Rights Council Sixteenth session, 4 January 2011, A/HRC/16/15

Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation, Adopted by Heads of State and Government in Lisbon, 2010.

“Which Path to Persia? Options for a New American Strategy toward Iran”, Analysis paper, Number 20, June 2009, *The Saban Center at The Brookings Institution*.

Књиге, чланци и интернет

“A Letter to Secretary Clinton From the Working Group on Egypt”, *Carnegie Endowment* April 7, 2010, Интернет, <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=40535>, скинуто: 13/05/2011.

“Cable reveals US behind airstrike that killed 21 children in Yemen”, *Raw Story*, December 2nd, 2010, Интернет, http://www.rawstory.com/rs/2010/12/02/cable-reveals-airstrike-killed-21-children-yemen/?utm_medium=twitter&utm_source=twitterfeed, скинуто: 19/05/2011.

Canfora, Luciano, *La democrazia: Storia di un'ideologia*, Laterza 2010.

Čosudovski, Mišel, *Globalizacija siromaštva i Novi svetski poredak*, Artist Beograd 2010.

“Dayton’s mission: A reader’s guide”, *The Palestine Papers*, Al Jazeera 25 Jan 2011, Интернет, <http://english.aljazeera.net/palestinepapers/2011/01/2011125145732219555.html>, скинуто: 19/02/2011.

Drucker, Peter F, *Postkapitalističko društvo*, Beograd 1995.

Dusi, Elena, e Pieraccini, Paolo, “La battaglia per Gerusalemme”, у: *I quaderni speciali di LiMes*, Roma luglio 2010.

Engdahl, F. William, “Darfur? It’s the Oil, Stupid...”, May 20, 2007, Интернет, http://oilgeopolitics.net/Geopolitics___Eurasia/Oil_in_Africa/oil_in_africa.html, скинуто: 02/05/2011.

Fargues, Philippe, “Emerging Demographic Patterns accross the Mediterranean and their Implications for Migration through 2030”, *Transatlantic Council on Migration, The Migration Policy Institute*, November 2008.

- “Food Riots and Hyperinflation Key to North African Uprisings”, *Larouchepac* January 31, 2011, Интернет, <http://www.larouchepac.com/node/17362>, скинуто: 16/02/2011.
- Gallagher, Paul, “Geithner Runs Protection Racket for Goldman Sachs”, *Executive Intelligence Review* May 6, 2011 issue.
- Gebril Elwarfally, Mahmoud, “What the Libyan Resistance Needs”, *The New York Times* May 12, 2011, Интернет, <http://www.nytimes.com/2011/05/13/opinion/13elwarfally.html>, скинуто: 19/05/2011.
- Goldstone, Richard, “Reconsidering the Goldstone Report on Israel and war crimes”, *The Washington Post* April 2 2011.
- “IDF: 600 Hamas men, 309 civilians died in Gaza offensive”, 25.03.09, Интернет, <http://www.haaretz.com/print-edition/news/idf-600-hamas-men-309-civilians-died-in-gaza-offensive-1.272820>, скинуто: 16/05/2011.
- Janković, Slobodan, „Sukobi na Bliskom istoku — osnovna obeležja”, originalni, *Međunarodni problemi*, Vol. LIX, No. 2-3/2007.
- Janković, Slobodan, „Geostrateške karakteristike sukoba na Bliskom istoku”, originalni, *Međunarodna politika*, Vol. LIX, No. 2-3/2006.
- Јанковић, Слободан, „Блиски исток пре и после Анаполиса“, у „Актуелна питања из међународних односа“, др Невенка Јефтић (прир), *Институт за међународну политику и привреду*, Београд, стр. 349-377.
- Јанковић, Слободан, „Основни елементи руске блискоисточне политике на почетку 21. века”, оригинални, *Национални интерес*, бр. 1-2, год. V, vol. 5, Београд 2009, стр. 297-304.
- Јанковић, Слободан, „Од Медитерана до Авганистана”, оригинални, *Национални интерес*, бр. 3, год. V, vol. 6, Београд 2009.
- “Kadhafi impose sa loi grâce au fric”, *Courrier International* 08.03.2011, Интернет, <http://www.courrierinternational.com/article/2011/03/08/kadhafi-impose-sa-loi-grace-au-fric>, скинуто: 18/05/2011.
- Карп, Bonney, “Obama’s Libya Speech: The Highlights”, March 28, 2011, *CNN*, Интернет, <http://whitehouse.blogs.cnn.com/2011/03/28/obamas-libya-speech-the-highlights/>, скинуто: 18/05/2011.

- Krain, Matthew, "International Intervention and the Severity of Genocides and Politicides", *International Studies Quarterly* (2005) 49.
- Ledwith, Sara Cables show Libya pressed oil firms to reimburse terror costs, *Reuters* Feb 23, 2011, Интернет <http://www.reuters.com/article/2011/02/23/us-gaddafi-oilcompanies-wikileaks-idUSTRE71M5Y420110223>, скинуто: 27/02/2011.
- Migdalovitz, Carol, "The Middle East Peace Talks", *CRS Issue Brief for Congress*, April 5, 2002.
- Minot, Nicholas, "Trade liberalization and poverty in the Middle East and North Africa", *Intl Food Policy Res Inst*, 2009.
- Muzalevsky, Roman, "Nazarbayev's Visit to China Reveals Kazakhstan's Balancing Strategy", *CACI Analyst* 03/02/2011, Интернет, <http://www.cacianalyst.org/?q=node/5505>, скинуто: 11/03/2010.
- "NATO all set to cross Mediterranean into Africa", *Indian Punchline*, Интернет, <http://blogs.rediff.com/mkbbhadrakumar/2011/03/23/nato-all-set-to-cross-mediterranean-into-africa/>, скинуто: 02/04/2011.
- "North Africa: Arab Regimes Fear Bread Intifadah", *All Africa com* 18 January 2011, Интернет, <http://allafrica.com/stories/201101180480.html>, скинуто: 17/02/2011.
- Parfitt, Tom, "Gadafy offers Russia a naval base in Libya", November 1 2008 *The Guardian*, Интернет, <http://www.guardian.co.uk/world/2008/nov/01/libya-russia-gadafy-united-states>, скинуто: 19/11/2008.
- Pargeter, Alison, "The Libyan-Swiss Crisis: A Lesson in Libyan Foreign Policy", *The International Spectator*, Vol. 45, No. 3, September 2010.
- Russo, Paola, "Welfare in the Mediterranean Countries: Great Arab Popular Socialist Lybian Jamahyria", *Centre for Administrative Innovation in the Euro-Mediterranean Region*.
- Sandrea, Ivan and Sandra, Rafael, "Global Oil Reserves – Recovery Factors Leave Vast Target for EOR Technologies", *Oil & Gas Journal*: Part 1: November 05, 2007, Part 2: November 12, 2007.
- Schoeman, Maxi, "Of BRICs and Mortar: The Growing Relations between Africa and the Global South", *The*

- International Spectator*, Vol. 46, No. 1, March 2011, p. 38, 39; Gerrit Olivier, "From Colonialism to partnership in Africa-Europe Relations?", *The International Spectator*, Vol. 46, No. 1, March 2011.
- Siemes, Thomas, "Mare nostrum? L'Union Européenne et L'Union pour la Méditerranée", *Documents, Revue du dialogue franco-allemand*, 2/09.
- "Tunisia is a strategic opportunity for the EU", *The European Council on Foreign Relations (ECFR)*, Интернет, http://www.ecfr.eu/blog/entry/tunisia_is_a_strategic_opportunity_for_the_eu, скинуто: 10/05/2011.
- "The reality of South Sudanese secession and China's Africa Policy", Centre for Chinese Studies, Интернет, <http://www.ccs.org.za/?p=3581>, скинуто: 17/04/2011.
- "UK urges pressure on Gaddafi, EU weighs intervention", Интернет, http://www.reuters.com/article/2011/02/_24/us-libya-britain-idUSTRE71N6M920110224, скинуто: 13/03/2011.
- "U.S. Groups Helped Nurture Arab Uprisings", April 14, 2011, Интернет, http://www.nytimes.com/2011/04/15/world/15aid.html?_r=2&partner=rss&emc=rss&page-wanted=all, скинуто: 20/05/2011.
- "Verhofstadt congratulates Mahmoud Gebril on being nominated as Prime Minister of the Libyan Interim Government", 24 Mar 2011, Интернет, <http://pr.euractiv.com/press-release/verhofstadt-congratulates-mahmoud-gebril-being-nominated-prime-minister-libyan-interim>, скинуто: 03/04/2011.
- Высказывания А.Л. Кудрина информационным агентствам в Ливии, *Министерство финансов России* 17.04.2008, Интернет, <http://www1.minfin.ru/ru/press/speech/index.php?id4=6010>, скидање: 17/05/2011.
- "Young and jobless", *The Economist* Dec 16th 2010, Интернет, http://www.economist.com/blogs/daily/chart/2010/12/youth_unemployment, скинуто: 18/02/2011.
- Youngs Richard, and Echagüe, Ana, "Europe, the Mediterranean, the Middle East and the Need for Triangulation", *The International Spectator*, Vol. 46, No. 1, March 2011.

“Wes Clark - America’s Foreign Policy “Coup””, 05.11.2007, снимак на Youtube, <http://www.youtube.com/watch?v=TY2DKzastu8>, скинуто: 16/05/2011.

Resume

The changes in the Middle East started in the end of 2010 and in the beginning of 2011 in the form of uprisings of people who demanded the bread, or, in other words, in the form of protests of the people who were afraid of hunger and poverty due to a sudden rise of the prices of grains and goods in general. All this has turned into a removal from the office of some authoritarian figures in Tunisia and Egypt, but it has not turned out to be the change of the regimes as well and in addition it appeared also as an outbreak of demonstrations in several other states ranging from Morocco and Algeria to Bahrain and Yemen. Culmination of the changes in the term of first six months was an aggression on Libya for which the Security Council of United Nations was responsible of, as it adopted the Resolution 1973 on March 17th which is legally insufficient or inconsistent with international law. However, this Resolution was only a vanguard for further negation of sovereignty principles and even for disrespect of such Resolution itself by France, Great Britain and the United States of America in the operation “Odyssey’s Dawn” and in the NATO’s operation “United Protector” of March 22nd 2011.

This text answers several questions: What is going on in Northern Africa and Middle East? It is a battle for freedom and democracy? Is it the word about uprisings of Islamists who want to establish Islamic democracy similar to the one in Iran? Is it the word about uprisings of poor and politically disempowered people due to drastic rise of the food prices and vulgar redrawing of voting results? Is this the most powerful wave of so-called “colour revolutions” in addition to interventions for mastering energy as it was stated on various alternative web-sites and in some established journals? How are the bombing of Lybia and actions of special rangers on the field as well as armament of the rebels going to fit into all this? What are the consequences of this for the world order? How long will it last, in what directions it will be spread and what kinds of consequences will its spreading bring along?

Jankovic deals with the politics of great powers in the regions and introduces readers to key elements of the Middle East crisis, uncovering motives for removal of the Presidents of Tunisia and Egypt from the office and makes a question regarding the beginning of the so-called "colored revolutions" consisting of a schema into which the events in Egypt and Tunisia do fit in, but not the ones in Libya.

Author of the text concluded that the fuse for the crisis was made on both side of the Atlantic and that the current changes have several objectives and consequences: 1)Continuation of suppression of sovereignty principles, 2)Inclusion of remaining territories of the Middle East into the NATO partnership and program system, 3)Continuation of great Western powers and trans-national corporations' politics of mastering energy and 4) Weakening and additional control of the EU potential foreign political power as well as making impact on economic development of Russia, China and India, 5) Geographical range is set to encompass Islamic states from Morocco to Kazakhstan.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ОСВРТИ И ПОЛЕМИКА

Јован Б. Душанић

ПОКУШАЈ РЕАНИМАЦИЈЕ

НЕОЛИБЕРАЛИЗМА..... 319-335

*Јован Б. Душанић**

ПОКУШАЈ РЕАНИМАЦИЈЕ НЕОЛИБЕРАЛИЗМА

Не може дрво добро плодове зле рађати,
ни дрво зло, плодове добре рађати.

Свако дрво које не рађа добра плода, сече се и у огањ баца.

И тако, дакле, по плодовима њиховим познаћете их.

Еванђеље по Матеју, 7:18-20

У јануару ове године, само неколико сати пошто сам завршио текст *Сеулски уместо Вашингтонског консензуса*, од председника Академије економских наука, колеге Љубомира Маџара добио сам електронску пошту којом ме обавештава да се у Академији економских наука припрема расправа о неолиберализму, за коју би његов приложени текст под насловом *'Авет неолиберализма'* могао послужити као иницијални и предложио да припремим свој прилог. Тада сам се кратко осврнемо, у *post scriptum*-у текста *Сеулски уместо Вашингтонског консензуса*, на неке ставове изнете у прилогу колеге Љубомира Маџара и то послао као свој одговор за позив на расправу.¹

После скоро пола године, уследио је исти позив, са назначеним тачним датумом (17.06.2011) расправе за округлим столом о неолиберализму на Економском факултету у Београду (Професорска сала). Сада је позив стигао поштом и у прилогу је поново достављен као предлог за расправу

* Висока школа за пословне студије, Београд

1 Видети: <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/seulski-umesto-vasingtonskog-konsenzusa-i-pokusaj-reanimacije-neoliberalnih-dogmi.html>

текст колеге Љубомира Маџара *Авет неолиберализма*. У сажетку овог текста у првој реченици се истиче да *сврха овог текста јесте одлучно супротстављање антилибералној мисли која у Србији постаје све маркантнија и утицајнија*.

У самом тексту колега Љубомир Маџар истиче да себе види као што ме уосталом види већина припадника струке, као економисту који спада у либерално оријентисани табор. Но, ја нисам на самом његовом екстрему (стр. 3). И заиста, и овај веома опширан текст (као и његов досадашњи вишедеценијски, такође обимни, опус) потврђује његову посвећеност неолиберализму, а неки од изнетих ставова упућују на закључак да они нису далеко ни од самог неолибералног екстрема. То би се, првенствено, могло рећи за његово схватање улоге државе (у тексту он државу квалификује као *деструктивну силу, као механизам који из привреде и од становништва безобзирно исисава животне сокове* – стр. 14), у вези са којом колега Љубомир Маџар пише да би највиши друштвени приоритет морао да буде изградња што ефикаснијих механизма контроле над државом, јер тај малох лако може да подивља, а то у стварности тако и често чини, и предузимање напора да се држава скреше и сасече, да јој се одузму широка подручја интервенције... (стр. 25-26).² Овакав став је скоро идентичан са мишљењем Гровера Норквиста, председника удружења *Американци за пореску реформу* (у литератури се оно често наводи као пример екстремног неолиберализма), који је сматрао да државу треба тако смањити (*скресати и сасећи* – како би рекао колега Љубомир Маџар) да она може стати у каду, а потом је ту и задавити.

Надаље, у наведеном тексту колега Љубомир Маџар пише: *Друга тешко разумљива ставка јесте жестока осуда, са много једа и горчине, који антилиберали упућују тзв.*

2 Држава није проблем сама по себи, како то тврде неолиберали, него она јесте проблем када је некомпетентна, неефикасна и неодговорна, а каквом су је створили наши властодршци. Евидентно је да економску политику у Србији од 2000. године реализују неолиберални економисти из Г 17 плус и њихови истомишљеници (уз несебичну „помоћ“ неолибералних идеја и стручњака из ММФ-а), а њу карактерише веома чудна мешавина волонтистичког државног интервенционизма, с једне, и неолиберализма, с друге стране. У успешним земљама „видљива“ (држава) и „невидљива“ (тржиште) рука, државно и приватно власништво, те државни сектор и приватно предузетништво делују заједно и усклађено, а државна и предузетничке политике нису оријентисане само на кратки, него на средњи и дуги рок

Вашингтонском консензусу који није ништа друго до списак рецепата за уредно и дисциплиновано вођење економске политике. Ко при здравој памети може да буде против тога. (стр. 20).³

Са наведеним и сличним ставовима убеђеног и страшног неолиберала, какав је колега Љубомир Маџар, можда је раније и имало неког смисла полемисати, али је данас историјска пракса (колапс постсоцијалистичких привреда које су се у вођењу економске политике придржавале Вашингтонског консензуса, а потом и светска економска криза) ставила тачку на теоријске спорове о неолиберализму. Штавише, многи од најистакнутијих идеолога неолиберализма су се, последњих година, јавно одрекли својих погледа и признали да је све то, што су раније проповедали и за што су се својски залагали, била велика грешка. Због тога мислим да је предложена тема за расправу (у Академији економских наука) била актуелна, али и насушно потребна, пре једне деценије (када смо се опредељивали за транзициони пут економских реформи),⁴ а сада, чини ми се да, је она постала беспредметна.

Непоколебљиви заступници неолиберализма у Србији – а колега Љубомир Маџар је сигурно један од најмаркант-

3 Могу само да претпоставим реакцију колеге Љубомира Маџара на наслове (и поднасловe) неких од мојих књига, као на пример: *Washington consensus – кодификовани програм економског неоколонијализма* (2007) или *Монетарни и тржишни фундаментализам – као алиби за некомпетентност* (2004).

4 Неколико година после „српске октобарске револуције“ колега Љубомир Маџар ће на саветовању Научног друштва економиста (НДЕ) покушати да објасни и оправда одсуство критике наше академске економске јавности (видети: *Економски анали*, 12/03). У последњих пар година, од октобарског преврата 2000. наовамо, критика је некако замрла. То је добрим делом и разумљиво. Читавих десет година смо прижељкивали радикалне политичке и друштвене промене и зазивали демократске снаге у којима је и шири јавност видела чиниоце цивилизацијске еманципације. Најзад се догодио и тај дуго и жељно чекани политички преокрет; последња ствар која се у таквом сплету околности могла јавити као идеја и порив јесте некаква критика оних у које смо годинама полагали све наде. У исто време моји критички текстови (па и реферати на саветовањима НДЕ) су од стране програмских савета и/или редакцијских одбора били цензурисани (више или мање скраћивани), па чак и бацани у „кош за отпадке“ (видети: *postscriptum*) и поред мојих апела да то не треба чинити, јер свако од нас – академских економиста своје текстове потписује именом и презименом, а време је најбољи судија и видећемо ко је од нас био у праву. (видети: http://starisajt.nspm.rs/ekonomskapolitika/2006_prepiska.htm).

нијих међу њима – своје теоријске економске закључке изводе из метафизике, а не из емпиријских чињеница, занемарујући при томе да је економска наука друштвена, а не нека чисто академска, апстрактна, метафизичка, езотерична или ларпурларистичка дисциплина. Економска наука треба, пре свега, да помогне носиоцима економске политике у настојањима да обезбеде дугорочно одржив динамичан привредни раст уз пуну запосленост, те *социјално одговорну* и праведну расподелу националног дохотка. Због тога ме наши неолиберали неодољиво подсећају на знаменитог филозофа (на кога се колега Љубомир Маџар позива и у свом раду – стр. 22 – *Но, ја заједно са Хегелом мислим ... Хегел би се, нек буде поновљено, са овим ентузијастично сагласио*), који је на примедбу да чињенице неумољиво доказују како његове тврдње нису тачне, односно да је његова теорија у раскораку са стварношћу (радило се, наиме, о броју планета који је он „доказао“ својом филозофском теоријом), одговорио: *Тим горе по чињенице*.

Не видим зашто је потребно „мерити реп убијеном вуку“, односно у чему би био велики изазов за истинске критичаре неолиберализма (који су о томе писали деценију уназад – а међу српским академским економистима их је било свега два-три) или храброст за раније заговорнике, а сада жестоке критичаре неолиберализма (*људи за свако време*) да расправљају о овој теми. Још мање ми је јасно зашто је то потребно заступницима неолиберализма. Могу да разумем да истинским заговорницима неолиберализма, није лако да прихвате (поготово, јавно признају) да је све оно што су годинама и деценијама заговарали и у шта су веровали била једна велика заблуда, али ми је нејасна њихова упорност да доказују нешто што се очигледно доказати не може.

Уместо полемике које би се свела на „јалову“ интелектуалну акробатику, неолиберале бих подсетио на текст нобеловца Џозефа Стиглица, једног од најпознатијих савремених економиста (професора на најпрестижнијим светским универзитетима, а раније председавајућег Већа економских саветника председника САД Била Клинтона, те потпредседника Светске банке). У тексту *Крај неолиберализма* он пише: *Свет није био милосрдан према неолиберализму, том бућкурушиу идеја, базираном на претпоставци фундамента-*

листа да тржиште, као саморегулирајући систем, ефикасно расподељује ресурсе и одлично служи интересима друштва. Управо тај тржишни фундаментализам лежи у основи такозваног „Вашиingtonског договора“... Неолиберални тржишни фундаментализам је увек био политичка доктрина која је била у служби одређених интереса. Он није никада био потврђен у економској теорији. Сада је јасно да га није потврдила ни историјска пракса.⁵

Почетком ове године (14.01.2011) професор Јоже Менцингер, један од најпознатијих савремених економиста са наших простора и „архитекта“ успешне словеначке транзиције, дао је интервју за подгорички недељник *Монитор*. Интервју је насловљен са „Неолиберализам је произвео кризу“, што јасно указује на корене светске економске кризе (2008), а управо је ова криза напослетку ставила тачку на спорове о економском неолиберализму, а који се сада код нас, и то од стране Академије економских наука, покушавају да реанимирају.

Познато је да неолибералима и тако велики ауторитети савремене економске мисли – какви су нобеловац Џ. Стиглиц и професор Ј. Менцингер – нису „по вољи“ (пошто не деле њихова идеолошка уверења), па ћу да их подсетим да је (неолиберално оријентисани) веома утицајни и (нарочито, од стране неолиберала) цењени *The Financial Times*, пишући о Извештају Спенсове комисије за раст и развој, свој уводник од 22.05.2008 године започео реченицом: *Вашиingtonски консензус – стабилизуј, приватизуј, либерализуј – је мртав*.

Наиме, нобеловац Мајкл Спенс је био на челу Комисија за раст и развој (а у њеном раду је поред 21 сталног члана из 18 земаља, учествовало још око 300 угледних стручњака) и она је проучила искуство и развојне моделе 13 економски најуспешнијих држава у периоду од 1950. до 2005. године (које су у континуираном периоду од најмање 25 година оствариле просечну стопу раста изнад 7 одсто), с циљем да земаља у развоју понуди препоруке за оптималну – дугорочно одрживу – стратегију развоја.

Закључак Комисија је да нема јединственог рецепта за развој, али оно што је заједничко за анализираних 13 економски најуспешнијих држава јесте да су на челу ових држава биле веома способне, активне и прагматичне владе које су имале кључ-

5 Видети: <http://www.project-syndicate.org/commentary/stiglitz101/English>

ну улогу у развоју економије и биле посвећене економском расту. Мада не даје готове рецепте, Извештај се дистанцира од владајуће неолибералне економске догме, и у њему се констатује да анализирани земље, у спровођењу развојне политике, нису биле превише наклоњене слободном тржишту, те да кључну улогу у развоју привреде има држава на чијем је челу актива и прагматична влада.

Многи од закључака из Извештаја Комисије за раст и развој нашли су своје место у Сеулском консензусу, најзначајнијем документу који је усвојен (11-12. новембра 2010) у Сеулу на петом по реду самиту лидера земаља чланица Г 20 (у ову групу улази 19 великих националних економија – Аустралија, Аргентина, Бразил, В. Британија, Индија, Индонезија, Италија, Јапан, Јужноафричка Република, Канада, Кина, Мексико, Немачка, Република Кореја, Русија, Саудијска Арабија, САД, Турска и Француска, те Европска унија). Сеулски консензус одбацује неолибералну глорификацију слободног тржишта и универзалан програм развоја за све земље без обзира на њихове специфичности. Овим документом, како то пише *The Financial Times*, забијен је *joш један ексер у ковчег мртвога Вашингтонског консензуса* и њиме се отклањају кључне слабости неолибералног Вашингтонског консензуса.

Прво, за разлику од Вашингтонског консензуса који је инсистирао на максималном повлачењу државе из економске сфере (а тржиште ће као саморегулирајући систем, обезбеђивати оптималне резултате и одлично служити интересима друштва), Сеулски консензус предвиђа значајнији државни интервенционализам.

Друго, Сеулски консензус у свој фокус ставља економски (динамичан, стабилан, одржив и свеобухватан) раст, за разлику од Вашингтонског консензуса где су замењени циљеви и средства у стратегији привредних реформи. Финансијска стабилност (ниска стопа инфлације и стабилан девизни курс), приватизација и либерализација проглашени су циљевима, уместо да буду само нека од средстава стратегије економских реформи.

Треће, али ништа мање важно – за разлику од Вашингтонског консензуса који је био универзалан програм намењен (тачније натуран) свим земљама, Сеулски консензус ја-

сно наглашава да не постоји универзална формула за успех при реформисању привреда, те да би свака земља сама требало да разради и спроводи стратегију развоја узимајући у обзир сопствене специфичности.

На последњем годишњем заседању ММФ-а и Светске банке, које је одржано у априлу 2011. године, први човек ММФ-а Доменик Строс-Кан (и сам доскора убеђени неолиберал) је у свом 90-о минутном запаженом излагању подвргао оштрој критици постојећи међународни поредак и заложиио се за његово одбацивање и изградњу новог праведнијег света. ММФ је пуне две деценије био бастион идеологије Вашингтонског консензуса и кључни инструмент за наметање те неолибералне идеологије целом свету, да би сада први човек ММФ-а признао да Вашингтонски консензус води у економску катастрофу, те да се он *са својим поједностављеним економским идејама и рецептима урушио током светске економске кризе и постао део прошлости.*

И на крају, да наведем и пример, донедавно, најсветија „икона“ неолиберала – Алена Гриспена. Он је две деценије (1987-2006) био један од најмоћнијих људи света, налазивши се на челу Централне банке САД (Систем федералних резерви), и добро се сећамо његове знамените фразе: *Let market do it's magic – Не сметајте тржишту да ради*). Угледни британски *The Guardian* је објавио списак светских личности које су најодговорније за светску економску кризу. Ален Гриспен се на том списку налази на првом месту (са 31,9% гласова) – други на листи је Џорџ Буш Млађи (16,7%), а трећи премијер В. Британије, Гордон Браун (14,1%).⁶

На саслушању пред Конгресом САД Ален Гриспен је изјавио да је имао велику веру у моћ тржишта, те да је накнадно увидео грешку у неолибералној идеологији слободног тржишта. На том саслушању председавајући (Waxman) прво цитира ранију изјаву Алена Гриспена (Ја имам идеологију. Мислим да слободно тржиште представља најбољи начин организовања економије), па каже: ви сте били убеђени у то да тржиште само себе регулише ...моје питање је једноставно – да ли сте грешили, Ален Гриспен одговара: да, открио

6 Видети: <http://www.guardian.co.uk/business/poll/2009/jan/26/road-to-ruin-recession>

сам да је то била грешка. На допунско питање: нашли сте грешку, а Алан Гриспен још једном понавља: да, увидео сам грешку у моделу. Председавајући даље пита: Другим речима, ви сте увидели да је ваш поглед на свет, ваша идеологија била погрешна, а одговор гласи: У праву сте. Био сам очајан због те чињенице ... све у шта сам веровао 40 година била је грешка.

У документарном филму „*The Warning*“ (*Упозорење*) могли смо да погледамо инсерте са горе наведеног саслушања. На екрану видимо како се, некада моћан човек, самоуверени и ватрени поборник неолиберализма, претворио у једног слабашног, несигурног и утученог дедицу. Није било пријатно гледати како особа, која цео свој радни век верујући и борећи се за своја убеђења, на крају живота долази до закључка да је све оно што је радила, у шта је веровала и за што се борила, заправо била само једна велика грешка. Можемо само да претпоставимо како се осећа човек који то спозна. Међутим, треба одати признање онима који смогну снаге да то и јавно саопште.

Разумем да то није лако, али је неопходно и за све (а пре свега, за њих саме) изузетно корисно.

P.S.

Као што сам већ наговестио у фусноти 4 моји реферати на саветовањима Научног друштва економиста су после узастопних цензурисања (већег или мањег скраћивања) већ 2006. године, били бачени у „кош за отпатке“. После тога је уследила моја преписка са председником Програмског савета и Редакцијског одбора НДЕ. У првом писму написао сам (видети: http://starisajt.nspm.rs/ekonomskapolitika/2006_prepiska.htm).

Ваша одлука да прво од мене тражите да напишем реферат за традиционални децембарски скуп који организујете, а два дана пред његов почетак ме обавестите да реферат (*либерализација, стабилизација, приватизација – Програм модернизације Србије или програм економског неоколонијализма*) који сам Вам доставио у року који сте захтевали – због великог броја приспелих радова – нисте прихватили за официјелни програм Конференције, разлог је због чега Вам се обраћам.

Већину мојих текстова са ових наших скупова до сада сте скоро редовно цензурисали (видети у *Економским аналима*, децембар 2003, мој апел да то не чините), а сада сте направили но-

ви искорак и мој рад у целини забранили за јавну презентацију. Сматрао сам, и сматрам, да на овим нашим скуповима, (поготово што их организују институције тако звучних имена – *Научно друштво економиста, Академија економских наука, Економски факултет*) треба да се чују различита, па и супротстављена, мишљења, а не само мишљења економиста истомишљеника – неолиберала.

Међутим, одлука коју сте донели је и најбоља потврда исправности неких од мојих ставова које сам изложио и у реферату који сте забранили. У њему сам, између осталог, написао и следеће: Поставља се питање како то да је неолиберални програм радикалних економских реформи (и поред негативних искустава које су многе земље имале спроводећи га) толико популаран и скоро једнодушно прихваћен од наше политичке и економске елите.

Пре свега, треба имати у виду да светска олигархија и крупни капитал имају своје интересе, а уз то поседују огроман новац и преко њега и све утицајније медије. Од светске олигархије и крупног капитала зависи који пројекти ће бити финансирани и ко ће на њима радити (и добро зарадити), ко ће добити разне стипендије, грантове и путовати на међународне скупове, ко ће бити уводничари или медијатори стручних скупова, учесници »стручних« емисија на њиховим »реформским и независним« средстава јавног информисања преко којих ће медијски да буду промовисани у водеће »експерте« и буду кандидовани и за кључна економска места у држави. Најревноснији међу њима имају шансу да постану добро плаћени чиновници међународних институција или саветници светске олигархије у некој од неразвијених земаља.

Истине ради треба рећи да ваш поступак није нешто што се ређе само на нашим просторима. Ригидне комунистичке идеолошке комисије замењене су економско-политичким идеолошким апаратом који данас функционише на један много суптилнији начин. Тако у угледном *Le Monde diplomatique* (српско издање, јун 2003) пише:

По степену утицаја који имају на државни апарат у најразвијенијим земљама света, пре свих САД и В. Британији, неолиберали су у позицији да утичу на политичке токове и на одлуке мултилатералних институција, посебно на „свето тројство“ које чине ММФ, Светска банка и Светска трговинска организација. Ведрећи и облачећи у медијима који су доминирали над

светским јавним мњењем, неолиберали су могли да бојадишу или пак потпуно да укину информације које им нису по вољи, а посебно оне које се односе на бројке везане за стопу развоја. С обзиром да стоје на позицији силе у одељењима за економију најугледнијих светских универзитета, будно мотре да ни један једини економиста-дисидент не буде примљен за професора како не би уживао у престижу које би му пружало професорско звање.

У земљама које су у процесу развоја, снажне менгеле неолиберализма су још јаче стиснуте. Многе владе су принуђене тек да преживљавају због политике ММФ-а, Светске банке и најбогатијих земаља, чија финансијска подршка им је неопходна иако таква политика доводи до бесконачно ваљања у блату економске кризе у процесу развоја... Предлози за алтернативна решења су све малобројнији јер интелектуалци немају довољно поверења у нове идеје које би изазвале и надјачале устаљену, круту праксу неолиберализма. Неки од њих су чак и пребегли у супротан табор неолиберала у чему нема ничег чудног с обзиром да једна консултација за рачун ММФ-а или Светске банке доноси онолико новца колико се у нормалним околностима заради вишегодишњим преданим радом на универзитету бројних неразвијених земаља.

Контролишући тако глобални политички и интелектуални домен, неолиберали располажу свим средствима с којима могу да претворе у безначајни, усамљени глас сваког ко се усуди да их критикује. Наравно, уколико их кроз невиђену медијску машинерију не прогласе неспособним да схвате „шта се то, забоба, заправо заиста дешава око њих“. Тако, свака озбиљна дебата бива сасечена у корену, а дисиденти се држе у строго чуваном резервату, систематски игнорисани од медија, што све заједно доприноси јачању и доминацији либералне доктрине... Упркос неоспорном неуспеху, неолиберална догма о предностима слободног тржишта и даље се намеће захваљујући економско-политичком идеолошком апарату који, по својој величини и утицају, нема пандама...

У Београду, 12. децембра 2006. ⁷

7 На крају овог писма написао сам и следећи *postscriptum*: Када сам написао овај датум (12. децембар), сетих се да сам управо на данашњи дан пре нешто више од 20 година био ухапшен (због сумње да сам починио кривична дела из члана 133/1 и 157 Кривичног закона СФРЈ – *вербални деликт или деликт мишљења*) и „*смештен*“ међу дугогодишње

Непролазна времена само једне књиге

*Ауторизована дискусија за округлим столом
о неолиберализму одржана 17.04.2011.
на Економском факултету у Београдуу
организацији Академије економских наука*

*Чувајте се лажних пророка, који вам долазе у
оделу овчијем, а изнутра су грабљиви вуци.
По плодовима њиховим познаћете их.
Еванђеље по Матеју, 7:15-16*

У допису којим смо позвани на округли сто о неолиберализму, председник Академије економских наука, колега Љубомир Маџар, нагласио је како је пожељно да наши прилози буду достављени пет дана пре одржавања расправе, у ком случају би они били електронски достављени свим позваним учесницима. Пошто сам то урадио у складу са препоруком, претпостављам да су сви заинтересовани учесници овог округлог стола упознати са мојим прилогом (*Покушај реанимације неолиберализма*).

Прилог сам доставио раније, како га сада у целости не бих препричавао, него бих искористио прилику да се осврнем на неке од ставова које је управо изложио колега Љубомир Маџар у својем уводном излагању, као и неки од других данашњих дискусаната. Потенцирао бих три ствари.

Прво, колега Љубомир Маџар са пуним правом истиче да смо дуго живели у социјализму где су постојале обавезујућу доктрину и учење, те смо били сатерани у идеолошки тор у коме је постојао време само једне књиге у којој су „проповедане“ комунистичке догме, а од којих се није могло много одступати. Међутим, не бих се сложио са његовом кон-

робијаше и полицијске провокаторе у хелији затвора „Туњице“ недалеко од Бањалуке, а потом и (због морално-политичке неподобности) избачен са Економског факултета у Бањалуци, где сам – до тада – радио као доцент на предмету Монетарна економија). У званичном саопштењу које је пренела скоро сва тадашња југословенска штампа окривљен сам

статацијом да се урушавањем социјализма ситуација у том погледу радикално променила.

Последњих пар деценија уместо једног *идеолошког тора* сатеривани смо у други, у коме такође постоји *време само једне књиге*, само што су у њој комунистичке биле замењене неолибералним догмама, од којих се такође није могло много одступати. ПравOVERНИ чувари „истина“ (и раније, као и сада) су будно мотрили да онемогуће оне који се дрзну да доведу у сумњу владајуће идеолошке догме, само што су чувари раније биле ригидне комунистичке идеолошке комисије, а сада је то неолиберални економско-политички идеолошки апарат који функционише на један много суптилнији начин.

Са онима који се не „придржавају“ владајућих идеолошких догми комунисти су се немилосрдно обрачунавали (избацивање са посла и „смештање“ у затворе), а неолиберали су то радили много „нежније“, па су контролишући научни и медијски простор будно мотрили да ни једно „погрешно учење“ не добије шири јавни одјек, па чак (у екстремнијим случајевима) да не види ни „светлост дана“. Они који нису „исповедали“ неолибералне догме, и овде на саветовањима нас економиста, ако су уопште добијали реч, било је то на некој од секција (а не њеном пленарном делу) и то на самом крају (када су се слушаоци „проредили“), а њихови текстови, уколико нису завршавали у *корти за отпад* били су (више или мање) скраћивани – цензурисани у зборницима радова и стручним часописима. Најпожељнији су били и остали они који су се увек придржавали „исправног учења“, некада су то били „кумровачки“, а сада „сегедински курсисти“ – како то приметити колега Данијел Цветичанин.

Друго, на крају данашњег уводног излагања колега Љубомир Маџар је изразио наду да ће дискусија за округлим столом бити релаксирана, те да мисли да ће се нарочито опустено осећати (нео)либерали. Међутим, колико сам ја могао да приметим, било је сасвим супротно, те су највећи степен напетости и нервозе показали управо представници *широко афирмисаног истраживачког центра* (како то рече колега Љубомир Маџар) ЦЛДС-а (Центар за либерално-демократске студије) – колегиница Даница Поповић, те колеге Бошко Мијатовић и Борис Беговић. Али можда је то био само мој су-

бјективни утисак, а то (уосталом) и није толико важно. Много важније јесте то што су нам они саопштили.

Оно што је било заједничко за сва три сарадника ЦЛДС јесте да су они веома јасно демонстрирали оно што сам већ написао у прилогу, односно подсећали су на знаменитог филозофа, који је на примедбу да чињенице неумољиво доказују како његове тврдње нису тачне, односно да је његова теорија у раскораку са чињеницама, одговорио: *Тим горе по чињенице.*

На констатацију да је време најбољи судија, а пракса најбољи верификатор исправности различитих теоријских ставова, те чињеницу да је данас историјска пракса (колапс постсоцијалистичких привреда које су се у вођењу економске политике придржавале Вашингтонског консензуса, а потом и светска економска криза) ставила тачку на теоријске спорове о неолиберализму, одговор је био да су неке од постсоцијалистичких земаља имале само мале пролазне потешкоће и да се брзо опорављају (колега Борис Беговић), да нема говора о било каквој (а поготово великој) светској економској кризи, него се ту ради о једној уобичајеној рецесији (колега Бошко Мијатовић), те да је то безначајна епизода које се за годину-две нећемо ни сећати (као фијаска кога смо имали са набавком вакцина за свињски грип – како је то лепо илустровала колегиница Даница Поповић).

Поред тога, колегиница Даница Поповић нам је нагласила како су економија и социјална одговорност неспојиви, те да економија не познаје категорију правичности. Овакво схватање одлично демонстрира разлику између класичног либерализма и неолиберализма (данас се неколико дискутаната управо питало у чему је та разлика). Поред много заједничког, разлика између класичног либерализма и неолиберализма огледа се и у томе што је либерализам био идеологија националне буржоазије која је била донекле укореењена у сопственом народу, те није могла да буде потпуно равнодушна на социјалну заштиту сопственог народа. С друге стране, носиоц неолибералне идеје јесте транснационална буржоазија (која није укореењена у социјалним структурама националних друштава – него формирана посебно наднационално друштво, такозвану светску олигархију) и она *инсистира само на економској ефикасности и индивидуалној правичности и социјалној одговорности.*

У прилогу који сам доставио за овај округли сто истакао сам да је економска наука друштвена, а не нека чисто академска, апстрактна, метафизичка, езотерична или ларпурларистичка дисциплина. Економска наука треба, пре свега, да помогне носиоцима економске политике у настојањима да обезбеде дугорочно одржив динамичан привредни раст уз пуну запосленост, те социјално одговорну и правичну расподелу националног дохотка. Због тога је неопходно да се упоредо са питањем економске ефикасности инсистира на социјалној одговорности и на питању правичности, а то је нарочито значајно у периодима великих промена што је случај и код постсоцијалистичких земаља у транзицији када долази до великих економских и социјалних прерасподела, које су резултат и велике корупције, те егоистичког понашања и невероватне похлепе нове економске и политичке номенклатуре (предузетника и политичара).

Да су економија и социјална одговорност спојиви, те да економска наука познаје и категорију правичности, показује озбиљна економска литература од најстаријих дана до данас. Колегиницу Даницу Поповић бих подсетио да је један од родоначелника и најзначајнијих економских мислиоца – Адам Смит – у своме делу „Теорије моралних осећања“ (*The Theory of Moral Sentiments*) из давне 1759. године, наглашавао да „трговачко друштво“ не би могло опстати уколико његови актери своје егоистичке страсти не би контролисали – ублажавали, преусмеравали и каналисали – и на тај начин омогућили складнији живот међу људима. Због тога питање економске ефикасности није могуће у целости одвојити од социјалне одговорности, те питања правичности и моралних питања, пошто су она међусобно условљена. Без правичности није могуће на дуги рок обезбедити ни економску ефикасност. Од наших савременика, колегиницу Даницу Поповић би подсетио на рад нобеловца Џозефа Стиглица „Запосленост, социјална правда и друштвено благостање“ (*Employment, social justice and societal well-being, Internacional Labour Review, vol. 141. no. 1-2/2002*)

Треће, интересантно је било слушати интерпретацију колеге Љубомира Маџара (о чему пише подробно и у тексту који нам је достављен као предлог за расправу) о узроцима колапса српске привреде до кога је дошло, и поред чиње-

нице да су економску политику од 2000. године реализовали економисти-неолиберали из Г 17 плус и њихови истомишљеници (уз несобичну „помоћ“ неолибералних идеја и стручњака из ММФ-а).

Да су учинци економске политике у Србији у последњој деценији катастрофални, не спори ни колега Љубомир Маџар који у тексту пише: *За ових десет година, откако је на власт дошла политичка опција, која себе, уз нашу већинску сагласност, назива демократском, кроз приватизацију, задуживање и изједање факторских доходака дословно је истопљен велики део друштвеног богатства – упореди: Ј. Душанић, 'Бећарска економија', посебно стране 36-55 – а привреда је оштећена у мери која ће изискивати деценије да би се та оштећења не надокнадила – јер то није могуће – него тек санирала.* (стр. 15)

Међутим, колега Љубомир Маџар сматра да за колапс српске привреде нису криви ни креатори (светска олигархија на челу са ММФ-ом), ни реализатори (економска номенклатура – предвођена неолибералима из Г 17 плус), те да је Србија осуђена – а и остаће тако у дугој, више него догледној будућности (због велике етничке, верске, културне, историјске, економске, социјалне хетерогености друштвеног бића) – на гломазне, споре, неучинковите, а по свој прилици и корумпиране владе (стр. 22-23).

Оваквим ставовима амнестира се владајућа гарнитура за катастрофалне резултате свога рада, пошто је *Србија осуђена на гломазне, споре, неучинковите и корумпиране владе*, те да је немогуће имати успешну државу на челу са аутентичном домаћом ефикасном и часном владом, јер она – по мишљењу колеге Љубомира Маџара – *постоји само у машти утопијски занесених (и изгубљених) антилиберала.* (стр. 21)

Оно што више забрињава јесте да се оваквим поданичким дискурсом шири дефетизам у сопственом народу, јер смо тобоже (из разноразних разлога) инфериорни као држава и народ у односу на друге цивилизована друштва и осуђени на неуспехе, те да се у земљи ништа добро не може да уради без спољних притисака и старатељства богатих и моћних – колонизатора.

Мада колонизатор (који себе сматра успешним, цивилизованим и моралним) своје старатељство оправдава жељом да колонизованог (кога третира као заосталог, нециви-

лизованог и морално проблематичног) уздигне и приближи нивоу на коме се он налази, стварност показује да колонизовани (упркос свестраној „помоћи“ старатеља) све више заостаје за колонизатором, а напредак колонизованих је могућ тек када се ослободе колонијалних окова.

Поред тога, оваквим и сличним тврдњама се грађанима у Србији намеће слика о томе како су неспособни, лоши, зли и заостали, а коју деценијама шире наши евроатлански „пријатељи“. У томе су наши евроатлански „пријатељи“ доброно успели када се ради о њиховим грађанима, али то још не успева да постигну код велике већине грађана Србије. Нажалост, знатан број јавних личности (који су медијски доста експонирани) у Србији у томе им (свесно или несвесно) својски помаже.

И на крају, историјска искуства других земаља показују да то није ни тачно. Као пример навешћу Сингапур (једног од азијских „тигрића“ које је малопре спомињао и колега Борис Беговић) који је упркос лоших предиспозиција (мала земља без било каквих ресурса, окружена непријатељски настројеним суседима, растрзана међунационалним сукобима унутар земље...) за релативно кратко време постигао изузетне резултате у економији и у другим сферама друштвеног живота, и то пре свега, захваљујући компетентној, ефикасној и одговорној влади.

Подсетимо се да је Сингапур (у коме већину становника чине Кинези, а остатак углавном Малајци и Индуси) за време Другог светског рата био под окупацијом Јапана, а после тога британска колонија до 1959. године. После крвавих етничких сукоба (између Малајаца и Кинеза) Сингапур је 1964. године изашао из састава Малезије.

Ли Куан Ју-а, који је био први премијер Сингапура и на том месту остао дуже од три деценије, на почетку своје књиге *Из трећег света у први – Сингапурска историја: 1965-2000* (Lee Kuan Yew, *From Third World to First, The Singapore Story: 1965-2000*; Singapore Press Holdings, 2000) пише: *Написао сам ову књигу за младе становнике Сингапура, који прихватају друштвену стабилност, економски раст и процват као нешто што се само од себе подразумева. Желео бих да они знају, како друштвени мир, лична безбедност, економски и социјални прогрес и процват не долазе сами од себе него су резултат непре-*

кидних напора и сталног интересовања од стране, изабране народом, часне и ефикасне владе.

Предговор за ову књигу написао је Хенри Кисинџер. У њему он, између осталог, пише: *Лишен било каквих природних ресурса, изгледало је да је Сингапур осуђен да зависи од јачих суседа, уколико уопште успе да сачува своју независност. Ли Куан Ју је мислио другачије. Свако веће достигнуће, пре него што се оствари – јесте машта. А он је маштао о држави, која неће само опстати, него ће и престићи друге. Недостатак ресурса мора бити компензиран преимућством интелекта, дисциплине и креативности. Ли Куан Ју је позвао грађане да учине оно, што они пре тога нису сматрали својом обавезом: прво учинити свој град чистим, а затим превазићи исконску нетрпељивост према суседима и међусобне етничке несугласице и свима показати преимућство рада.*

Данашњи Сингапур је остварење те маште. Годишњи доходак по становнику од нешто мање од 1.000 (у моменту стицања независности) достигао је данас скоро 30.000 америчких долара. Сингапур је, у области високих технологија, лидер у Југоисточној Азији – његова комерцијална врата и научни центар.

Усудих се да, на крају, цитирам и ових неколико реченица Хенрија Кисинџера, мада колеги Љубомиру Мацару, како каже, *није много узбудљива нити занимљива аргументација оних који апелују за ефикасном државом која постоји само у машти утопијски занесених (и изгубљених) антилиберала.*

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

ПРИКАЗИ

Љубиша Митровић

ДЕМОКРАТИЈА НА ЗАЛАСКУ 339-344

Слађана Младеновић

У ТУЂЕМ ВЕКУ 345-348

Дубравка Стајић

СРПСКИ СОЦИЈАЛИСТА ДР ЖИВКО
ТОПАЛОВИЋ (1886-1972)..... 349-353

ПРИКАЗИ

УДК 321.7(049.3)

Љубиша Митровић

ДЕМОКРАТИЈА НА ЗАЛАСКУ

Зоран Видојевић, *Демократија на заласку* (Службени гласник, Институт друштвених наука, Београд, 2010. стр. 3441)

* Филозофски факултет Универзитет у Нишу

1 Реч на промоцији књиге Зорана Видојевића *Демократија на заласку*, (Филозофски факултет, Косовска Митровица, 24.03.2011)

Појава сваке *нове књиге* у академској заједници представља светковину у малом. Та радост тим пре је већа ако књиге донесу научни новум и обогаћује научну заједницу новим сазнањима и вредностима. А управо студије колеге професора *Видојевића*, по правилу, су такве. Истраживачке а не ресавске. Критичке, а не критизерске или апологетске. Аналитичке и синтетичке. Реално песимистичке и реално оптимистичке. Писане снагом социолошке имагинације, полетне и аргументовне, као да су изашле из *Милсове* интелектуалне радионице.

Неколико речи о аутору:

Зоран Видојевић, спада у ред највреднијих наших социолога (после Лукића, Милића, Поповића и Печујлића, као доајена). Писац је познатих студија „Самоуправљање – дело радничке класе“, „Драма социјализма“, „Конфликти – од класних до ратних“, „Транзиција, реставрација и неототалитаризам“, „Куда води глобализација?“. Свака од тих књига богатила је сазнања у научној заједници социолога Србије.

Зорана знам већ 30 година. Од тога, преко 20 година смо у активној сарадњи на извођењу наставе на последипломским и докторским студијама на смеру Социологија друштвеног развоја на Филозофском факултету у Нишу.

И одаћу вам тајну: Зоран се бави и поезијом и члан је Удружења књижевника Србије.

Књига Зорана Видојевића „Демократија на заласку“, у својој структури поред, Увода, има 5 поглавља: Логика пада; Морал, економија и демократија у светлости епохалних изазова; Транзиција, демократија и друштвена свест; Србија – драма опстанка и Ка сводном мишљењу.

Књига је снабдевена са импозантном литературом преко 300 библиографских јединица.

Књига коју представљамо синтетички је израз досадашњег вишедеценијског рада Зорана Видојевића из области социологије развоја и политичке социологије савременог друштва. Она, у овом времену неспокоја, транзиционог хаоса, глобалног нереда, обнове „дипломатије топовњача и крстареће томахавак - демократије, показује „Сјај и беду“ либералне (представничке) демократије, која се пред нашим очима урушава, јер је одвојила држану и политичку моћ од народа и претворило се у пуко оруђе капитала (капитало-парламентаризма Т. Негри) – постајући „демократија без на-

рода“ (М. Диверже). Отуђујући се од демоса – политика је изнова постала судбина, сила изнад друштва – супротстављена снагама развоја и напретка.

У овој студији Зоран Видојевић прати идеју и праксу демократије у равни њеног историјског развоја и савременог компаративног искуства. Он испитује, не само идејно-теоријски развој, већ и институционалну костимографију, и друштвене актере – њеног напретка, кварења и урушавања. Поента ауторових истраживања је: када се демократија одвоји од демоса; када се политичка демократија одвоји од социјалне; када се борба за слободу одвоји од борбе за социјалну једнакост – онда настаје, пре или касније, блокада истинског демократског развоја: политичке институције се формализују/бироократизују, речју отуђују од воље и интереса грађана. Грађанин престаје бити носилац суверенитета, множе се бројни отуђивачи политичке моћи од друштва, попут паразита и предактора... Настаје сушица и парализа система, а демократија полако изумире... Политика се туђи од демоса и ишчезава у плаветнило неба. Демократија постаје лицемерна маска, иза које теку процеси манипулације - демократуре.

Зоран прати дијалектику политичке моћи и демократије као процеса и поретка: од антике до савремености. Његов соци-

олошки приступ увек се креће симултано на два плана: емпиријски – конкретно-историјски и нормативни – појмовно-категоријални-метапарадигматски. Они се, кроз призму његове социолошке имагинације, сусрећу и укрштају – у његовом трагању за одговором. Шта суштински и супстанцијално означава идеја/појам демократије? Како се он мењао и дограђивао кроз епохе; који су институционални механизми изграђивани; какав је њихов домет; особито задржавајући се на питање: Шта је са демократијом у XX веку и како се либерална демократија изродила фашизам, а социјалистичка монопартизам у стаљинизам, као два облика тоталитаризма у XX веку; те како данас неолиберални глобализам – отвара пут постмодерном тоталитаризму, који мрачи сунце слободе и тамни хоризонт принципа наде, те аутора доводи до закључка – да живимо у *доба демократије на заласку*.

Но, аутор није политички нихилиста. Упоредо са анализом - бројних процеса дисфункција, деформација и кварења демократије: њеног претварања у маску и демонкратуру, инструмент владања (манипулације мањине над већином), аутор трага за путевима повратка њеног аутентичног смисла и достојанства: не само кроз подсећање на истинске вредности античке и нововековне ли-

бералне и социјалне демократије, принципе поделе власти и њене демократске контроле, већ кроз пледоаје за повезивање политичке и социјалне демократије, кроз обнову и развој облика непосредне – партиципативне (и зашто да не – самоуправне) демократије, која би политику вратила демосу и учиниле изнова народ прометејским - способним да ствара историју. Уместо елитистичке догме – да су једино елите ствараоци историје, те да историја представља „гробље елита“, а масе су њена пука сировина које елите обликују својом вољом у ретортама обликовања историје света неопходно је рехабилитовати улогу грађана и друштвених покрета као актера друштвених промена.

Колега Видојевић са неспокојем говори о стању либералне демократије данас, о њеном кварењу, дефициту: о атомизацији индивида, повлачењу јавног човека и апатији маса, о партизацији и идиотизацији политичког живота. О новим лажним ковачима прогреса, о ширењу културе лицемерја, манипулације, зла, насиља и смрти широм планете. О новим господарима политичке и светске моћи. О отуђивању институција парламентарне демократије од народа (како парламенти постају пословни одбор буржоазије и пука брбљаоница, о отуђивању извршне власти, о президентској алистичком систему и другим

облицима олигархијализације, приватизације и бирократске злоупотребе политике. Он ове феномене/процесе прати како на макро - светскоисторијском тако и национално-локалном (у земљама у транзицији), извлачећи релевантне закључке како за теорију тако и актуелну друштвену праксу. У том смислу синтеза коју излаже на крају – у поглављу „Касводном мишљену“ има висок теоријски и инструктивни значај.

Нормативну *дефиницију демократије* З. Видојевић даје у – споју либерализма и социјализма, тј. социјалдемократском кључу: „Прави смисао демократије састоји се у отварању реалних могућности да сваки појединац у солидарној, једнакоправној и просперитетној заједници са другима, постаје субјект друштвеног живота, да се укида јаз између владајућих и оних којима се влада, остварује опште добро, постиже изразито већинско задовољство постојећим поретком и властитом животном перспективом, при чему се исти принципи проширују и на раван целокупног човечанства“. Овај појам укључује – нови смисао политике, у јединству са етиком, квалитет начина живота; јединство политичке и социјалне демократије.

Путеви опоравка/обнове аутентичних вредности демократије и њене прогресивне улоге у

друштвеним променама З. Видојевић види:

Најпре, у повезивању идеје либерализма и социјализма, појма демократије са слободом и једнакошћу; без тога демократија се, пре или касније, квари, губи утопијски етос владавине народа и претвара у владавину елите против народа;

Друго, у повезивању институција представничке са развојем институција и праксе непосредне демократије.

Треће, у суштинском повезивању/остваривању политичке и социјалне демократије (етике и политике).

О томе аутор, своје истраживање поткрепљује, како анализом теоријског тако и практичног искуства... Од класичне политичке мисли до савремених истраживача (Дала и других аутора).

Аутор актере борбе за демократију тражи и својом перспекцијом налази у:

- носиоцима нових производних снага - друштва знања;
- тзв. слојевима нове „радничке класе савременог доба“;
- у обновљеној улози интелигенције, интелектуалаца;
- у новој младој генерацији непристајања и отпора;
- у новој светској коалицији алтерглобалиста, антико-

лонијалиста и антиимперијалиста;

- у појави европског социјалног покрета (П. Бурдије).

Нажалост, на јавној сцени света/и локално данас су активније снаге историјске неоконзервативне рестаурације и регресије од снага социјалног прогреса и еманципације. На делу је осека/дефанзива левице. Извршена је њена снажна стигматизација после слома социјализма). На удару су данас капитал снага – синдикати, представници национално ослободилачких и антиколонијалних покрета. Уместо њих, из центра Империје – форсирају се НВО – као тројански коњ великог брата (и инструмент манипулације, идеологије људских права и извоза демократије) у функцији разбијања националног суверенитета, нове диктатуре капитала, реколонизације света. На том плану рехабилитује се улога империјалистичко-колонијалне улоге западних земаља, њихова колонизацијска мисија у XIX и XX веку. У томе предњаче – својим студијама и деловањем – геостратези (енглески и амерички): Роберт Купер и Роберт Кајган: који тврде да је дошло време за обнову глобалних либералних империја – и да такве улоге Запад треба да прихвати – делујући свим силама стратегије „тврде“ и „меке“ моћи.

Нажалост, исходишта савременог неконтролисаног крета-

ња глобалног капитала – може нас довести до постмодерног фашизма. Употребе огољене моћи корпоративних елита против осиромашених изгладнелих маса (народа)... Али и нове народне буне, револуције са неизвесним исходом...?

Свет је данас на раскршћу. Будућност ће зависити не само од наших теорија (о њој), већ и бројних непредвидљивих фактора: да ли у правцу нове Апокалипсе или нове Еманципације - зависиће од бројних фактора и актера који су у игри у савременом свету.

На крају уместо закључка могу се поставити нека *питања*, за дебат:

1. *Где леже-социолошки - дубљи структурно – цивилизацијски извори/узроци кризе савремене демократије:* Појам демократије изведен из праксе античких полиса, и врхуни са либералном представничком и облицима непосредне, беспартијске самоуправне демократије. Основне матрице на којима су егзистирали ови облици демократије – у ери глобализације и неолибералног „капитализма катастрофе“ су данас разорени. Поставља се питање какав је, дакле, утицај процеса глобализације, зарањања распада нације као

глобалних група и настанка ере постнационалних констелација на кризу (залазак демократије)?

2. *Антрополошко-културолошки фактори кризе демократије* у условима масовног потрошачког друштва и појаве феномена индивидуализираног друштва (атомизације, социјализације) – када долази до потискивања јавног човека, грађанина, његов суверенитет, а његов суверенитет се замењује потрошачки суверенитет, а у њему нема принципа равноправности (јер богати висе троше, од сиротиње која је ускраћена у потрошњи) Какав је утицај ових процеса индивидуализирања/идиотизације друштва – на појаву дефицита демократије, и преузимање моћи од стране отуђених елита (економских, политичких, медијских). Претварање демократије у лицемерну маску.
3. Поставља се питање: *какве су могућности обнова непосредне демократије „одоздо“* у савременом друштву и колико тај покрет за непосредном демократијом у савременом друштву може бити фактор корек-

ције и демократске контроле?

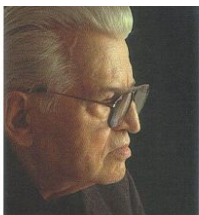
3. Живимо у глобалној ери која захтева нове глобалне „транснационалне“ облике управљања светом и изградњу њихове органске повезаности са локалним, регионалним и националним институцијама у савремености.

Сва ова и друга питања захтевају додатну проблематизацију како би се зауставио процес урушавања демократије у савремености и како би се политика из плаветнила неба вратила у крило грађанства и народа, постојећи део њихове делатне моћи у управљању друштвом и сопственом судбином. Наравно, тај процес превладавања феномена политичког отуђења и подруштваљања политичке моћи је много комплекснији проблем и он се не може остварити без нових облика јединства политичке и социјалне револуције и принципијелне борбе за посткапиталистичку алтернативу.

УДК 821.163.41-94(049.3)

Слађана Младеновић

У ТУЂЕМ ВЕКУ

ДОБРИЦА
ЋОСИЋ

У ТУЂЕМ ВЕКУ

Добрица Ћосић, *У туђем веку*, Службени гласник, Београд, 2011.

„Дневник је спознаја себе и реалности у којој живи писац“ (стр. 136). Ова реченица на најбољи начин осликава потребу великог српског писца, Добрице Ћосића, да води дневник, односно посвети пажњу свакодневним догађајима и да им свој лични печат. Међутим, иако књига „У туђем веку“ представља збирку дневничких записа, од 4. јануара 2000. године (од Ћосићевог 78. рођендана) до 15. марта 2003. године (када је сахрањен премијер Србије, Зоран

Ђинђић), за њу се може рећи да је и много више. Наиме, Добрица Ћосић, сведок и учесник многих промена у Србији, решава да свој романијерски опус сачува за двадесети век, који он сматра својим. Нови век је њему туђ, јер представља оличење свега онога што он није и не може да прихвати – промена које разарају биће српског народа, чему он и као писац и као човек упорно покушава да се одупре. Опирање променама огледа се у томе што Ћосић одбија да живи у свету нула, које код њега изазивају егзистенцијалну нелагоду (стр. 11). Уместо тога, он решава да живи у свету јединице и деветке, које представљају његово време (стр. 8), због чега је 2000. година у његовим записима добила облици формуле – 1999. + 1.

Извесност почетка новог доба, које у неким људима изазива оптимизам, Ћосићу доноси неспокој. Он је дубоко свестан сопствене одговорности, како у личном, тако и у јавном животу. Ставови о савременицима, пријатељима и породици, само су рефлексивна одговора према себи. А он је вишеструко сложен. Ћосића муче питања из прошлости, коју је свестан да не може да промени, али не жели ни да се препусти деловању Историје (увек са великим И на нашим просторима). С једне стране, њега карактерише готово пророчка провидљивост и способност предвиђања догађа-

ја, а с друге стране, и сам признаје да понекад није успевао да сагледа исходе одређених збивања (стр. 38). Неколико вертикала које се у овој књизи могу уочити чине темељна питања опстанка српског народа. Ћосић у својим разматрањима актуелне политичке ситуације увек истиче везе са прошлошћу и грешкама које су тада учињене. Њега дубоко мучи расрбљавање Црне Горе, проблем српства у Војводини, положај Срба у Републици Српској и оних који су били прогнани из Хрватске, али и питање Косова и Метохије, које најчешће и разматра. У корену свих разматрања је страх Ћосића да ће Срби у XXI веку доживети судбину Хазара, и нестати као народ. Иако износи непопуларан став – да је потребно коначно се територијално и на сваки други начин разграничити са Албанцима, не може се рећи да Ћосић тај свој став није дубоко утемељио у свом схватању Историје, односа других држава, пре свега са Западом, према малом народу какав су Срби, и потреби да се Срби окупе на једном хомогеном простору, на коме ће успети да се препоруде и опстану у условима туђег века, који је за њих нарочито неповољан. Зато Ћосић оштро замера онима који се одричу српства и замењују га мондијализмом, европејством и американизмом, који у крајњој линији доводе до расрбљавања Срба и у Србији, а нарочито у Бе-

ограду. Корене те појаве, као и у многим другим случајевима, Ћосић налази у Историји. Историја српског народа је историја ратова и три револуције. Прва је изведена у Првом и Другом српском устанку, а друга и трећа у Првом, односно Другом светском рату. И, док је идеолог прве револуције био народ, односно српски домаћин, идеолог друге две револуције, југословенске и бољшевичко-социјалистичке, је била интелигенција, која је за Ћосића предмет сталних напада, јер је управо она симбол расрбљавања и показатељ онога што је лоше у српском друштву (стр. 274-275). Занимљиво је да Ћосић и у свом животном искуству, планирајући да напише историју своје породице, препознаје животност српског сељака са здравим начелима, што је угрожено наглом сеобом у градове која је проузроковала одрицање од свог идентитета. Ћосић закључује да ће друге нације обезбедити опстанак српске нације, не би ли себи очувале идентитет (стр. 285). Он верује да је потребно направити оштре резове зарад опстанка, оздрављења и напретка српског народа. Једна од главних одлика српског народа је изумирање самопоштовања народа и колективни нихилизам. У таквом стању почињу да владају корупција и криминал и све је подложно продаји и куповини.

Тосић сматра XX век не само својим, него и српским веком. У српском XX веку дошло је, према Ћосићевом мишљењу, до распада четири етоса: 1) национално-херојског, који је испољен у Балканским ратовима и Првом светском рату; 2) револуционарно-партизанског; 3) антититоистичког, који је био аутентично социјалистички и критичарски; 4) национално и државно обновитељског етоса који се испољио у ратовима од 1991. до 1995. године, а који је коначно нестао 1999. године у косовској агонији и бомбардовању НАТО пакта (стр. 51).

Онеспokoјавајуће је Ћосићево запажање да је у периоду титоизма (који без остатка напада као најгори поредак на свету), био угрожен његов живот, али не и дело, што му је омогућило да се сврста у ред највећих писаца друге половине и краја XX века, али је у новом веку обратно – угрожено је његово дело (стр. 241). Ћосић се ретко поименице бави онима који га нападају, проглашавајући га за духовни и морални стуб српства, и пита се да ли уопште један човек (и да ли баш он) треба да има такву улогу у судбини српског народа (стр. 243). Истовремено, Ћосић у складу са својим опредељењем да служи ономе што сматра општим добром, култури и народу коме припада, макар и на сопствену штету, и циљем који је као писац сам себи поставио, да тумачи

људску судбину, даје себи за право да доноси закључке о српском народу. Његови закључци нису увек похвални, јер као што прихвата сопствену одговорност, очекује да је и Срби као народ прихвате, али ипак закључује – „ми смо добар свет“ (стр. 168).

Ћосић је стога свестан да је њему свака власт непријатељ, и да он свакој власти мора да остане опозиција. Међутим, из његових бележака се може видети да он није могао да остане по страни, делимично због своје потребе да дела за опште добро, али и због тога што су његово мишљење тражили људи који су били на позицијама власти и моћи. О свима њима је Ћосић донео свој суд, али се види да су његови судови били подложни променама, и условљени особинама које су његови савременици испољавали у различитим ситуацијама. Као и у погледу других питања о којима се изјашњавао, Ћосић признаје своје заблуде везане за поједине људе. Његова дела, као и речи, често су били погрешно схваћени.

Мада се углавном одређивао у односу на догађаје, Ћосић не пропушта да *изрази* своје ставове. Иако човек великог знања и моћи запажања, способан да полемише и са савременицима и са ставовима знаменитих писаца које је често цитирао, Ћосић остаје окренут Србима и српству, и пре свега се одређује у односу на национал-

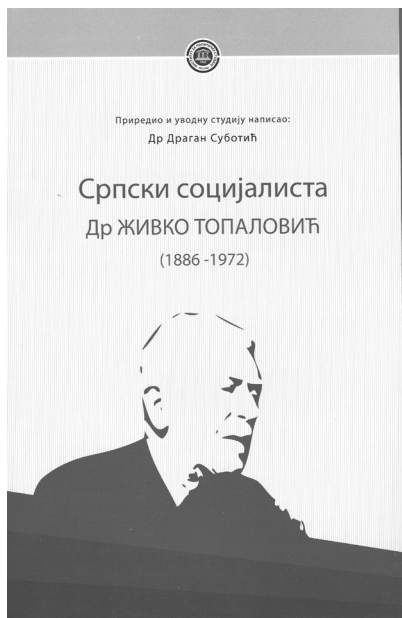
но питање. „Ја никада не бих био демократски националист да ме не боли патња већине Срба и да егзистенцијално није угрожена Србија, земља славне прошлости која заслужује поштовање и понос, упркос својим падовима. Ја не могу да мрзим ниједан народ; ја мрзим његове шовинисте који шире србофобију, русофобију, анти-семитизам“ (стр. 223). То је уједно и најбољи одговор на све оптужбе противника, а и бивших пријатеља, да је управо он понудио темељ српском експанзионизму. Ћосић није желео да одговара на такве тврдње, већ је препустио својим савременицима и потомцима да донесу суд о његовом књижевном и свеукупном животном делу. И, као што не воли промене које старост са собом носи за човека, тако остаје забринут због динамике промена које носи туђи, XXI век.

УДК 32:929Топаловић Ж.(049.3)

Дубравка Стајић

**СРПСКИ
СОЦИЈАЛИСТА ДР
ЖИВКО ТОПАЛОВИЋ
(1886-1972)**

**Драган Суботић,
Српски социјалиста
Др Живко Топаловић
(1886-1972), Институт
за политичке студије,
Београд 2011, стр. 267.**

Под једноставним насловом „Српски социјалиста др Живко Топаловић (1886-1972)“ објављена је књига која садржи студију о овом значајном социјалисти, његове радове из дугог и бурног политичког живота. Ти радови

обухватају период од почетка деловања аутора у Српској социјал-демократској партији, у периоду између 1903. и 1914. године, преко радова објављених уземљи и угла-силима Социјалистичке интер-национале у којој је био активан готово шездесет година, до члан-ка из период емиграције после Другог светског рата. Стицајем животних околности и превреме-на окончаног животног и научног пута др Драгана Суботића ово је његова постхумно објављена књига, са пуним ауторством при-ређивача, писца уводне студије и избора из библиографије радо-ва Живка Топаловића. Књига је подељена на четири дела: први је уводна студија у којој је др Драган Суботић валоризовао политич-ки рад и идеје Живка Топаловића (5-35), други део садржи текстове Живка Топаловића о идејама Ди-митрија Туцовића (37-65), трећи део је најобимнији и садржи по-литичке и публицистичке тексто-ве од 1920. до шездесетих година (67-457), четврти део чини библи-ографија одабраних радова Жив-ка Топаловића (261-265).

Живко Топаловић је током свог дугог живота био левичар и убеђени социјалдемократа. Као млади студент Правног факулте-та Универзитета у Београду, запо-чео је активност у синдикалном покрету и Социјалдемократској партији Србије. Касније, са док-торатом права из Берлина, као

адвокат, службеник Међународне организације рада у Женеви и високи функционер Социјалистичке Интернационале, он је заступао ову идеју, и није је напустио без обзира на политичке промене и промене међународног покрета. Његова активност у раду Социјалистичке Интернационале издвојила га је као „европског социјалдемократу, пре него домаћег“, како је оценио историчар Тома Миленковић. Заједно са супругом Милицом придружио се четничком покрету и са заједницом грађанских партија, као председник Конгреса у сали Ба 25.28. јануара 1944. године, до принео дефинисању политичке платформе која је требало да повеже равноргорски покрет са партизанским. То су само неки од значајних догађаја у политичкој и интелектуалној биографији Живка Топаловића. Основна идеја на којој је заснивао своје деловање била је да радничка класа може да оствари своја права само у економски и политички развијеној земљи, да се демократија не осваја силом, и да социјализам није могућ у сиромашним земљама, са малом или непостојећом традицијом политичке парламентарне демократије. Ова дилема обележила је читав 20. век, почевши са Окобарском револуцијом у Русији 1917. године, до пада Берлинског зида 1989. године. Живко Топаловић до краја свог дугог живота заступао је

идеју ослобођења радника, како путем економских права и колективних уговора са послодавцима, тако и у оквиру парламентарне демократије.

У својим сећањима на рад конгреса у селу Ба, Топаловић истиче следеће: „...недељу дана после Конгреса, када се за њега у Београду сазнало, немачки Гестапо похапсио је све делегате, које је могао наћи; конфисковао је имовину председника Конгреса Живка Топаловића, породицу му разјурio, док се жена спасла бекством у шуму. Живко је проглашен за бандита и према њему је поступљено како се поступа са бандитима и одметницима. Гестапо је јавно усред Београда спалио пред Живковом кућом његову библиотеку и архив Социјалистичке Странке Југославије и Уједињених синдиката Југославије, који су се у кући налазили. Пљачкање Живкове куће у Бокељској улици број 3 у Београду трајало је неколико дана. Ствари су одвукли и кућу запечатали немачки гестаповци. О свему томе постоје многобројни сведоци у Београду. И комунистичка полиција у Београду има о томе своје записнике, па је и у познијим публикацијама речено: да је Живкова кућа опљачкана“ (стр. 150). Живко Топаловић је јуна 1944. године заједно са супругом, у саставу енглеске војне мисије са аеродрома у Прањанима одлетео у Бари у Италији, затим у Каиро,

где се налазио део југословенске владе у егзилу. Ту је Топаловић развио дипломатску активност међу англоамеричким савезницима, са циљем да их убеди у могућност спајања четничке и партизанске војске, под командом краља Петра II Карађорђевића. Наступао је као представник Југословенске демократске народне заједнице. У једном дипломатском акту, Топаловић образлаже ту идеју на следећи начин: „Даље предлажемо, не сматрајући то као битни услов ако би савезници имали примедби на тај предлог, да се Краљу Петру допусти да се одмах врати у Југославију, с тим да не буде у Врховној команди ни Титовој ни Михајловићевој, већ на неутралном месту. Одатле би он послао свој апел обема војскама и ушао у Београд са својом победоносном војском. Претходно би он имао да на целој територији Југославије створи свој генерални штаб, из представника маршала Тита, ђенерала Михајловића, Велике Британије, Сједињених Држава Америке и, ако је могуће Совјетске Русије. Септембра 3. 1944. године др Живко Топаловић, Адам Прибићевић, др Владимир Балајчић, проф. Иван Кивач“.

Ово је практично био предлог о подели Југославије на савезничке зоне. За помирење четника и партизана било је касно, првенствено због огромних цивилних жртава и злочина четника над ци-

вилним становништвом не само у Србији, већ и у Босни и Црној Гори. Са своје стране, у продору кроз Србију, партизани су интегрисали заробљене четнике-обичне војнике, у своје јединице, без официрског кадра који је био директном командом Драже Михаиловића. Топаловић је био искусан политичар, функционер међународних синдикалних организација и Социјалистичке Интернационале, адвокат са великим пословним искуством. Њему је морало бити јасно да је грађански рат дошао до оне тачке када је једна страна морала да победи. Био је процесуиран у истом поступку који је вођен против генерала Михаиловића, и у одсуству осуђен на 20 година робије. О томе касније у својим поратним списима Топаловић износи следеће: „Државни тужилац је у својој завршној речи потврдио чињеницу да је партизанско вођство увек стављало на исти степен борбу против окупатора и борбу против свих оних који не стоје под комунистичком командом. После првих почетних дана у 1941. години партизанско вођство никада више није мислило на неко мирење и уједињавање са другим покретом отпора ради заједничке борбе против окупатора“ (стр. 155).

Као емигрант, Топаловић је организовао Комитет социјалиста из десет комунистичких земаља Источне Европе, тело у оквиру

Социјалистичке Интернационале, чији је председник био више година, а радио је и као саветник Међународне организације рада. Објавио је више брошура и десетине чланака у стручним синдикалним часописима Интернационале. Ипак, није био спреман да увиди објективно чињеницу да је оклевање и касно реаговање генерала Михаиловића овога коштало војног пораза, на крају и живота. Топаловић је у једном чланку из 1967. године писао да је влада у Каиру „укинула Закон о заштити државе и све и узетне законе“, доказујући тиме да је постојала добра воља да комунистички покрет и Народноослободилачка војска буду признати. Међутим, и то је учињено касно, знатно после званичних признања од стране савезника (стр. 170). По свом начину мишљења, Топаловић је остао човек међународног периода, који није схватао промене међународних односа после Другог светског рата, нове политичке субјекте и нове моделе решавања проблема. У чланку „Истина о педесетогодишњици“, објављеном у Паризу у часопису „Синдикалист“ 1953. године Топаловић је оштро напао бивше саборце, потом и целокупни политички поредак Краљевине СХС, односно Краљевине Југославије: „Само неспособној, незнаљачкој и кукавичкој југословенској буржоазији и њеној корумпираној и дивљој специјал-

ној полицији могу комунисти да захвале за развитак комунистичкога покрета, својих шездесет посланика и свој успон све до слома Југославије. Ако икоме треба да подижу споменик за све оно што су данас, то свакако не мртвим социјалистима, већ Антону Корощу, Светозару Прибичевићу и Александру Карађорђевићу“ (стр. 196).

Свој политички демократски легитимитет у земљи и у међународним односима, Комунистичка партија Југославије доказивала је теоријским континуитетом са Димитријем Туцовићем и Радованом Драговићем. Остале чланове ССДП су прогласили за издајнике, тадашњим политичким речником речено – ренегате социјализма као идеје и праксе. Ово је изазвало незадовољство и низ полемичких текстова од стране Живка Топаловића, који је користио свој утицај у Социјалистичкој интернационали и Међународној конфедерацији слободних синдиката да после 1945. године омета пријем југословенског синдиката у ову организацију. До краја живота је југословенски синдикат сматрао тоталитарном творевином. Остао је доследан идеји о грађанској плуралистичкој демократији као услову за развој политичке свести свих грађана, у првом реду радничке класе, чији је економски просперитет, са једнаком горљивошћу бранио

до краја живота. Његови текстови писани су емотивно, често веома субјективно. Али он је располагао подацима о привреди социјалистичке Југославије, те су његова разматрања заснована на адекватним аргументима. Значајно је његово сећање на Вуковарски конгрес на коме је социјалдемократски покрет побеђен од стране комуниста, који су и званично преузели легитимитет заступања радника и синдиката у Скупштини, док Топаловић тврди да је то била крађа гласова и превара. Он је оптужио Драгишу Дапчевића и Тришу Кацлеровића за дефетизам и кукавичлук.

За савременог читаоца значајно је ово сазнање о сукобу на српској и југословенској левици 1920. године. Још је значајније залагање Живка Топаловића за социјалну правду и економску демократију, које би се остваривале кроз систем колективних уговора између послодаваца и радника. Уколико његова политичка публицистика и пракса могу да буду превазиђене или предмет полемике, залагање за социјални дијалог актуелно је и у 21. веку. У оцени значаја и улоге Живка Топаловића треба рећи да је он значајна личност српског радничког покрета са међународним референцама, у првој половини 20. века, али треба рећи и да није имао капацитет државника са политичком визијом, да би схватио промене које је донео крај

20. века. Он је идеолошки остао на размеђи сукоба Друге и Треће Интернационале.

Књига изабраних редова др Живка Топаловића, са зналачки урађеном уводном студијом Драгана Суботића је важна не у смислу политичке рехабилитације ове личности, већ због сагледавања последица сукоба и подела у српском друштву. На почетку 21. века треба извући коначне поуке: да су те поделе биле веома скупе у политичком и људском смислу, те да су потребна превазилажења у борби за опстанак у кризном и неизвесном 21. веку.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

На левој страни у заглављу се налази име, средње слово и презиме аутора, звање аутора, назив установе, факултета и седиште. Наслов рада куцати на средини великим словима – Bold (фонт 14). Поднаслови се пишу на средини, великим словима (фонт 12) и нумеришу се арапским бројевима. Уколико поднаслов садржи више целина, оне се такође означавају арапским бројевима, и то: 1.1. – малим обичним словима Bold (фонт 12). Сви текстови на српском језику треба да су куцани ћирилицом. У тексту су италиком (курзивом) истакнуте речи на страном језику. Обим рада не сме бити већи од 1 до 1,5 ауторског табака, (односно 16 до 25 страна, 36300 до 56725 карактера са размаком).

После ових података следи **сажетак** који треба да садржи од 100 до 250 речи. Иза сажетка иду *кључне речи* чији број не може бити већи од 10, док њихова употреба у тексту треба да буде што већа. У **сажетку** треба да стоји предмет анализе, циљ рада, коришћени методолошки приступи, резултати, закључак или одређене препоруке. На крају текста, после **литературе**, треба написати **резиме** чија дужина може бити до 1/10 дужине чланка. Аутор би у резимеу у структурираном облику требало да истакне најважније резултате и закључке истраживања до којих је дошао у свом раду знатно шире него у сажетку. *Сажетак, кључне речи и резиме* треба превести и на енглески језик, ако је рад на енглеском, сажетак и кључне речи треба превести на српски језик. Текст за часопис не садржи посебан увод и закључак.

Текст треба писати у фонту Times New Roman, величина слова 12, са увученим пасусима и проредом 1,5 – ћирилично писмо.

Поднаслов куцати у фонту Times New Roman, величина слова 14.

Фусноте у форми напомена се дају на дну стране у којој се налази коментарисани део текста или навођене литературе. Фусноте су истог фонта као основни текст и треба их куцати са командом Insert – Reference – Footnote, а не намештањем разних оквира, јер једино на тај начин можемо гарантовати, да ће се и у прелому фусноте појавити на добром месту. Приликом навођења фуснота руководити се следећим упутствима:

- када се ради о **монографији** фуснота мора садржати: име и презиме аутора, наслов рада у италику, издавач, место, година издања и број стране (на пример: Зоран Аврамовић, *Родомрнци*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 15; Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54);
- када се ради о **чланку**, име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив часописа у италику, издавач, место издавања, број, година излажења и број страница (на пример: Миша Стојадиновић, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2009, стр. 67);
- када се ради о **зборнику радова**: име и презиме аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања,

број стране (на пример: Дејана Вукчевић, „Србија и придруживање Европској унији“, у зборнику: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 239);

- **извори са Интернета**, који не смеју прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садрже пуну интернет адресу (на пример: <http://sh.wikipedia.org/wiki/Revolucija>).
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894).

Литература треба да се налази на крају рада, испред резимеа, поређана по азбучном реду, са следећим елементима:

- **књиге**: презиме и име аутора, наслов књиге италиком, издавач, место издања, година (на пример: Суботић, Момчило: *Српско питање данас*, Институт за политичке студије, Београд, 2008);
- **зборници**: презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (на пример: Марковић, Драган, „Демократизација власти и управљања у Србији“, у зборнику: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008);
- **чланак**: презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (Кнежевић, Милош, „Варка европске хармоније“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2008);
- **литература са Интернета**, која не сме прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садржи пуну интернет адресу (на пример: <http://sh.wikipedia.org/wiki/Revolucija>).
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894).

Текстове слати у штампаном и електронском облику: Институт за политичке студије, Светозара Марковића 36, e-mail адреса – ipsgd@eunet.rs

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Главни задатак рецензента је да допринесе очувању високог квалитета који иначе ужива наш часопис. На првом месту треба нагласити да рецензент не сме бити упознат са идентитетом аутора рада и обрнуто, аутор не сме знати идентитет рецензента. Приликом добијања рада сваки рецензент има рок од 20 дана да редакцији достави урађену рецензију. Веома је важно да рецензент буде свестан да је поступак рецензије поверљив, при чему се садржај рецензије не сме откривати трећој страни. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију.

Приликом рецензије рукописа рецензент треба да одговори на следећа питања: Да ли је аутор показао у чему је оригиналност чланка? Да ли је аутор довољно оправдао своје тврдње? Да ли је аутор стручно/научно утемељио своје тезе? Да ли је рад комплетан према Упутству за ауторе? Којој научној области рад припада? Затим, рецензија треба да садржи примедбе о стручном/научном квалитету рукописа, али и сугестије за побољшање рукописа, уколико за то постоји потреба.

На самом крају рецензент треба да оцени којој категорији рад припада (**оригиналан научни рад, прегледни рад, кратко или претходно саопштење, научна критика, односно полемика, осврти и прикази**) и да изнесе своје мишљење о томе да ли рукопис треба да се прихвати у садашњем облику, да се прихвати уз сугерисане измене или да се не прихвати због наведених разлога у рецензији.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323.1(=163.41)

НАЦИОНАЛНИ интерес: часопис за
национална и државна питања = National interest:
Magazine for National and State Issues/главни
уредник Милош Кнежевић: одговорни уредник
Живојин Ђурић. - год. 4, бр. 4 (2005) Београд
(Савски трг 7а); Институт за политичке студије,
2005 - (Београд: Драслар партнер). - 24 цм

Три пута годишње - Другачије повезане
серијске публикације: Национални
интерес (CD-ROM)=ISSN 1452-2152 ISSN
18204996=Национални интерес (Штампано
изд.) COBISS.SR-ID 125448460

02
2011

Национални
ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST
JOURNAL FOR NATIONAL AND STATE ISSUES

ISSN 1820-4996 UDK 323.1(=163.40) година VII vol.11. № 2/2011.

